

ԿԱՆԱՑ ՅԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՋԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԵՒ ԴԱՏԱԽԱՁՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՁԵՆՆԱՐԿ

Պատրաստվել է «Արևելյան Գործընկերության հիևգ պետություններում կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավման» (Հայաստան, Ադրբեջան, Կրաստան, Մոլդովայի Հանրապետություն և Ուկրաինա) ծրագրային համագործակցության շրջանակային ծրագրի ներքո

Partnership for Good Governance
Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Partnership for Good Governance
Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման

**Կանանց համար
արդարադատության
մատչելիության ապահովման
վերաբերյալ դատավորների
եւ դատախազների
վերապատրաստման ձեռնարկ**

Ընդհանուր մաս

***Կից ներկայացվում են Հայաստանի, Վրաստանի,
Մոլդովայի Հանրապետության եւ Ուկրաինայի
վերաբերյալ չորս գլուխները, որոնք հասանելի են
Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության
վերաբերյալ կայքէջում***

«Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումն Արեւելյան գործընկերության վեց երկրներում (Յայաստան, Ադրբեջան, Վրաստան, Մոլդովայի Հանրապետություն, Ուկրաինա եւ Բելառուս)» ծրագրի շրջանակներում

«Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումն Արեւելյան գործընկերության վեց երկրներում (Յայաստան, Ադրբեջան, Վրաստան, Մոլդովայի Հանրապետություն, Ուկրաինա եւ Բելառուս)» ծրագիրը Եվրոպայի խորհրդի եւ Եվրոպական միության համագործակցության տարածաշրջանային նախաձեռնությունն է՝ «Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման» (ԳԼԿ) շրջանակներում: 2015-2016 թվականներին սույն Ծրագիրն իրականացվել է Արեւելյան գործընկերության վեց երկրներից հինգում, իսկ Բելառուսը Ծրագրին է միացել 2017 թվականին: ԳԼԿ-ն ֆինանսավորվում է Եվրոպայի խորհրդի ու Եվրոպական միության կողմից եւ իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի կողմից:

Ծրագրի նպատակն է սահմանել կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները եւ աջակցել դրանց վերացմանը՝ միեւնույն ժամանակ ամրապնդելով յուրաքանչյուր մասնակից պետության՝ միջոցառումներ մշակելու կարողությունը, որպեսզի ապահովվի արդարադատության շղթայի՝ գենդերային հարցերին արձագանքելու հնարավորությունը՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով իրավական ոլորտի մասնագետների համար նախատեսված վերապատրաստմանը: *Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների եւ դատախազների* սույն վերապատրաստման ձեռնարկը մշակվել է մի խումբ ազգային եւ միջազգային փորձագետների կողմից՝ Եվրոպայի խորհրդի քարտուղարության՝ գենդերային հավասարության հարցերով բաժնի աջակցությամբ: Ձեռնարկը բաղկացած է միասնական ընդհանուր մասից եւ համապատասխան երկրներին՝ Յայաստանին, Վրաստանին, Մոլդովայի Հանրապետությանը եւ Ուկրաինային ներհատուկ՝ ազգային հարցերին վերաբերող գլուխներից:

Եվրոպայի խորհուրդը երախտագիտություն է հայտնում Մարդու իրավունքների հարցերով զերագույն հանձնակատարի գրասենյակին (ՄԻԳԳ)՝ վերապատրաստման ձեռնարկի բովանդակության, մասնավորապես՝ գենդերային կարծրատիպերին եւ դատավորների ու դատախազների աշխատանքի ընթացքում դրանց անդրադառնալու եղանակներին վերաբերող բովանդակության մեջ ունեցած արժեքավոր ներդրման համար:

Սույն ձեռնարկում ներկայացված կարծիքները պատկանում են հեղինակին եւ չեն արտացոլում Եվրոպայի խորհրդի կամ Եվրոպական միության պաշտոնական դիրքորոշումը: Սույն փաստաթղթից կատարված քաղվածքների վերարտադրումը թույլատրելի է՝ աղբյուրին պատշաճ կերպով հղում կատարելու պայմանով:

Սույն վերապատրաստման ձեռնարկի ընդհանուր մասի թարգմանությունն իրականացվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի կողմից համաֆինանսավորված <<Աջակցություն Յայաստանում դատական բարեփոխումների իրականացմանը“>> ծրագրի շրջանակներում: Այս ձեռնարկում արտահայտված տեսակետները որևէ կերպ չեն կարող դիտարկվել որպես Եվրոպական միության պաշտոնական կարծիք:

Հեղինակներ՝ Էլիզաբեթ Դուբան, անկախ խորհրդատու, գլխավոր հեղինակ.

Դոկտոր Իվանա Ռադաչիչ, Իվո Պիլարի անվան հասարակական գիտությունների ինստիտուտ, Չագրեթ.

Գենդերային կարծրատիպերի եւ կանխակալության թեմաների մասով Պրիյա Գոպալանի ցուցաբերած աջակցությամբ եւ Ռալուկա Պոպայի մեթոդաբանական ուղենիշներով:

This translation has been produced as part of a project co-funded
by the European Union and the Council of Europe.

The views expressed herein can in no way be taken to reflect the official opinion of either party.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ	5
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	6
i. Վերապատրաստման ձեռնարկի նպատակն ու կառուցվածքը	8
ii. Մեթոդաբանական ցուցումներ	9
ii.a Ինչպես օգտագործել Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների եւ դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկը	10
ii.b Վերապատրաստումը որպես արդարադատության մատչելիության հարցում գենդերային հավասարություն ապահովելու գործիք	11
Եզրաբանության մասին նշում	12
ՍՈՂՈՒՆ I. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿ	14
1.1. Արդարադատության մատչելիությունը	14
1.1.1. Արդարադատության արգելքները	15
1.1.2. Արդարադատության մատչելիության բաղադրիչները	18
1.1.3. Արդարադատության շղթան եւ այդ շղթայից դուրս մնալը	20
1.2 Կանանց՝ մարդու իրավունքները	22
1.3. Սեռի հիմքով խտրականության բացառումը եւ սեռային (գենդերային) հավասարությունը	23
1.4. Գենդերային կարծրատիպերն ու կանխակալությունը	29
1.4.1. Գենդերային կարծրատիպերի ու կարծրատիպավորման վերաբերյալ ներածական մաս	29
1.4.2. Պետության՝ գենդերային կարծրատիպերին ու կարծրատիպավորմանն անդրադառնալու պարտավորությունները	31
1.4.3. Ինչպե՞ս է գենդերային կարծրատիպավորումը դատական ոլորտում խաթարում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը	32
1.4.4. Կանանց՝ մարդու իրավունքների պաշտպանությունը գենդերային կարծրատիպերն ու կարծրատիպավորումը վերացնելու միջոցով	34
ՍՈՂՈՒՆ II. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ	36
2.1. Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ մարդու իրավունքների համակարգը	36
2.2. Եվրոպայի խորհրդի՝ մարդու իրավունքների համակարգը	38
2.3. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ընտրված նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկատվություն	40
ՍՈՂՈՒՆ III. ԱՅՆ, ԻՆՉ ՊԵՏՔ Է ԻՄԱՆԱ ՅՈՒՐԱՔԱՆՉՅՈՒՐ ԳՈՐԾՈՂ ՄԱՍՆԱԳԵՏ	56
3.1. Դատավորների եւ դատախազների դերերը եւ պարտավորությունները կանանց համար արդարադատության հասանելիությունն ապահովելու հարցում	56
3.2. Կանանց նկատմամբ բռնությունը	58
3.2.1. Ընտանեկան բռնություն	63

3.2.2. Սեռական բռնությունը	69
3.2.3. Վնասակար երեւոյթները	76
3.3. Ընտանեկան իրավունքը	79
3.4. Զբաղվածության իրավունքը	85

**ՄՈԴՈՒԼ IV. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄԸ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԵՒ ԴԱՏԱԽԱՉՆԵՐԻ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ 94**

4.1. Դատարան դիմելու իրավունքը	94
4.2. Նախնական դատավարական հարցերը եւ քննությունը	98
4.3. Ապացուցողական խնդիրները	101
4.4. Գործով տեսական դիրքորոշումը եւ իրավական հիմնավորումը	109
4.5. Իրավական պաշտպանության միջոցները	110
4.6. Պատժի նշանակումը եւ վճիռների հարկադիր կատարումը (կատարումը)	113
4.7. Վեճերի այլընտրանքային լուծում	115
4.8. Գենդերազգայուն գործերի եւ դատական նիստերի վարումը	117
4.8.1. Անվտանգության հետ կապված մտահոգությունները եւ ռիսկերի կառավարումը.	117
4.8.2. Հանդիպումների պլանավորումը եւ դատական նիստի կազմակերպումը	120
4.8.3. Չոհերին իրենց իրավունքների եւ օժանդակ ծառայությունների մասին տեղեկացնելը	120
4.9. Իգական սեռի վկաների եւ դատավարության մասնակիցների հետ փոխգործակցությունը	121
4.9.1. Կանայք որպես բռնության զոհեր	122
4.9.2. Կանայք որպես իրավախախտներ.	123
4.9.3. Կանայք եւ բազմակի խտրականությունը.	125
4.9.4. Խորհուրդներ գենդերազգայուն փոխգործակցության համար	126
4.10. Փորձագետների եւ դատարանի բարեկամի (amici curiae) դերը	128
4.11. Տվյալների հավաքում եւ տարածում	129
4.12. Դատարանն ավելի լայն համատեքստում	131
4.12.1. Համագործակցությունը մարդու իրավունքների ազգային հաստատությունների հետ.	131
4.12.2. Հաղորդակցությունը եւ հանրային իրազեկումը.	133
4.13. Կանանց աջակցելն արդարադատության ոլորտում	134

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ 137

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ 139

Հավելված 1. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ դասընթացներ անցկացնելու գործնական նկատառումները	139
Հավելված 2. Վարժությունների նմուշներ և գործնական նյութեր դասընթացավարների համար	154
Հավելված 3. Ընտրված ռեսուրսներ գենդերային հավասարության և կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ	161
Հավելված 4. Կանանց իրավունքների մասին պայմանագրերը և վավերացման կարգավիճակը.	165

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ՎԱԼ	Վեճերի այլընտրանքային լուծում
ԿԽՎԿ	«Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիա
ԵՄԱԴ	Եվրոպական միության արդարադատության դատարան
ԵՆ	Եվրոպայի խորհուրդ
ՆԿ	Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտե
ԵԻԿ	«Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիա
ԿԴՅ	Կանանց դրության հարցերով հանձնաժողով
ԸԲ	Ընտանեկան բռնություն
ՄԻԵԿ	Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՅ	Միավորված ազգերի կազմակերպության տնտեսական եւ սոցիալական հարցերով խորհուրդ
ՍԻԵԿ	Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե
ԵՍԽ	Եվրոպական սոցիալական խարտիա
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ՀԻԳ	Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների գործակալություն
ԳԲ	Գենդերային հիմքով բռնություն
ԳՅԿ	Գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով
ԳՐԵՏԱ	Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբ՝ նախատեսված «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների մասին» կոնվենցիայով
ԳՐԵՎԻՕ	Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբ՝ նախատեսված «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայով
ՄԻԽ	Մարդու իրավունքների խորհուրդ
ՔԶԻՄԴ	«Քաղաքացիական եւ քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր
ՏՄՄԻՄԴ	«Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր
ՏՅՏ	Տեղեկատվական եւ հաղորդակցման տեխնոլոգիաներ
ԱՄԿ	Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՄԻԱԿ	Մարդու իրավունքների ազգային կառույց
ԵՆԽՎ	Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով
ԳԼԿ	Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման
ԿՉԼ	Կայուն զարգացման նպատակներ
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ԿԲ	Կանանց նկատմամբ բռնություն

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կանանց՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության բարելավումը հիմնվում է իրավական համակարգի բարեփոխումների վրա, եւ առկա են բազմաթիվ օրինակներ, որոնք վկայում են վերջին տասնամյակներում իրավական դաշտը միջազգային, տարածաշրջանային եւ ազգային մակարդակներում կարեւոր փոփոխությունների ենթարկելու մասին: Օրինակ՝ «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի (ԿԽՎԿ) ընդունումից դեռևս 40 տարի չի անցել: Մինչդեռ, Կոնվենցիայի գործողության ժամանակահատվածում աշխարհի սահմանադրությունների կեսից ավելին խմբագրվելու փոփոխվել է. «հնարավորություն, որից կանայք մեծ պատրաստակամությամբ օգտվում են՝ իրենց երկրների իրավական կտավի վրա գենդերային հավասարությունն ամրագրելու համար»¹: Ազգային սահմանադրությունների մոտ երեք քառորդը երաշխավորում է կանանց եւ տղամարդկանց միջև հավասարությունը, իսկ ազգերի գրեթե երկու երրորդն ընդունել է օրենքներ ընտանեկան բռնության մասին²: ամբողջ աշխարհի կանանց համար ուղի հարթելով իրենց իրավունքների խախտումների հետեւանքով կրած վնասների դիմաց փոխհատուցում պահանջելու համար:

Կանանց՝ մարդու իրավունքների եւ գենդերային հավասարության համար պայքարողները երկար ժամանակ փնտրել են այն հարցը, որ օրենսդրությամբ հավասար իրավունքների եւ խտրականության բացառման ապահովումը միայն հավասարության կեսն է, եւ որ իրավաբանորեն ճանաչված կամ ֆորմալ գենդերային հավասարությունը դառնում է իմաստագուրկ՝ առանց փաստացի կամ իրական հավասարության: Շատ հաճախ լավ շարադրված օրենսդրությունը մտում է «թղթի վրա» եւ չի կիրարկվում: Այսպիսով, ինքնին օրենսդրությունը փոքր ազդեցություն ունի կանանց կյանքը բարելավելու հարցում: Իրական գենդերային հավասարություն ձեւավորելու համար խտրականության բոլոր ձևերը պետք է վերացվեն, եւ հատուկ միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն տրամադրելու համար փոխհատուցում կանանց կողմից անբարենպաստ պայմանների ու ուժերի անհավասարակշռության ենթարկվելու համար:

Միջազգային իրավական չափանիշները, որպիսիք շարադրված են ԿԽՎԿ-ում, ոչ միայն հստակ պատկերացում են տալիս կյանքի բոլոր բնագավառներում խտրականության դրսևորման մասին, այլև դրանցով ամրագրվում է կանանց եւ տղամարդկանց՝ օրենքի հավասար պաշտպանությունից օգտվելու իրավունքը: Պետություններից պահանջվում է կանանց պաշտպանել խտրականության դրսևորումներից, ինչպես նաեւ փոխհատուցել մարդու իրավունքների խախտումների հետեւանքով կրած վնասը: Աստիճանաբար բարձրացվում է այն հարցը, թե արդյոք արդարադատության ֆորմալ հաստատությունները, որոնք մի ժամանակ դիտարկվում էին որպես գենդերային չեզոքություն (նույնիսկ «գենդերային կուրություն») դրսևորող հաստատություններ, իրականում ապահովում են կանանց եւ տղամարդկանց համար մատչելի հավասարություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (ՄԻԵԴ) ներկայացված գանգատների թվի վերաբերյալ 1998-2006 թվականներին հավաքված, ըստ սեռի տարանջատված տվյալները, ինչպես նաեւ ամենավերջին հասանելի տվյալները վկայում են կանանց՝ որպես դիմումատուների զգալիորեն ցածր ներկայացվածության մասին, որը կազմում է ընդհանուր թվի միայն 16 տոկոսը³: Առկա չէ որեւէ ապացույց այն մասին, որ կանանց իրավունքներն ավելի հազվադեպ են խախտվում, քան տղամարդկանց իրավունքները եւ այսպիսով, ՄԻԵԴ դիմած իգական սեռի դիմումատուների անհամաչափ թիվը մտահոգությունների տեղիք է տալիս: Ավելին, հաշվի առնելով դիմումատուի կողմից իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները սպառելու վերաբերյալ ընդունելիության պահանջը, այս եզրահանգումը նախազգուշացնող ազդանշան է այն մասին, որ արդարադատության ազգային համակարգերը զգալիորեն ավելի մեծ արգելքներ են ստեղծում կանանց համար:

Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ գենդերային հավասարության չափանիշներին անդրադարձ է կատարվել տարբեր չափանիշների միջոցով, եւ դրանց հիմքը դրվել է Եվրոպայի խորհրդի չորս գլխավոր պայմանագրերում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա, Եվրոպական սոցիալական խարտիա, «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների մասին» կոնվենցիա եւ «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա (Ստամբուլի կոնվենցիա): Ի հավելումն դրա՝ կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության

1 ՄԱԿ-Կանայք, 2011, Աշխարհի կանանց առաջընթացը. հետամուտ լինելով արդարադատությանը 2011-2012թթ., Լյու Յորք էջ 25:
2 Նույն տեղում, էջ 29:
3 Ֆրանսուազ Տուկենս, 2007, Մարդու իրավունքներ, կանանց իրավունքներ. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իգական սեռի դիմումատուները, 2007 թվականի մարտի 9-ին Բրյուսելի բաց համալսարանի (ԲԲՀ) եվրոպական ուսումնասիրությունների ինստիտուտում անցկացված դասախոսություն:

երաշխավորումը համարվում է Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության վերաբերյալ իրականացված աշխատանքների հինգ գերակա թեմաներից մեկը: Եվրոպայի խորհրդի (ԵԽ)՝ գենդերային հավասարության 2014-2017 թվականների ռազմավարական ծրագրով ընդգծվում է կանանց իրավունքների իրավական պաշտպանության ամրապնդմանն ուղղված ջանքերի եւ 47 անդամ պետություններում արդարադատության մատչելիության հարցում կանանց հանդիպած անհավասարությունների միջև անհամապատասխանությունը: Այսպիսով, կանանց իրավունքների խթանումը Եվրոպական միության ռազմավարական նպատակն է:⁴ ԵԽ-ն անդամ պետություններին կոչ է անում բարելավել կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը՝ կանանց հանդիպող արգելքների ըմբռնումը մեծացնելու եւ արդյունավետ մոտեցումների ու պատշաճ գործելակերպի վերաբերյալ տեղեկատվությունը փոխանակելու միջոցով: Այս շրջանակներում, Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողովն (ԳՀՀ) աջակցություն է ցուցաբերել մի քանի նախաձեռնության, այդ թվում⁵.

- *Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ իրագործելիության ուսումնասիրությանը*, որը հիմնված է չորս անդամ պետությունների համապատասխան դեպքերի ուսումնասիրությունների վրա (2013),
- Կանանց համար արդարադատության մատչելիության հարցի շրջանակներում տարբեր թեմաների շուրջ փորձագետների երեք հանդիպումներից բաղկացած շարքին (2013-2015),
- *Առկա խոչընդոտները կրճատելու եւ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը դյուրին դարձնելու պատշաճ գործելակերպի ժողովածուին* (2015):

«Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավում Արեւելյան գործընկերության վեց երկրներում» ծրագիրը, որում ընդգրկված են Հայաստանը, Ադրբեջանը, Վրաստանը, Մոլդովայի Հանրապետությունը, Ուկրաինան, իսկ 2017-ից սկսած՝ Բելառուսը, օգնել է սահմանել Արեւելյան գործընկերության երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները եւ ամրապնդել յուրաքանչյուր երկրի այնպիսի միջոցառումներ մշակելու կարողությունը, որոնք կապահովեն արդարադատության շղթայի՝ գենդերային հարցերին արձագանքելու հնարավորությունը, այդ թվում՝ իրավական ոլորտի մասնագետների վերապատրաստման միջոցով: Սույն ձեռնարկը միջազգային եւ ազգային փորձագետների, ինչպես նաեւ Արեւելյան գործընկերության երկրներում դատավորների եւ դատախազների վերապատրաստման համար պատասխանատու հաստատությունների համատեղ ջանքերի արդյունքն է: Սույն Ծրագրի մյուս արդյունքները ներառում են⁶

- «*Արեւելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության արգելքների, իրավական պաշտպանության միջոցների եւ պատշաճ գործելակերպի վերաբերյալ ազգային ուսումնասիրությունների*» հրապարակումը.
- աշխատանքային խմբի թվով երեք հանդիպումներ եւ տարածաշրջանային երկու համաժողովներ, որոնցով հրավիրվել են փորձագետներ՝ սույն վերապատրաստման ձեռնարկը մշակելու համար.
- տարածաշրջանային երկու խորհրդաժողով, որոնց միջոցով տրամադրվել է տարածաշրջանային հարթակ՝ սահմանելու համար կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը խթանելու պատշաճ գործելակերպը եւ մարտահրավերները, ինչպես նաեւ այն միջոցառումները, որոնք պետք է ձեռնարկել՝ Արեւելյան գործընկերության երկրներից յուրաքանչյուրում արդարադատության համակարգի՝ գենդերային հարցերին արձագանքելու հնարավորությունն ապահովելու համար. արդարադատության նախարարությունների, վերապատրաստման ազգային հաստատությունների, իրավական ոլորտի մասնագետների եւ ազգային մարմինների ու քաղաքացիական հասարակության մյուս ներկայացուցիչների համախմբումը.
- կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ ավելի քան 500 դատավորների, դատախազների եւ թեկնածուների համար ազգային վերապատրաստման խորհրդաժողովներ, որոնք փորձնական կարգով անցկացվել են Հայաստանում, Ադրբեջանում, Բելառուսում, Վրաստանում, Մոլդովայի Հանրապետությունում եւ Ուկրաինայում՝ դատական եւ դատախազական վերապատրաստման ազգային հաստատությունների հետ համագործակցությամբ.
- կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը քարոզելու վերաբերյալ քաղաքացիական հասարակության համար նախատեսված ուղեցույց:

4 Եվրոպական հանձնաժողով, 2015, Գենդերային հավասարության՝ 2016-2019 թվականների ռազմավարական ներգրավվածությունը:
 5 Հրապարակումներն ու գեկույցները հասանելի են Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով բաժնի կայքէջում՝ <http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>:
 6 Հրապարակումներն ու գեկույցները հասանելի են Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով բաժնի կայքէջում՝ <http://www.coe.int/fr/web/genderequality/women-s-access-to-justice>:

i. Վերապատրաստման ձեռնարկի նպատակն ու կառուցվածքը

Սույն Ծրագիրը մեկնարկելուց առաջ ԵԽ-ի կողմից իրականացված հետազոտությամբ պարզվել է, որ «գենդերային հավասարությանն առնչվող հարցերի վերաբերյալ դատավորների [եւ դատախազների] համար առաջարկվող վերապատրաստումը տարածված գործելակերպ չէ Եվրոպայում»⁷։ Ավստրիայում, Ֆինլանդիայում, Պորտուգալիայում եւ Շվեդիայում իրականացված դեպքերի ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ ո՛չ դատավորները, ո՛չ դատախազներն իրենց նշանակումից հետո վերապատրաստում չեն անցնում գենդերային հավասարության, գենդերային խտրականության կամ գենդերազգայուն հարցեր շոշափող այնպիսի մեթոդների վերաբերյալ, որոնք նրանք կարող են կիրառել իրենց պրակտիկ գործունեության մեջ։ Միակ բացառությունը կանանց նկատմամբ բռնության, գլխավորապես՝ ընտանեկան բռնության թեմային նվիրված վերապատրաստումն է, որն առաջարկվում է դատախազների եւ դատավորների, ինչպես նաեւ այլ համապատասխան մասնագետների համար։ Կանանց նկատմամբ բռնության հարցն առանցքային դեր ունի կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու վերաբերյալ քննարկումներում, սակայն միեւնույն ժամանակ թեման ներկայացնում է կանանց՝ մարդու իրավունքների խախտումների մի քանի կատեգորիաներից միայն մեկը։ Իրավական ոլորտի մասնագետների վերապատրաստումներին ուղղված նման մոտեցումը բավականին լավ արտացոլում է Արեւելյան գործընկերության հիմա գերկրեւորում տիրող իրավիճակը։

Սույն *Վերապատրաստման ձեռնարկը* մշակվել է երկու առանցքային նպատակով՝ որպես ուղեցույց դատավորների եւ դատախազների համար այն քայլերի վերաբերյալ, որոնք կարելի է ձեռնարկել նրանց ամենօրյա գործունեության մեջ՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով, ինչպես նաեւ դատավորների ու դատախազների վերապատրաստման համար պատասխանատու վերապատրաստման ազգային հաստատություններին՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ նախնական եւ գործող ուսումնական պլանների իրականացման գործիքով ապահովելու նպատակով։ Սույն ուղեցույցը հիմնված է գործող միջազգային, Եվրոպայի խորհրդի տարածաշրջանային եւ ազգային չափանիշների, ինչպես նաեւ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում առկա պատշաճ գործելակերպի վրա։ Յետեւաբար, այն բարձրացնում է համապատասխան իրավական ոլորտի գործող մասնագետների զգայունությունը՝ դատական գործընթացի շրջանակներում գենդերային անհավասարության ոլորտների նկատմամբ, ինչպես նաեւ՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը ոյուրին դարձնող պատշաճ գործելակերպի օրինակներով ապահովելու նկատմամբ։

Գենդերային մեյնսթրիմինգ (համալիր մոտեցում գենդերային հավասարության խնդրին) եւ գենդերային զգայունություն

Սույն ձեռնարկի նպատակը նկարագրող մեկ այլ եղանակ է դրա՝ դատավորներին եւ դատախազներին օժանդակելուն նպատակաուղղված լինելը՝ նրանց պրակտիկ գործունեության մեջ գենդերային հարցերին համալիր մոտեցում ցուցաբերելու համար։

Գենդերային մեյնսթրիմինգը⁸ եզրույթ է, որով նկարագրվում է «բաղաբաղկան գործընթացների (վերա)կազմակերպումը, բարելավումը, զարգացումը եւ գնահատումը՝ գենդերային հավասարության հեռանկարը քաղաքականության բոլոր ուղղությունների բոլոր մակարդակներում եւ բոլոր փուլերում լիարժեքորեն ընդգրկելու նպատակով»⁹։ Գենդերային մեյնսթրիմինգի վերջնական նպատակը գենդերային հավասարության հասնելն է¹⁰։

Գենդերային մեյնսթրիմինգը ԵԽ-ի՝ գենդերային հավասարության ռազմավարության (2014-2017) հինգ ռազմավարական նպատակներից մեկն է, այդ թվում՝ արդարադատության ոլորտում։ ԵԽ-ն նաեւ գիտակցում է, որ գենդերային հեռանկարի նկատմամբ համալիր մոտեցումը դատական համակարգն ամրապնդելուն ուղղված բարեփոխումների կարեւորագույն բաղադրիչներից է¹¹։

Երբեմն գենդերային մեյնսթրիմինգի գործընթացը վկայակոչվում է որպես արդարադատության իրականացման նկատմամբ գենդերազգայուն հարցերը շոշափող մոտեցման որդեգրում կամ գենդերային հեռանկարի կիրառում՝ քրեական հետապնդման իրականացման կամ գործի լուծման նկատմամբ։

7 Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2013, Իրագործելիության ուսումնասիրություն. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն, 62-րդ պարբերություն։

8 Գենդերային մեյնսթրիմինգի վերաբերյալ լրացուցիչ տեղեկատվության համար, տե՛ս Եվրոպայի խորհուրդ, «Գենդերային մեյնսթրիմինգի վերաբերյալ հայեցակարգային շրջանակը, պատշաճ գործելակերպի մեթոդաբանությունը եւ ներկայացումը. մեյնսթրիմինգի հարցերով մասնագետների խմբի գործունեության մասին վերջնական գեկույցը (2004)»։

9 Եվրոպայի խորհուրդ, Գենդերային հավասարության ռազմավարություն 2014-2017թթ., էջ 13։

10 ՏՆՏԱՅԻՆՈՒՄ, 1997, «Գենդերային մեյնսթրիմինգի վերաբերյալ համաձայնեցված եզրակացություններ», Չեկույց, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/52/3, Գլուխ 1, պարբերություն Ա։

11 Եվրոպայի խորհուրդ, 2016, Դատական համակարգի անկախության եւ անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագիր։

Դատավորները եւ դատախազները կարողությունների զարգացման համար նախատեսված գործիքի հիմնական շահառուներն են, սակայն ձեռնարկը նաեւ տեղեկատվական գործիք է իրավական ոլորտի մասնագետների եւ իրավաբան ուսանողների համար: Համանմանորեն, թեեւ ձեռնարկն արձագանքում է Արեւելյան գործընկերության երկրների սահմանված կարիքներին, այնուամենայնիվ, դրանից կարող է օգտվել գործող իրավաբանների ավելի լայն լսարան՝ եւս անդամ պետություններում եւ դրա սահմաններից դուրս:

Վերապատրաստման ձեռնարկը կազմված է չորս հիմնական մասերից, որոնք մշակվել են որպես վերապատրաստման առանձին մոդուլներ՝ Մոդուլ I. Հայեցակարգային շրջանակը, Մոդուլ II. Միջազգային եւ տարածաշրջանային իրավական դաշտը, Մոդուլ III. Այն, ինչ պետք է իմանա յուրաքանչյուր գործող մասնագետ, եւ Մոդուլ IV. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության խթանումը դատախազների եւ դատախազների պրակտիկ գործունեության միջոցով: Առաջին երեք մոդուլները տրամադրում են ընդհանուր, բայց գործնական տեղեկատվություն կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափանիշների, այնպիսի կարեւոր հասկացությունների վերաբերյալ, ինչպիսիք են կանանց՝ մարդու իրավունքները, գենդերային կարծրատիպերը եւ կանխակալությունը, սեռի եւ գենդերային հիմքով խտրականության բացառումը, եւ հիմնական այն թեմաներն ու ոլորտները, որոնցում գենդերային անհավասարությունը բացասական ազդեցություն է ունենում իրավունքների խախտումների (կանանց նկատմամբ բռնություն, աշխատանքային եւ ընտանեկան հարցեր) համար արդարադատության համակարգի միջոցով փոխհատուցում պահանջելու՝ կանանց կարողության վրա: Ձեռնարկի չորրորդ մոդուլն անմիջականորեն նպաստում է դատավորների եւ դատախազների կարողությունների զարգացմանը՝ գենդերագայուն հարցեր շոշափող եղանակով արդարադատություն իրականացնելու հարցում: Այն անդրադառնում է քրեական եւ քաղաքացիական իրավունքի ու դատավարության հարցերին եւ հիմնված է ազգային վերլուծական զեկույցների ու ազգային փորձագետների ունեցած ներդրումների վրա: Դատական պրակտիկայում գենդերային կարծրատիպավորման թեմային ցուցաբերվում է բազմակողմանի մոտեցում, ուստի դրան, ըստ անհրաժեշտության, անդրադարձ է կատարվել մի շարք բաժիններում:

Ի հավելումն ընդհանուր մասի, մշակվել են չորս երկրների՝ Հայաստանի, Վրաստանի, Մոլդովայի Հանրապետության եւ Ուկրաինայի վերաբերյալ գլուխներ, որոնք հասանելի են Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով բաժնի կայքէջում:¹² Չորս երկրների վերաբերյալ գլուխները հատուկ մշակվել են այդ երկրներին բնորոշ սոցիալական համատեքստին եւ իրավական դաշտին անդրադառնալու եւ համապատասխան երկրներում իրավունքի տարբեր բնագավառներում, կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության արգելքներն ուսումնասիրելու նպատակով: Այսպիսով, համապատասխան երկրների վերաբերյալ գլուխները տրամադրում են մանրակրկիտ եւ գործնական ուղղություններ ու առաջարկություններ այնպիսի գործողությունների վերաբերյալ, որոնք դատավորներն ու դատախազները կարող են ձեռնարկել իրենց ամենօրյա գործունեության մեջ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով:

Վերապատրաստման ձեռնարկը մշակված է մոդուլների տեսքով, որպեսզի այն բավականաչափ ճկուն լինի՝ վերապատրաստողներին անհատականացված ծրագրի մշակման հնարավորություն տալու համար: Այն տրամադրում է վերապատրաստման վարժությունների որոշ օրինակներ եւ նպատակաուղղված է վերապատրաստողներին բավարար չափով հիմնական տեղեկատվություն ու մեթոդաբանական ցուցումներ տրամադրելուն, որպեսզի նրանք կարողանան մշակել վարժություններ՝ սեփական նպատակային պահանջները բավարարելու նպատակով: Ձեռնարկը միեւնույն ժամանակ կարող է գործող իրավաբանների կողմից օգտագործվել որպես տեղեկատու, քանի որ այն ընդգծում է գենդերագայուն հարցեր շոշափող գործելակերպերը ոչ միայն դատական որոշումներ կայացնելու համատեքստում, այլեւ այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են՝ գործի հարուցումը, քննությունը, դատարանի դաիլիճում գործունեության ղեկավարումը եւ իրավական պաշտպանության միջոցները:

ii. Մեթոդաբանական ցուցումներ

Եվրոպայի խորհուրդը հանձնարարել է *Վերապատրաստման ձեռնարկի* կազմումն ու աջակցել է դրան՝ այն մշակելով դատավորների ու դատախազների վերապատրաստման համար պատասխանատու՝ թվով յոթ վերապատրաստման ազգային հաստատությունների՝ Հայաստանի արդարադատության ակադեմիայի, Ադրբեջանի արդարադատության ակադեմիայի, Վրաստանի արդարադատության բարձրագույն դպրոցի, Մոլդովայի Հանրապետության

¹² Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով բաժնի կայքէջում <http://www.coe.int/en/web/genderequality/publications>

արդարադատության ազգային ինստիտուտի, Վրաստանի գլխավոր դատախազի գրասենյակի, Ուկրաինայի դատավորների դպրոցի եւ Ուկրաինայի դատախազության ակադեմիայի հետ սերտ համագործակցությամբ: Վերապատրաստման ձեռնարկի անմիջական ինստիտուցիոնալ շահառուներն Արեւելյան գործընկերության երկրների՝ դատավորների եւ դատախազների վերապատրաստում իրականացնող հաստատություններն են, սակայն ակնկալվում է, որ այն օգտակար կլինի նաեւ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների այլ՝ նմանատիպ հաստատությունների համար: Մասնավորապես, Ձեռնարկի ընդհանուր մասն առավել լայն օգտակարություն ունի, քան չորս երկրների վերաբերյալ գլուխներում կատարված անդարդարձն այդ երկրների կոնկրետ առանձնահատկություններին: Նպատակն է՝ սույն *Վերապատրաստման ձեռնարկն* առաջարկել որպես գործիք եւ աջակցություն, որպեսզի կանանց համար հավասար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թեման ընդգրկվի իրավական ոլորտի մասնագետների համար նախատեսված պարտադիր կրթության մեջ եւ մասնավորապես՝ դատավորների ու դատախազների համար նախատեսված նախնական կամ շարունակական բնույթ կրող վերապատրաստումներում: Ակնկալվում է, որ վերապատրաստման ազգային հաստատությունները առաջնահերթություն կտան տվյալ մոտեցմանը, այդ թվում՝ ուսումնական պլանների հետագա մշակման շրջանակներում:

ii.a Ինչպես օգտագործել Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների եւ դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկը

Վերապատրաստման ձեռնարկը մեկնազամյա վերապատրաստման համար որպես օժանդակող միջոց գործածելու դեպքում, անհրաժեշտ կլինի վերապատրաստում իրականացնող հաստատությունների եւ վերապատրաստողների կողմից կատարել թեմաների եւ նյութերի մանրակրկիտ ընտրություն, քանի որ սույն ձեռնարկի բովանդակությունը գերազանցում է կարճատեւ (լավագույն դեպքում՝ երկու կամ երեք օր տեւողությամբ) վերապատրաստման դասընթացի շրջանակներում ընդգրկված ցանկացած հարց: Ձեռնարկը կազմելիս կանխատեսվել է այդ սցենարը, եւ այդ պատճառով ձեռնարկի կառուցվածքը նախատեսվել է մոդուլների եւ բաժինների տեսքով: Մեկ մոդուլը ձեռնարկի չորս հիմնական մասերի առանձին մասն է կազմում: Ի հավելումս դրա, յուրաքանչյուր հիմնական մաս բաղկացած է մի քանի բաժիններից: Օրինակ, Մոդուլ I. Հայեցակարգային շրջանակը բաղկացած է չորս բաժիններից՝ 1) Արդարադատության մատչելիություն, 2) Կանանց՝ մարդու իրավունքներ, 3) Սեռի հիմքով խտրականության բացառում եւ սեռային/գենդերային հավասարություն, եւ 4) Գենդերային կարծրատիպեր եւ կանխակալություն: Մոդուլ IV. «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության խթանումը դատավորների եւ դատախազների գործունեության մեջ» բաղկացած է տասներեք բաժիններից: Ձեռնարկի հանձնակատարների եւ հեղինակների նպատակը՝ յուրաքանչյուր վերապատրաստման դասընթացում ձեռնարկի չորս հիմնական մոդուլներից յուրաքանչյուրից առնվազն մեկ բաժին ներառելն է: Հետեւաբար, անկախ կարճ տեւողությունից՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստումը պետք է ներառի հայեցակարգային շրջանակն ընդգրկող մոդուլ, միջազգային եւ տարածաշրջանային իրավական դաշտի վերաբերյալ մեկ մոդուլ, մեկ թեմատիկ մոդուլ եւ դատավորների ու դատախազների ամենօրյա գործունեությանը վերաբերող մեկ մոդուլ: Տարբեր մոդուլների մեջ մտնող բաժինների ընտրությունը թողնված է վերապատրաստում իրականացնող հաստատությունների եւ (կամ) վերապատրաստողների հայեցողությանը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ IV մոդուլի որոշ բաժիններ ավելի շատ համապատասխանում են III մոդուլում ներառված առանձին թեմաներին: Օրինակ, զբաղվածության ոլորտն ընտրելու դեպքում հատկապես վերաբերելի է դառնում ապացուցման հետ կապված հարցերի վերաբերյալ բաժինը:

Ձեռնարկը վերապատրաստողներին հնարավորություն է ընձեռում մշակելու ու օգտագործելու եւ՝ թեմատիկ մոտեցում (օրինակ՝ կանանց նկատմամբ բռնության կամ զբաղվածության հարցերի վրա կենտրոնանալը), եւ՝ այնպիսի մոտեցում, որը կենտրոնանում է կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ չափանիշների եւ իրավական սկզբունքների վրա, որոնք առնչվում են մի շարք թեմաների եւ իրավունքի բնագավառների (օրինակ՝ արդարադատության ոչ խտրական մատչելիության սկզբունքը կամ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների մատչելիությունը): Անշուշտ, նախատեսվում է վերապատրաստման յուրաքանչյուր դասընթացում ընդգրկել այդ մոտեցումների համակցությունը, իսկ մեծ թվով հավանական թեմաների շարքից ընտրություն կատարելը թողնված է վերապատրաստողների եւ վերապատրաստում իրականացնող հաստատությունների հայեցողությանը:

Վերապատրաստման ձեռնարկը նախնական վերապատրաստմանն աջակցելու համար գործածելու դեպքում, այն կարող է ավելի լայնորեն ընդգրկվել վերապատրաստում իրականացնող հաստատությունների ուսումնական պլաններում՝ պայմանով, որ նախնական վերապատրաստման տեւողությունն ավելի երկար լինի (սովորաբար՝ մեկ ուսումնական տարի), եւ ավելի մեծ թվով թեմաներ ընդգրկելու հնարավորություն ընձեռվի: Նախնական

վերապատրաստմամբ նաեւ ավելի շատ ժամանակ է նախատեսվում ինքնուսուցման համար, եւ *Վերապատրաստման ձեռնարկը* կարող է օգտագործվել որպէս լրացուցիչ գրականություն կամ ինքնուսուցման համար լրացուցիչ վարժություններ կամ հանձնարարություններ մշակելու միջոց:

Ձեռնարկը համապարփակ գործիք է, եւ վերապատրաստման դասընթացը կարելի է ծրագրել՝ սույն ձեռնարկն օգտագործելով որպէս լավագույն միջոց: Այսպիսով, ընդհանուր մասում ներկայացվում է ավելի լայն հայեցակարգային հենքն ու կիրառելի միջազգային չափանիշներն ու լավագույն գործելակերպը, մինչդեռ ազգային հարցերին սվիրված հատվածներում ներկայացվում են ներպետական օրենսդրությունը, ընթացակարգերը, գործելակերպը եւ մարտահրավերները, որոնց նույնպէս պետք է համանման անդրադարձ կատարվի չորս մասերից յուրաքանչյուրում: Ի հավելումս դրա, 3-րդ հավելվածում ներկայացված են մի շարք միջոցներ՝ ներառյալ մուլտիմեդիան: Վերապատրաստողներին խրախուսվում է ուսումնասիրել այդ միջոցները, ինչը կարող է բարձրացնել վերապատրաստման որակը: Միեւնույն ժամանակ *Վերապատրաստման ձեռնարկը* գործողության մեջ չի դրվել անմիջականորեն վերապատրաստման շրջանակներում օգտագործվելու համար, ուստի յուրաքանչյուր վերապատրաստման համար պետք է մշակվեն որոշակի բանավոր ներկայացումներ, վարժություններ, խմբային աշխատանքների համար նախատեսված հանձնարարություններ եւ դեպքերի ուսումնասիրություններ ու դրանք հարմարեցվեն վերապատրաստողների կողմից: Ձեռնարկը ներառում է յուրաքանչյուր թեմայի համար նախատեսված վարժությունների եւ քննարկման առարկաների օրինակներ, օրինակ՝ 1-ին հավելվածում, սակայն վերապատրաստողներից ակնկալվում են լրացուցիչ ջանքեր՝ յուրաքանչյուր վերապատրաստման հատուկ կյուլթերը նախապատրաստելու համար:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստումներով, ինչպէս դատավորների եւ դատախազների համար նախատեսված ցանկացած վերապատրաստմամբ, պետք է ցուցաբերվի հմտությունների զարգացման, այլ ոչ թե «ավանդական» կրթության վրա կենտրոնացած հստակ եւ գործնական մոտեցումներ՝ հաշվի առնելով այն, որ վերապատրաստման այդ տեսակի մասնակիցները բարձրագույն կրթություն ստացած չափահասներ են: Ի հավելումս որոշակի հմտություններ զարգացնելուն, օրինակ՝ գենդերազգայուն հարցերին վերաբերող գործերի կամ դատարանի դահլիճում գործունեության ղեկավարման մասով (տե՛ս *Վերապատրաստման ձեռնարկի* 4.8 մոդուլը), կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման նպատակն արդարադատության համակարգում կանանց նկատմամբ վերաբերմունքի մասով դիրքորոշումներն ու դրա մասին ենթադրությունները վիճարկելն է:

Վերապատրաստման միջոցով պետք է ոչ միայն կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափանիշների վերաբերյալ փոխանցվի տեղեկատվություն, այլեւ վերապատրաստում անցնող մասնակիցներին տրամադրվի օժանդակություն՝ այդ տեղեկատվությունն իրական կյանքի իրավիճակներում կիրառելու հարցում հաշվի առնելով այն մարտահրավերները, որոնց նրանք կարող են հանդիպել: Յաջորդ բաժնում առավել մանրամասն քննարկվում են դիմադրության այն էական տեսակները, որոնց վերապատրաստողները, ինչպէս նաեւ վերապատրաստվողները կարող են բախվել կանանց համար արդարադատության մատչելիության թեմային անդրադառնալու փորձեր կատարելիս:

ii.b Վերապատրաստումը որպէս արդարադատության մատչելիության հարցում գենդերային հավասարություն ապահովելու գործիք

Իրավական ոլորտի մասնագետների համար նախատեսված՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստումներ անցկացնելու վերջնական նպատակը կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության համար խոչընդոտներ ստեղծող վարքագծերի, գործելակերպի կամ ընթացակարգերի վիճարկումն ու դրանց փոփոխությունն է, ինչպէս նաեւ այնպիսի վարքագծերի, գործելակերպի կամ ընթացակարգերի խթանումը, որոնք ապահովում են առավել պատշաճ մատչելիություն: Այս նպատակին հասնելու գլխավոր տարրը դատական համակարգում առկա գենդերային կարծրատիպերի վիճարկումն ու դրանց վկայակոչումն է: *Վերապատրաստման ձեռնարկը* բավարար չափով ապացույցներ է տրամադրում այն մասին, որ գենդերային կարծրատիպերը համարվում են՝ կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության հիմնական խոչընդոտներից մեկը: Ձեռնարկն առաջարկում է նաեւ մի շարք ռազմավարություններ, որոնք կարող են կիրառվել՝ արդարադատության ոլորտի դերակատարներին նրանց աշխատանքում աջակցելու, սատարելու եւ գենդերային կարծրատիպավորումից խուսափելու հնարավորություն ընձեռնելու համար: Այնուամենայնիվ, «կանխակալ վերաբերմունքը փոխելը դժվար է», եւ վերջերս իրականացված հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ գենդերային հարցերի վերաբերյալ վերապատրաստումներն ավելի արդյունավետ են, երբ դրանցում օգտագործվում են հատուկ եւ նպատակային ռազմավարություններ՝ կանխակալությունը վիճարկելու եւ մտածողության ու

վարքագծի այլընտրանքային ձևեր ներկայացնելու համար:¹³ Բոնետն առաջարկում է **փոխել վերապատրաստումների ուղղվածությունը՝ կենտրոնանալով կարողությունների զարգացման վրա**: Դա նշանակում է, որ ոչ միայն պետք է բարձրացնել իրազեկվածության մակարդակը, այլև առաջարկել հատուկ գործիքներ, որոնք մարդկանց կօգնեն առավել պատշաճ որոշումներ կայացնելու հարցում:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ վերապատրաստումներ կազմակերպող վերապատրաստողներն ու վերապատրաստում իրականացնող հաստատությունները նաեւ պետք է հաշվի առնեն այդպիսի վերապատրաստումների նկատմամբ այն դիմադրությունը, որին հավանական է, որ կբախվեն:

Գենդերային հարցերի վերաբերյալ վերապատրաստումների նկատմամբ դիմադրությունը կարող է տարբեր դրսևորումներ ունենալ, ինչպես օրինակ՝ «գենդերային հավասարության վերաբերյալ քաղաքականության նպատակահարմարությունը մերժելը, գենդերային հավասարության վերաբերյալ քաղաքականությամբ զբաղվելու պատասխանատվությունն ստանձնելուց հրաժարվելը կամ պարզապես դրանք չկիրարկելը»¹⁴: Ավելին, դիմադրության այդ տարբեր դրսևորումներն ի հայտ են գալիս տարբեր մակարդակներում՝ անհատական մակարդակից մինչև ինստիտուցիոնալ մակարդակներ, եւ վերաբերում են ոչ միայն հանձնակատարներին եւ վերապատրաստողներին, այլև ինքնին վերապատրաստողներին, քանի որ վերջիններս կարող են դժկամություն ցուցաբերել իրենց սեփական վերաբերմունքը, մեթոդները կամ գիտելիքները հարցականի տակ առնելու մասով: Քանի որ կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ չափանիշներն ամրապնդվում եւ մշակվում են մարդու իրավունքների մասին միջազգային կամ տարածաշրջանային իրավական դաշտի շրջանակներում, ապա դիմադրությունը կարող է նաեւ ծագել միջազգային իրավունքի չիմացությունից եւ այն ընկալումից, որ միջազգային իրավունքը բարդ երեւույթ է, եւ դժվար է այն կիրառել ազգային համատեքստում: Դիմադրության հետ առնչվելու համար մասնակիցներին կարելի է խրախուսել ուսումնասիրելու իրենց սեփական փորձը եւ վիճարկելու իրենց սեփական ենթադրությունները: Դա պահանջում է խմբի նկատմամբ լստահության բարձր մակարդակի առկայություն, ինչպես նաեւ բաց եւ ճկուն մոտեցում վերապատրաստողների կողմից: Յաջորդ բաժինը ներառում է որոշակի աշխատանքներ եւ վարժություններ, որոնք կոչված են օգնելու վերապատրաստողներին՝ վկայակոչելու գենդերային կանխակալությանը կամ օգնելու վերապատրաստման մասնակիցներին գենդերային կարծրատիպերը վիճարկելու հարցում:

Եզրաբանության մասին նշում

Սույն ձեռնարկում գործածվում են մի շարք հատուկ եզրույթներ, որոնց մեծ մասը սահմանված է Եվրոպայի խորհրդի՝ *գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարանում*: Ըստ անհրաժեշտության, մյուս եզրույթները սահմանված են տեքստում:

Սեռ եւ գենդեր. Ակնարկ

«Յավասարություն» եւ «խտրականություն» հասկացությունները քննարկելիս սույն ձեռնարկում գործածվում են «սեռ» եւ «գենդեր» եզրույթները: Սեռ ամենօրյա խոսակցական լեզվում այս եզրույթները հաճախ օգտագործվում են փոխարինաբար, սակայն դրանք տարբեր իմաստներ ունեն:

Պետք է հիշել, որ «**սեռը**» վերաբերում է միայն «մարդկանց՝ իգական կամ արական սեռի պատկանելությունը սահմանող կենսաբանական առանձնահատկություններին»¹⁵ Այդ պատճառով, այստեղ խոսվում է *ըստ սեռերի տարբերակված տվյալների* մասին, ինչը նշանակում է իգական կամ արական սեռի ներկայացուցիչների վերաբերյալ հավաքված վիճակագրություն (օրինակ՝ որոշակի դատարան հայց ներկայացրած կանանց թիվը): *Սեռի հիմքով խտրականությունը* վերաբերում է անձի սեռի հիմքով տարբերակված եւ անբարենպաստ վերաբերմունքին (օրինակ, եթե որեւէ ընկերություն վարչական պաշտոնների համար աշխատանքի է ընդունում միայն կանանց):

13 Իրիս Բոնետ, 2016, «Այն, ինչ աշխատում է. Նախասահմանված գենդերային հավասարություն», Քեմբրիջ եւ Լոնդոն. Յարվարդ համալսարանի հրատարակչության «Բելնափ» հրատարակչություն, էջ 54:

14 Լյուսի Ֆերգյուսոն եւ Մաթիմ Ֆորեսթ, 2011, Եվրոպական հետազոտական գործունեության խթանման գրասենյակի (ԵՅԳԽԳ) վերջնական զեկույց. Գենդեր+ վերապատրաստումների տեսական եւ գործնական խթանումը. «Գենդեր+ հավասարության քաղաքականության որակը (QUING)» հետազոտական նախագծի արդյունքները: Տե՛ս նաեւ՝ Մարիա Բուստելո, Լյուսի Ֆերգյուսոն եւ Մաթիմ Ֆորեսթ (խմբ.), 2016, Ֆեմինիստական գիտելիքների փոխանցման քաղաքականությունը. գենդերային հարցերի վերաբերյալ վերապատրաստում եւ փորձառություն, Լյու Յորք. «Փալգրեյվ-ՄակՄիլան»:

15 Եվրոպայի խորհուրդ, 2015, Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարան:

«Գեները», մյուս կողմից, սոցիալական երեւոյթ է, որը վերաբերում է կանանց եւ տղամարդկանց միջեւ առկա տարբերություններին եւ իգական կամ արական սեռի ներկայացուցիչներին վերագրվող հատկանիշներին:¹⁶ *Գեներային վերլուծության կամ գեներային ազդեցության գնահատման* (օրինակ՝ օրենսդրական նախագծի) մասին խոսելիս նկատի է առնվում այն գործընթացը, որում նոր օրենքի հնարավոր հետեւանքները կանանց եւ տղամարդկանց համար վերլուծության են ենթարկվում նախօրոք՝ երկու սեռերի նկատմամբ օրենքի խտրականության բացառումն ապահովելու նպատակով: *Գեներային խտրականությունն* ավելի լայն հասկացություն է, քան սեռի հիմքով խտրականությունը, քանի որ այն կարող է ներառել սեռական կողմնորոշման (սեռական ինքնության) հիմքով կամ գեներային կարծրատիպերի վրա հիմնված տարբերակված վերաբերմունք:

Թեեւ սեռային խտրականությունն ու գեներային խտրականությունն արգելվում են միջազգային իրավունքով, այնուամենայնիվ, պայմանագրերում առանձին եզրույթների սահմանումներ նախատեսված չեն:¹⁷ Մինչդեռ ներպետական օրենսդրության մեջ եզրույթները կարող են ունենալ միեւնույն իմաստը: Կարելի է, որ սույն ձեռնարկն օգտագործողներն իմանան, որ «գեները» ավելի լայն հասկացություն է, քան «սեռը»:

16 «Գեների» սահմանման համար տե՛ս, օրինակ, «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ քնտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը:

17 Պետք է նշել, որ ԿԽՎԿ-ի 1-ին հոդվածով սահմանվում է «կանանց նկատմամբ խտրականությունը», որն ավելի մանրամասն քննարկվում է սույն Վերապատրաստման ձեռնարկի 1.3 մոդուլում:

ՄՈԴՈՒԼ I. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Նպատակները՝ I մոդուլը ներկայացնում է այն էական հասկացությունները, որոնց վրա պետք է հիմնվի կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավման վերաբերյալ ցանկացած վերապատրաստում: Այդ հասկացությունները կազմում են այն շրջանակը, որի միջոցով պետք է ներկայացվի վերապատրաստումը: Պետք է նշել, որ հայեցակարգային մոտեցումների միջև կա համընկնում, եւ առկա չէ դրանց շարքից որեւէ մեկին գերապատվություն տալու անհրաժեշտություն: Սույն ձեռնարկով վերապատրաստվողները եւ դրա ընթերցողները պետք է ըմբռնեն այն տարբեր տեսանկյունները, որոնցով կարելի է մոտենալ կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավման հարցին:

1.1. Արդարադատության մատչելիությունը

Ժողովրդավարական հասարակությունները կառուցված են օրենքի գերակայության սկզբունքի նկատմամբ հարգանքի վրա, որն ինքնին այնպիսի չեզոք օրենքների համակարգ է, որոնք «կիրարկվում են հավասարապես եւ քննվում են առանձին»:¹⁸ Օրենքի գերակայության առանցքային պահանջներն են լավ կառավարումը եւ «իր պարտավորություններն արդար կերպով, առանց կանխակալության կամ խտրականության կատարող՝ գործող արդարադատության համակարգը»¹⁹, որը մատչելի է բոլորի համար: Արդարադատության մատչելիության նկատմամբ հայեցակարգային մոտեցումը զարգացել է ժամանակի ընթացքում: Ավելի հին մոտեցումները կենտրոնանում էին այն միջոցների վրա, որոնցով անհատներն օրենքով սահմանված կարգով դատարանների եւ տրիբունալների միջոցով, կարող էին պաշտպանել իրենց իրավունքները, իսկ նախաձեռնությունները կենտրոնացած էին իրավական աջակցության եւ մասնագիտացված, հաճախ նաեւ պարզեցված իրավական ընթացակարգերի զարգացման վրա: Ժամանակի ընթացքում արդարադատության մատչելիությունն սկսել է ընկալվել որպես մի մոտեցում, որը վերաբերում է «իրավական եւ դատական արդյունքների ինքնին «արդար եւ անաչառ» լինելին»²⁰ ապահովելուն՝ ավելի շատ ընդգծելով ինքնին արդարադատության հաստատություններում բարեփոխումների իրականացումը՝ «դրանք պարզեցնելու եւ դրանց մատչելիությունն ավելի դյուրին դարձնելու նպատակով»:²¹ «Արդարադատության մատչելիություն» հասկացությունը չի սահմանափակվում արդարադատության համակարգի արդյունավետությամբ: Այն իր մեջ ընդգրկում է գործընթացներ, որպեսզի ապահովվի ամբողջ համակարգի զգայունությունն ու արձագանքելու կարողությունն ինչպես կանանց, այնպես էլ տղամարդկանց կարիքներին, ինչպես նաեւ սատարի վերջիններին՝ արդարադատության ամբողջ շղթայի մակարդակով:

Գենդերազգայուն հարցեր շոշափող մոտեցումն ընդդեմ «գենդերային կուրություն» դրսեւորող մոտեցումների²²

Գենդերազգայուն հարցեր շոշափող մոտեցումը փորձում է գենդերային անհավասարության հարցում տրամադրել հատուցում հաշվի առնելով կանանց եւ տղամարդկանց փորձառության ու կարիքների առանձնահատկությունները: Դրանով պահանջվում է ուշադրություն դարձնել կանանց (աղջիկների) եւ տղամարդկանց (տղաների) կողմից ստանձնած այն տարբեր դերերին

18 ՄԱԿ-Կանայք, 2015, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2015-2016թթ.. Տնտեսական համակարգերի վերափոխում, իրավունքների իրացում, Նյու Յորք, էջ 11:

19 Նույն տեղում:

20 Ջերեմի Սաքբրայդ, Եվրոպայի խորհրդի՝ իրավական համագործակցության հարցերով Եվրոպական կոմիտեի համար, 2009, Եվրոպայում միգրանտների եւ ապաստան հայցողների համար արդարադատության մատչելիությունը, 9-րդ պարբերություն:

21 Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2013, Իրագործելիության ուսումնասիրություն. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն, 6-րդ պարբերություն:

22. Եվրոպայի խորհուրդ, 2015, Գենդերազգայուն հարցեր շոշափող եւ «գենդերային կուրություն» դրսեւորող մոտեցումների լրացուցիչ սահմանումների համար տե՛ս Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարանը:

Եւ պարտավորություններին, որոնք առկա են տվյալ սոցիալական, մշակութային, տնտեսական եւ քաղաքական համատեքստերում: Այս մոտեցումն անհրաժեշտ է կանանց համար մարդու համընդհանուր իրավունքները երաշխավորելու եւ նրանց խտրականությունից զերծ պահելու համար:

Հակառակ դրան՝ «**գենդերային կուրություն**» դրսևորող մոտեցումը կանանց (աղջիկներին) եւ տղամարդկանց (տղաներին) դերեր եւ պարտավորություններ «վերագրելու» հանգամանքը չընդունել է: Մի աշխարհում, որտեղ անբարենպաստ պայմանները կամ առավելությունները պայմանավորված են գենդերով, «գենդերային կուրություն» դրսևորող մոտեցմամբ, իրական հավասարության հասնել հնարավոր չէ:

Արդարադատության մատչելիության ապահովումը պահանջում է դատական մարմինների եւ իրավապահ մարմինների միջև համագործակցություն եւ տարածվում է վարչական ու քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների վրա:²³

Անդամ պետություններում գենդերային հավասարության հասնելու հանձնառության շրջանակներում Եվրոպայի խորհուրդն ընդգծում է այն փաստը, որ արդարադատության մատչելիությունն ունի գենդերային ուղղվածություն:²⁴ Կանանց իրավունքների խախտումներն ինքնին խոչընդոտում են գենդերային հավասարությունը, սակայն երբ կանանց զրկում են մարդու իրավունքների խախտումների դեպքում իրավական պաշտպանության միջոցներից օգտվելու նպատակով արդարադատության մատչելիությունից, նրանց նաեւ զրկում են օրենքով հավասար վերաբերմունքի արժանանալու հնարավորությունից: Արդարադատության մատչելիության ապահովումը կանանց՝ իրենց իրավունքներից օգտվելու հնարավորություն է ընձեռում եւ այդպիսով նպաստում է գենդերային հավասարությանը:

1.1.1. Արդարադատության արգելքները

Կանայք մշտապես հանդիպում են անհավասարության դրսևորումների եւ՝ ազգային, եւ՝ միջազգային իրավական համակարգերում: Արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվելիս կանանց հանդիպող որոշ խոչընդոտներ պայմանավորված են ոչ թե նրանց սեռով, այլ այն հանգամանքով, որ դրանց հանդիպում են մարդկանց այնպիսի մարզինալացված խմբեր, որոնք «հատկապես ենթարկվում են խտրականության, եւ ավելի քիչ հավանական է, որ [նրանք] իմանան իրենց իրավունքներն ու գործող իրավական պաշտպանության միջոցները»:²⁵ Արդարադատության համակարգերը հակված են արտացոլելու ցանկացած հասարակությանը ներհատուկ ուժերի անհավասարակշռությունը, եւ դրանցով «ամրապնդվում են ուժեղների արտոնություններն ու շահերը՝ որեւէ տնտեսական դասակարգի կամ էթնիկ պատկանելության, ռասայի, կրոնի կամ գենդերի հիմքով»:²⁶ Քանի որ կանայք չունեն այն ուժն ու արտոնությունները, ինչ տղամարդիկ, նրանք չեն օգտվում օրենքի նույն պաշտպանությունից: Արդարադատության այլ արգելքներ, այնուամենայնիվ, ազդեցություն են գործում բացառապես կանանց վրա:

Կանայք արդարադատության մատչելիության հետ կապված խոչընդոտների են հանդիպում իրավական համակարգի շրջանակներում եւ դրանից դուրս: Կանանց հանդիպող արգելքներն ավելի լավ ըմբռնելու նպատակով նպատակահարմար է դրանք դասակարգել իրավական (ինստիտուցիոնալ) բնույթի եւ սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային բնույթի արգելքների:²⁷

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ

1. Իրավական (ինստիտուցիոնալ) մակարդակ

23 Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով, 2015, Արդարադատության մատչելիության մեջ հավասարություն եւ խտրականության բացառման վերաբերյալ թիվ 2054 բանաձեռ:

24 Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության ռազմավարությունը 2014-2017 թթ., Նպատակ 3. կանանց համար արդարադատության մատչելիության երաշխավորումը:

25 Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով, 2015, Արդարադատության մատչելիության մեջ հավասարություն եւ խտրականության բացառման վերաբերյալ թիվ 2054 բանաձեռ:

26 ՄԱԿ-Կանայք, 2015, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2015-2016թթ. Տնտեսական համակարգերի վերափոխում, իրավունքների իրացում, Նյու Յորք, էջ 11:

27 Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2013, Իրագործելիության ուսումնասիրություն. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն:

խտրական կամ զգայուն հարցեր չշոշափող իրավական դաշտ (այդ թվում՝ ակնհայտ խտրական իրավական դրույթներ, «գենդերային կուրոլություն» դրսևորող դրույթներ, որոնցով հաշվի չի առնվում կանանց սոցիալական դիրքը. օրենսդրական բացեր այն հարցերի մասով, որոնք կանանց վրա անհամաչափ ազդեցություն են ունենում)։

Օրենքի խնդրահարույց մեկնաբանություններ եւ կիրառություն։

Անարդյունավետ կամ խնդրահարույց իրավական ընթացակարգեր (գենդերազգայուն հարցեր շոշափող ընթացակարգերի բացակայություն իրավական համակարգում)։

Անարդյունավետ հաշվետվողականության մեխանիզմներ (այս կատեգորիան կարող է ներառել կոռուպցիան)։

Կանանց ցածր ներկայացվածություն իրավական ոլորտի մասնագետների շարքում։

Գենդերային կարծրատիպավորում եւ կանխակալություն արդարադատության ոլորտի դերակատարների կողմից։

2. Սոցիալ-տնտեսական եւ մշակութային մակարդակներ

Սեփական՝ օրենքով նախատեսված իրավունքների եւ իրավական ընթացակարգերի ու իրավաբանական օգնությունից օգտվելու մասին իրազեկվածության բացակայություն (որը կարող է բխել գենդերային տարբերություններից կրթական մակարդակում, տեղեկատվության մատչելիության շրջանակներում եւ այլն)։

Ֆինանսական միջոցների բացակայություն (այդ թվում՝ իրավաբանական ներկայացուցչության համար նախատեսված վճար, իրավաբանական օգնության հետ կապված ծախսեր, դատական տուրքեր, տեղափոխումը դատարաններ, երեխայի խնամք եւ այլն)։

Ընտանիքում աշխատանքի անհավասար բաշխվածություն։

Գենդերային կարծրատիպեր եւ մշակութային մոտեցումներ։

Դիտարկելով վերոնշյալ աղյուսակները՝ պետք է նշել, որ բոլոր սոցիալ-տնտեսական գործոնները բխում են կանանց եւ տղամարդկանց միջեւ ուժի եւ ռեսուրսների անհավասար բաշխումից։ Այդ անհավասարությունը նշանակում է, որ արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվող ցանկացած անձի հանդիպող խոչընդոտները, ինչպիսիք են՝ դատարանների՝ միայն քաղաքի կենտրոնում գտնվելը, ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում այն կանանց վրա, որոնք իրենց տրամադրության տակ ավելի քիչ ռեսուրսներ ունեն, օրինակ՝ քաղաքում գտնվող դատարաններ հասնելու համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներն ու ժամանակը։ Կանանց ավելի ցածր սոցիալ-տնտեսական դիրքը հաճախ իրավական ընթացակարգերի պատճառով ավելի շատ վատթարանում է, քան վիճարկվում։

Գենդերային կարծրատիպերն ի հայտ են գալիս նաեւ մշակութային մակարդակում եւ ազդեցություն գործում ինստիտուցիոնալ մակարդակում։ Վերաբերմունքն ու նորմերն այն հարցի առնչությամբ, թե ինչն է կանանց եւ տղամարդկանց համար «պատշաճ», կարող են խոչընդոտել կանանց՝ արդարադատություն հայցելու փորձերին։ Վերոնշյալ օրինակում կանանց կողմից քաղաքի կենտրոնում գտնվող դատարան միայնակ հասնելը կամ նույնիսկ ավանդույթներն այն մասին, որ կանայք իրենց խնդիրները չեն լուծում հանրային քննարկումների միջոցով՝ կիրառելով օրենքը, ընկալվում է որպես անպատշաճ վարքագիծ։ ԿԽՎԿ-ի կոմիտեն նախագգուշացրել է, որ. «Արդարադատության համակարգում կարծրատիպավորումն ու գենդերային կանխակալությունը խորը հետեւանքներ են ունենում կանանց՝ նրանց վերապահված մարդու իրավունքների լիարժեք իրականացման վրա։ Դրանք խոչընդոտում են կանանց համար արդարադատության

մատչելիությունն իրավունքի բոլոր բնագավառներում...»²⁸ Մշակույթով պայմանավորված խոչընդոտները կարող են նաեւ (վեր)արտադրվել օրենսդրական գործընթացում եւ դատական որոշումներ կայացնելիս: Գենդերային կարծրատիպերի եւ դատական կանխակալության թեմաներն առավել մանրամասն քննարկվում են 1.4 մոդուլում:

Օ Քննարկման առարկան. Կարելու է, որ իրավական ոլորտի մասնագետները, հատկապես՝ դատախազներն ու դատավորները, տեղյակ լինեն մի շարք խոչընդոտների մասին, որոնց կանայք հանդիպում են արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվելիս, քանի որ դրանցից շատերը փոխկապակցված են: **Դատական ոլորտի գործող մասնագետները չեն կարող անդրադառնալ արդարադատության ոլորտում կանանց հանդիպած բոլոր արգելքներին:** Բնականաբար, դատավորները եւ դատախազները կարող են ավելի մեծ ազդեցություն գործել այն արգելքներին անդրադառնալու հարցում, որոնք առնչվում են իրավական (ինստիտուցիոնալ) ոլորտին:

Մյուս կողմից, արդյո՞ք կան եղանակներ, որոնցով դատախազների եւ դատավորների գործողությունները կարող են մեղմացնել սոցիալ-տնտեսական կամ մշակութային բնույթի արգելքների ազդեցությունը: Ուսումնասիրենք մի քանի իրավական (ինստիտուցիոնալ) եւ սոցիալ-տնտեսական կամ մշակութային արգելքներ եւ քննարկենք (մտազրոհի միջոցով) դրանց ուղղված հավանական գործողությունները: Օրինակ, եթե դատախազի եւ դատարանների գրասենյակները կազմում եւ տարածում են կանանց առնչվող գրքույկներ՝ իրավական ընթացակարգերի պարզեցված բացատրություններով, արդյո՞ք դա ենթադրում է անդրադարձ արդարադատության արգելքներին: Ո՞ր արգելքին (արգելքներին):

Արդարադատության ոլորտի արգելքները, որոնք առնչվում են իրավական (ինստիտուցիոնալ) ոլորտին եւ բնորոշ են Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններին, ավելի մանրամասն ուսումնասիրվում են ստորեւ:

Օրենսդրական մակարդակում արգելքներն ստեղծվում են օրենսդրության մեջ առկա **խտրական դրույթների** պատճառով: Օրինակ, որոշ, այդ թվում՝ Արեւելյան գործընկերության երկրներում, կանանց առանձնահատկությունների եւ դերերի վերաբերյալ կարծրատիպային ենթադրությունների հիմքով, կանանց օրենքով արգելվում է աշխատանքի որոշ ձեւերի կատարումը: Օրինակ, ֆիզիկական ուժ պահանջող կամ ձեռքերի միջոցով իրականացվող աշխատանքները կամ կանանց վերարտադրողական կարողությանը վնաս պատճառող աշխատանքները համարվում են անսպասարկ հարմար: Որոշակի հանցագործությունների սահմանումներ նույնպես կարող են խնդրահարույց լինել, ինչպես օրինակ՝ բռնաբարության դեպքում, երբ դրա հատկանիշներից մեկը հարկադրանքն է, այլ ոչ թե համաձայնությունը:

Թեեւ այս խնդիրներին անդրադառնալու եղանակներից մեկն օրենքների փոփոխությունն է, դատական համակարգը նույնպես կարող է նպաստել այս արգելքների վերացմանը: Որոշ դրույթներ կարող են վիճարկվել խտրականության բացառման վերաբերյալ վարույթներում կամ ներկայացվել սահմանադրական դատարանի քննությանը: Ավելին, դատավորները պետք է դրույթները մեկնաբանեն իրական հավասարությանն ու միջազգային նորմերին համապատասխան:

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները միշտ չէ, որ գենդերային տեսանկյունից են մոտենում իրենց աշխատանքին: Անշուշտ, կանանց համար արդարադատության մատչելիության ամենամեծ **արգելքներից մեկը օրենքների խտրական կամ գենդերազգայուն հարցերը հաշվի չառնող մեկնաբանությունն է:** Օրենքի՝ գենդերազգայուն հարցերը հաշվի չառնող մեկնաբանության օրինակ է՝ բռնություն գործադրող զուգընկերոջն սպանելու գործով վարույթի ժամանակ ինքնապաշտպանությունը մեկնաբանելիս համաչափության եւ անհետաձգելիության վերաբերյալ պահանջների մասով պնդումները:²⁹ Դրանից բացի, ինսամակալության վարույթի համատեքստում երեխայի լավագույն շահը մեկնաբանվում է որպես ծնողի եւ երեխայի միջեւ շփման պահանջ, նույնիսկ եթե առկա է զուգընկերոջ, ինչպես նաեւ՝ անուղղակիորեն երեխայի նկատմամբ կիրառված ընտանեկան բռնության նախադեպ:³⁰

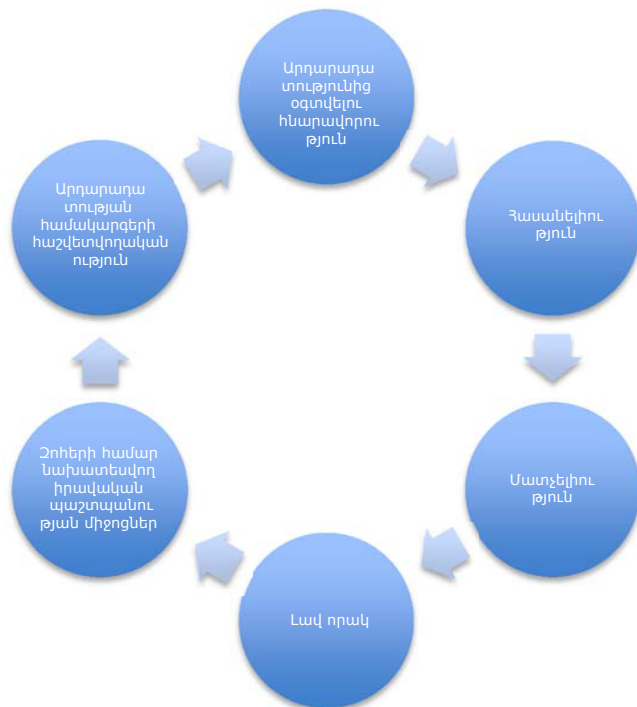
Գենդերազգայուն հարցեր հաշվի չառնող իրավական ընթացակարգերը կանանց համար արդարադատության մատչելիության մեկ այլ մեծ խոչընդոտ են համարվում: Առաջին հերթին, հարցականի տակ է դրվում արդարադատության համակարգերի ինստիտուցիոնալ եւ հայեցակարգային կարգավորումների՝ կանանց, մասնավորապես՝ գենդերային հիմքով բռնության

28 ԿԽԿԿ կոմիտե, 2015, Գլխավոր հանձնարարական թիվ 33. Կանանց համար արդարադատության մատչելիություն, 26-րդ պարբերություն: Տե՛ս նաեւ Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության ռազմավարություն 2014-2017թթ., էջ 3:
29 «Ճեժի ենթարկված կնոջ սինդրոմ» երեւույթն ավելի մանրամասն քննարկվում է սույն ձեռնարկի 4.9.2 մոդուլում:
30 Երեխայի լավագույն շահը որոշելու հետ կապված հարցերն ավելի մանրամասն քննարկվում են 3.3 մոդուլում:

զոհերին (բռնություն վերապրածներին) արագ արձագանքելու կարողությունը:³¹ Քրեական գործերով վարույթները հաճախ չափազանց տրավմատիկ բնույթ են կրում զոհերի համար, որոնց հատկանիշներն ու վարքագիծը հաճախ ուսումնասիրվում են՝ «կատարյալ զոհի» մասին կարծրատիպային ենթադրությունների վկայակոչմամբ, մինչդեռ այլ հանցագործությունների, այդ թվում՝ միջանձնային բռնության զոհերը չեն ենթարկվում նման տեսակի ուսումնասիրության: Ոչ բոլոր իրավական համակարգերն ունեն տրավման նվազագույնի հասցնելուն եւ գենդերային հիմքով բռնության զոհերի մասնավոր կյանքը պաշտպանելուն ուղղված իրավական դրույթներ: Վարույթները հաճախ երկարատեւ են, որը ոչ միայն երկարաձգում է տրավմայի տեւողությունը, այլեւ կարող է առաջացնել համապատասխան ֆինանսական հետեւանքներ կամ հակասել կնոջ՝ երեխայի խնամքի հետ կապված պարտականություններին: Այսպիսով, խտրականության բացառման եւ արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ միջազգային չափանիշներին համապատասխանելու նպատակով պետությունները պետք է ապահովեն, որ վարույթներն իրականացվեն գենդերազգայուն հարցերը հաշվի առնելով, որով զոհերն ու վկաները պաշտպանված կլինեն ոտնձգությունից, եւ կանանց խոսքին կարեւորություն կտրվի:³² Պետությունները պետք է նաեւ ներդնեն մեխանիզմներ՝ ուղղված ապացուցողական կանոնների, զործի քննության եւ այլ իրավական ընթացակարգերի անկողմնակալությունն ու գենդերային կարծրատիպերի կամ նախապաշարմունքների՝ ազդեցությունից զերծ մնալն ապահովելուն:³³

1.1.2. Արդարադատության մատչելիության բաղադրիչները

Օրենքի առաջ հավասարության իրավունքը դասվում է մարդու համընդհանուր իրավունքների շարքին եւ ամրագրված է միջազգային կոնվենցիաներով:³⁴ Այն տարրերը, որոնք պետք է առկա լինեն արդարադատության ոչ խտրական մատչելիությունը երաշխավորելու համար, քննարկվել են ազգային եւ միջազգային մակարդակներում, սակայն կանանց համար արդարադատության մատչելիության բաղադրիչները միայն վերջերս են մանրամասն մշակվել: ԿԽԿ-ի կիրարկման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմնի՝ Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման ՄԱԿ-ի կոմիտեի **թիվ 33 Գլխավոր հանձնարարականում** շարադրված են արդարադատության մատչելիության վեց փոխկապակցված եւ էական բաղադրիչներ, որոնք համարվում են գենդերային հարցերին արձագանքող արդարադատության համակարգի հիմնական տարրերը: Տե՛ս ստորեւ ներկայացված գծապատկերը:

31 Ջուդիթ Լյուիս Յերման, 2005, «Արդարադատությունը զոհի տեսանկյունից», Կանանց նկատմամբ բռնություն 11, էջ 571-602:
 32 ԿԽԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 գլխավոր հանձնարարական, 15(գ) եւ 29(գ)(i) պարբերություններ:
 33 Նույն տեղում, 18(ե) պարբերությունը:
 34 Օրինակ՝ «Քաղաքացիական եւ քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 2(3) հոդվածը (իրավական պաշտպանության միջոցից օգտվելու իրավունք) եւ 26-րդ հոդվածը (օրենքի առաջ հավասարությունը), եւ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը (արդար դատաքննության իրավունք):

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բաղադրիչների մանրամասն նկարագրությունը³⁵

Արդարադատությունից օգտվելու հնարավորությունը պահանջում է կանանց համար արդարադատության անարգել մատչելիություն, ինչպես նաև՝ որպես օրինական պահանջ, իրենց իրավունքների իրականացումը հայցելու հնարավորություն ու իրավագործություն:

Հասանելիությունը պահանջում է դատարանների եւ «քվադի-դատական» այլ մարմինների ստեղծում՝ քաղաքային, գյուղական եւ ծայրամասային հատվածներում, ինչպես նաև՝ դրանց պահպանություն ու ֆինանսավորում:

Մատչելիությունը պահանջում է, որ արդարադատության բոլոր համակարգերը կանանց համար լինեն անվտանգ, հասանելի եւ ֆիզիկապես մատչելի, որ դրանք հարմարեցված ու համապատասխան լինեն կանանց կարիքներին՝ ներառելով այն անձանց, որոնք հանդիպում են **խտրականության հատվող կամ այլ բարդ դրսևորումների**:

Արդարադատության համակարգերի լավ որակը պահանջում է, որ համակարգի բոլոր բաղադրիչները համապատասխանեն մասնագիտական պատրաստվածության, արդյունավետության, անկախության եւ անկողմնակալության միջազգային չափանիշներին եւ ժամանակին ապահովեն իրավական պաշտպանության պատշաճ ու արդյունավետ միջոցներ, որոնք կիրարկվում եւ հանգեցնում են բոլոր կանանց համար վեճերի կայուն ու գեղարգրազայուն հարցերը հաշվի առնող կարգավորմանը: Արդարադատության համակարգերը պետք է դիտարկվեն որոշակի համատեքստում, լինեն դինամիկ, մասնակցային, նորարարական գործնական միջոցառումների համար բաց, հաշվի առնեն գեղարգրազայուն հարցերը եւ արդարադատության նկատմամբ կանանց աճող պահանջները:

Իրավական պաշտպանության միջոցներով ապահովելը պահանջվում է նախատեսել կանանց՝ արդարադատության համակարգերից արդյունավետ պաշտպանություն եւ նրանց հասցվելիք վնասի մասով զգալի փոխհատուցում ստանալու հնարավորությունը:

Արդարադատության համակարգերի հաշվետվողականությունն ապահովվում է արդարադատության համակարգերի գործունեության նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնելու միջոցով՝ երաշխավորելու համար դրանց համապատասխանությունը արդարադատությունից օգտվելու հնարավորության, հասանելիության, մատչելիության, լավ որակի եւ իրավական պաշտպանության միջոցներով ապահովելու սկզբունքներին: Արդարադատության համակարգերի հաշվետվողականությունը նաև վերաբերում է արդարադատության համակարգերի մասնագետների գործողությունների նկատմամբ մոնիթորինգի իրականացմանը եւ վերջիններիս կողմից օրենքը խախտելու դեպքում նրանց պատասխանատվության ենթարկելուն:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովումը խաղաղ ժամանակ պակաս կարեւոր չէ, քան դրա ապահովումը **հակամարտության ժամանակ եւ հակամարտությանը հաջորդող իրավիճակներում**: Սույն նախագծի բոլոր շահառու երկրներն անմիջական փորձ ունեն իրենց տարածքում տեղի ունեցած հակամարտության մասով: Միջազգային մարդասիրական իրավունքով հստակ արգելվում է սեռի հիմքով խտրականությունը եւ ապահովվում է կանանց ու տղամարդկանց միջեւ հավասարության սկզբունքը:³⁶ ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհուրդը կոչ է անում պետություններին միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու կանանց եւ աղջիկների պաշտպանությունն ու նրանց իրավունքների նկատմամբ հարգանքը զինված հակամարտությունների ժամանակ՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով գեղարգրային բռնությանը, ինչպես նաև վերջ դնել անպատժելիությանն ու քրեական հետապնդում իրականացնել այն անձանց նկատմամբ, որոնք պատասխանատվություն են կրում կանանց եւ աղջիկների նկատմամբ կատարված հանցագործությունների համար:³⁷ Ի հավելումս դրա, պետություններին կոչ է արվում ամրապնդել կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը հակամարտության ժամանակ եւ հակամարտությանը հաջորդող իրավիճակներում՝ ներառելով, բայց չսահմանափակվելով. «արագ քննությամբ, սեռական եւ գեղարգրային բռնություն իրականացնող անձանց քրեական հետապնդման եւ պատժի ենթարկելով, ինչպես նաև զոհերին պատշաճ հատուցում տրամադրելով»:³⁸ «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայում նշվում է, որ դրա բոլոր դրույթները կիրառվում են զինված հակամարտության պայմաններում եւ խաղաղ ժամանակ:³⁹

35. ԿԻԿԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 գլխավոր հանձնարարական:
 36. Վկայակոչված է ժնեւի չորս կոնվենցիաներում, ինչպես նաև դրանց կից երկու Լրացուցիչ արձանագրություններում:
 37. ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդ, 2000, Կանանց, խաղաղության եւ անվտանգության վերաբերյալ թիվ 1325 բանաձե:
 38. ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդ, Կանանց, խաղաղության եւ անվտանգության վերաբերյալ թիվ 2242 բանաձե, 14-րդ պարբերություն:
 39. 2(3) հոդված:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը հակամարտության ժամանակ եւ հակամարտությանը հաջորդող պայմաններում

ԿԽՎԿ կոմիտեն ուշադրությունը հրավիրում է մարդու իրավունքների խախտումները վկայակոչելու հարցի բարդությանը հակամարտության ժամանակ, հակամարտությանը հաջորդող եւ անցումային պայմաններում:

Նույնիսկ այն դեպքում, երբ արդարադատության ֆորմալ համակարգերը դեռեւս գործում են, այնուամենայնիվ, «Նախքան հակամարտությունն սկսվելը ազգային դատարաններում արդարադատության մատչելիությունից օգտվելու ժամանակ կանանց հանդիպող բոլոր արգելքները, ինչպիսիք են՝ իրավական, ընթացակարգային, ինստիտուցիոնալ, սոցիալական, գործնական եւ արմատացած գենդերային խտրականությունը, սրվում են հակամարտության ժամանակ, շարունակում են առկա լինել հակամարտությանը հաջորդող ժամանակահատվածում եւ գործում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը մերժող կամ դրան խոչընդոտող ոստիկանության եւ դատական կառույցների անգործության հետ մեկտեղ»⁴⁰ Առկա է կանանց իրավունքների՝ հակամարտության ժամանակ տեղի ունեցած խախտումների համար հակամարտությանը հաջորդող պայմաններում պատժի չենթարկելու կամ դրանք «նորմալ համարելու» ռիսկ:

ԿԽՎԿ-ին համապատասխանությունն ապահովելու նպատակով Կոմիտեն ներկայացնում է մի շարք հանձնարարականներ, որոնք ընդգրկում են այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ գենդերային բռնության բոլոր դրսեւորումների վկայակոչումը, արդարադատության բոլոր անցումային մեխանիզմներում եւ ընթացակարգերում գենդերազգային հարցերը հաշվի առնելը, անցումային արդարադատության մեջ կանանց ներգրավումը խրախուսելը, կանանց համար իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ժամանակին տրամադրելը եւ անպատժելիության դեմ պայքարը:

1.1.3. Արդարադատության շղթան եւ այդ շղթայից դուրս մնալը

Արդարադատության մատչելիության վեց տարրերով համակողմանի մոտեցում է ցուցաբերվում այն հարցին, թե ինչպես է աշխատում արդարադատության համակարգը: Առանձին իրավական համակարգում կամ որոշակի իրավական հարցի առնչությամբ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելուն ուղղված կոնկրետ քայլերը դիտարկելիս կարող է նպատակահարմար լինել արդարադատության այն արգելքների քննարկումը, որոնց կինը կարող է հանդիպել փոխհատուցում հայցելու տարբեր փուլերում: Այս մոտեցմամբ ամբողջ արդարադատության համակարգը ներկայացվում է որպես մի շղթա կամ փոխկապակցված քայլերի շարք: Արդարադատության շղթայով առաջ շարժվելու կնոջ հնարավորությունը կախված է այն հանգամանքից, թե արդյո՞ք նա իր ճանապարհին հանդիպում է արգելքների եւ ի՞նչ տարբերակներ ունի դրանք հաղթահարելու համար: Կանանց կողմից ներկայացված գործերի՝ արդարադատության համակարգից դուրս մնալուն նպաստում են տարբեր գործոններ եւ այդպիսով, գործող մասնագետների համար օգտակար կլինի հասկանալ, թե արդարադատության շղթայի օղակներն ինչպես են փոխկապակցված միմյանց եւ ինչ ազդեցություն են ունենում միմյանց վրա:

Արդարադատության շղթայի վերլուծությունը հատկապես օգտակար է եղել գենդերային բռնության գործերի պարագայում՝ շղթայից դուրս մնալու կետերը սահմանելու համար: Օրինակ, այն հարցի ուսումնասիրությունը, թե 15 տարի ժամանակահատվածում ինչպես են բռնաբարության եւ սեքսուալ բռնության բռնի գործողության վերաբերյալ գործերի քննությունը վարել Ավստրալիայի, Կանադայի, Անգլիայի եւ Ուելսի, Շոտլանդիայի եւ Միացյալ Նահանգների իրավական համակարգերում, արտահայտվել է հետեւյալ սխեմայի տեսքով⁴¹

40. ԿԽՎԿ կոմիտե, 2013, «Կանայք հակամարտությունների կանխարգելման, հակամարտությունների եւ հակամարտությունների հաջորդող պայմաններում» թիվ 30 գլխավոր հանձնարարական, 74-րդ պարբերություն:

41. Զայլին Դեյլի եւ Բրիջիտ Բոհորս, 2010, Բռնաբարությունն ու իրավական գործընթացի շրջանակներում գործերի դուրս մնալը շղթայից. հինգ երկրներում հանցագործությունների եւ արդարադատության համեմատական վերլուծությունը, հատոր 39:1, Չիկագոյի համալսարանի իրատարակչություն, էջ 565-650:

14% կազմող այն գործերի միայն 8%-ն է անցնում դատական քննություն, որոնց մասով իրավապահ մարմիններին հաղորդում է ներկայացված, եւ դրանցից միայն 4.5%-ն է հանգեցնում դատապարտման:⁴²

Սերբիայում ընտանեկան բռնության ենթարկված կին զոհերի համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ 11 տարի (2004-2014) ժամանակահատվածի կտրվածքով անցկացված հետազոտության արդյունքում պարզ է դարձել, որ գործերի զգալի մասը քրեական արդարադատության համակարգի համար «անտեսանելի» է մնացել:⁴³ Մասնավորապես, ուսումնասիրությամբ բացահայտվել է մի քանի միտում: Ընտանեկան բռնության մասին ոստիկանություն եւ (կամ) հասարակական աշխատանքի հարցերով զբաղվող կենտրոններ հաղորդում ներկայացնելու դեպքերը զգալիորեն շատացել են այդ ժամանակահատվածում, ինչը պետք է դրական զարգացում համարել: Այնուամենայնիվ, ընտանեկան բռնության մասին ոստիկանություն ներկայացված հաղորդումների մեծամասնությունը չի հանգեցրել քրեական գործով մեղադրանք ներկայացնելուն, եւ դրանց մեծամասնությունը համարվել է զանցանք. տարեցտարի ընտանեկան բռնության վերաբերյալ քրեական գործով մեղադրանքների թիվը կանոնավոր աճել է: Այնուամենայնիվ, քրեական հետապնդումների տոկոսային հարաբերակցությունը նվազել է: Օրինակ, 2013 թվականին դատախազը գործերի 45%-ի դեպքում հրաժարվել է քրեական մեղադրանքներից: Ազատագրված դատապարտմամբ իր ավարտն է ունեցել այն գործերի փոքր մասնաբաժինը, որոնց մասով իրականացվել է քրեական հետապնդում՝ հետազոտության անցկացման ժամանակահատվածում: Դատարանները զգալիորեն հակված են եղել ընտանեկան բռնություն իրականացնող անձանց նկատմամբ պայմանական դատապարտում (պրոբացիա) կիրառելուն:⁴⁴ Չնայած զոհերի կողմից ընտանեկան բռնության դեպքերի մասին հաղորդում ներկայացնելու հավանականությունն ավելի մեծ է եղել, որով ցույց է տրվել իրավական համակարգի նկատմամբ նրանց վստահության ավելացման եւ (կամ) կանանց պահանջների նկատմամբ ոստիկանության «զգայունության» ավելացման հավանականությունը, այնուամենայնիվ, քրեական արդարադատության համակարգում ավելի փոքր է եղել հանցագործություն կատարողների նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու կամ նրանց ազատագրված դատապարտելու հավանականությունը:

Այդ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս մանրակրկիտ վերլուծության կարելիությունն այն մասին, թե արդարադատության շղթայի որ հատվածում են հանդիպում խոչընդոտները՝ դրանց առավել արդյունավետ կերպով անդրադառնալու համար: Արդարադատության

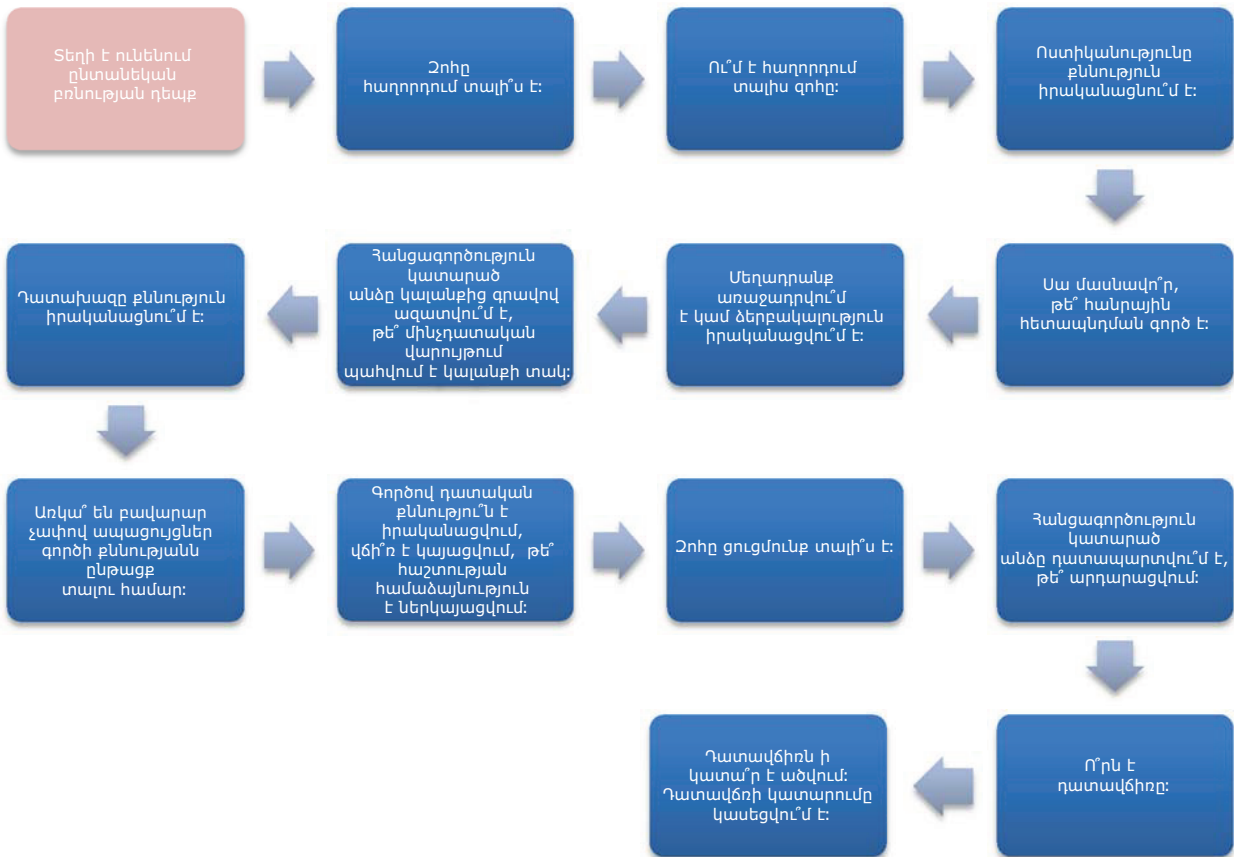
42 Նույն տեղում էջ 568:
 43 Բիլյանա Բրանկովիչ, 2013, Լուրեր ապագայից. Ստամբուլի կոնվենցիան եւ պետության պատասխանատվությունը կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարելու համար. Ընդհանուր ծառայություններ. Պատշաճ գոլջապիլիության սկզբունքի իրագործելիությունը, Բելգրադ, Միավորված ազգերի կազմակերպության զարգացման ծրագիր (ՄԱԾԾ), «ՄԱԿ Կանայք» եւ ՅՈՒՆԻՍԵՖ, (սերբերեն):
 44 Բիլյանա Բրանկովիչ, 2016, «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության արգելքները. Ստամբուլի կոնվենցիայի պահանջները բավարարելու հարցում բացթողումները», Ելույթ «Դատական համակարգում կարողությունների ամրապնդում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային համաժողովին, հոկտեմբերի 24-25, Քիշնեւ, Մոլդովայի Հանրապետություն:

շղթայի վերլուծությունը կարող է օգտագործվել որպես իրավական փոփոխությունների, նոր քաղաքականության ներդրման կամ թիրախային վերապատրաստման հիմք:

Օ Քննարկման առարկան. Ստորել ներկայացված է **արդարադատության շղթայի օրինակ**, որը ներառում է ընտանեկան բռնության դեպք:

Գործող մասնագետները կարող են ուսումնասիրել քայլերը եւ հարց տալ իրենց, թե որն է շղթայի յուրաքանչյուր հատվածում «այո» կամ «ոչ» պատասխանի նշանակությունը՝ զոհի՝ արդարադատության մատչելիություն ունենալու կամ չունենալու տեսանկյունից: Օրինակ, ոստիկանության կողմից որբեւ գործողություն չիրականացնելը կամ դատախազի կողմից գործը փակելն ու հետաքննությունն ավարտելը ի՞նչ ազդեցություն կունենա զոհի վրա: Դատավորի կողմից մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու պահանջը մերժելն ի՞նչ ազդեցություն կունենա զոհի վրա՝ վերջինիս կողմից իրավական գործընթացին մասնակցելու պատրաստակամության առումով:

Պետք է նշել, որ այս վարժությունը կարող է փոփոխությունների ենթարկվել խմբային քննարկման համար՝ կիրառելով մարդու իրավունքների ցանկացած խախտում եւ ներառելով որբեւ քրեական կամ քաղաքացիական գործ:

1.2 Կանանց՝ մարդու իրավունքները

«Կանանց՝ մարդու իրավունքներ» արտահայտությունը ճանաչում է գտել 1980-ական թվականներին, երբ քարոզարշավների մասնակիցներն այն կիրառել են՝ մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների նկատմամբ գեղեցիկ մոտեցում ցուցաբերելու կոչեր անելու համար: Ինքնին արտահայտությունն «առաջին հայացքից շփոթեցնող է... քանի որ մարդու

իրավունքները, սահմանման համաձայն, վերաբերում են բոլոր մարդկանց»⁴⁵ Պետք է հիշել, սակայն, որ մարդու համընդհանուր իրավունքները մեծ մասամբ ձևավորվել են՝ հիմնվելով արական սեռի ներկայացուցիչների փորձի վրա: Իրավունքները սահմանվել են՝ հաշվի առնելով տղամարդկանց կյանքը, եւ հետեւաբար՝ կանանց նկատմամբ հավասար վերաբերմունք երաշխավորող՝ խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմն առանձնապես արդյունավետ չի եղել կանանց եւ աղջիկների իրավունքների խախտումների մասով այն կիրառելիս: Այն ոտնձգությունները եւ ճնշումները, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնությունը եւ սեռական բռնությունը, որոնք հատկանշական են կանանց նկատմամբ գործադրելուն, չեն ընդգրկվել կամ մարգինալացվել են մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի համալիր մոտեցման («մեյնսթրիմի») մեջ:

Անձի սեռը կամ գենդերը բավականին հաճախ պայմանավորում է մարդու իրավունքների մասով տեղի ունեցող խախտման ձեւը: Օրինակ, իգական սեռի ներկայացուցիչ բանտարկյալի խոշտանգումը կարող է արտահայտվել սեռական բռնության ձեւով. ինչպես նշվել է նախորդ բաժնում, արդար դատաքննության հնարավորությունը կանանց մերժելը բավականին հաճախ հիմնված է գենդերային կարծրատիպերի կամ կնոջ փորձի թյուրըմբռնման վրա: Թեեւ կանայք տուժում են այնպիսի խախտումներից, որոնցից տուժում են նաեւ տղամարդիկ, այնուամենայնիվ, կանանց՝ մարդու իրավունքների բազմաթիվ խախտումներ պայմանավորված են սեռով, եւ դրանց մեծ մասը տեղի է ունենում մասնավոր ոլորտում:

Կանանց իրավունքներով զբաղվող առանձին մարմնի ստեղծումը եղել է գրանցված առաջընթացի ամենանշանակալից ոլորտներից մեկը, որով անդրադարձ է կատարվել մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքում կանանց փորձի, հատկապես զոհի՝ սեռի (գենդերային) հիմքով մարդու իրավունքների խախտումների բնույթի անտեսմանը: ՄԱԿ-ի «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձեւերի վերացման մասին» կոնվենցիան (ԿԽՎԿ) ուժի մեջ է մտել 1981 թվականին եւ համարվում է կանանց հանդիպող խտրականության տարբեր ձեւերը վկայակոչող ամենահամապարփակ միջազգային փաստաթուղթը: ԿԽՎԿ-ով վիճարկվում է իրավունքների, պետության պատասխանատվության, հավասարության եւ հանրային/մասնավոր հատված բաժանման նկատմամբ գերիշխող հայեցակարգային մոտեցումը: Այնուամենայնիվ, կանանց՝ մարդու իրավունքների խախտումներին անդրադառնալն այդ հարցին նվիրված փաստաթղթերի եւ մեխանիզմների միջոցով նաեւ ընկալվել է որպես ռիսկային: Այս մարտավարությունը կարող է հանգեցնել մի իրավիճակի, որտեղ կանանց վերաբերող հարցերը հայտնվում են «ուշադրության կենտրոնում», ինչը նշանակում է, որ դրանք առանձնացվում են «համընդհանուր» իրավունքներից եւ, հետեւաբար, դրանց ավելի ցածր կարգավիճակ է տրվում:

Այսպիսով, 1990-ական թվականների կեսերին առաջ է եկել նոր ռազմավարություն, որը նպատակաուղղված է եղել կանանց իրավունքները մարդու իրավունքների վերաբերյալ համալիր մոտեցում ցուցաբերող (մեյնսթրիմային) երկխոսության մեջ ընդգրկելուն՝ «կանանց իրավունքները մարդու իրավունքներ են» կարգախոսի ներքո:⁴⁶ Այդ ռազմավարությամբ առաջարկվում էր գենդերային մեյնսթրիմին զրպես «գենդերային հավասարությանը նպաստող համաշխարհային ռազմավարություն»:⁴⁷

1.3. Սեռի հիմքով խտրականության բացառումը եւ սեռային (գենդերային) հավասարությունը

Հավասարությունը միջազգային իրավունքի հիմքում ընկած արժեք է, եւ մարդու իրավունքների վերաբերյալ բոլոր գլխավոր պայմանագրերը⁴⁸ պարունակում են սեռի կամ գենդերային հիմքով **խտրականության արգելք**՝ կամ որպես փաստաթղթում (օրինակ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը, ՄԻԵԿ) թվարկված իրավունքների իրականացման միջոց, կամ որպես առանձին նորմ (օրինակ՝ ՄԻԵԿ-ի թիվ 12 արձանագրությունը): Եվրոպական սոցիալական խարտիան (ԵՍԽ) պարունակում է խտրականության բացառման վերաբերյալ դրույթ, որը վերաբերում է Խարտիայով սահմանված բոլոր իրավունքներին եւ սեռի հիմքով խտրականությանը:⁴⁹ Որոշ փաստաթղթեր, ինչպիսիք «Քաղաքացիական եւ քաղաքական

45 Հիլարի Չարլսվորթ, 2014, «Երկու քայլ առաջ, մեկ քայլ հե՛տ. Կանանց՝ մարդու իրավունքների ոլորտը», Մարդու իրավունքների եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ պարբերական:
 46 Վիեննայի հռչակագիր եւ գործողությունների ծրագիր, 1993, Ընդունվել է Մարդու իրավունքների համաշխարհային համաժողովում եւ հաստատվել ՄԱԿ-ի Ընդհանուր վեհաժողովի թիվ 48/121 բանաձեւով:
 47 Սարի Քուլո, 2005, Միավորված ազգերի կազմակերպությունն ու գենդերային մեյնսթրիմինը. Դորիս Բասի եւ Ամբրինա Մանջիի (խմբ.) «Միջազգային իրավունք. ժամանակակից ֆեմինիստական մոտեցումներ»-ի սահմանափակումներն ու հնարավորությունները, «Հարթ» իրատարակչություն, Օքսֆորդ:
 48 Առկա են մարդու իրավունքների վերաբերյալ ինը հիմնական պայմանագրեր, որոնք քննարկվում են սույն Ձեռնարկի 2-րդ մոդուլում:
 49 Եվրոպական սոցիալական խարտիա, ԵՊՇ թիվ 163, մաս V, հոդված Ե.:

իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը (ՔՔԻՄԴ) ու «Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրն են (ՏՄՄԻՄԴ), պարունակում են կանանց եւ տղամարդկանց հավասար իրավունքներ երաշխավորող նորմ: Արեւելյան գործընկերության երկրների ազգային սահմանադրությունները ներառում են խտրականության բացառման վերաբերյալ այս նորմը եւ դրանցով նաեւ ճանաչվում է միջազգային պայմանագրային իրավունքի՝ ներպետական իրավական համակարգի մաս կազմելու հանգամանքը:

Կոնվենցիաների մեծ մասում «սեռ»⁵⁰ եզրույթը վկայակոչվում է որպես խտրականության արգելման հիմք: Սակայն 1990-ականներին «գենդեր» եզրույթի օգտագործումը ճանաչում է գտել միջազգային մակարդակում՝ որպես կենսաբանական սեռով պայմանավորված մշակութային նորմերն ու ակնկալիքները տարբերակելու եղանակ:⁵¹ Մի քանի պայմանագրերով այժմ ճանաչվում են սեռն ու գենդերը որպես խտրականության արգելման հիմքեր. օրինակ՝ «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի հոդվածը 4(3):⁵²

Մարդու իրավունքների միջազգային իրավական պրակտիկայում տարբերակվում են խտրականության մի քանի ձեւեր, որոնք բոլորն էլ առնչվում են գենդերային հավասարությունը խթանելու հարցին:

Ուղղակի խտրականությունը վերաբերում է որեւէ դրույթի, չափորոշչի կամ գործելակերպի, որը համարվում է այնպիսի բարենպաստ վերաբերմունք, որն «ուղղակիորեն եւ ակնհայտորեն հիմնված է բացառապես սեռով եւ տղամարդկանց կամ կանանց առանձնահատկություններով պայմանավորված տարբերակումներով, ինչն օբյեկտիվորեն չի կարող հիմնավորվել»:⁵³ Ուղղակի խտրականության օրինակները ներառում են կանանց կողմից գիշերային աշխատանք կատարելն արգելելը կամ էլ անվտանգության կամ ոստիկանության որոշակի բնագավառներում որոշակի աշխատանքներ կատարելու ոլորտից կանանց բացառելը: Ոչ բարենպաստ վերաբերմունքը հղիության հիմքով, ինչպես օրինակ՝ հղի կանանց աշխատանքից ազատելը, նույնպես համարվում է ուղղակի խտրականություն:

Անուղղակի խտրականությունը դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ օրենքը, քաղաքականությունը, ծրագիրը կամ գործելակերպը որպես այդպիսին՝ խտրական չեն, սակայն իրականացվելու դեպքում այն խտրական ազդեցություն է ունենում եւ չի կարող օբյեկտիվորեն ու ողջամտորեն արդարացված լինել:⁵⁴ Անուղղակի խտրականություն կարող է դրսևորվել, օրինակ, այն դեպքում, երբ կանայք մինչ այդ գոյություն ունեցող անհավասարության պատճառով որոշակի հնարավորությունից օգտվելու կամ դրանից օգուտ քաղելու առումով հայտնվում են անբարենպաստ վիճակում՝ տղամարդկանց հետ համեմատած: Գենդերային չեզոքություն արտահայտող օրենքի կիրառումը կարող է գոյություն ունեցող անհավասարությունն անփոփոխ թողնել կամ սրել այն:⁵⁵

Խտրականությունը կարող է դրսևորվել *իրավաբանորեն (դե յուրե)*, երբ օրենքի տեքստը կամ քաղաքականությունը պարունակում է խտրական դրույթներ, եւ *փաստացի (դե ֆակտո)*՝ ձեւով, երբ օրենքը կամ քաղաքականությունն ինքնին խտրական չէ, սակայն դրա կիրարկումն ու իրականացումը բացասական ազդեցություն են ունենում կանանց կամ տղամարդկանց վրա: *Փաստացի* խտրականությունը կարող է բխել նաեւ ավելի լայն գործելակերպի այնպիսի դրսևորումներից, ինչպիսիք մշակույթը, ավանդույթները եւ կարծրատիպավորումն են, որոնք մերժում են կանանց կամ տղամարդկանց լիարժեք հավասարությունը եւ իրավունքներից օգտվելը:⁵⁶

Միտումնավոր խտրականություն է համարվում այն դրույթը կամ գործելակերպը, որի նպատակը խտրականություն դրսևորելն է, մինչդեռ **ոչ միտումնավոր խտրականություն**

50 Օրինակ՝ ՔՔԻՄԴ, ՏՄՄԻՄԴ եւ ԿԻԿԿ:
51 Օրինակ, Պեկինի գործողությունների ծրագրով կառավարությունների կոչ է արվում վերացնել սեռի հատկանիշով խտրականության բոլոր ձեւերը (10-րդ պարբերություն), մշակել գենդերազգային հարցերը հաշվի առնող քաղաքականության ուղղություններ՝ ուղղված կանանց դրության բարելավմանը (19-րդ պարբերություն) եւ վերացնել գենդերային հավասարության բոլոր խոչընդոտները (24-րդ պարբերություն):
52 Ի հավելումն դրա, ՏՄՄԻՄԴ-ի կիրարկման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմինը՝ Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների կոմիտեն, ընդունել է, որ «սեռ» եզրույթը զգալիորեն զարգացում է ապրել՝ ընդգրկելով նաեւ «գենդերային կարծրատիպերի, նախապաշարմունքների եւ ակնկալվող դերերի սոցիալական կառուցվածքը» (Գլխավոր մեկնաբանություն թիվ 20, 2009), մինչդեռ ՔՔԻՄԴ-ի կիրարկումը վերահսկող մարմինը՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն, սեռը եւ գենդերը ճանաչում է որպես խտրականության արգելման հիմքեր (Գլխավոր մեկնաբանություն թիվ 28, 2000):
53 Եվրոպայի խորհուրդ, *Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարան*, էջ 5:
54 «Անուղղակի խտրականություն» հասկացությունը մշակվել է ԵՄ-ում ոչ լրիվ աշխատաժամանակով աշխատողների անբարենպաստ վիճակի առնչությամբ, որոնց մեծամասնությունը կանայք են: Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների գործակալություն եւ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, 2011, Խտրականության բացառման մասով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ ձեռնարկ, էջ 29:
55 Եվրոպայի խորհուրդ, *Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարան*, էջ 5:
56 Օրենքում են գործնական հարթությունում կանանց նկատմամբ առկա խտրականության հարցերով ՍԱԿ-ի աշխատանքային խումբ, տե՛ս՝ <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Pages/SubmissionInformation.aspx>:

Ե համարվում այն դրույթը կամ գործելակերպը, որի նպատակը խտրականություն դրեւորելը չէ, որը, սակայն, ունի խտրական ազդեցություն: Պետք է նշել, որ ուղղակի խտրականության միտումնավոր լինելու հանգամանքի առկայությունը պարտադիր չէ:

Նախադեպային իրավունքի օրինակներ. Եվրոպական միության իրավունքը եւ քաղաքականությունն օգնել են պարզաբանելու խտրականության վերաբերյալ որոշ լրացուցիչ հասկացություններ զբաղվածության համատեքստում: *Ս. Քոլմենն ընդդեմ Աթրիջ Լոյի եւ Սթիվ Լոյի* [*S. Coleman v Attridge Law and Steve Law*] գործում Եվրոպական միության արդարադատության դատարանը (ԵՄԱԴ) վճռել է, որ խտրականության բացառման մասով ԵՄ իրավունքի համաձայն խտրական արարքի համար կարող է պատասխանատվություն սահմանվել նույնիսկ այն դեպքում, երբ ինքը՝ գոհրը, չի կրում այն պաշտպանական հատկանիշները, որոնք հայտնի են որպես ասոցացված խտրականություն: *Քոլմենի* գործում ԵՄԱԴ-ը գտել է, որ դիմումատուն ենթարկվել է իր աշխատանքում դրսեւորված ուղղակի խտրականության եւ ոտնձգության, քանի որ նա հաշմանդամություն ունեցող երեխայի մայր է ու վերջինիս հիմնական խնամքն ապահովող անձ (նրա աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել էր): ԵՄԱԴ-ը պարզաբանել է, որ **ասոցացված խտրականությունը** (եւ ոտնձգությունը) դրսեւորվում է այն ժամանակ, երբ անձն ավելի նվազ բարենպաստ վերաբերմունքի է արժանանում, քանի որ նա կապված է կամ ասոցացվում է որեւէ պաշտպանական հատկանիշի հետ, որը կարող է ներառել, օրինակ, կրոնը կամ հավատքը, հաշմանդամությունը, տարիքը կամ սեռական կողմնորոշումը: Մինչ այժմ ԵՄ անդամ պետությունների մի շարք դատարաններ ազգային օրենսդրությանը տվել են այնպիսի մեկնաբանություն, որն ընդգրկում է ասոցացված խտրականությունը:⁵⁷

ԵՄ իրահանգներով սահմանվում է, որ հավասարության սկզբունքի արդյունավետ կիրարկումը պահանջում է պատշաճ դատական պաշտպանություն **վիկտիմիզացիայից**, որը վերաբերում է այն մարդկանց պաշտպանությանը, որոնք խտրականության վերաբերյալ բողոք ներկայացնելու արդյունքում արժանացել են բացասական վերաբերմունքի: Օրինակ, Եստոնիայի շրջանային դատարան ներկայացված գործով դիմումատուն պնդել է, որ քանի որ ինքը նախկինում բողոք է ներկայացրել Գենդերային հավասարության եւ հավասար վերաբերմունքի հարցերով հանձնակատարին, ինքը ենթարկվել է լրացուցիչ խտրականության (իր աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է):⁵⁸

Միջազգային իրավունքում խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմի գերիշխող մեկնաբանությունը «նմաններին միանման վերաբերմունք ցուցաբերելու, իսկ տարբերվողներին տարբերվող վերաբերմունք ցուցաբերելու» արիստոտելյան ազատական մոտեցման բանաձեւն է: Սեռային (գենդերային) խտրականության բնագավառում գերիշխող ենթադրությունը սեռերի համամասնությունն ու տարբերակված վերաբերմունքի արգելքն է՝ չնայած վերաբերմունքի տարբերությունը խտրականություն չի համարվում, եթե այն ունի օբյեկտիվ եւ ողջամիտ հիմնավորում:⁵⁹ Այնուամենայնիվ, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայի՝ բավականին ծանրակշիռ հիմնավորումներ պետք է ներկայացվեն տարբերակված վերաբերմունքի մասով. տղամարդկանց եւ կանանց աշխատանքային կյանքի, ընտանիքում նրանց դերերի վերաբերյալ ավանդական ենթադրությունները բավարար չեն:⁶⁰

Նախադեպային իրավունքի օրինակ՝ Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի [*Konstantin Markin v. Russia*] գործով ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ հասարակությունում գենդերային դերերի ավանդական բաշխումը չի կարող արդարացնել երեխայի խնամքի համար արձակուրդի տրամադրման ոլորտից տղամարդկանց, այդ թվում՝ զինծառայողներին բացառելը, եւ որ «գենդերային կարծրատիպերը, ինչպես օրինակ՝ կանանց՝ որպես երեխայի հիմնական խնամքն ապահովող անձ, իսկ տղամարդկանց՝ որպես ընտանիքի հիմնական կերակրող ընկալելն ինքնին չի կարող համարվել բավարար հիմնավորում՝ տարբերակված վերաբերմունք ցուցաբերելու համար»:⁶¹

57. Եվրոպական հանձնաժողով, 2014, *Խտրականության բացառման մասով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ պարբերական*, 10-րդ թողարկում, 2014 թվականի հուլիս, էջ 25-36:
 58. Նույն տեղում, էջ 57-58:
 59. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցմամբ պետք է ապահովվի ընդհանուր ձեւակերպում ունեցող պաշտպանություն՝ եւ՝ ուղղակի, եւ՝ անուղղակի խտրականության համատեքստում: Ի հակադրություն դրան՝ ԵՄ իրավունքով նախատեսվում են սեռի հիմքով խտրականությանն ուղղված միայն պաշտպանության որոշակի սահմանափակ միջոցներ («զբաղվածությանը ներկայացվող իրական պահանջներ») եւ ընդհանուր պաշտպանություն միայն անուղղակի խտրականության համատեքստում: ԵՄ հիմնարար իրավունքների գործակալություն (2010). *Խտրականության բացառման մասով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ ձեռնարկ*: Տե՛ս Իվանա Ռադաչիչ, 2012, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումը սեռային խտրականության հարցին «Գենդերային հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ I-ին պարբերական»-ում, էջ 13-23:
 60. ՄԻԵԴ, *Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի*, (Մեծ պալատ) [*Konstantin Markin v. Russia (Grand Chamber)*], Գանգատ թիվ 30078/06, 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ, 143-րդ պարբերություն:

Պետք է նշել, որ ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ խտրականություն դրսևորվում է այնպիսի իրավիճակներում, երբ համանման իրավիճակում հայտնված անձանց ցուցաբերվում է տարբերակված վերաբերմունք առանց օբյեկտիվ եւ ողջամիտ հիմնավորման, ինչպես օրինակ՝ կանանց եւ տղամարդկանց ներգաղթի իրավունքներին վերաբերող գործում⁶², եւ որ խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմը կարող է խախտվել նաեւ անձանց՝ մյուսներից տարբերվող մոտեցում չցուցաբերելու հետեւանքով այն դեպքում, երբ նրանք էապես տարբեր իրավիճակում են հայտնվել, ինչպես օրինակ՝ կրոնի հիմքով խտրականությանը վերաբերող գործում⁶³ Այս երկրորդ ձեւակերպումը դեռեւս չի կիրառվել սեռային (գենդերային) խտրականության մասով պահանջների համատեքստում՝ չնայած այն փաստին, որ կանայք եւ տղամարդիկ տարբեր սոցիալական դիրքերում են, ինչը կարող է արդարացնել, ինչպես նաեւ պահանջել դրական գործողությունների կամ նպաստավոր միջոցների ընդունում⁶⁴։

Նախադեպային իրավունքի օրինակ՝ Մի շարք գործերում ՄԻԵԴ-ը ենթադրել է, որ նպաստավոր միջոցները կարող են արդարացվել «փաստացի անհավասարության դեպքեր քննելիս»⁶⁵ Օրինակ, *Սթեքը եւ այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Stec and others v. the United Kingdom]* գործով Դատարանը վճռել է, որ կանանց եւ տղամարդկանց վճարվող որոշակի կենսաթոշակային նպաստների միջեւ տարբերությունը չի համարվում սեռային խտրականություն։ Տարբերակված մոտեցումն արդարացվել է, քանի որ այն կիրառվել է կենսաթոշակային տարիքի պատմական տարբերության արդյունքում տղամարդկանց եւ կանանց միջեւ ի հայտ եկած սոցիալական անհավասարության համար փոխհատուցում տրամադրելուն աջակցելու նպատակով։

ՄԻԵԴ-ը վերահաստատել է, որ «տարբերակված վերաբերմունքը, այնուամենայնիվ, խտրական է, եթե այն որեւէ օբյեկտիվ եւ ողջամիտ հիմնավորում չունի. այլ կերպ ասած՝ եթե այն չի հետապնդում որեւէ իրավաչափ նպատակ, կամ եթե գործադրվող միջոցները ողջամտորեն համաչափ չեն հետապնդվող նպատակին»⁶⁶։

Մեկ այլ կարեւոր զարգացում է համարվում **բազմակի (հատվող) խտրականության** ճանաչումը, ինչը նշանակում է, որ կանանց նկատմամբ սեռի կամ գենդերի հիմքով խտրականությունը «անբակտելիորեն կապված» է կամ կարող է զուգորդվել այլ գործոններով⁶⁷ Կանանց իրավունքների խախտումների մեծամասնության դեպքում առկա է բարդ փոխկապակցվածություն սեռի եւ ինքնության այլ տարրերի միջեւ, որոնք ներառում, սակայն չեն սահմանափակվում հետեւյալով՝

- ռասա/էթնիկ պատկանելություն⁶⁸
- տեղաբնիկ կարգավիճակ/լեզու/ազգային ծագում
- ներգաղթյալի կամ փախստականի կարգավիճակ, ներքին տեղահանման ենթարկված անձինք
- կրոն կամ հավատք
- տարիք
- առողջական վիճակ (օրինակ՝ ՄԻԱՎ կարգավիճակ)
- ամուսնական եւ (կամ) մայրության կարգավիճակ

62 ՄԻԵԴ, *Արդուլազիզը, Կաբալեսը եւ Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Adulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom]*, Գանգատներ թիվ 9214/80, 9473/81, 9474/81, 1995 թվականի մայիսի 28-ի վճիռ։

63 ՄԻԵԴ, Թլիմիսոս *ընդդեմ Հունաստանի [ՄԴ] [Thlimmenos v. Greece [GC]]*, Գանգատ թիվ 38365/97, 2000 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռ։

64 Տե՛ս «Զաղաքական եւ պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց եւ տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» (2003, տե՛ս Առդիի 1-ին պարբերությունը) եւ «Գենդերային հավասարության չափորոշիչների եւ մեխանիզմների մասին» Եվրոպայի խորհրդի հանձնարարականները (2007, տե՛ս 15-iii, 62-րդ, 64-րդ պարբերությունները)։

65 Տե՛ս Իվանա Ռադաչիչ, 2012, Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումը սեռի հիմքով խտրականությանը «Գենդերային հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ 1-ին պարբերական»-ում։

66. *Սթեքը եւ այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Stec and others v. the United Kingdom]*, 2006 թվականի ապրիլի 12-ի վճիռ։

67 ԿԽՎԿ կոմիտե, 2010, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձեւերի վերացման մասին» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն Կողմ պետությունների ստանձնած հիմնական պարտավորությունների վերաբերյալ թիվ 28 գլխավոր հանձնարարական, 18-րդ պարբերություն, եւ ԿԽՎԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 հանձնարարական, 8-րդ պարբերություն։

68 Տե՛ս Ռասայական խտրականության վերացման կոմիտե, 2000, թիվ 25 գլխավոր հանձնարարական, Ռասայական խտրականության՝ գենդերային հարցերին առնչվող կողմերը։

- սեռական կողմնորոշում/գենդերային ինքնություն (լեսբուհի (կին նույնասեռական), բիսեքսուալ (երկսեռական), տրանսգենդեր (գենդերափոխ) կին կամ ինտերսեքս անձինք)⁶⁹
- հաշմանդամություն⁷⁰
- քաղաքային (գյուղական) վայրում բնակություն
- սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակ
- կուսակցական պատկանելություն

«Խտրականության հատվող (բազմակի) ձևերը ծագում են խտրականության բարդ դրսևորումների հանգեցնող՝ տարբեր հիմքերով խտրական վերաբերմունքի տեսակների համակցությունից: [Այս հասկացությամբ] հաշվի են առնվում պատմական, սոցիալական եւ քաղաքական համատեքստերը, եւ այդպիսով ճանաչվում է այն կանանց եզակի փորձը, որոնք մեկից ավելի հիմքերով դրսևորված խտրականության թիրախ են եղել»: ⁷¹ Այլ կարգավիճակների հետ սեռի գույքորդման արդյունքում որոշ կանայք հայտնվում են խոցելի իրավիճակում, ինչը նշանակում է, որ «այդ կանայք հաճախ ենթարկվում են խտրականության մեկ կամ միաժամանակ մի քանի տեսակների»: ⁷² Սեռի հիմքով խտրականությունը կամ գենդերային խտրականությունը կարող է, տղամարդկանց հետ համեմատած, տարբեր աստիճանի կամ տարբեր եղանակով ազդեցություն ունենալ փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանանց վրա: ⁷³

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է իրազեկված լինեն ոչ միայն կանանց եւ տղամարդկանց, այլեւ ինքնին կանանց շրջանում գոյություն ունեցող տարբերությունների, ինչպես նաեւ այն խոցելի կողմերի մասին, որոնց հետեւանքով փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանանց սպառնում է մարդու իրավունքների չարաշահման վտանգը: Օրինակ, Արեւելյան Եվրոպայի մի քանի երկրներում գնչու կանանց հարկադիր ամուսնումը ⁷⁴ ցույց է տալիս, թե ինչպես է գենդերային խտրականությունը որոշ առումներով համընկնում ռասայական խտրականության հետ:

Փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանայք, որոնք ենթարկվել են խտրականության բազմակի ձևերի, որոշակի դժվարությունների են հանդիպում մարդարդատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվելիս: Խտրականության համընկնող հիմքերը սովորաբար օրենքով չեն ճանաչվում. օրենքների մեծ մասով հաշվի չեն առնվում ո՛չ փոքրամասնությունների առնչվող եւ ո՛չ էլ գենդերազգայուն հարցերը: Հետեւաբար, «փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանայք գուցե ստիպված լինեն փոխհատուցում հայցելիս բավականին բարդ ընտրություն կատարել որպես որոշակի խտրականության ենթարկված կանայք, փոքրամասնության ներկայացուցիչներ կամ անհատներ»: ⁷⁵

Հնարավորությունների հարցում հավասարության հասնելու համար երբեմն անհրաժեշտ է կանանց եւ տղամարդկանց օրենքով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել: Այդ պրակտիկան հայտնի է որպես **դրական խտրականություն**, որը երբեմն անվանվում է *դրական գործողություն*, *դրական միջոցներ կամ հատուկ միջոցներ*: Այդ միջոցները ենթադրում են պատմականորեն ձեւավորված՝ անբարենպաստ վիճակում հայտնված կամ ցածր ներկայացվածություն ունեցող խմբերին ցուցաբերվող արտոնյալ վերաբերմունք: Դրանք սովորաբար ժամանակավոր բնույթ են կրում եւ կարող են ներառել դրական գործողություններ կամ քվոտաների համակարգ՝ «կրթության, տնտեսության, քաղաքականության եւ զբաղվածության ոլորտներում կանանց ինտեգրմանն աջակցելու նպատակով»: ⁷⁶

69 Տրանսգենդեր կինն այն անձն է, որին «ի ծնե վերագրվել է «արական» սեռը, սակայն որն ունի իգական գենդերային ինքնություն կամ իգական գենդերային ինքնության սպեկտրի մեջ մտնող գենդերային ինքնություն»: (Եվրոպայի խորհուրդ, 2011, Եվրոպայում սեռական կողմնորոշման եւ գենդերային ինքնության հիմքով խտրականությունը, 2-րդ հրատարակություն): «Տրանսսեքսուալ» կին հասկացությունը տարբերակվում է «ցիսսեքսուալ կին» (ՑԻՍ կին) հասկացությունից, որը նշանակում է կին, որին վերագրվել է իգական գենդեր, եւ վերջինս նույնացնում է իրեն դրա հետ:

70 Տե՛ս «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը:

71 Օրենքում եւ գործնական հարթությունում կանանց նկատմամբ առկա խտրականության հարցերով ՄԱԿ-ի աշխատանքային խումբ, տե՛ս՝ <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Pages/SubmissionInformation.aspx>:

72 Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտե, 2007, «Գենդերային հավասարության չափորոշիչների եւ մեխանիզմների մասին» հանձնարարական CM/Rec(2007)17, 59-րդ պարբերություն:

73 ԿԽՎԿ կոմիտե, 2010, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կողմ պետությունների ստանձնած հիմնական պարտավորությունների վերաբերյալ թիվ 28 գլխավոր հանձնարարական, 18-րդ պարբերություն:

74 Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Տեղեկատվական թերթիկ, Գնչուներն ու այլ քոչվոր խմբերը, էջ 8-9, հասանելի է հետեւյալ հղումով՝ http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf:

75 Թովի Հ., Մալոյ, 2015, «Փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանանց բարդ ընտրությունը բազմակի խտրականության ենթարկվելու համար փոխհատուցում հայցելիս», Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով զբաղվող եվրոպական կենտրոնի ամփոփագիր թիվ 36, էջ 3:

76 ԿԽՎԿ կոմիտե, 1988, ժամանակավոր հատուկ միջոցների վերաբերյալ թիվ 5 գլխավոր հանձնարարական:

Ե՞րբ է խտրականությունը թույլատրելի:

ԿԽՎԿ-ն կանխատեսում է, որ հավասարության հասնելու համար կարող է պահանջվել պետության կողմից համապատասխան դրական գործողության իրականացում: Ըստ Կոնվենցիայի կիրարկման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող կոմիտեի՝ դրական գործողությունը ոչ թե խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմից բացառություն է, այլ «Կողմ պետությունների՝ մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների իրականացման հարցում կանանց եւ տղամարդկանց միջեւ փաստացի (դե ֆակտո) կամ իրական հավասարության հասնելուն ուղղված անհրաժեշտ ռազմավարության մաս»:⁷⁷ Կոմիտեն այնուհետեւ պարզաբանում է, որ «ոչ բոլոր միջոցները, որոնք կանանց համար հավանաբար բարենպաստ են կամ բարենպաստ կլինեն, կարելի է համարել նպաստավոր (ժամանակավոր հատուկ) միջոցներ: Կանանց եւ աղջիկ երեխաների համար առանց խտրականության արժանապատիվ կյանք ապահովելու համար նախատեսված քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքները երաշխավորելու նպատակով ընդհանուր պայմանների ապահովումը չի կարող համարվել ժամանակավոր հատուկ միջոց»:⁷⁸

Իսպանիայի՝ «Գենդերային բռնության դեմ ուղղված համընդհանուր պաշտպանության միջոցների մասին» թիվ 1/2004 սահմանադրական ակտը դրական խտրականության օրինակ է, որը ժամանակավոր միջոց չի համարվում: Օրենքով գենդերային խտրականության շարժառիթով կատարված հանցագործությունների համար ավելի խիստ պատասխանատվության միջոց է նախատեսվում, քան բռնությամբ կատարված հանցագործության այլ տեսակների համար:

Այն քաղաքականությունը, որով սահմանվում է դրական խտրականություն, ինչպես օրինակ՝ միայն աղջիկներին կրթաթոշակներ շնորհելը կամ հավաքագրման հատուկ արշավներ նախատեսելը, որոնց նպատակն է ավելի մեծ թվով կանանց ներգրավել այն ոլորտներում, որտեղ նրանց ներկայացվածությունը ցածր է, կարող են սահմանափակվել որոշակի ժամանակահատվածով՝ մինչեւ ավելի հավասարակշռված ներկայացվածության հասնելը կամ հնարավորությունների մասով առկա արգելքների վերանալը:

Չեռեւաբար, հավասարության ավելի լայն, առանցքային ընկալումը ոչ միայն վերաբերում է հավասար վերաբերմունքին, այլեւ հնարավորությունների հավասարությանը:⁷⁹ **Իրական հավասարությունը** վերաբերում է այն ընկալմանը, որ «պատմականորեն ձեւավորված անհավասարությունները, կառուցվածքային անբարենպաստ պայմանները, կենսաբանական տարբերությունները եւ գործնականում օրենքների ու քաղաքականության կիրարկման հարցում կանխակալությունը» հանգեցնում են կանանց եւ տղամարդկանց համար անհավասար արդյունքների եւ հնարավորությունների:⁸⁰ Այն ներառում է տարբերվող լինելու իրավունքը եւ նպատակաուղղված է սոցիալական համակարգերի վերափոխմանը՝ եւ՛ կանանց, եւ՛ տղամարդկանց փորձն ու կարիքներն արտացոլելու նպատակով:⁸¹ Ըստ այդ ընկալման՝ չպետք է կենտրոնանալ հավասար (տարբերակված) վերաբերմունքի կամ այն հարցի վրա, թե արդյոք կանայք հավասար են կամ տարբերվում են տղամարդկանցից: Փոխարենը, առաջնային ուշադրություն պետք է դարձնել ուժերի բաշխման հարցին:⁸² Իրական հավասարության հասկացությամբ ընդունվում է այն հանգամանքը, որ միայն ձեւական հավասարությունը բավարար չէ՝ ապահովելու, որ կանայք օգտվեն տղամարդկանց համար նախատեսված նույն իրավունքներից: Փոխարենը, այս մոտեցմամբ պահանջվում է այն օրենքների ու գործելակերպի վիճարկում, որոնցով ամրապնդվում են կանանց անբարենպաստ պայմանները:

Թեեւ հավասար վերաբերմունքի բանաձեւը հաճախ նպատակահարմար է՝ վիճարկելու համար այն տարբերակված վերաբերմունքը, որին կանայք կամ տղամարդիկ ենթարկվում են իրենց հատկանիշների կամ ընտանիքում եւ աշխատավայրում ունեցած դերերի վերաբերյալ գոյություն ունեցող կարծատիպերի պատճառով, այնուամենայնիվ դա բավարար չէ: Չավասար վերաբերմունքի բանաձեւը հիմնված է արական սեռի ներկայացուցիչների համեմատության վրա, եւ հետեւաբար այն դժվար է կիրառել այն դեպքերում, երբ կանայք տարբերվում են տղամարդկանցից կենսաբանական առանձնահատկությունների ուժով, ինչպես օրինակ՝ հղիությունը, կամ սոցիալական անբարենպաստ պայմանների հետեւանքով, ինչպես օրինակ՝ անհամաչափ աղքատությունը, վերարտադրողական իրավունքների խախտումը կամ կանանց նկատմամբ բռնությունը: Ավելին, քանի որ սեռերը սոցիալապես հավասար չեն, դրանց

77. ԿԽՎԿ կոմիտե, 2004, ժամանակավոր հատուկ միջոցների վերաբերյալ թիվ 25 գլխավոր հանձնարարական:
78. Նույն տեղում, 18-19-րդ պարբերություններ:
79. Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության 2014-2017 թվականների ռազմավարության մեջ նշվում է նաեւ, որ գենդերային հավասարությունը «նաեւ նշանակում է կանանց եւ տղամարդկանց համար ռեսուրսների հավասար մատչելիություն եւ դրանց հավասար բաշխումը նրանց միջեւ», տե՛ս ներածությունը:
80. ՄԱԿ-Կանայք, 2015, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2015-2016թթ. Տնտեսական համակարգերի վերափոխում, իրավունքների իրացում, Նյու Յորք, Էջ 35:
81. Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտե, 2007, «Գենդերային հավասարության չափորոշիչների եւ մեխանիզմների մասին» հանձնարարական CM/Rec(2007)17:
82. Մաթթինոն, 17-րդ նշում:

կատարվում է հավասար վերաբերմունքը կարող է ավելի ընդգծել այս անհավասարությունը:⁸³ Վերջապես, արականությունը որպես ընդունված նոր սահմանելի ամրապնդում է արական սեռի ներկայացուցիչների առավելությունը, որով գրեթե բացառվում է կատարվում անհավասար ուժային հարաբերությունների պահպանմանը նպաստող խնդրահարույց սոցիալական գործելակերպը վիճարկելու համար:

1.4. Գենդերային կարծրատիպերն ու կանխակալությունը

1.4.1. Գենդերային կարծրատիպերի ու կարծրատիպավորման վերաբերյալ ներածական մաս

Կարծրատիպն ընդհանրացված տեսակետ կամ նախապաշարմունք է այն հատկանիշների կամ առանձնահատկությունների մասին, որով օժտված են կամ պետք է օժտված լինեն որոշակի սոցիալական խմբի անդամները կամ այն դերերի մասին, որոնք կատարվում են կամ պետք է կատարվեն որոշակի սոցիալական խմբի անդամների կողմից:⁸⁴ Մեզ բոլորիս վրա ազդեցություն են ունենում այն կարծրատիպերը, որոնք գերակշռում են հասարակության մեջ, եւ դրանք իրենց հերթին կարող են ազդել մեր ընկալումների վրա: Կարծրատիպերը կարող են վերաբերել տարիքին, էթնիկ պատկանելությանը, հաշմանդամությանը, գենդերին կամ այլ ենթադրությունների:

«Գենդերային կարծրատիպերն այն կանխակալ գաղափարներն են, ըստ որոնց տղամարդկանց եւ կանանց վերագրվում են իրենց սեռով որոշվող եւ սահմանափակված առանձնահատկություններ ու դերեր»:⁸⁵ Գենդերային կարծրատիպերը կանանց եւ տղամարդկանց վերաբերյալ սոցիալական եւ մշակութային պատկերացումներն են՝ պայմանավորված նրանց ֆիզիկական, կենսաբանական, սեռական եւ սոցիալական գործառույթներով:

Գենդերային կարծրատիպերն արմատավորված են՝ հասարակության մեջ կանանց եւ տղամարդկանց դերերի եւ կարգավիճակի վերաբերյալ առկա ավանդական պատկերացումներում: Չնայած այն հանգամանքին, որ այդ տեսակետները կարող են ժամանակի ընթացքում փոխվել, ընտանիքում եւ համայնքում կանանց պատշաճ դերի վերաբերյալ առկա հիմնական ենթադրությունները շատ հասարակություններում պահպանվել են: Օրինակ, կայուն կարծրատիպ է համարվում այն, որ տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են եւ հիմնական կերակրողը կամ պետք է լինեն այդպիսին, իսկ կանայք պետք է առաջնահերթություն համարեն ընտանեկան կյանքը եւ երեխաներ ունենան՝ դառնալով նրանց խնամքն ապահովող հիմնական անձինք: Այդպիսի կարծրատիպերը դրսևորվում են կյանքի մի շարք բնագավառներում՝ սկսած կրթությունից մինչև զբաղվածություն, ամուսնություն ու ընտանեկան հարաբերություններ, առողջություն ու վերարտադրողական հարցեր:

Գենդերային կարծրատիպերը կարելի է դասակարգել հետևյալ կերպ՝

- **սեռային կարծրատիպեր**՝ կանանց եւ տղամարդկանց ֆիզիկական, այդ թվում՝ կենսաբանական, զգայական եւ ճանաչողական հատկանիշների (օրինակ՝ կանայք հակված են սուտ խոսելուն) վերաբերյալ ընդհանուր տեսակետ:
- **սեռական կարծրատիպեր**՝ կանանց եւ տղամարդկանց սեռական հատկանիշների (օրինակ՝ այն պատկերացումը, որ կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն) վերաբերյալ տեսակետներ:
- **սեռային դերերի կարծրատիպեր**՝ իգական եւ արական սեռի ներկայացուցիչների դերերի մասին (օրինակ՝ կանայք հոգ են տանում երեխաների մասին, իսկ տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են) տեսակետներ:

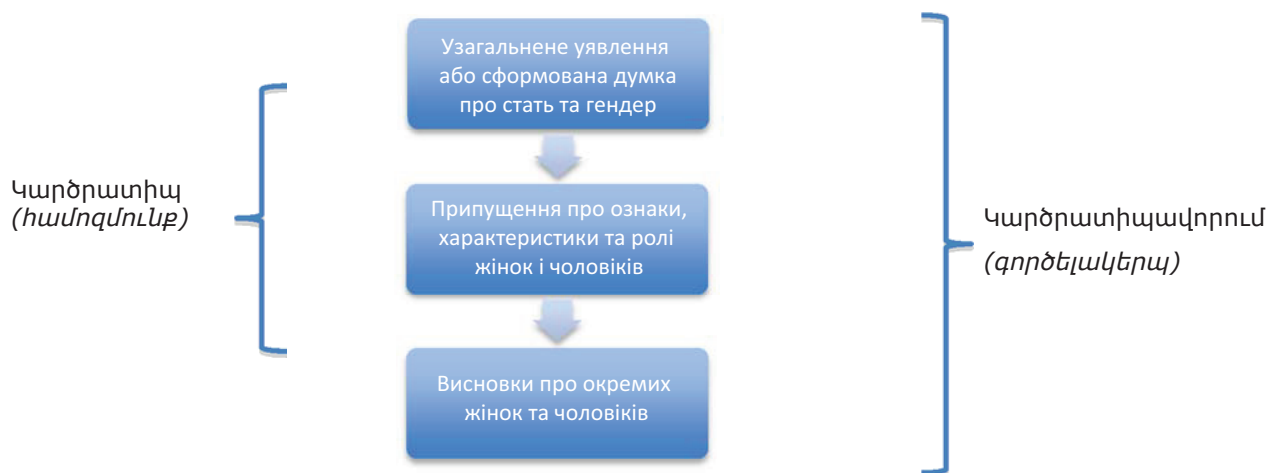
83 Քեթրին Ա. Մաքքինոն, 1987, «Տարբերություններ եւ գերիշխում. սեռային խտրականության մասին»՝ «Ֆեմինիզմն առանց փոփոխությունների. կյանքի եւ իրավունքի վերաբերյալ քննարկումներ»-ում, Հարվարդ համալսարանի հրատարակչություն, Քեմբրիջ:

84 Ռեբեկա Տ. Քուրե եւ Սիմոն Զյուսաթ, 2010, Գենդերային կարծրատիպավորում. անդրազգային իրավական հեռանկարներ, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 9:

85. Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի գենդերային հավասարության 2014-2017 թվականների ռազմավարությունը, Ռազմավարական նպատակ 1՝ գենդերային կարծրատիպերի ու սեքսիզմի դեմ պայքար. եւ Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարանը:

Գեղերային կարծրատիպերի այդ տարբեր ձևերը նաև կարող են համընկնել:⁸⁶ **Չատվող կամ բաղադրյալ կարծրատիպերը** հանգեցնում են հատվող խտրականության, որը քննարկվում է վերոնշյալ 1.3 բաժնում: Այն տեսակետը, ըստ որի գնչու կանայք հեշտ հասանելի են, կամ որ լեսբուհիները վատ մայրեր են, հատվող եւ բաղադրյալ կարծրատիպերի օրինակներ են: Չաշմանդամություն ունեցող կանանց մասին կարծրատիպերը կարող են կանխել նրանց կողմից արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվել՝ նրանց իրավունքների խախտման ժամանակ: Օրինակ, մտավոր խանգարումներ ունեցող կանայք կարող են զրկվել արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից՝ հիմնվելով այն ենթադրության վրա, որ նրանք կոմպետենտ կամ հուսալի վկաներ չեն: Ավելին, «սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների վերաբերյալ գործերում՝ հասարակության կողմից հաշմանդամություն ունեցող անձանց որպես սեռականություն ունեցող արարածներ չընկալելը կարող է հանգեցնել դատավորների եւ երդվյալ ատենակալների կողմից վկաների ցուցմունքները հաշվի չառնելուն: Մյուս կողմից, բողոքները կարող են հաշվի չառնվել մտավոր խանգարումներ ունեցող որոշ կանանց հիպերսեքսուալության կամ ինքնատիրապետման բացակայության վերաբերյալ տեսակետների եւ համոզմունքների պատճառով»:⁸⁷

Գեղերային կարծրատիպավորումը որեւէ կնոջ կամ տղամարդու որոշակի հատկանիշներ, առաձնահատկություններ կամ դերեր վերագրելու գործելակերպն է, ինչը պայմանավորված է նրանց՝ կանանց կամ տղամարդկանց որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելությամբ:⁸⁸ Կարծրատիպավորման գործընթացը մարդու եւության մասն է կազմում: Դա այն եղանակն է, որով մենք անհատներին հաճախ անգիտակցաբար դասակարգում ենք որոշակի խմբերի կամ տեսակների՝ մեզ շրջապատող աշխարհն ավելի պարզ դարձնելու համար:⁸⁹ Ստորել բերված գծապատկերում ներկայացված են գեղերային կարծրատիպի եւ գեղերային կարծրատիպավորման գործելակերպի միջեւ տարբերությունները:⁹⁰

Ըստ եւության, կարծրատիպերը ենթադրում են համոզմունքներ ունենալը, մինչդեռ կարծրատիպավորումը ներառում է այդ համոզմունքների հիման վրա գործելը:

86 Սիմոն Զյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գեղերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ, էջ 17:

87 Ռաշիդա Մանջու, 2012, Չատուկ գեկուցողի՝ կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների եւ հետեւանքների վերաբերյալ զեկույցը, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/67/227, 41-րդ պարբերություն:

88 Սիմոն Զյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գեղերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում, էջ 17:

89 Ռեբեկա Չ. Քուբ եւ Սիմոն Զյուսաք, 2010, Գեղերային կարծրատիպավորում. անդրազգային իրավական հեռանկարներ, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի իրատարակչություն, էջ 10:

90 Սիմոն Զյուսաք, 2013, Գեղերային կարծրատիպավորումը որպես մարդու իրավունքների խախտում, հետազոտական զեկույց, որը պատրաստվել է ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 9:

1.4.2. Պետության՝ գենդերային կարծրատիպերին ու կարծրատիպավորմանն անդրադառնալու պարտավորությունները

Մարդու իրավունքների երկու միջազգային պայմանագիր պարունակում են կարծրատիպերի եւ կարծրատիպավորման վերաբերյալ հստակ ամրագրված պարտավորություններ՝ ԿԽՎԿ-ն⁹¹ եւ «Յաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիան (ՅԱԻԿ):

Կողմ պետությունները ձեռնարկում են տղամարդկանց ու կանանց վարքագծի սոցիալական եւ մշակութային մոդելները փոխելուն ուղղված բոլոր համապատասխան միջոցները՝ այն նախապաշարմունքները եւ սովորութային ու բոլոր մյուս երեւոյթները վերացնելու նպատակով, որոնք հիմնված են այս կամ այն սեռի ստորադասության կամ գերադասության, կամ տղամարդկանց ու կանանց կարծրատիպային դերերի գաղափարի վրա:⁹²

Կողմ պետությունները պարտավորվել են բացահայտելու եւ վերացնելու այն հիմնական սոցիալական եւ մշակութային արգելքները, այդ թվում՝ գենդերային կարծրատիպերը, որոնք կանխում են կանանց կողմից իրենց իրավունքներն իրականացնելն ու դրանց իրականացումը հայցելը եւ խոչընդոտում են նրանց՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի մատչելիության հնարավորությունից օգտվելը:⁹³

ԿԽՎԿ-ով Կողմ պետությունների վրա նաեւ դրվում է «վնասակար գենդերային կարծրատիպերը»⁹⁴ փոխելու կամ վերափոխելու եւ «ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպավորումը վերացնելու» պարտավորություն:⁹⁵ Այդ հասկացությունները կարելի է ամփոփ ներկայացվել հետեւյալ կերպ՝⁹⁶

Վնասակար գենդերային կարծրատիպեր	Ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպավորում
Ընդհանրացված տեսակետ կամ նախապաշարմունք այն հատկանիշների կամ առանձնահատկությունների մասին, որոնցով օժտված են կամ պետք է օժտված լինեն կանայք եւ տղամարդիկ կամ այն դերերի մասին, որոնք կատարում են կամ պետք է կատարեն կանայք եւ տղամարդիկ, ինչն, ի թիվս այլնի, սահմանափակում է նրանց անհատական կարողությունները զարգացնելու, իրենց մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու, ինչպես նաեւ իրենց կյանքի ու կյանքի հետ կապված ծրագրերի մասով ընտրություն կատարելու հնարավորությունը: Վնասակար կարծրատիպերը կարող են ունենալ եւ՝ թշնամական/բացասական (օրինակ՝ կանայք տրամաբանություն չունեն), եւ՝ բարյացակամ (օրինակ՝ կանայք հոգատար են) դրսեւորում:	Որեւէ կնոջ կամ տղամարդու որոշակի հատկանիշներ, առանձնահատկություններ կամ դերեր վերագրելը, ինչը պայմանավորված է նրանց՝ կանանց կամ տղամարդկանց համապատասխան սոցիալական խմբի պատկանելությամբ եւ հանգեցնում է մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտմանը կամ խախտումների: Վնասը հասցվում է՝ որեւէ անհատի նկատմամբ կարծրատիպային համոզմունքն այնպիսի եղանակով կիրառելու ձեւով, որը բացասական ազդեցություն է ունենում նրա իրավունքների եւ ազատությունների ճանաչման, իրականացման եւ դրանցից օգտվելու վրա:

91 5(ա) հոդվածը կարծրատիպավորման վերաբերյալ առանցքային դրույթն է, որն ամրապնդվում է 2(գ) հոդվածով: ԿԽՎԿ-ի մյուս համապատասխան հոդվածներն են նախաբանի 14-րդ պարբերությունը, 5(բ) հոդվածը եւ 10(գ) հոդվածը: ԿԽՎԿ կոմիտեն ընդունել է, որ ԿԽՎԿ-ի՝ գենդերային կարծրատիպավորումը վկայակոչող կյուլթիրավական դրույթներով նախատեսվում են ենթադրյալ պարտավորություններ: Դա ներառում է օրենքի առաջ հավասարության վերաբերյալ 15(1) հոդվածը: Տե՛ս նաեւ թիվ 33 գլխավոր հանձնարարականը եւ թիվ 25 գլխավոր հանձնարարականի 7-րդ պարբերությունը:

92. ԿԽՎԿ, 5 (ա) հոդվածը:

93. ԿԽՎԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 գլխավոր հանձնարարական, 7-րդ պարբերություն:

94 ԿԽՎԿ կոմիտե, Վ.Վ.Պ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2012) [V.V.P. v. Bulgaria (2012)], Յաղդրդագրություն թիվ 31/2011, 9.6 պարբերություն [ընդգծումն ավելացված է]:

95 ԿԽՎԿ կոմիտե, Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի (2012) [R.K.B. v. Turkey (2012)], Յաղդրդագրություն թիվ 28/2010, 8.8 պարբերություն [ընդգծումն ավելացված է]:

96 Սիմոն Զյուսսաթ, 2013, Գենդերային կարծրատիպավորումը որպես մարդու իրավունքների խախտում, հետազոտական գեկույց, որը պատրաստվել է ՄԱԿ-ի՝ մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 17-19:

Ամուսնական բռնաբարությունը մի շարք իրավական համակարգերի քրեական օրենսդրությամբ չնախատեսելը ոչ իրավաչափ կարծրատիպավորման օրինակ է: Ամուսնական բռնաբարությունը չքրեականացնելը խտրականություն է կանանց նկատմամբ, քանի որ դա ոտնահարում է նրանց արժանապատվությունը, ազատությունն ու անկախությունը եւ արդյունքում, ամրապնդվում են արական սեռականության (օրինակ՝ տղամարդիկ ցանկանում են սեռական առումով իշխել կանանց) եւ իգական սեռականության վերաբերյալ արմատավորված կարծրատիպերը (օրինակ՝ կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն):

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ տարածաշրջանային պայմանագրերով Կողմ պետություններից նաեւ պահանջվում է վերացնել կարծրատիպավորումը: «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայով սահմանվում են կարծրատիպավորման դեմ պայքարի վերաբերյալ պետությունների պարտավորությունները:⁹⁷ ԵԽ-ի՝ Դատական համակարգի անկախության եւ անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագրի համաձայն, որն ընդունվել է 2016 թվականի ապրիլին, Եվրոպայի խորհուրդն ու դրա անդամ պետություններն ստանձնում են դատական իշխանության համակարգում գենդերային կարծրատիպավորման դեմ պայքարելուն ուղղված ջանքեր գործադրելու պարտավորությունը:⁹⁸

Կարծրատիպերի եւ կարծրատիպավորման դեմ պայքարի նպատակով նախատեսված այդ միջազգային եւ տարածաշրջանային պարտավորությունները տարածվում են իշխանության բոլոր ճյուղերի, այդ թվում՝ դատական իշխանության ճյուղի վրա:⁹⁹ Այսպիսով, արդարադատության ոլորտի դերակատարները պետք է՝

- ձեռնպահ մնան կարծրատիպավորումից (մարդու իրավունքները հարգելու պարտավորություն)։
- երաշխավորեն, որ կարծրատիպավորմամբ չխախտվեն մարդու իրավունքները (մարդու իրավունքները պաշտպանելու պարտավորություն)։
- ապահովեն մարդկանց՝ ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպավորումից զերծ մնալու իրավունքի իրականացումն ու դրանից օգտվելը (մարդու իրավունքներն իրականացնելու պարտավորություն):¹⁰⁰

1.4.3. Ինչպե՞ս է գենդերային կարծրատիպավորումը դատական ոլորտում խաթարում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը

Կանանց նկատմամբ վնասակար կամ ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպերի վրա հիմնված խտրականությունը կարող է բացասաբար անդրադառնալ նրանց՝ արդարադատության մատչելիությունից օգտվելու հնարավորության վրա:¹⁰¹ Չնայած իրավական համակարգը նպատակ ունի երաշխավորելու արդարադատությունն ու մարդու իրավունքները, այնուամենայնիվ այն կարող է ընդօրինակել գերիշխող սոցիալական արժեքները, այդ թվում՝ այնպիսի խտրական տրամբեր, ինչպես օրինակ՝ գենդերային կարծրատիպերը: **Դատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորում** դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ դատավորներն ու դատախազները՝

- որեւէ անհատի որոշակի հատկանիշներ, առանձնահատկություններ կամ դերեր են վերագրում, ինչը պայմանավորված է միայն նրա՝ որոշակի սոցիալական (օրինակ՝ կանանց) խմբի պատկանելությամբ:

97 12 (1) հոդված եւ 14 (1) հոդված:
98 Տե՛ս, մասնավորապես, դատական որոշումներ կայացնելու գործընթացում կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությանը հակազդելու վերաբերյալ 2.4 գործողությունը: Տե՛ս նաեւ Դատավորների կանոնադրության մասին» Եվրոպական խարտիան եւ Դատավորների անկախության, արդյունավետության եւ պարտավորությունների վերաբերյալ CM (2010)12 հանձնարարականը:
99 ԿԽԿԿ կոմիտե, 2010, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կողմ պետությունների ստանձնած հիմնական պարտավորությունների վերաբերյալ թիվ 28 գլխավոր հանձնարարական, 39-րդ պարբերություն:
100 Սիմոն Քյուսաթ, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում, հետազոտական զեկոյնց, որը պատրաստվել է ՄԱԿ-ի՝ մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 7:
Տե՛ս նաեւ Եվրոպայի խորհրդի՝ Դատական համակարգի անկախության եւ անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագրի՝ դատական որոշումներ կայացնելու գործընթացում կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությանը հակազդելու վերաբերյալ 2.4 գործողությունը:
101 ԿԽԿԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 գլխավոր հանձնարարական, 8-րդ պարբերություն:

- ամրապնդում են վնասակար կարծրատիպերը՝ կարծրատիպավորման երեւոյթը չվիճարկելու արդյունքում:¹⁰²
- թույլ են տալիս, որ կարծրատիպերը ազդեցություն ունենան կամ անդրադառնան իրենց որոշումների վրա՝ անկախ օրենքներից ու փաստերից:

Դատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորումը կարող է **խաթարել մի շարք իրավունքներ**, ինչպիսիք են՝ խտրականության բացառման իրավունքն ու հավասարության իրավունքը, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցից օգտվելու իրավունքը, արդար դատաքննության եւ օրենքի առաջ հավասարության իրավունքը՝ այդպիսով մի շարք եղանակներով ազդեցություն ունենալով մեկ դեպքի վրա: Ի վերջո, այն խախտում է արդարադատության համակարգի առանցքային սկզբունքները՝ անկողմնակալությունն ու անաչառությունը, ինչը կարող է հանգեցնել դատական սխալների եւ դատական գործընթացում երկրորդային վիկտիմիզացիայի:¹⁰³

Կարծրատիպավորումը կարող է **խաթարել** դատավորների եւ դատախազների որոշումների **անկողմնակալությունը**: «Կանայք պետք է կարողանան հենվել «առասպելներից» եւ կարծրատիպերից զերծ արդարադատության համակարգի վրա եւ այնպիսի դատական իշխանության վրա, որի անկողմնակալությունը խաթարված չէ այդ կանխակալ ենթադրությունների պատճառով: Արդարադատության համակարգում դատական ոլորտի կարծրատիպավորման վերացումը կարելու քայլ է զոհերի եւ վերապրածների համար հավասարություն եւ արդարադատություն ապահովելու գործում»:¹⁰⁴ Պետք է նշել, որ անկողմնակալության եւ գենդերային զգայունության վերաբերյալ ընդարձակ թեմաներն առավել մանրամասն քննարկվում են ստորեւ ներկայացված 3.1 մոդուլում:

Կարծրատիպավորումը կարող է ազդել **վկաների հուսալիության եւ վկաների իրավունակության** վերաբերյալ դատավորների եւ դատախազների տեսակետների վրա:

Կարծրատիպերը կարող են **աղավաղել դատավորների եւ դատախազների ընկալումներն ու ըմբռնումները գենդերային հիմքով բռնության եւ այն մասին, թե արդյոք տեղի է ունեցել մարդու իրավունքների խախտում**: Սա դրսեւորվում է սեռական բռնության այն դեպքերում, երբ օրենքի ու քրեական արդարադատության ընդունված գործելակերպը հագեցած է կարծրատիպերով:

«Գենդերային կանխակալություն արտահայտող՝ ապացույցների վերաբերյալ քրեաիրավական կանոնների ու ընթացակարգերի միջոցով բռնաբարության դեպքերի նկատմամբ կիրառվող կարծրատիպերի օրինակները դրսեւորվում են այն դեպքերում, երբ ի հայտ են գալիս հետեւյալ պահանջներն ու համոզմունքները. ֆիզիկական բռնության վերաբերյալ ապացույցով պետք է հիմնավորվի համաձայնության բացակայությունը. առկա է կանանց կողմից ստելու հավանականություն, հետեւաբար, ապացույցներն ընդունվում են միայն հաստատվելու դեպքում. ենթադրվում է, որ կանայք կարող են սեռական առումով հասանելի լինել. կանանց կողմից սեռական հարաբերությունն ունենալուն համաձայնություն տված լինելու վերաբերյալ հետեւություններ են արվում նույնիսկ այն դեպքում, երբ նրանց ստիպել են, սպառնացել կամ հարկադրել, քանի որ նրանք լռել են. նախկինում ունեցած սեռական փորձը պայմանավորում է սեռական առումով հասանելիությունը կամ սեռական հարաբերությունն ունենալու հարցում ինքնաբերաբար համաձայնություն տալը. կանայք պատճառ են հանդիսանում սեռական բնույթի հարձակումների համար կամ դրդում են դրանց՝ ուշ ժամերին դրսում կամ մեկուսացված վայրերում հայտնվելով կամ որոշակի հագուստ կրելով. սեռական ծառայություններ տրամադրող անձանց անհնար է բռնաբարել. բռնաբարված այդ կանայք ենթարկվել են անարգանքի կամ ամոթանքի, նրանք ավելի շատ մեղավոր են, քան զոհ»:¹⁰⁵

Եթե դատախազների՝ մեղադրանք ներկայացնելու վերաբերյալ որոշումները հիմնվում են կարծրատիպերի վրա կամ եթե դատավորները վճիռ կայացնելիս հենվում են կարծրատիպավորման վրա, ապա գենդերային հիմքով բռնության դեպքերում նրանք կարող են ապացուցման պարտականությունը տեղափոխել զոհերի վրա, իսկ **իրավախախտները կարող են իրավական պատասխանատվության չենթարկվել**:

Ի վերջո, գենդերային կարծրատիպավորումը դատական ոլորտում կարող է խոչընդոտել օրենքով նախատեսված իրավունքների եւ պաշտպանության միջոցների մատչելիությունը:

102 Սիմոն Զյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում, կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում, էջ 2:
 103 Տե՛ս ԿԻԿԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 գլխավոր հանձնարարական, 26-րդ պարբերություն:
 104 Նույն տեղում, 28-րդ պարբերություն:
 105 Գաբրիելա Քևաու, 2011, Դատավորների եւ փաստաբանների անկախության հարցերով հատուկ զեկուցողի զեկուցյց, ՄՎԿ-ի փաստաթուղթ A/66/289, 48-րդ պարբերություն [մեջբերումները բաց են թողնված]:

Ընտանեկան գործերով վարույթները լի են ընտանեկան հարաբերությունների եւ ընտանիքում գենդերային դերերի, մասնավորապես՝ ծնողների կարգավիճակի վերաբերյալ ենթադրություններով: Օրինակ, սեռական առումով ակտիվ կանայք կարող են ոչ պատշաճ ծնողներ համարվել: Կարծրատիպերով կարող են խախտվել այն կանանց՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքները, որոնք հայցում են երեխայի խնամակալություն կամ երեխայի հետ վերահսկվող տեսակցություններ սահմանել՝ իրենց եւ երեխաներին բռնություն գործադրող զուգընկերներից պաշտպանելու նպատակով:

1.4.4. Կանանց՝ մարդու իրավունքների պաշտպանությունը գենդերային կարծրատիպերն ու կարծրատիպավորումը վերացնելու միջոցով

Դատավորները եւ դատախազները կարող են դատական համակարգն ազատել գենդերային կարծրատիպավորումից՝ կարծրատիպերը մի շարք եղանակներով վիճարկելու միջոցով: Նրանք կարող են վիճարկել ստորին ատյանի դատարանների այն որոշումները, որոնք հիմնված են կարծրատիպերի վրա:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ՝ Ռ.-ն ընդդեմ Իվանչուկի [R. v. Ewanchuk]՝ տասնյոթամյա կնոջ նկատմամբ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության վերաբերյալ գործով Կանադայի գերագույն դատարանը վիճարկել է ստորադաս ատյանի դատարանների որոշումները, որոնցով ամբաստանյալն արդարացվել էր՝ ղեկավարվելով «ենթադրյալ համաձայնության» սկզբունքով: Դատարանը գտել էր, որ ստորադաս դատարանները դրսեւորել են գենդերային կարծրատիպավորում, եւ որ այդ գործը «համաձայնություն տալու հետ որեւէ առնչություն չի ունեցել, քանի որ որեւէ համաձայնություն տրված չի եղել»: Գերագույն դատարանը վճռել էր, որ այդ գործն առնչվում է այն «առասպելներին» ու կարծրատիպերին, որոնք ուղղակիորեն բացահայտվել եւ մերկացվել էին տվյալ գործով վճռում. «կամ գանգատարկուն պակաս վստահություն է ներշնչում, նա է դրդել սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն կատարելուն, կամ նրա ունեցած սեռական փորձը հետագա սեռական ակտիվության վերաբերյալ հավանական համաձայնության ազդանշան է եղել [...] ենթադրվում է, որ եթե գանգատարկուն իր անհամաձայնությունն արտահայտում է «ոչ» ասելով, իրականում նա դա նկատի չունի, իսկ նույնիսկ դա նկատի ունենալու դեպքում նրա մերժումը չի կարող լուրջ ընկալվել, ասես նա «լավ» բարոյական կերպար ունեցող աղջիկ է:

Այդ «առասպելների» համաձայն՝ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն կատարելուն «դրդելը» մեղմացնում է մեղադրյալի մեղքը...»¹⁰⁶

Դատավորները կարող են նաեւ ուժը կորցրած ճանաչել այն օրենքները, որոնցով ընդօրինակվում են գենդերային կարծրատիպերը եւ խախտվում են մարդու իրավունքներն ու սահմանադրական երաշխիքները: Ինչ վերաբերում է, օրինակ, կամֆին հակառակ ամլացմանը, ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ այդ գործելակերպն ազդեցություն է ունեցել խոցելի այն անհատների վրա, որոնք պատկանում են տարբեր էթնիկ խմբերի, եւ որ «զնչու կանայք որոշակի վտանգի են ենթարկվել ներպետական իրավունքում առկա մի շարք թերությունների եւ համապատասխան ժամանակահատվածում ընդունված գործելակերպի պատճառով»:¹⁰⁷ Գնչու կանայք ենթարկվում են նվաստացնող կարծրատիպերի, հաճախ ներկայացվում են որպես «բեղմնավոր» եւ «հեշտ հասանելի»՝ այդպիսով հատկապես խոցելի դառնալով կամֆին հակառակ ամլացման նկատմամբ:¹⁰⁸ Նման դեպքում ՄԻԵԴ-ը անդրադարձել է բաղադրյալ կարծրատիպերի ազդեցությանը՝ զնչու կանանց՝ իրենց կամֆին հակառակ ամլացման հարցի առնչությամբ, ինչը այն համարել է մասնավոր կյանքի, ամուսնական կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի չենթարկվելու իրավունքների խախտմանը համարժեք:¹⁰⁹

106 Կանադա, Գերագույն դատարան, *Ռ.-ն ընդդեմ Իվանչուկի [R. v. Ewanchuk]*, 1999, 1 S.C.R. 330, Լը Ոդո-Նյուբե Ժի, համընկնող կարծիք, 95-րդ պարբերություն:
107 ՄԻԵԴ, *Ն.Բ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [N.B. v. Slovakia]*, Գանգատ թիվ 29518/10, 2012 թվականի հունիսի 12-ի վճիռ, 96-րդ պարբերություն, հղում կատարելով *Վ.Յ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [V.C. v. Slovakia]* գործին, վերելում հիշատակված, 146-149-րդ եւ 152-153-րդ պարբերություններ. ՄԻԵԴ, *Ի.Գ.-ն, Ս.Կ.-ն եւ Ռ.Յ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia]*, Գանգատ թիվ 15966/04, 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի վճիռ, 143-րդ պարբերություն:
108 *Կանանց նկատմամբ օրենքում եւ գործնականում առկա խտրականության հարցերով ՍԱԿ-ի աշխատանքային խմբի զեկույց*, ՍԱԿ-ի փաստաթուղթ A/HRC/32/44 (2016), 57-րդ պարբերություն:
109 Այնուամենայնիվ, Դատարանը հստակորեն չի սահմանել խտրականության բազմակի եւ հատվող այն ձևերը, որոնց կանայք ենթարկվել են այդ կարծրատիպերի արդյունքում գենդերային եւ էթնիկ պատկանելության հիմքով:

Համապատասխան իրավական համակարգից կախված՝ դատախազներն ու դատավորները կարող են լիազորված լինել տրամադրելու այնպիսի իրավական պաշտպանության միջոցներ, որոնք ենթակա են վերափոխման եւ նպատակ ունեն ազդեցություն գործելու ավելի լայն հասարակության վրա՝ դուրս գալով առանձին գործի շրջանակներից:¹¹⁰ Այս ընդգծումն այն հանգամանքի ընկալումն է, որ կարծրատիպերը կարող են խաթարել արդարադատության համակարգի պատշաճ գործունեությունը: Դա հանգեցնում է նաեւ այն փաստի ճանաչմանը, որ սեռ եւ գենդեր գործոնները տեւական ժամանակ է, ինչ օգտագործվում են որպես որոշակի խմբերին խտրականության ենթարկելու միջոց: ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ «որոշակի երկրի ավանդույթները, ընդհանուր ենթադրությունները կամ գերիշխող սոցիալական դիրքորոշումների վկայակոչումը բավարար հիմնավորում չէ սեռի հիմքով տարբերակված մոտեցման համար»՝ նշելով, որ պետություններին արգելվում է այնպիսի ավանդույթներ պարտադրել, որոնք բխում են ընտանիքում տղամարդու առաջնային դերից եւ կնոջ երկրորդական դերից:¹¹¹ Դատարանը վճռել է, որ «ոչ գենդերային կարծրատիպերը, [...], ո՛չ էլ ռասայի, ծագման, մաշկի գույնի կամ սեռական կողմնորոշման հիմքով նմանատիպ կարծրատիպերն ինքնին չեն կարող տարբերակված մոտեցման համար բավարար հիմնավորում համարվել»:¹¹²

Կարող են իրականացվել մի շարք ռազմավարություններ՝ արդարադատության ոլորտի դերակատարներին աջակցելու, սատարելու եւ հնարավորություն տալու համար իրենց աշխատանքում խուսափել գենդերային կարծրատիպավորումից:¹¹³ Օրինակ՝

- համապատասխան մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի, ինչպես նաեւ գենդերային կարծրատիպերի եւ կանխակալության վերաբերյալ պարբերաբար հիմքով պատշաճ վերապատրաստումներ անցկացնելը.
- դատական ոլորտում կարծրատիպերի հասցրած վնասն ընդգծելն ապացույցների վրա հիմնված հետազոտության միջոցով.
- իրավական եւ քաղաքականության մասով այնպիսի բարեփոխումների իրականացումը քարոզելը, որոնք հատկապես անդրադառնում են գենդերային կարծրատիպերին՝ օրենքներն ավելի գենդերազգայուն դարձնելու նպատակով, ինչպես նաեւ այդպիսի միջոցառումների ազդեցության նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնելը.
- կարծրատիպավորման վերաբերյալ ապացույցների դատախազական հիմնավորումների վերլուծություն կատարելը.
- գենդերային կարծրատիպերը վիճարկած դատավորների եւ դատախազների պատշաճ գործելակերպի օրինակներն ընդգծելը.
- փորձագետներից եւ «դատարանի բարեկամ» (*amicus curiae*) փորձագետից ամփոփագրեր ստանալը՝ որպես բարդ կամ անձանոթ թեմաների դեպքում դատարանին ուղղորդող մասնագիտացված տեղեկատվության տրամադրում:¹¹⁴
- արդարադատության ոլորտի դերակատարների գենդերային զգայունությունը, ինչպես նաեւ դատական համակարգի՝ գենդերային կարծրատիպերին անդրադառնալու կարողությունները բարելավելը:¹¹⁵ Սա կարող է ներառել այնպիսի վերապատրաստումների անցկացում, որոնցով նախաձեռնվում են վարքագծային փոփոխություններ՝ դատական ոլորտում կարծրատիպավորումը կանխելու եւ դրա դեմ պայքարելու նպատակով՝ միեւնույն ժամանակ ընդունելով, որ գենդերային կանխակալությունը կարող է լինել չգիտակցված.
- արդարադատության ոլորտի դերակատարների՝ կանխակալությունն ցուցաբերելու հնարավորությունները սահմանափակող գործելակերպի եւ ընթացակարգերի փոփոխության միջոցով ինստիտուցիոնալ վարքագծային միջամտությունների իրականացումը:¹¹⁶

110 Տե՛ս իրավական պաշտպանության միջոցների վերաբերյալ 4.5 մոդուլը՝ կառուցվածքային մակարդակում կանխակալությունն ու կարծրատիպավորումը վկայակոչող՝ վերափոխման ենթակա իրավական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելու հարցում դատական իշխանության հավանական դերի քննարկման համար:

111 ՄԻԵԴ, *Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի* [*Konstantin Markin v. Russia*], (ՄՊ), Պանգատ թիվ 30078/06, 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ, 127-րդ պարբերություն:

112 Նույն տեղում, 143-րդ պարբերություն:

113 Տե՛ս Սիմոն Զյուսաթ, 2014, *Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում*, որը պատրաստվել է ՄԱԿ-ի՝ մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 29-44:

114 Տե՛ս 4.10 մոդուլը՝ փորձագետների եւ «դատարանի բարեկամ» (*amicus curiae*) փորձագետի ամփոփագրերի դերի վերաբերյալ:

115 Տե՛ս նաեւ Եվրոպայի խորհրդի՝ Դատական համակարգի անկախության եւ անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագրի՝ դատական որոշումներ կայացնելու գործընթացում կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությանը հակազդելու վերաբերյալ 2.4 գործողությունը:

116 Տե՛ս Իրիս Բոնետ, 2016, *Այն, ինչ աշխատում է. Գենդերային հավասարությունը՝ ըստ պլանի*, Զեմբրիջ եւ Լոնդոն. Հարվարդ համալսարանի իրատարակչության «Բելլափ» իրատարակչություն:

ՄՈԴՈՒԼ II. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

Նպատակները՝ II մոդուլով ամփոփ տեղեկատվություն է տրամադրվում կանանց՝ մարդու իրավունքների մասով կիրառվող միջազգային եւ տարածաշրջանային իրավական դաշտի վերաբերյալ: Պետք է նշել՝ քանի որ Արեւելյան գործընկերության երկրները Եվրոպայի խորհրդի անդամներ են, ապա սույն ձեռնարկը կենտրոնանում է միջազգային եւ ԵԽ-ի իրավական չափանիշների վրա, սակայն դրանով Եվրոպական միության իրավունքի վերաբերյալ ամփոփ տեղեկատվություն չի տրամադրվում: Այնուամենայնիվ, զբաղվածության ոլորտում խտրականությանը վերաբերող ԵՄ-ի նախադեպային իրավունքն ինչ-որ չափով ներառված է ձեռնարկում՝ իրավական հիմնավորման եւ չափանիշների վերաբերյալ լրացուցիչ տեղեկատվություն տրամադրելու նպատակով:

Ակնկալվում է, որ սույն ձեռնարկով վերապատրաստում իրականացնողներն ու այն օգտագործողներն արդեն իսկ օժտված են մարդու իրավունքներին առնչվող կարելու միջազգային եւ տարածաշրջանային կոնվենցիաների մասին հիմնական գիտելիքներով: Այսպիսով, II մոդուլի նպատակն է ծանոթացնել սրանց այն հիմնական փաստաթղթերին եւ չափանիշներին, որոնք կիրառելի են արդարադատության մատչելիության նկատմամբ, ինչպես նաեւ՝ կանանց նկատմամբ անհամաչափ ազդեցություն ունեցող իրավական հարցերին: Պետք է նշել, որ շահառու երկրներում կանանց՝ մարդու իրավունքների ամենատարածված խախտումների վերաբերյալ միջազգային չափանիշներն առավել մանրամասն ներկայացված են III մոդուլում: Ազգային օրենսդրությունը նկարագրված է սույն ձեռնարկի՝ առանձին երկրների վերաբերյալ գլուխներում:

2.1. Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ մարդու իրավունքների համակարգը

Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) համակարգը հիմնված է երկու հիմքերի՝ կանոնադրական մարմինների եւ պայմանագրային մարմինների վրա:

ՄԱԿ-ի կանոնադրության համաձայն՝ մարդու իրավունքների խրախուսման պարտավորությունը վերապահված է Տնտեսական եւ սոցիալական խորհրդի (ՏՆՏՍՈՅԽՈՐՀ) ընդհանուր վեհաժողովին: 2006 թվականին Ընդհանուր վեհաժողովը **Մարդու իրավունքների խորհրդին** (ՄԻԽ)՝ որպես Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի իրավահաջորդի, լիազորել է անդրադառնալու մարդու իրավունքների խախտումներին եւ խրախուսելու մարդու իրավունքների արդյունավետ համակարգում ու մեյնսթրիմինգը: ՄԻԽ-ը միջկառավարական մարմին է, որը բաղկացած է 47 անդամ պետություններից: Դրա հիմնական մեխանիզմը **Յամընդհանուր պարբերական դիտարկումն** է,¹¹⁷ սակայն դրանով կարող են նաեւ քննվել անհատական բողոքները:

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների խորհրդի հատուկ ընթացակարգերի մեխանիզմի համաձայն՝ անկախ փորձագետներին շնորհվում են մարդու իրավունքների՝ որոշակի խնդրին կամ թեմային առնչվող հարցեր ուսումնասիրելու մանդատներ:¹¹⁸ Գործում են մանդատներով օժտված երկու այդպիսի թեմատիկ ուղղվածության փորձագետներ, որոնք հատկապես մասնագիտացված

117 Յամընդհանուր պարբերական դիտարկումը (ՅԴԴ) գործընթաց է, որով Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամ պետությունները տեղեկատվություն են ներկայացնում մարդու իրավունքների խրախուսման եւ պաշտպանության ոլորտում, այդ թվում՝ գեղեցիկ հավասարության եւ խտրականության բացառման մասով իրենց ձեռնարկած քայլերի վերաբերյալ: ՅԴԴ-ի գործընթացը կարելու գործիք է՝ մարդու իրավունքների ոլորտում առանձին պետությունների գործելակերպերը գնահատելու, ինչպես նաեւ լավագույն գործելակերպերը փաստաթղթավորելու համար:

118 Մարդու իրավունքների խորհրդի հատուկ ընթացակարգերը ենթադրում են այն անկախ փորձագետներին, որոնք գեկուցում են խորհրդատվություն են տրամադրում մարդու իրավունքներին առնչվող հարցերի վերաբերյալ՝ ըստ թեմաների կամ երկրների դասակարգված մանդատների: Յուրաքանչյուր կատեգորիայում առանձնացված է մոտավորապես 40 այդպիսի փորձագետ կամ գեկուցող:

են գենդերային հավասարության հարցերում՝ **Կանանց նկատմամբ բռնության հարցերով հատուկ զեկուցողը** եւ **Մարդկանց՝ հատկապես կանանց եւ երեխաների թրաֆիքինգի հարցերով հատուկ զեկուցողը**: Գործում է նաեւ **Կանանց նկատմամբ օրենքում եւ գործնականում դրսևերվող խտրականության հարցերով աշխատանքային խումբ** (հինգ անկախ փորձագետից բաղկացած մարմին): Բոլոր երեք մարմինները քննում են անհատական բողոքներ եւ հրատապ դիմումներ ներկայացնում կառավարություններ. նրանք նաեւ այցեր են կատարում համապատասխան երկրներ եւ տարեկան զեկույցներ պատրաստում ՄԻԽ-ի համար:

Կանանց դրության հարցերով հանձնաժողովը (ԿԴՀ) հիմնադրվել է 1946 թվականին ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՀ-ի կողմից. այն կանոնադրական մարմին է, որի հիմնական պարտականությունը կանանց իրավունքներին ու գենդերային հավասարությանը նպաստելն է: Այն միջկառավարական մարմին է, որը բաղկացած է 45 անդամ պետություններից: ԿԴՀ-ն հրատապ հարցերի վերաբերյալ հանձնարարականներ է ներկայացնում ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՀ, առաջնահերթ թեմաների վերաբերյալ կազմում է եզրակացություններ եւ պատասխանատու է կանանց վերաբերյալ համաշխարհային խորհրդաժողովներ կազմակերպելու եւ դրանց ընթացքին հետեւելու համար:

ՄԱԿ-ի համակարգում գործում է **Մարդու իրավունքների** վերաբերյալ ինը հիմնական **պայմանագիր** (տե՛ս ամբողջական ցանկը եւ վավերացումները 4-րդ հավելվածում): Բոլոր այդ պայմանագրերով արգելվում է սեռի (գենդերի) հիմքով խտրականությունը, իսկ «Քաղաքացիական եւ քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրով եւ «Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրով նաեւ երաշխավորվում են տղամարդկանց ու կանանց հավասար իրավունքները (3-րդ հոդված): «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիայով (6-րդ հոդված) ճանաչվում է հաշմանդամություն ունեցող կանանց կողմից խտրականության բազմաթիվ ձևերի ենթարկվելու հանգամանքը, ինչպես նաեւ՝ անդամ պետությունների՝ անհավասարության այդ ձևերին անդրադառնալու պարտավորությունը: «**Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին**» կոնվենցիան (ԿԻՎԿ), որը երբեմն վկայակոչվում է որպես «կանանց՝ մարդու իրավունքների միջազգային բիլլ», այն պայմանագիրն է, որով սահմանվում է կանանց նկատմամբ խտրականությունը եւ նախատեսվում է այդպիսի խտրականության վերացմանն ուղղված գործողությունների ազգային ծրագրի օրակարգը:

Այդ պայմանագրերից յուրաքանչյուրով նախատեսվում է պայմանագրերի կատարման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմինների ստեղծում՝ անկախ փորձագետների կոմիտեներ, որոնք ուսումնասիրում են համապատասխան կոնվենցիայի կիրարկման վերաբերյալ զեկույցները: Այդ կոմիտեները ներկայացնում են եզրափակիչ դիտարկումներ (մեկնաբանություններ), որոնցում նշվում են առաջընթաց գրանցած ոլորտները եւ մատնանշվում են պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունները չկատարելու վերաբերյալ մտահոգությունները: Պայմանագրերի կատարումը վերահսկող մարմինների մեծամասնությունը լիազորված է ուսումնասիրելու նաեւ որոշակի պայմանագրով պաշտպանվող իրավունքների խախտումների վերաբերյալ առանձին հաղորդումներ կամ բողոքներ¹¹⁹: Պայմանագրերի կատարումը վերահսկող որոշ մարմիններ կարող են նախաձեռնել իրավունքների կոպիտ եւ պարբերաբար խախտումների քննությունն այն պետությունում, որը ճանաչել է դրանց իրավասությունը¹²⁰, իսկ որոշ մարմիններ մարդու իրավունքների լուրջ խախտումները կանխելու կամ դադարեցնելու նպատակով կարող են ուսումնասիրել հրատապ գործողություն կատարելու կամ նախազգուշացնող ընթացակարգեր կիրառելու պահանջով դիմումներ:¹²¹ Ի հավելումն դրա, պայմանագրերի կատարման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմինները կոնվենցիայով սահմանված՝ որոշակի իրավունքների կամ հարցերի վերաբերյալ ներկայացնում են ընդհանուր դիտարկումներ (մեկնաբանություններ), որոնցում առավել մանրամասն պարզաբանվում է իրավունքի բովանդակությունն ու պետության պարտավորությունները:

Այդ կոմիտեների տեսակետներն անհատական բողոքների վերաբերյալ եւ ընդհանուր մեկնաբանությունները կամ հանձնարարականները պետությունների համար պարտադիր ուժ չունեն: Այնուամենայնիվ, այդ կարծիքները համապատասխան պայմանագրերի լավ հիմնավորված մեկնաբանություններն են, եւ հետեւաբար դրանցով իրավական ոլորտի գործող մասնագետներին, ինչպես օրինակ՝ դատախազներին ու դատավորներին, տրամադրվում են կարելու բացատրություններ այն մասին, թե ինչպես պետք է ազգային օրենսդրության եւ պրակտիկայի կիրառման միջոցով կատարվեն պարտավորությունները:

119 Պայմանագրի կողմ պետությունը պետք է ճանաչի համապատասխան կոմիտեի՝ անհատական բողոքներ քննելու իրավասությունը՝ պայմանագրի կամընտիր արձանագրությունը վավերացնելով:

120 Դրանք են ԿԻՎԿ կոմիտեն, Խոշտանգումների դեմ պայքարի հարցերով կոմիտեն, Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեն, Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեն, Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների կոմիտեն եւ Բռնությամբ անհետացման հարցերով կոմիտեն:

121 Ռասայական խտրականության վերացման հարցերով կոմիտե, Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտե եւ Բռնությամբ անհետացման հարցերով կոմիտե:

ԿԻՎԿ-ի առավել մանրամասն նկարագրությունը

ԿԻՎԿ-ն ընդգրկում է կանանց եւ տղամարդկանց իրական հավասարության համապարփակ տեսլականը՝ կողմ պետություններից պահանջելով իրականացնել կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի արգելումն ապահովող լայնածավալ միջոցառումներ: Կոնվենցիայի սահմանման համաձայն՝ **կանանց նկատմամբ խտրականությունը** ենթադրում է «սեռի հիմքով ցանկացած տարբերակում, բացառում կամ սահմանափակում, որը խաթարում կամ վերացնում է կամ էլ նպատակ ունի խաթարելու կամ վերացնելու՝ կանանց համար քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային, քաղաքացիական կամ ցանկացած այլ բնագավառում, անկախ տղամարդկանց ու կանանց ամուսնական կարգավիճակից եւ նրանց հավասարության հիմքով, մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների ճանաչումը, ինչպես նաեւ՝ կանանց կողմից այդ իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների իրականացումը կամ դրանցից օգտվելը:» (1-ին հոդված): ԿԻՎԿ-ով անդամ պետություններից պահանջվում է ստեղծել իրավասու ազգային հաստատություններ՝ խտրականության արգելումը գործնականում արդյունավետ դարձնելու նպատակով:

Ավելի լայն իմաստով, պայմանագիրը դուրս է գալիս քաղաքացիական եւ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների, ինչպես նաեւ պետական/մասնավոր ոլորտների ավանդական տարբերակման սահմաններից: ԿԻՎԿ-ն հստակորեն անդրադառնում է անհավասարությունն ամրապնդելու հարցում մշակույթի դերին եւ պարունակում է պարտավորություններ գեղերային կարծրատիպավորման հարցին անդրադառնալու վերաբերյալ:

2016 թվականի դրությամբ ԿԻՎԿ կոմիտեն ներկայացրել է 34 ընդհանուր հանձնարարական, այդ թվում՝ հետեւյալ այնպիսի թեմաների շուրջ, ինչպիսիք են՝ կանանց նկատմամբ բռնությունը (թիվ 19), կանանց դերը՝ հակամարտությունների կանխարգելման հարցում, հակամարտությունների եւ հակամարտություններին հաջորդող իրավիճակներում (թիվ 30), վնասակար երեւույթները (թիվ 31) եւ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը (թիվ 33):

Պայմանագրի կամընտիր արձանագրության համաձայն՝ ԿԻՎԿ կոմիտեն նաեւ ուսումնասիրել է մի շարք անհատական բողոքներ, այդ թվում՝ երկու բողոք նախկին Խորհրդային Միության երկրներից (Բելառուս եւ Վրաստան, 2009¹²²):

2.2. Եվրոպայի խորհրդի՝ մարդու իրավունքների համակարգը

Եվրոպայի խորհուրդը Եվրոպայում մարդու իրավունքներին, ժողովրդավարությանն ու օրենքի գերակայությանը օժանդակելու համար պատասխանատու միջազգային մարմին է: Եվրոպայի խորհրդի՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ հիմնական փաստաթուղթը «**Մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան** (ՄԻԵԿ) է: ՄԻԵԿ-ում կատարվել են լրացումներ 15 արձանագրություններով, որոնցից մի քանիսը ներառում են լրացուցիչ իրավունքներ, ինչպես օրինակ՝ կրթության իրավունքը՝ որպես սոցիալական իրավունք, իսկ մյուսներն ուղղված են կիրարկման մեխանիզմը բարեփոխելուն: ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդվածը պարունակում է դրույթ՝ Կոնվենցիայում շարադրված իրավունքներից օգտվելիս խտրականության արգելման վերաբերյալ: **ՄԻԵԿ-ի 12-րդ արձանագրությունը** ներառում է խտրականության համընդհանուր արգելք ցանկացած հիմքով, օրինակ՝ սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ազգային փոքրամասնության պատկանելության, գույքային դրության, ծննդի կամ այլ կարգավիճակի՝ վերացնելով Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (ՄԻԵԴ) այնպիսի մարմին է, որին անհատները կարող են դիմել իրենց՝ ՄԻԵԿ-ով սահմանված իրավունքների ենթադրյալ խախտումների մասով՝ պայմանով, որ նրանք բավարարեն ընթացակարգային պահանջները, ինչպես օրինակ՝ իրավական պաշտպանության ներպետական միջոցների սպառումը: Չնայած ՄԻԵԿ-ը գեղերային չեզոքություն դրսեւորող փաստաթուղթ է, այնուամենայնիվ ՄԻԵԴ-ը, մեկնաբանելով Կոնվենցիան որպես «կենդանի փաստաթուղթ», ձեւավորել է դատական պրակտիկա՝ կանանց իրավունքների, այդ թվում՝ կանանց նկատմամբ բռնության՝ ընտանեկան բռնության, սեռական բռնության, հարկադիր գինեկոլոգիական հետազոտությունների, մարդկանց թրաֆիքինգի վերաբերյալ, վերարտադրողական իրավունքների՝ հղիության արհեստական ընդհատման, հարկադիր ամլացման, վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների

¹²² ԿԻՎԿ կոմիտե, *Ինգա Աբրամովան ընդդեմ Բելառուսի* (2011) [Inga Abramova v. Belarus (2011)], Յադրոգագրություն թիվ 23/2009. Եւ «X»-ը եւ «Y»-ն ընդդեմ Վրաստանի (2015) [X and Y v. Georgia (2015)], Յադրոգագրություն թիվ 24/2009:

կիրառման վերաբերյալ, ինչպես նաև սեռային խտրականության վերաբերյալ՝ զբաղվածության, սոցիալական նպաստների, երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի բնագավառներում:¹²³ ՄԻԵԴ-ը կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ մի քանի կարևոր սկզբունք է սահմանել կանանց նկատմամբ բռնության գործերի առնչությամբ, որոնցից մի քանիսն ամփոփ ներկայացված են սույն ձեռնարկի համապատասխան բաժիններում:¹²⁴

Եվրոպական սոցիալական խարտիան (ԵՍԽ) տնտեսական և սոցիալական իրավունքների ոլորտում ՄԻԵԿ-ին համարժեք փաստաթուղթ է: Խարտիայով երաշխավորվում է համապատասխան իրավունքներից օգտվելն այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են՝ անձանց բնակարանային ապահովումը, առողջությունը, կրթությունը, զբաղվածությունը, իրավական ու սոցիալական պաշտպանության ապահովումը և տեղաշարժի ազատությունն առանց որեւէ հիմքով, այդ թվում՝ սեռի հիմքով խտրականության: Խարտիան վերանայվել է 1996 թվականին՝ ներառելով նոր իրավունքներ, որոնցից մի քանիսը վերաբերում են հատկապես կանանց (օրինակ՝ աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկումից պաշտպանվածության իրավունքը և ընտանեկան պարտավորություններով աշխատողների՝ հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի իրավունքը): Միևնույն ժամանակ Խարտիայում կատարվել են փոփոխություններ՝ ամրապնդելու համար խտրականության բացառման սկզբունքը և բարելավելու համար գենդերային հավասարության պաշտպանությունն այն բոլոր ոլորտներում, որոնց անդրադարձ է կատարվել սկզբնական պայմանագրում: Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն (ՄԻԵԿ) երկու լրացուցիչ մեխանիզմի՝ հաշվետվության համակարգի և կոլեկտիվ բողոքների ընթացակարգի միջոցով իրականացնում է մոնիթորինգ՝ պարզելու համար, թե որքանով են անդամ պետությունները բավարարում Խարտիայի պահանջները:¹²⁵

ԵՍԽ-ի մյուս երկու կոնվենցիաները մասնավորապես անդրադառնում են կանանց նկատմամբ բռնության հարցին: **«Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի միջոցների մասին» կոնվենցիան** ունի համապարփակ գործողության ոլորտ, որն ընդգրկում է կանանց, տղամարդկանց և երեխաների՝ սեռական, աշխատանքային շահագործման և շահագործման այլ ձևերի նպատակով թրաֆիքինգի կանխարգելումն ու դրա դեմ պայքարը, ինչպես նաև զոհերի պաշտպանությունն ու թրաֆիքինգ իրականացնողների նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Այն ներառում է խտրականության բացառման վերաբերյալ դրույթը և կողմ պետությունների պարտավորությունը՝ խթանելու համար գենդերային հավասարությունը և օգտագործելու համար գենդերային մեյնսթրիմինգը՝ Կոնվենցիայի կիրարկման միջոցների մշակման, իրականացման և գնահատման ժամանակ (3-րդ հոդված): Անկախ մոնիթորինգի մեխանիզմով գնահատվում է՝ պետությունների կողմից գործնականում որեւէ կոնվենցիայի դրույթները կիրառելու եղանակը: Մոնիթորինգի այս մեխանիզմը բաղկացած է երկու հիմքերից՝ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբը (ԳԲԵՏԱ) և Կողմերի կոմիտեն:

«Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան (Ստամբուլի կոնվենցիա)¹²⁶ հարցերի լայն շրջանակ կարգավորող համապարփակ պայմանագիր է, որն անդրադառնում է մարդու իրավունքներին, գենդերային հավասարությանը և քրեական իրավունքին: Ստամբուլի կոնվենցիան սահմանում է այն նվազագույն չափանիշները, որոնք անդամ պետությունները պետք է կիրառեն կանանց նկատմամբ բռնության հարցին արդյունավետորեն անդրադառնալու համար: Ստամբուլի կոնվենցիան ունի Կոնվենցիայի կիրարկումը գնահատելուն և բարելավելուն ուղղված՝ երկու հիմքերի վրա հիմնված մոնիթորինգի մեխանիզմ՝ Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբը (ԳԲԵԿԻՕ) և Կողմերի կոմիտեն:

123 ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքի մասին թեմատիկ տեղեկատվական թերթիկներն այնպիսի թեմաների վերաբերյալ, ինչպիսիք են՝ գենդերային հավասարությունը, կանանց նկատմամբ բռնությունը, ընտանեկան բռնությունը և վերարտադրողական իրավունքները, հասանելի են հետևյալ հղումով՝ <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=>

124 Լրացուցիչ տեղեկատվության համար տես Եվրոպայի խորհուրդ, 2015, Արդարադատության հավասար մատչելիություն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ նախադեպային իրավունքի շրջանակներում. հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>:

125 Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի ընդունած որոշումները հասանելի են Եվրոպական սոցիալական խարտիայի՝ նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ փաստաթղթերի բազայում (HUDOC Խարտիա)՝ <http://hudoc.esc.coe.int>:

126 Ստամբուլի կոնվենցիայի մասին տեղեկատվություն, այդ թվում՝ Կոնվենցիայի տեքստը ԵՍԽ բոլոր լեզուներով հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>.

2.3. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ընտրված նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկատվություն

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը կայացրել է զգալի թվով վճիռներ, որոնցում մատնանշվում են այն արգելքները, որոնց կանայք հանդիպում են իրավական պաշտպանությունից եւ իրավական պաշտպանության միջոցներից օգտվելիս, ինչպես նաեւ շարադրվում են կանանց համար արդարադատության մատչելիության ոլորտի չափանիշները: Հիմնական վճիռները կայացվել են այն գործերով, որոնք վերաբերում են կանանց նկատմամբ բռնությանը, գենդերային հավասարությանը եւ դատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորմանը:¹²⁷

Համապատասխան գործերի մասով ոչ սպառնիչ ընդհանուր տեղեկատվություն տրամադրելով՝ սույն բաժինն այնուհետեւ կառուցվում է՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ հիմնական սկզբունքների եւ չափանիշների վրա, որը քննարկվում է այն թեմատիկ ոլորտների առնչությամբ, որոնց համար այդ սկզբունքներն ու չափանիշները մշակվել են: Այն դրանցից յուրաքանչյուրի մասով ներկայացնում է քաղվածքներ ՄԻԵԴ-ի հիմնական որոշումներից, որոնցով այդ սկզբունքներն ու չափանիշներն անփոփոխ են թողնվել:

Կանանց նկատմամբ բռնությունը

ՄԻԵԴ-ը քննել է եւ՝ պետական սուբյեկտների, եւ՝ մասնավոր անհատների կողմից կանանց նկատմամբ կիրառված բռնության հետ կապված բազմաթիվ գործեր: Այդ գործերը վերաբերում էին¹²⁸

- **Վատ վերաբերմունք արգելանքի տակ գտնվելու ընթացքում.** Յունկեն ընդդեմ Թուրքիայի [Juhnke v. Turkey] (2003 թվական):
- **Բռնություն ոստիկանության կողմից.** Այդինս ընդդեմ Թուրքիայի [Aydin v. Turkey] (1997 թվական). Յ.Ֆ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի [Y.F. v Turkey] (2003 թվական). Մասլովան եւ Նալբանդովն ընդդեմ Ռուսաստանի [Maslova and Nalbandov v. Russia] (2008 թվական). Յազգուլ Յիլմազն ընդդեմ Թուրքիայի [Yazgul Yilmaz v. Turkey] (2011 թվական). Բ.Ս.-ն ընդդեմ Իսպանիայի [B.S. v. Spain] (2012 թվական). Իզկին ընդդեմ Թուրքիայի [Izci v. Turkey] (2013 թվական). Աֆետ Սուրեյյա Էրենս ընդդեմ Թուրքիայի [Afet Süreyya Eren v. Turkey] (2015 թվական). Դիլեկ Ասլանս ընդդեմ Թուրքիայի [Dilek Aslan v. Turkey] (2015 թվական):
- **Բռնաբարություն եւ սեռական ոտնձգություն.** X-ը եւ Y-ն ընդդեմ Նիդեռլանդների [X and Y v. Netherlands] (1985 թվական). Այդինս ընդդեմ Թուրքիայի (1997 թվական). Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [M.C. v Bulgaria] (2003 թվական). Մասլովան եւ Նալբանդովն ընդդեմ Ռուսաստանի (2008 թվական). Պ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [P.M. v. Bulgaria] (2012 թվական). Ի.Գ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [I.G v. The Republic of Moldova] (2012 թվական). Մ.-ն եւ այլք ընդդեմ Իտալիայի եւ Բուլղարիայի [M. and Others v. Italy and Bulgaria] (2012 թվական). Պ.-ն եւ Ս.-ն ընդդեմ Լեհաստանի [P. and S. v. Poland] (2012 թվական). Դ.Ջ.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի [D.J. v. Croatia] (2013 թվական). ՕՔիֆն ընդդեմ Իռլանդիայի [O’Keeffe v. Ireland] (2014 թվական). Վ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի [W. v. Slovenia] (2014 թվական). Ս.Ա.-ն ընդդեմ Սլովենիայի եւ Ն.Դ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի [M.A. v. Slovenia and N.D. v. Slovenia] (2015 թվական). ՍՉ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [S.Z. v. Bulgaria] (2015 թվական). Ի.Պ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [I.P. v. the Republic of Moldova] (2015 թվական). Կ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի [Y. v. Slovenia] (2015 թվական). Բ.Վ.-ն ընդդեմ Բելգիայի [B.V. v. Belgium] (2017 թվական). Մ.Գ.Կ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի [M.G.C v. Romania] (2016 թվական):

¹²⁷ Դատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորման վերաբերյալ գործի օրինակի համար տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Կարվալյո Պինտո դի Սոուզա Մորայսն ընդդեմ Պորտուգալիայի* (2017) [Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal] (2017) գործով վերջերս կայացրած վճիռը: Դատարանը գործերից մեկում գտել է, որ տեղի է ունեցել 14-րդ հոդվածի խախտում՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցությամբ, որում մի կնոջ ազգային դատարանների կողմից ի սկզբանե տրամադրվել էր նվազեցված փոխհատուցում այն հիմնավորմամբ, որ ծեր կնոջ սեռականությունը պակաս կարեւոր է: Գենդերային կարծրատիպերը նաեւ քննարկվում են *Էմել Բոյրազն ընդդեմ Թուրքիայի* (2014) [Emel Boyraz v. Turkey] (2014) եւ *Կոնստանտին Մարկինս ընդդեմ Ռուսաստանի* (2010) [Konstantin Markin v. Russia] (2010) գործերում:

¹²⁸ Տե՛ս՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մամուլի հետ կապերի բաժին, 2017 թվական, Տեղեկատվական թերթիկ՝ Կանանց նկատմամբ բռնություն, եւ Տեղեկատվական թերթիկ՝ Ընտանեկան բռնություն, 2017 թվական: Տե՛ս նաեւ Եվրոպայի խորհրդի՝ Ստամբուլի կոնվենցիային եւ Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարին նվիրված կայքը՝ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (մասնավորապես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանին վերաբերող բաժինը):

- **Կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնություն.** Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի [Kontrová v. Slovakia] (2007 թվական). Բրանկո Տոմաշիչը եւ այլք ընդդեմ Խորվաթիայի [Branko Tomašić and Others v. Croatia] (2009 թվական). Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի [Opuz v. Turkey] (2009 թվական). Ա-ն ընդդեմ Խորվաթիայի [A v. Croatia] (2010 թվական). Հայդուովան ընդդեմ Սլովակիայի [Haiduová v. Slovakia] (2010 թվական). Կալուցան ընդդեմ Հունգարիայի [Kaluczsa v. Hungary] (2012 թվական). Երեմիան եւ այլք ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [Eremia and Others v. the Republic of Moldova] (2013 թվական). Մուդրիկն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [Mudric v. the Republic of Moldova] (2013 թվական). Բ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [B. v. the Republic of Moldova] (2013 թվական). Ն.Ա.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [N.A. v. the Republic of Moldova] (2013 թվական). Վալյուենեն ընդդեմ Լիտվայի [Valiulienė v. Lithuania] (2013 թվական). Տ.Մ.-ն եւ Կ.Մ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova] (2014 թվական). Դուրմազն ընդդեմ Թուրքիայի [Durmaz v. Turkey] (2014 թվական). Ռումորն ընդդեմ Իտալիայի [Rumor v. Italy] (2014 թվական). Ջիվեկն ընդդեմ Թուրքիայի [Civek v. Turkey] (2016 թվական). Հալիմե Կիլիչն ընդդեմ Թուրքիայի [Halime Kiliç v. Turkey] (2016 թվական). Մ.Գ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի [M.G v. Turkey] (2016 թվական). Տալպիսն ընդդեմ Իտալիայի [Talpis v. Italy] (2017 թվական). Բալսանն ընդդեմ Ռումինիայի [Balsan v. Romania] (2017 թվական):
- **Բռնություն սեռական զուգընկեր կամ ընտանիքի անդամ չհանդիսացող մասնավոր անհատների կողմից.** Սանդրա Յանկովիչն ընդդեմ Խորվաթիայի [Sandra Janković v. Croatia] (2009 թվական). Էբցինն ընդդեմ Թուրքիայի [Ebcin v. Turkey] (2011 թվական):
- **Արտաքսման դեպքում վատ վերաբերմունքի վտանգ`** վախենալով`
 - o կանանց սեռական օրգանների խեղումից Քոլինսն ու Ակազիեբին ընդդեմ Շվեդիայի [Collins and Akaziebie v. Sweden] (2008 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Իզեբեկիայն ընդդեմ Իռլանդիայի [Izevbekhai v. Ireland] (2011 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Օմերեդոն ընդդեմ Ավստրիայի [Omeredo v. Austria] (2011 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Սոուն ընդդեմ Բելգիայի [Sow v. Belgium] (2016 թվական). Բանգուրան ընդդեմ Բելգիայի [Bangura v. Belgium] (2016 թվական, վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում)
 - o հանուն պատվի կատարված հանցագործություններից. Ա.Ա.-ն եւ այլք ընդդեմ Շվեդիայի [A.A. and Others v. Sweden] (2012 թվական). Ռ.Դ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [R.D. v. France] (2016 թվական)
 - o սոցիալական մեկուսացումից. Ն.-ն ընդդեմ Շվեդիայի [N. v. Sweden] (2010 թվական). Վ.Ֆ.-ն ընդդեմ Շվեդիայի [W.H. v. Sweden] (2015 թվական, Մեծ պալատ). Ռ.Հ.-ն ընդդեմ Շվեդիայի [R.H. v. Sweden] (2015 թվական)
 - o մարդկանց թրաֆիքինգից. Լ.Ռ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [L.R. v. the United Kingdom] (2011 թվական, վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում). Ռ.Դ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի (2011 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Ֆ.Ա.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [F.A. v. the United Kingdom] (2013 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Օ.Գ.Օ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [O.G.O. v. the United Kingdom] (2014 թվական, վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում):
- **Մարդկանց թրաֆիքինգ.** Ռանսեվն ընդդեմ Կիպրոսի եւ Ռուսաստանի [Rantsev v. Cyprus and Russia] (2010 թվական). Լ.Ե.-ն ընդդեմ Հունաստանի [L.E. v. Greece] (2016 թվական):

Գեղերային հավասարություն

Բացի դրանից, ՄԻԵԴ-ը վճիռներ է կայացրել գեղերային հավասարության ոլորտին առնչվող բազմաթիվ գործերով: Այդ գործերը վերաբերում էին Կոնվենցիայով ամրագրված հետեւյալ իրավունքների հնարավոր խախտումներին¹²⁹

¹²⁹ Այդ գործերի ընդհանուր նկարագրության համար տե՛ս՝ Եվրոպայի խորհրդի՝ գեղերային հավասարության հարցերով բաժին. 2017 թվական. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ գեղերային հավասարության հարցերով նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ հավաքածու:

Սեռի հիմքով խտրականության արգելք (Հոդված 14)՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով ամրագրված այլ իրավունքների հետ համակցությամբ.

Հոդված 8 (անձնական ու ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունք)

Կարվալո Պիստո Դե Սուսա Սորայիս ընդդեմ Պորտուգալիայի [Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal] (2017 թվական). Սիթցինգերն ընդդեմ Գերմանիայի [Mitzinger v. Germany] (2017 թվական). Դի Տրիզիոն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Di Trizio v. Switzerland] (2016 թվական). Էմել Բոյրազն ընդդեմ Թուրքիայի [Emel Boyraz v. Turkey] (2014 թվական). Տունցեր Գյունեզն ընդդեմ Թուրքիայի [Tuncer Güneş v. Turkey] (2014 թվական). Հուլեան ընդդեմ Ռումինիայի [Hulea v. Romania] (2012 թվական). Զենովեզեն ընդդեմ Մալթայի [Genovese v. Malta] (2011 թվական). Լոշոնցի Ռոզեն եւ Ռոզեն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Losonci Rose and Rose v. Switzerland] (2010 թվական). Կոնստանտին Մարկինս ընդդեմ Ռուսաստանի [Konstantin Markin v. Russia] (2010 թվական). Շվիցբեգելն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Schwizbegel v. Switzerland] (2010 թվական). Վագները եւ Ջ.Մ.Վ.Լ.-ն ընդդեմ Լյուքսեմբուրգի [Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg] (2007 թվական). Յունալ Թեքելին ընդդեմ Թուրքիայի [Unal Tekeli v. Turkey] (2004 թվական). Օդիեւրն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Odièvre v. France] (2003 թվական). Պետրովիցն ընդդեմ Ավստրիայի [Petrovic v. Austria] (1998 թվական):

Հոդված 3 ((անմարդկային եւ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի արգելք) ընտանեկան բնության հետ կապված մի շարք գործերում)

Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի (2009 թվական). Ա-ն ընդդեմ Խորվաթիայի (2010 թվական). Երեմիան եւ այլք ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013 թվական). Ռումորն ընդդեմ Իտալիայի (2014 թվական). Մ.Գ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի (2016 թվական):

Հոդված 4, կետ 3, ենթակետ «դ» (ստրկության եւ հարկադիր աշխատանքի արգելք)

Չարբ Ադամին ընդդեմ Մալթայի [Zarb Adami v. Malta] (2006 թվական). Կարլիայնս Շմիդտն ընդդեմ Գերմանիայի [Karlheinz Schmidt v. Germany] (1994 թվական)

Հոդված 6 (արդար դատաբնության իրավունք)

Գարսիա Մաթեոսն ընդդեմ Իսպանիայի [García Mateos v. Spain] (2013 թվական). Աբդուլազիզը, Կաբալեզն ու Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom] (1985 թվական). Մունյոս Դիասն ընդդեմ Իսպանիայի [Muñoz Díaz v. Spain] (2009 թվական):

Մասնավոր ու ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունք (Հոդված 8)

Գյոզյումն ընդդեմ Թուրքիայի [Gözüm v. Turkey] (2015 թվական). Հանզելկովին ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության [Hanzelkovi v. the Czech Republic] (2014 թվական). Կոնովալովան ընդդեմ Ռուսաստանի [Konovalova v. Russia] (2014 թվական). Իվինովիչն ընդդեմ Խորվաթիայի [Ivinović v. Croatia] (2014 թվական). Ա.Կ.-ն ընդդեմ Լատվիայի [A.K. v. Latvia] (2014 թվական). Լ.Յ.-ն ընդդեմ Լատվիայի [L.H. v. Latvia] (2014 թվական). Ռադուն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [Radu v. the Republic of Moldova] (2014 թվական). Սյոդերմանն ընդդեմ Շվեդիայի [Söderman v. Sweden] (2013 թվական). Ա.Կ.-ն եւ Լ.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի [A.K. and L. v. Croatia] (2013 թվական). Փ.-ն եւ Ս.-ն ընդդեմ Լեհաստանի [P. and S. v. Poland] (2012 թվական). Վ.Կ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [V.C. v. Slovakia] (2011 թվական). Քելիլին ընդդեմ Շվեյցարիայի [Khelili v. Switzerland] (2011 թվական). Ռ.Ռ.-ն ընդդեմ Լեհաստանի [R.R. v. Poland] (2011 թվական). Ա.-ն, Բ.-ն. եւ Գ.-ն ընդդեմ Իռլանդիայի [A., B. and C. v. Ireland] (2010 թվական). Տերնովսկին ընդդեմ Հունգարիայի [Ternovsky v. Hungary] (2010 թվական). Յոզպինարն ընդդեմ Թուրքիայի [Özpinar v. Turkey] (2010 թվական). Կ.Յ.-ն եւ այլք ընդդեմ Սլովակիայի [K.H. and Others v. Slovakia] (2009 թվական). Էվանսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Evans v. the United Kingdom] (2007 թվական). Տիսյոնցն ընդդեմ Լեհաստանի [Tysiāc v. Poland] (2007 թվական). Գրանթն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Grant v. the United Kingdom] (2006 թվական). Յ.Ֆ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի [Y.F. v. Turkey] (2003 թվական). Օդիեւրն ընդդեմ Ֆրանսիայի (2003 թվական). Մ.Ս.-ն ընդդեմ Շվեդիայի [M.S. v. Sweden] (1997 թվական). Հալֆորդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Halford v. the United Kingdom] (1997 թվական). Չ.-ն ընդդեմ Ֆինլանդիայի [Z. v. Finland] (1997 թվական). Կրոոնն ու այլք ընդդեմ Նիդերլանդների [Kroon and Others v. the Netherlands] (1994 թվական):

Արդար դատաբնության իրավունք (Հոդված 6)

Գարսիա Մաթեոսն ընդդեմ Իսպանիայի (2013 թվական). Չուդակն ընդդեմ Լիտվայի [Cudak v. Lithuania] (2010 թվական). Կիգանն ընդդեմ Իռլանդիայի [Keegan v. Ireland] (1994 թվական). Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի [Airey v. Ireland] (1979 թվական):

Անմարդկային եւ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի արգելք (Հոդված 3)

Ի.Գ.-ն, Մ.Կ.-ն եւ Ռ.Յ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia] (2012 թվական).
 Ն.Բ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [N.B. v. Slovakia] (2012 թվական).
 Վ.Կ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի (2011 թվական).
 Հոսեյն Քիլն ընդդեմ Նիդեռլանդների [Hossein Kheel v. the Netherlands] (2008 թվական).
 Ն.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [N. v. the United Kingdom] (2008 թվական).
 Փրայսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Price v. the United Kingdom] (2001 թվական).
 Ջաբարին ընդդեմ Թուրքիայի [Jabari v. Turkey] (2000 թվական):

Արտահայտվելու ազատություն (Հոդված 10)

Վիմին օն Վեյվադը եւ այլք ընդդեմ Պորտուգալիայի [Women on Waves and Others v. Portugal] (2009 թվական).
 Օփն դորը եւ Դուբլին Վել Վոմանն ընդդեմ Իռլանդիայի [Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland] (1992 թվական):

Ստեփ, խղճի եւ կրոնի ազատության նկատմամբ հարգանքի իրավունք (Հոդված 9)

Օսմանողուն եւ Կոջաբաշն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Osmanolu and Kocabaş v. Switzerland] (2017 թվական).
 Ս.Ա.Ս.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [S.A.S. v. France] (2014 թվական).
 Ստատկունդիգ Գերեֆորմերդե Պարտեյն (Ռեֆորմատական քաղաքական կուսակցություն) ընդդեմ Նիդեռլանդների [Staatkundig Gereformeerde Partij v. the Netherlands] (2012 թվական),
 ընդունելիության մասին որոշում).
 Դոգրուն ընդդեմ Ֆրանսիայի եւ Կերվանջին ընդդեմ Ֆրանսիայի [Dogru v. France and Kervanci v. France] (2008 թվական).
 Էլ Մորսլին ընդդեմ Ֆրանսիայի [El Morsli v. France] (2008 թվական).
 Կուրտուլմուզն ընդդեմ Թուրքիայի [Kurtulmus v. Turkey] (2006 թվական).
 Լեյլա Շահինն ընդդեմ Թուրքիայի [Leyla Şahin v. Turkey] (2005 թվական).
 Դահլաբն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Dahlab v. Switzerland] (2001 թվական, ընդունելիության մասին որոշում):

Մի շարք առանցքային վճիռներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ձեռնարկել կամ հաստատել է կարեւոր սկզբունքներ, որոնք հիմք են կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիությունն ապահովելու համար:

Կանանց՝ մարդու իրավունքների խախտումները, որպես կանոն, կատարվում են մասնավոր անհատների կողմից՝ ի տարբերություն տղամարդկանց՝ մարդու իրավունքների խախտումների, որոնք, որպես կանոն, կատարվում են պետական սուբյեկտների կողմից: Այս առնչությամբ Դատարանն էապես ընդլայնել է կանանց համար արդարադատության հասանելիությունը՝ ճանաչելով, որ մասնավոր անհատների կողմից կանանց նկատմամբ կիրառվող բռնության ձեւերը Կոնվենցիայով պաշտպանվող որոշակի իրավունքների խախտումներ են (մասնավորապես՝ կյանքի իրավունք ու խոշտանգման եւ անմարդկային եւ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի արգելք): Բացի դրանից, ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը վկայում է այն մասին, թե որքան է Դատարանը կարեւորում զարգացող՝ **դրական պարտավորությունների դոկտրինը**, որը կիրառվում է անկախ այն հանգամանքից՝ կատարողը մասնավոր անհատ է, թե պետական պաշտոնյա:¹³⁰

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից քննված մի քանի առաջատար գործեր նպաստել են զգալի առաջընթացի այն հարցում, թե ինչպես է Դատարանը հասկացել կանանց նկատմամբ բռնությունն ու դրա որոշակի ձեւերը եւ ընկալել պետության պարտավորությունները տվյալ ոլորտում: Մինչ այժմ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքով սահմանվել է սեռական բռնության (*Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2003 թվական)), ընտանեկան բռնության (*Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009 թվական)), անձին դիտավորությամբ մարմնական վնասվածք պատճառելու (*Սանդրա Յանկովիչն ընդդեմ Խորվաթիայի* [Sandra Jankovic v. Croatia] (2009 թվական)) եւ մարդկանց թրաֆիքինգի համար (*Ռանցեյն ընդդեմ Կիպրոսի եւ Ռուսաստանի* (2010 թվական)) պատիժ նախատեսելու՝ պետության դրական պարտավորություն:

Ինչպես հայտնի է՝ *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009 թվական) գործով Դատարանը գտել է, որ ընտանեկան բռնությունը, որին ենթարկվել էին դիմումատու Նահիդե Օպուզն ու նրա մայրը, որը սպանվել էր դիմումատուի ամուսնու կողմից, «կարող է դիտվել որպես գենդերային հիմքով բռնություն, որը կանանց նկատմամբ խտրականության ձեւ է»¹³¹: Դատարանը նշել է, որ՝

130 Պատրիցիա Լոնդոնո. 2010 թվական. Գլուխ 7. Բռնաբարության սահմանումը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն: Խոշտանգում, համաձայնություն եւ հավասարություն՝ Մակգիլն, Ջլեր եւ Մանրո, խմբ.: Ներ: *Բռնաբարության մասին օրենքի վերանայում՝ Միջազգային եւ համեմատական հեռանկարները*. Ռութլեջ:
 131 ՄԻԵԴ, *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի*, Գանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ, 200-րդ պարբերություն: Հարկավոր է նշել, որ Դատարանի կողմից Օպուզն գործում ցուցաբերված մոտեցումը հետագայում պահպանվել է ընտանեկան բռնության հետ կապված մի շարք այլ գործերում:

«[...] տվյալ ենթադրյալ խտրականությունը որպես այդպիսին հիմնված չէր օրենսդրության վրա, այլ փոխարենը, տեղական իշխանությունների ընդհանուր վերաբերմունքի հետեւանք էր, ինչպես այն վերաբերմունքը, որը ոստիկանության բաժիններում ցուցաբերվել է կանանց նկատմամբ, երբ նրանք հայտնել են ընտանեկան բռնության մասին, եւ զոհերին արդյունավետ պաշտպանություն տրամադրելու հարցում դատական պասիվությունը» (192-րդ պարբերություն):

Դատարանը վճռել է, որ՝

«Յաշվի առնելով իր եզրահանգումն այն մասին, որ ընդհանուր եւ խտրական դատական պասիվությունը Թուրքիայում, թեեւ ոչ դիտավորյալ, հիմնականում ազդում է կանանց վրա, Դատարանը համարում է, որ այն բռնությունը, որին ենթարկվել են դիմումատունն եւ նրա մայրը, կարող է դիտվել որպես գենդերային հիմքով բռնություն, որը կանանց նկատմամբ խտրականության ձև է: Չնայած Կառավարության կողմից վերջին տարիների ընթացքում իրականացված բարեփոխումների՝ դատական համակարգի կողմից ընդհանուր առմամբ չարձագանքելու եւ ագրեսիոնների անպատժելիությունը, ինչպես պարզվել է տվյալ գործով, վկայում են այն մասին, որ ոչ բավարար ջանքեր են գործադրվել ընտանեկան բռնության դեմ պայքարելու համար համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու նպատակով [...]» (200-րդ պարբերություն):

Խտրականության բացառման սկզբունքը Կոնվենցիայի առանցքային սկզբունքներից է, որը ներառում է խտրականության բացառում արդարադատության հասանելիության հարցում եւ առանց որեւէ խտրականության դատական պաշտպանության միջոցների հասանելիություն: Խտրականության բացառման սկզբունքը պահպանվել է *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* գործին հաջորդող՝ ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերով կայացված մի շարք որոշումներում: *Երեմիան եւ այլք ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության* (2013 թվական) գործով Դատարանը վճռել է, որ՝

«[...] իշխանությունների գործողությունները պարզապես առաջին դիմումատուի նկատմամբ կիրառված բռնության դեմ միջոցներ չձեռնարկելու կամ դրանք ուշացնելու դեպքեր չէին, այլ բազմիցս լուռ համաձայնությամբ այդպիսի բռնությունը թուլատրելու դեպքեր էին եւ խտրական վերաբերմունք էին առաջին դիմումատուի նկատմամբ՝ որպես կնոջ: Միավորված ազգերի կազմակերպության հատուկ զեկուցողի եզրահանգումները կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների եւ հետեւանքների մասին (տե՛ս վերոնշյալ 37-րդ պարբերությունը) միայն հաստատում են այն տպավորությունը, որ իշխանությունները լիովին չեն գիտակցում Մոլդովայում ընտանեկան բռնության խնդրի լրջությունը եւ մասշտաբները, ինչպես նաեւ դրա խտրական ազդեցությունը կանանց վրա» (89-րդ պարբերություն):

Նույն մոտեցումը պահպանվել է *Մուդրիկն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության* (2013 թվական), *Բ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության* (2013 թվական) եւ *Ն.Ա.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության* (2013 թվական) գործերում:

Մինչ օրս ՄԻԵԴ-ը չի կայացրել համանման որոշում բռնաբարության հետ կապված գործով, ինչը նշանակում է, որ սեռական բռնությունը սեռի հիմքով խտրականության խնդիր համարելը ՄԻԵԿ-ի իրավական համակարգի մաս չէ¹³²: Այնուամենայնիվ, այն կարող է զարգանալ այս ուղղությամբ, քանի որ Դատարանն աստիճանաբար ավելի է հաշվի առնում Ստամբուլյան կոնվենցիան, որով ճանաչվում է, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը կանանց նկատմամբ խտրականության ձև է (Յոթված 3):

ՄԻԵԴ-ը պահպանել է խտրականության բացառման սկզբունքը **զբաղվածությանն առնչվող հարցերի** հետ կապված մի շարք գործերում:

Օրինակ՝

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, *Էմել Բոյրազն ընդդեմ Թուրքիայի*, (Գանգատ թիվ 61960/08), 2014 թվականի դեկտեմբերի 2-ի վճիռ, 50-56-րդ պարբերություններ:

[Թուրքիայի քաղաքացի հանդիսացող դիմումատունն պետական Էլեկտրաէներգետիկական ընկերության մասնաճյուղում նշանակվել էր անվտանգության աշխատողի պաշտոնում: Նախքան 2004 թվականի մարտին սեռի պատճառով աշխատանքից ազատվելը նա աշխատել էր պայմանագրային հիմունքներով մոտավորապես երեք տարի: Նրան տեղեկացրել էին, որ նա չի նշանակվելու այդ պաշտոնում, քանի որ չի բավարարում «տղամարդ լինելու» եւ «զինվորական ծառայություն անցած լինելու» պահանջները: 2006 թվականի փետրվարին դատարանները

¹³² Պատրիցիա Լոնդոնո. 2010 թվական. Գլուխ 7. Բռնաբարության սահմանումը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն: Խոշտանգում, համաձայնություն եւ հավասարություն՝ Ջլեր Մակգլին եւ Վանեսա Է. Մանրո, խմբ.-ներ: *Բռնաբարության մասին օրենքի վերանայում Միջազգային եւ համեմատական հետազոտություններ*. Ռութեջ:

մերժել էին տիկին Բոյրագի հայցը՝ հաշվի առնելով Գերագույն վարչական դատարանի ավելի վաղ կայացված որոշումը, որով դատարանը վճռել էր, որ զինվորական ծառայությանը վերաբերող պահանջը ցույց էր տալիս, որ տվյալ պաշտոնը նախատեսված էր արական սեռի թեկնածուների համար, եւ որ տվյալ պահանջը օրինական էր՝ հաշվի առնելով պաշտոնի բնույթը եւ հանրային շահը: ՄԻԵԴ-ը մերժեց այդ փաստարկները եւ գտավ, որ առկա է եղել Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի (խտրականության արգելք) խախտում՝ 8-րդ հոդվածի հետ (մասնավոր ու ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունք) համակցությամբ՝ մասնակիորեն հետեւյալ հիմքերով՝

50. Դատարանը կրկին նշում է, որ 14-րդ հոդվածին համապատասխան խնդիր առաջանալու համար պետք է համանման իրավիճակներում անձանց նկատմամբ դրսեւորվի տարբերակված վերաբերմունք: Այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը խտրական է, եթե այն օբյեկտիվ եւ ողջամիտ կերպով հիմնավորված չէ. այլ կերպ ասած՝ եթե այն չի հետապնդում օրինական նպատակ կամ եթե գործադրվող միջոցները ողջամտորեն համաչափ չեն հետապնդվող նպատակին: Խտրականություն հասկացությունը 14-րդ հոդվածի իմաստով ներառում է նաեւ այն դեպքերը, երբ անձի կամ խմբի նկատմամբ, առանց համապատասխան հիմնավորման, ցուցաբերվում է պակաս բարենպաստ վերաբերմունք, քան մեկ այլ անձի կամ խմբի նկատմամբ՝ չնայած այն հանգամանքի, որ Կոնվենցիայով ավելի բարենպաստ վերաբերմունք չի նախատեսվում (տե՛ս Աբդուլազիզը, Կաբալեզն ու Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 1985 թվականի մայիսի 28, § 82, շարք Ա, թիվ 94, եւ Վալիանատոսը եւ այլք ընդդեմ Հունաստանի [*Vallianatos and Others v. Greece*] [ՄՊ], թիվ 29381/09 եւ թիվ 32684/09, § 76, ՄԻԵԿ 2013 թվական):

51. Պայմանավորվող պետություններին վերապահված է հայեցողության շրջանակ՝ գնահատելու, թե արդյոք եւ որքանով մյուս հարցերում նմանատիպ իրավիճակներում տարբերություններն արդարացնում են տարբերակված վերաբերմունքը (տե՛ս Յունալ Թեթելին ընդդեմ Թուրքիայի, [...] եւ Վալիանատոսը եւ այլք ընդդեմ Հունաստանի [ՄՊ], [...]): Հայեցողության շրջանակը տարբեր է լինում կախված հանգամանքներից, առարկայից եւ գործի նախապատմությունից (տե՛ս վերոնշյալ Յունալ Թեթելի գործը, § 52), սակայն վերջնական որոշումը Կոնվենցիայի պահանջների պահպանման մասով կայացնում է Դատարանը (տե՛ս Կաֆկարիսն ընդդեմ Կիպրոսի [*Kafkaris v. Cyprus*], [ՄՊ], § 161): Եթե տարբերակված վերաբերմունքը հիմնված է սեռի վրա, ապա Պետության հայեցողության շրջանակը նեղ է, եւ այդպիսի իրավիճակներում համաչափության սկզբունքով պարզապես չի պահանջվում, որ ընտրված միջոցն ընդհանուր առմամբ համապատասխան լինի հետապնդվող նպատակի իրականացմանը, այլ պետք է նաեւ ցույց տալ, որ այն անհրաժեշտ է տվյալ հանգամանքներում: Դատարանն այնուհետեւ կրկին նշում է, որ գեղեցիկ հավասարության ամրապնդումն այսօր Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է, եւ պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որ այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան (տե՛ս Կոնստանտին Մարկինսն ընդդեմ Ռուսաստանի [ՄՊ], թիվ 30078/06, § 127, ՄԻԵԿ 2012 թվական (քաղվածքներ)):

52. Տվյալ գործում Դատարանն ի սկզբանե նկատում է, որ եւ՛ վարչական մարմինները, եւ՛ Գերագույն վարչական դատարանի տասներկուերորդ բաժանմունքը համարել են, որ անվտանգության աշխատողի պաշտոնը TEDAS-ի Batman մասնաճյուղում նախատեսված է եղել տղամարդկանց համար եւ հետեւաբար դիմումատուն, լինելով կին, չէր համապատասխանում այդ պաշտոնին: Դատարանի կարծիքով սա համանման իրավիճակում անձանց նկատմամբ բացահայտ «տարբերակված վերաբերմունք» է՝ սեռի հիմքով:

53. Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե արդյոք տարբերակված վերաբերմունքը կանանց եւ տղամարդկանց նկատմամբ օբյեկտիվ եւ ողջամիտ կերպով հիմնավորված էր 14-րդ հոդվածի համաձայն, Դատարանը հաշվի է առնում Կառավարության՝ TEDAS-ի Batman մասնաճյուղում անվտանգության աշխատողների կողմից իրականացվող ծառայության բնույթի եւ այդտեղի աշխատանքային պայմանների վերաբերյալ փաստարկները (տե՛ս վերոնշյալ 48-րդ պարբերությունը): [...] Դատարանն այս կապակցությամբ նկատում է, որ հիմնական նկատառումն այդ բացատրություններում այն է, որ անվտանգության աշխատողների գործունեությունը պարունակում է որոշակի ռիսկեր եւ պատասխանատվություն, քանի որ անվտանգության աշխատողները պետք է աշխատեն գիշերը գյուղական շրջաններում եւ ստիպված են օգտագործել հրազեն եւ գործադրել ֆիզիկական ուժ՝ իրենց կողմից հսկվող տարածքների վրա հարձակման դեպքում: Թերեւս վարչական մարմինները համարում էին, որ կանայք չեն կարող հաղթահարել այդ ռիսկերը եւ ստանձնել այդպիսի պատասխանատվություն: Սակայն վարչական մարմինների եւ Կառավարության փաստարկներում այդ ենթադրյալ անկարողության մասին բացատրությունները բացակայում են: Ավելին, Գերագույն վարչական դատարանի տասներկուերորդ բաժանմունքի որոշումները չէին պարունակում կառավարման մարմինների այդ նկատառումների որեւէ գնահատում: Տասներկուերորդ բաժանմունքը նաեւ որեւէ այլ պատճառաբանություն չի ներկայացրել այն մասին, թե ինչու միայն տղամարդիկ են համապատասխանում տվյալ պաշտոնին:

54. Դատարանը տեղյակ է, որ կարող են լինել օրինական պահանջներ որոշակի մասնագիտական գործունեության համար՝ կախված դրա բնույթից կամ դրա իրականացման համատեքստից: Սակայն տվյալ դեպքում ո՛չ վարչական մարմինները եւ ո՛չ էլ Գերագույն վարչական դատարանի տասներկուերորդ բաժանմունքը չեն հիմնավորել այն պահանջը, որ TEDAS-ի Batman մասնաճյուղում միայն տղամարդիկ կարող են զբաղեցնել անվտանգության աշխատողի պաշտոն: [...] **Դատարանն իր հերթին կարծում է, որ միայն այն փաստը, որ Batman-ում անվտանգության աշխատողները պետք է աշխատեն գիշերային հերթափոխերով եւ գյուղական շրջաններում, եւ նրանցից կարող է պահանջվել հրազեն օգտագործել եւ ֆիզիկական ուժ գործադրել որոշ պայմաններում, ինքնին չի կարող արդարացնել կանանց եւ տղամարդկանց նկատմամբ դրսեւորվող տարբերակված վերաբերմունքը:**

55. Բացի դրանից, [...] գործի կյուրթերում ոչինչ չի վկայում այն մասին, որ դիմումատուն իր սեռի պատճառով չի կատարել իր պարտականությունները որպես TEDAS-ի անվտանգության աշխատող:

56. Ամփոփելով՝ չի հաստատվել, որ տարբերակված վերաբերմունքը ցուցաբերվել է օրինական նպատակով: Դատարանը եզրակացնում է, որ այսպիսի տարբերակված վերաբերմունքը, որը ցուցաբերվել է դիմումատուի նկատմամբ, հավասարազոր է սեռի հիմքով խտրականության:

ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքից բխող մեկ այլ կարելու սկզբունք է **գենդերային հավասարության** սկզբունքը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Դատարան) բազմիցս եզրահանգել է, որ «սեռերի հավասարությունը եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է» (*Աբդուլազիզը, Կարալեզն ու Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (1985 թվական), շարք Ա, թիվ 94, 78-րդ պարբերություն), եւ գենդերային հավասարությունը ճանաչել է որպես Կոնվենցիայի հիմքում ընկած առանցքային սկզբունքներից մեկը (*Լեյլա Շահինն ընդդեմ Թուրքիայի [ՄԴ]*, (2005 թվական), 2005 թվականի գեկույցներ, 115-րդ պարբերություն)³³:

Դեռեւս 1985 թվականին *Աբդուլազիզը, Կարալեզն ու Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* գործով Դատարանը վճռել է, որ՝

«[...] սեռերի հավասարության ամրապնդումն այսօր եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է: Դա նշանակում է, որ պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որպեսզի սեռի հիմքով տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան» (78-րդ պարբերություն):

Վերջերս *Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով (Մեծ պալատի 2012 թվականի մարտի 22 վճիռ) Դատարանը կրկին նշել է, որ՝

«Գենդերային հավասարության ամրապնդումն այսօր եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է, եւ պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որպեսզի այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան» (127-րդ պարբերություն):

Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Դատարանը լայնորեն անդրադարձել է **գենդերային կարծրատիպերի** խնդրին եւ դրանց վնասակար ազդեցությանը կանանց կարիերայի եւ տղամարդկանց ընտանեկան կյանքի վրա: Դատարանը ձգտել է հակազդել այդպիսի բացասական կարծրատիպերին:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (ՄԴ), Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի (Գանգատ թիվ 30078/06), 2012 թվականի մարտի 22 վճիռ, 127-րդ, 142-143-րդ պարբերություններ³⁴:

[Դիմումատուն՝ երեք երեխաների հայրը, որը ծառայում էր Ռուսաստանի զինված ուժերում, բաժանվել էր նրանց մորից 2005 թվականի սեպտեմբերի 30-ին: Ծնողների փոխադարձ համաձայնությամբ երեխաները բնակվելու էին նրա հետ: 2005 թվականի հոկտեմբերի 11-ին նա խնդրել էր տրամադրել իրեն երեխայի խնամքի համար տրամադրվող՝ երեք տարի տեւողությամբ արձակուրդ: Նրա խնդրանքը մերժվել էր, քանի որ երեխայի խնամքի համար տրամադրվող՝ երեք

133 Իվանա Ռադաչիչ. 2012 թվական. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումը սեռի հիմքով խտրականությանը «Գենդերային հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ պարբերական 1»-ում, 13-23-րդ էջեր:

134 Գործի ամփոփ նկարագիրը տվյալ դեպքում հիմնված է՝ Օլիվեր դե Շուտտեր. 2014 թվական. *Միջազգային իրավունքը մարդու իրավունքների ոլորտում: Գործեր, կյուրթեր, մեկնաբանություններ* (երկրորդ հրատարակություն): Զեմբրիջ. Զեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն

տարի տեւողությամբ արձակուրդ կարող էր տրամադրվել միայն իգական սեռի զինծառայողներին: Թեև դիմումատուին թույլատրվել էր վերցնել երեք ամիս տեւողությամբ արձակուրդ, նրան հետ էին կանչել ծառայության 2005 թվականի նոյեմբերի 23-ին: Հետագայում տեղի ունեցած դատավարության ժամանակ Ռուսաստանի սահմանադրական դատարանը 2009 թվականի հունվարի 15-ի իր վճռով հիմնավորված էր համարել երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի հարցում կին զինծառայողների և տղամարդ զինծառայողների նկատմամբ ցուցաբերվող տարբերակված վերաբերմունքն այն նկատառմամբ, որ «Երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունքը բացառության կարգով միայն կին զինծառայողներին տրամադրելով՝ օրենսդիր մարմինը, առաջին հերթին, հաշվի է առել կանանց սահմանափակ մասնակցությունը զինվորական ծառայությանը և, երկրորդ հերթին, կանանց՝ մայրության հետ կապված հատուկ սոցիալական դերը»: 2012 թվականին Դատարանը, Մեծ պալատում քննելով գործը, վճռականորեն մերժել է տվյալ փաստարկը և եզրակացրել, որ Ռուսաստանը խախտել է ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդվածը՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցությամբ՝ մասնակիորեն հետեւյալ հիմքերով՝

127. Դատարանն այնուհետև կրկին նշում է, որ գենդերային հավասարության ամրապնդումն այսօր եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է, և պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որպեսզի այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան (տե՛ս *Բուրգհարցն ընդդեմ Շվեյցարիայի* [*Burghartz v. Switzerland*], 1994 թվականի փետրվարի 22, § 27, Շարք Ա, թիվ 280-Բ, և *Շուլեր-Ցգրագենն ընդդեմ Շվեյցարիայի* [*Schuler-Zraggen v. Switzerland*], 1993 թվականի հունիսի 24, § 67, Շարք Ա, թիվ 263): Մասնավորապես, որոշակի երկրում ավանդույթներին, ընդհանուր ենթադրություններին կամ գերիշխող սոցիալական վերաբերմունքին հղում կատարելը սեռի հիմքով տարբերակված վերաբերմունքի բավարար հիմնավորում չէ: Օրինակ՝ Պետություններին չի թույլատրվում պարտադրել այն ավանդույթները, որոնք հիմնված են ընտանիքում տղամարդու առաջնային դերի և կնոջ երկրորդային դերի վրա (տե՛ս վերոնշյալ Յունալ Թեթելի գործը, § 63):

142. [...] Տարբերակված վերաբերմունքը չի կարող հիմնավորվել՝ հղում կատարելով որոշակի երկրում գերիշխող ավանդույթներին: Դատարանն արդեն գտել է, որ Պետությունները չեն կարող պարտադրել ավանդական գենդերային դերեր և գենդերային կարծրատիպեր (տե՛ս վերոնշյալ 127-րդ պարբերությունում վկայակոչված նախադեպային իրավունքը): Բացի դրանից, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանի օրենսդրության համաձայն քաղաքացիական տղամարդիկ և կանայք հավասարապես ունեն երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունք, և ընտանիքն է որոշում, թե որ ծնող պետք է վերցնի երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդը նորածին երեխային խնամելու համար, այն պնդումը, որ Ռուսաստանի հասարակությունը պատրաստ չէ ընդունելու նույնանման հավասարությունը զինված ուժերում ծառայող տղամարդկանց և կանանց միջև, համոզիչ չէ Դատարանի համար:

143. **Վերոնշյալը հիմք ընդունելով՝ Դատարանը եզրակացնում է, որ հասարակության մեջ գենդերային դերերի ավանդական բաշխմանը հղում կատարելը չի կարող հիմնավորել տղամարդկանց, ներառյալ՝ տղամարդ զինծառայողներին երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունքից զրկելը: Դատարանը համաձայն է Պալատի հետ, որ գենդերային կարծրատիպերը, ինչպիսիք են կանանց ընկալելը որպես երեխայի առաջնային խնամող և տղամարդկանց՝ որպես առաջնային կերակրող, չեն կարող, ինքնին, համարվել տարբերակված վերաբերմունքի բավարար հիմնավորում, ինչպես և համանման կարծրատիպերը ռասայի, ծագման, մաշկի գույնի կամ սեռական կողմնորոշման հիմքով:**

Ի լրումն խտրականության բացառման և գենդերային հավասարության ընդհանուր սկզբունքների՝ ՄԻԵԿ-ը կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված մի շարք գործերում մշակել է հատուկ չափանիշներ՝ կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիություն ապահովելու համար¹³⁵:

Դրական միջոցներ

Կարելու է նշել, որ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ իր նախադեպային իրավունքում, այնպիսի նշանակալից գործերում՝ ինչպիսիք են *Մ.Ս. -ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2003 թվական) և *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009 թվական)¹³⁶, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մշակել է այն սկզբունքը, ըստ որի՝ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն մարդու

¹³⁵ Այս վերլուծությունն ավելի մանրամասն նկարագրված է. Եվրոպայի խորհուրդ. 2015 թվական. Արդարադատության հավասար հասանելիությունը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ նախադեպային իրավունքում, <https://rm.coe.int/1680597b16>

¹³⁶ ՄԻԵԿ, *Կոնտրոլման ընդդեմ Սլովակիայի*, Գանգատ թիվ 7510/04, վերջնական է 2007 թվականի սեպտեմբերի 29-ից: Սա ընտանեկան բռնության հետ կապված առաջին գործն էր, որը Դատարանը քննեց ըստ էության. և *Բրանկո Տոմաշիչը և այլք ընդդեմ Խորվաթիայի*, Գանգատ թիվ 46598/06, վերջնական է 2009 թվականի ապրիլի 15-ից:

իրավունքների խախտումները կանխելու համար: Այն սահմանել է, որ անկախ այն հանգամանքից՝ այդ խախտումները կատարվում են պետության, թե մասնավոր անձանց կողմից, պետությունը պարտավոր է բնակել դրանք, քրեական հետապնդում իրականացնել եւ պատժել խախտումները կատարողներին: Այս ընկալումը հանգեցրել է **պատշաճ բարեխղճության սկզբունքի** մշակմանը¹³⁷:

Այս սկզբունքն առաջին անգամ նշվել է *X-ի եւ Y-ի* գործով, երբ Դատարանը վճռել է, որ դրական պարտավորություններով պետություններից ոչ միայն պահանջվում է գերծ մնալ իրավունքների խախտումից, այլեւ կարող է սահմանվել մասնավոր անհատների կողմից այլ անհատների իրավունքների խախտումը կանխարգելելու պարտավորություն (23-րդ պարբերություն): *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* գործով Դատարանը գտել է, որ 3-րդ եւ 8-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավունքները պաշտպանելու պարտավորությունները հանգեցրել են բռնաբարության դեպքերի պաշտոնական քննություն իրականացնելու եւ արդյունավետ պատիժ նշանակելու պարտավորությունների (149-153-րդ պարբերություններ): *Մասլովան ընդդեմ Ռուսաստանի* (2009 թվական) գործով Դատարանը վճռել է, որ «բռնաբարության ակնհայտորեն ստորացնող բնույթն ընդգծում է պետության ընթացակարգային պարտավորությունը տվյալ համատեքստում» (91-րդ պարբերություն): Դատարանն այնուհետեւ վճռել է, որ՝

Արդյունավետ պաշտոնական քննությունը պետք է հանգեցնի պատասխանատու անձանց հայտնաբերմանն ու պատժին ... Դատարանի նախադեպային իրավունքով սահմանված՝ արդյունավետությանն առնչվող նվազագույն չափանիշները ներառում են նաեւ պահանջներ այն մասին, որ քննությունը պետք է լինի անկախ, անկողմնակալ եւ ենթակա լինի հանրության վերահսկողությանը, եւ որ իրավասու մարմինները պետք է գործեն օրինակելի բարեխղճությամբ եւ արագությամբ (91-րդ պարբերություն):

Այս գործոնները զգալի մարտահրավեր են ուստիկանության եւ դատախազների գործունեության համար, որոնք իրականացնում են բռնաբարության հետ կապված օրենքների կիրառումը, եւ որոնց միջոցով բողոքների մեծ մասը դուրս է մնում քրեական արդարադատության համակարգից (տե՛ս, օրինակ, Կելի, 2002 թվական, Կելին եւ մյուսները, 2005 թվական)¹³⁸: Այս դրական պարտավորությունների ճանաչումը նաեւ ենթադրում է ներկայիս ջանքերի կրկնապատկման անհրաժեշտություն՝ կատարողներին պատասխանատվության ենթարկելու համար:

Դատարանը կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության հետ կապված բազմաթիվ գործերով վճռել է նաեւ, որ պետական իշխանություններն ունեն այդպիսի բռնության կանխարգելման համար պաշտպանության միջոցներ ձեռնարկելու դրական պարտավորություն այն դեպքում, երբ իշխանությունները «տեղյակ են եղել կամ պետք է տեղյակ լինեին» անհատի կյանքի կամ առողջության համար «իրական եւ անմիջական վտանգի» առկայության մասին *Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի* (2007 թվականի մայիսի 31) գործում եւ *Յայդուովան ընդդեմ Սլովակիայի* (2010 թվականի նոյեմբերի 30) գործում: Իշխանությունները պարտավոր են միջամտել նույնիսկ, եթե հնարավոր ազդեցորի կողմից ներկայացվող վտանգը դեռեւս չի դրսևորվել ֆիզիկական բռնության տեսքով (*Յայդուովա*): Իշխանության ներկայացուցիչները կարող են գործել ի պաշտոնե, երբեմն նույնիսկ գոհի ցանկությանը հակառակ (*Յայդուովա*): Որոշ դեպքերում կարող են ձեռնարկվել ժամանակավոր պաշտպանության արտակարգ միջոցներ (*Բեւալուան եւ Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [Bevacqua and S. v. Bulgaria]*, 2008 թվականի հունիսի 12):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (Գանգատ թիվ 33401/02), 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ (վերջնական է 2009 թվականի սեպտեմբերի 9-ից), 134-րդ, 138-րդ, 139-րդ, 143-145-րդ, 147-րդ, 149-րդ, 161-րդ, 176-րդ պարբերություններ:

[Դիմումատու Նահիդե Օպուզն ամուսնացել է Յ.Օ.-ի հետ 1995 թվականին, եւ զույգը բնակություն է հաստատել Թուրքիայի հարավ-արեւելյան Դիարբեքիր քաղաքում: Դիմումատուն եւ նրա մայրը ենթարկվել են պարբերական եւ շարունակական ֆիզիկական բռնության, ներառյալ՝ մահվան սպառնալիքները, ինչը հանգեցրել է բժշկական տեսանկյունից հաստատված՝ կյանքի համար վտանգավոր վնասվածքների: Նրանք ներկայացրել էին բողոքներ, եւ Յ.Օ.-ի նկատմամբ հարուցվել էին մի քանի քրեական վարույթներ, որոնք դադարեցվել էին, քանի որ զոհերը հետ էին վերցրել իրենց բողոքները, կամ ապացույցների բացակայության պատճառով: 1998 թվականի մարտին տեղի ունեցած դեպքի ժամանակ Յ.Օ.-ն իր ավտոմեքենայով հարվածել էր դիմումատուին եւ

137 Ֆրեդերիկա Ակար եւ Ռալուկա Պոպա. 2016 թվական. Ֆեմինիստական իրավական ծրագրից մինչեւ նորարարական տարածաշրջանային պայմանագիր. Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման եւ դրանց դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի մշակումը: *Մարդու իրավունքների եվրոպական ասամբլի*: 2016/3. 287-319-րդ էջեր:

138 Պատրիցիա Լոնդոն. 2010 թվական. Գլուխ 7. Բռնաբարության սահմանումը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն: Խոշտանգում, համաձայնություն եւ հավասարություն՝ Մակգլին, Քլեր, եւ Վանեսա Է. Մանրո, խմբ.-ներ: *Բռնաբարության մասին օրենքի վերանայում՝ Միջազգային եւ համեմատական հետազոտություններ*. Ռուբլեջ:

Նրա մորը՝ պատճառելով լուրջ վնասվածքներ: 2001 թվականի հոկտեմբերին նա յոթ անգամ դանակահարել էր դիմումատուին: Առաջին հարձակման համար նա դատապարտվել էր երեք ամսվա ազատազրկման, որը հետագայում փոխարինվել էր տուգանքով: Երկրորդ հարձակման համար նա տուգանվել էր, եւ վճարումները պետք է կատարվեին ութ փոխանցումներով: Այս վարույթների ընթացքում Յ.Օ.-ն մահվան սպառնալիքներ էր հնչեցրել, որոնց համար դիմումատուին եւ նրա մայրը հանրային դատախազին ապարդյուն խնդրել էին պաշտպանության միջոցներ ձեռնարկել: Այս որոշումներից հետո առնվազն երեք առանձին դիմումով դիմումատուին ներկայացրել էր քրեական բողոքներ՝ կապված Յ.Օ.-ի կողմից մահվան սպառնալիքների եւ ահաբեկման հետ. պետական մարմինները նրան միայն հարցաքննել էին: Բռնությունը զագաթնակետին էր հասել 2002 թվականի մարտին, երբ դիմումատուի մայրը փորձել էր տեղափոխվել այլ համայնք: Յ.Օ.-ն հրագնեով կրակել էր դիմումատուի մորը՝ անմիջապես սպանելով նրան: Այս դեպքից վեց տարի հետո ներպետական դատարանը նրան դատապարտել էր սպանության համար՝ սկզբից ցմահ ազատազրկման, սակայն այնուհետեւ պատիժը մեղմացվել էր, եւ վերջում նա ազատ էր արձակվել՝ հաշվի առնելով նրա լավ վարքը արգելանքի տակ գտնվելու ընթացքում եւ այն փաստը, որ դատավճիռը բողոքարկվել էր: Նրան ազատ արձակելուց մեկ ամիս անց դիմումատուին կրկին ներկայացրել էր քրեական բողոք՝ խնդրելով պաշտպանել իրեն Յ.Օ.-ից՝ վերջինիս կողմից հնչեցված նոր սպառնալիքների կապակցությամբ: Այդ ժամանակ գործն արդեն քննվում էր ՄԻԵԴ-ի կողմից (տիկին Օպուզի կողմից 2002 թվականի հուլիսին ներկայացված զանգատի հիման վրա), որը Թուրքիայի կառավարությունից պահանջել էր բացատրություն, թե ինչու նրանք պաշտպանության միջոցներ չէին ձեռնարկել այն դեպքում, երբ դիմումատուի կյանքը վտանգված էր: ՄԻԵԴ-ի հարցումից հետո Թուրքիայի պետական մարմինները քննել են Յ.Օ.-ին, որից հետո սպառնալիքները դադարել են: Տիկին Օպուզը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում պնդել է, որ Թուրքիայի կառավարությունը խախտել է 2-րդ հոդվածը (կյանքի իրավունք) եւ 3-րդ հոդվածը (խոշտանգման եւ անմարդկային վերաբերմունքի արգելք): Դիմումատուին պնդել է, որ այս խախտումները հանգեցրել են նաեւ 14-րդ հոդվածի խախտման (խտրականության արգելք): Թուրքիայի կառավարությունը հայտնել է, որ տեղական իշխանություններն անհապաղ եւ իրապես արձագանքել են տիկին Օպուզի եւ նրա մոր բողոքներին, սակայն կիրառելի ազգային օրենսդրության համաձայն քրեական հետապնդումը կախված էր գոհի կողմից ներկայացված կամ բերված բողոքներից: Այն պատճառով, որ տիկին Օպուզը եւ նրա մայրը մշտապես հետ են վերցրել իրենց բողոքները, Թուրքիան պնդել է, որ իշխանությունները չէին կարող քրեական հետապնդում իրականացնել Յ.Օ.-ի նկատմամբ: Դատարանը մերժել է այս փաստարկները եւ գտել, որ Թուրքիան խախտել է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը՝ կապված դիմումատուի մոր մահվան հետ: ՄԻԵԴ-ի իրավական պրակտիկայում էական շրջադարձ կատարելով՝ Դատարանը նաեւ գտել է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ իշխանությունները չեն պաշտպանել դիմումատուին իր նախկին ամուսնու կողմից կատարված ընտանեկան բռնությունից՝ այդպիսով առաջին անգամ գտնելով, որ ընտանեկան բռնությունը կարող է համարվել անմարդկային վերաբերմունք, եւ Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի խախտում 2-րդ եւ 3-րդ հոդվածների հետ համակցությամբ, քանի որ Պետության կողմից ընտանեկան բռնությանը չմիջամտելը համարժեք է կանանց նկատմամբ խտրականության: Դատարանը կայացրել է իր որոշումը մասնակիորեն, հետեւյալ հիմքերով.]

134. [...] Յ.Օ.-ի կողմից կատարված հանցագործությունները բավականաչափ լուրջ էին կանխարգելման միջոցների կիրառումն արդարացնելու համար, եւ գոհերի առողջությանն ու անվտանգությանը շարունակաբար վտանգ էր սպառնում: Հարաբերությունների պատմության ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ կատարողը բազմիցս ընտանեկան բռնություն է գործադրել, եւ հետեւաբար եղել է հետագա բռնության զգալի վտանգ:

138. [...] Թերեւս [Կողմ Պետությունները] ճանաչում են գործողությունների ընթացքի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս գոհի՝ 2-րդ հոդվածով, 3-րդ հոդվածով կամ 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքների միջեւ հավասարակշռության ապահովման՝ իշխանությունների պարտավորությունը: Այս կապակցությամբ անդամ պետությունների փորձն ուսումնասիրելուց հետո [...] Դատարանը նկատում է, որ կան որոշակի գործոններ, որոնք կարող են հաշվի առնվել քրեական հետապնդում սկսելու մասին որոշում կայացնելիս՝ հանցանքի ծանուցումը, արդյոք գոհի վնասվածքները ֆիզիկական են, թե հոգեբանական, արդյոք մեղադրյալը օգտագործել է զենք, արդյոք մեղադրյալի կողմից որեւէ սպառնալիք է հնչել հարձակումից հետո, արդյոք մեղադրյալը ծրագրել է հարձակումը, ազդեցությունը (այդ թվում՝ հոգեբանական) ընտանիքի հետ բնակվող երեխայի վրա, մեղադրյալի կողմից կրկին հանցանք կատարելու հնարավորությունը, գոհի կամ այն անձի առողջությանը եւ անվտանգությանը սպառնացող շարունակական վտանգը, որը ներգրավված էր կամ կարող է ներգրավվել, մեղադրյալի եւ գոհի ներկայիս հարաբերությունները եւ գոհի կամքին հակառակ քրեական հետապնդումը շարունակելու ազդեցությունն այդ հարաբերությունների վրա, հարաբերությունների պատմությունը, հատկապես եթե նախկինում տեղի է ունեցել այլ բռնություն, եւ մեղադրյալի դատվածության մասին տեղեկությունները՝ հատկապես ցանկացած նախկին բռնության դեպք:

139. Այս փորձից կարելի է ենթադրել, որ որքան ծանր է հանցանքը եւ որքան մեծ է հետագա հանցանքների վտանգը, այնքան ավելի հավանական է, որ քրեական հետապնդումը պետք է շարունակվի հանրային շահից ելնելով, նույնիսկ եթե գոհերը հետ են վերցնում իրենց բողոքները:

143. [...] Թերեւս տեղական իշխանությունները բավարար կերպով չեն դիտարկել վերոնշյալ գործոնները բազմիցս Յ.Օ.-ի նկատմամբ քրեական վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում կայացնելիս: Փոխարենը, նրանք թերեւս գնահատել են բացառապես այն իրավիճակին չմիջամտելու անհրաժեշտությունը, որը համարել են «ընտանեկան հարց» [...]: Ավելին, ոչինչ չի վկայում այն մասին, որ իշխանությունները հաշվի են առել բողոքները հետ վերցնելու դրդապատճառները: Հաշվի չի առնվել այն հանգամանքը, որ դիմումատուի մայրը Դիարբեքիի հանրային դատախազի մոտ նշել է, որ ինքը եւ իր դուստրը հետ են վերցրել իրենց բողոքները հնչեցված մահվան սպառնալիքների եւ Յ.Օ.-ի կողմից նրանց վրա գործադրված ճնշման պատճառով: [...] Ակնհայտ է նաեւ, որ զոհերն իրենց բողոքները հետ են վերցրել այն ժամանակ, երբ Յ.Օ.-ն ազատության մեջ է եղել, կամ նրան արգելանքից ազատ արձակելուց հետո:

144. Ինչ վերաբերում է Կառավարության այն փաստարկին, որ պետական իշխանությունների կողմից ցանկացած հետագա միջամտություն համարժեք կլիներ գոհի՝ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքների խախտմանը, Դատարանը նշում է ընտանեկան բռնության հետ կապված համանման գործով իր որոշումը (տե՛ս *Բեւակուլան եւ Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի*, թիվ 71127/01, § 83, 2008 թվականի հունիսի 12), որով այն վճռել էր, որ իշխանությունների կարծիքն այն մասին, որ աջակցություն չէր պահանջվում, քանի որ վեճը վերաբերում էր «մասնավոր հարցի», չէր համապատասխանում դիմումատուի իրավունքների իրականացումն ապահովելու նրանց դրական պարտավորություններին: Բացի դրանից, Դատարանը կրկին նշում է, որ որոշ դեպքերում պետական իշխանությունների միջամտությունն անհատների մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքին կարող է անհրաժեշտ լինել այլ անձանց առողջությունը եւ իրավունքները պաշտպանելու կամ քրեորեն պատժելի արարքների կատարումը կանխելու համար (տե՛ս Կ.Ա.-ն ու Ա.Դ.-ն ընդդեմ Բելգիայի [K.A. and A.D. v. Belgium], թիվ 42758/98 եւ թիվ 45558/99, § 81, 2005 թվականի փետրվարի 17): Դիմումատուի մոր համար վտանգի լրջությունը դարձնում էր իշխանությունների կողմից այդպիսի միջամտությունն անհրաժեշտ տվյալ դեպքում:

145. [...] Ուստի Դատարանը համարում է, որ հաշվի առնելով Յ.Օ.-ի կողմից նախկինում կատարված հանցագործությունների ծանրությունը՝ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինները պետք է կարողանային շարունակել վարույթը՝ հանրային շահից ելնելով՝ անկախ այն հանգամանքից, որ զոհերը հետ էին վերցրել բողոքները (այս առումով տե՛ս Նախարարների կոմիտեի Rec(2002)5 առաջարկությունը, վերոնշյալ 80-82-րդ պարբերություններ):

147. [...] Ցանկացած դեպքում Դատարանն ընդգծում է, որ ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերում կատարողների իրավունքները չեն կարող գերակայել զոհերի՝ կյանքի եւ ֆիզիկական ու մտավոր անձեռնմխելիության իրավունքների նկատմամբ (տե՛ս Կևեփ Կ կոմիտեի վերոնշյալ՝ Ֆաթմա Յիլդիրիմն ընդդեմ Ավստրիայի [Fatma Yildirim v. Austria] եւ Ա.Տ.-ն ընդդեմ Հունգարիայի [A.T. v. Hungary] գործերով որոշումները, §5 12.1.5 եւ 9.3 համապատասխանաբար):

149. Տվյալ հանգամանքներում Դատարանը եզրակացնում է, որ հնարավոր չէ համարել, որ պետական իշխանությունները դրսեւորել են պատշաճ բարեխղճություն: Նրանք չեն կատարել Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով՝ դիմումատուի մոր կյանքի իրավունքը պաշտպանելու իրենց դրական պարտավորությունը:

161. Դատարանը նկատում է նաեւ, որ ֆիզիկական վնասվածքների եւ հոգեբանական ճնշման տեսքով բռնությունը, որին ենթարկվել էր դիմումատուին, բավականաչափ լուրջ էր Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի իմաստով վատ վերաբերմունք համարվելու համար:

176. Դատարանը եզրակացնում է, որ պետական իշխանությունների կողմից՝ դիմումատուի ամուսնու կողմից նրա անձնական անձեռնմխելիության լուրջ խախտումներն արդյունավետորեն զսպելու ձեւով պաշտպանության միջոցներ չձեռնարկվելու հետեւանքով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

Դատական պաշտպանության միջոցների հասանելիությունը

Դատական պաշտպանության միջոցները պետք է լինեն հասանելի եւ արդյունավետ: *Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի* (1979 թվական) գործը ցույց է տվել, որ դատական պաշտպանության այն միջոցները, որոնք կարող են ընտանեկան բռնության զոհին թույլ տալ խուսափել բռնությունից, ի թիվս այլնի, ամուսնալուծության կամ բաժանության վարույթի միջոցով, պետք է լինեն հասանելի եւ արդյունավետ՝ խոցելի իրավիճակում զոհի համար ոչ միայն տեսական կամ թվացյալ, այլեւ գործնական պաշտպանություն երաշխավորելու համար: **Այդպիսի արդյունավետ հասանելիության համար երբեմն կարող է պահանջվել, որ զոհին տրամադրվի իրավաբանական օգնություն՝ ելնելով գործի բարդությունից, դատական վարույթի մասին զոհի անհրազեկվածությունից, ինչպես նաեւ զոհի հուզական ներգրավվածության պատճառով իր գործը ներկայացնելու անկարողությունից:**

Մանրակրկիտ եւ արդյունավետ քննություն

Այդինս ընդդեմ Թուրքիայի (1996 թվական) գործում, որը վերաբերում էր քրդական ծագում ունեցող երիտասարդ թուրք կնոջ բռնաբարությանը պետական պաշտոնյայի կողմից, Դատարանը գտել է խախտում մանրակրկիտ եւ արդյունավետ քննություն չիրականացնելու հետեւանքով, ինչի մասին վկայում էր այն փաստը, որ գոհի բժշկական զննությունը կատարվել էր բռնաբարության գոհերի զննման փորձ չունեցող բժիշկների կողմից, ինչպես նաեւ այն փաստը, որ հանրային դատախազի կողմից իրականացված քննության նպատակը պարզելն էր՝ արդյոք գոհը կորցրել էր իր կուսությունը, այն դեպքում, երբ շեշտը պետք է դրվեր այն հարցի վրա, թե արդյոք դիմումատուն բռնաբարության գոհ էր:

Ս.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2004 թվական) գործում դիմումատուն, որը հարձակման ժամանակ 14 տարեկան էր, բողոքում պնդել էր, որ բռնաբարության է ենթարկվել երկու տղամարդու կողմից: Բուլղարիայի բերական օրենսգրքով սահմանվում էր, որ բողոքը կարող էր հիմնավորվել միայն, եթե «գոհի հետ սեռական հարաբերությունը տեղի էր ունեցել ուժի կամ սպառնալիքների գործադրմամբ» (80-րդ պարբերություն): Գործը դադարեցվել էր սպառնալիքի կամ ուժի գործադրման ապացույցի բացակայության պատճառով: Դատարանը գտել է, որ խախտվել են եւ՛ 3-րդ, եւ՛ 8-րդ հոդվածները: Պետությունները պարտավոր էին «պաշտպանել անհատի ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը եւ մասնավոր կյանքը եւ ապահովել իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ այս առումով»: Դատարանը կրկին նշել է, որ 3-րդ հոդվածով նախատեսված պարտավորությունները տարածվում են ոչ միայն պետական պաշտոնյաների վրա, եւ եզրակացրել, որ «Պետություններն ունեն Կոնվենցիայի 3-րդ եւ 8-րդ հոդվածներով ամրագրված՝ բռնաբարությունն արդյունավետորեն պատժելու համար քրեական իրավունքի դրույթներ ընդունելու եւ արդյունավետ քննության ու քրեական հետապնդման միջոցով դրանք գործնականում կիրառելու դրական պարտավորություն» (153-րդ պարբերություն):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, *Ս.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (Գանգատ թիվ 39272/98), 2003 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռ (վերջնական է 2004 թվականի մարտի 4-ից), 153-րդ, 164-166-րդ, 181-185-րդ պարբերություններ:

[1995 թվականի հուլիսի 31-ին, դիմումատուին (Ս.Ս.), որը 14 տարեկան էր (որը սեռական հարաբերությանը համաձայնության տարիքն էր Բուլղարիայում), նրա 20-ամյա տղամարդ ծանոթը (Ա.-ն) իրավիճակ էր իր երկու ընկերների՝ Պ.-ի եւ Վ.Ա.-ի հետ գնալ նրա տնից 17 կիլոմետր հեռավորության վրա գտնվող բար-դիսկոտեկ: Ս.Ս.-ն համաձայնվել էր՝ պայմանով, որ մինչեւ ժամը 23:00 տանն է լինելու: Դիմումատուն նախկինում հանդիպել էր Պ.-ին բար-դիսկոտեկում եւ պարել նրա հետ մեկ անգամ: Ա.-ն դիմումատուի համադասարանցու ավագ եղբայրն էր: Բար-դիսկոտեկ գնալուց հետո Ա.-ն առաջարկել էր, որ խումբը կանգ առնի մոտակա ջրավազանի մոտ՝ լողալու համար: Չնայած այն հանգամանքին, որ Ս.Ս.-ն դեմ էր, նրանք բռնել էին դեպի ջրավազանը: Այնտեղ հասնելուց հետո Ս.Ս.-ն մնացել էր ավտոմեքենայում, մինչդեռ մյուսները դուրս էին եկել: Կարճ ժամանակ անց Պ.-ն վերադարձել էր, նստել ավտոմեքենայի առջեւի նստատեղին՝ Ս.Ս.-ի կողքին, եւ սկսել համբուրել նրան: Դիմումատուն հետագայում քննություն իրականացնող մարմիններին հայտնել էր, որ ինքը վախեցած եւ շփոթված է եղել, եւ ուժեղ դիմադրելու կամ բղավելու ուժ չի ունեցել: Նրան չէր հաջողվել Պ.-ին հետ հրել, քանի որ վերջինս շատ ավելի ուժեղ էր: Պ.-ն մասամբ մերկացրել էր նրան եւ ստիպել սեռական հարաբերություն ունենալ իր հետ: Պ.-ն հետագայում քննություն իրականացնող մարմիններին ասել էր, որ սեռական ակտը տեղի էր ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ: Նույն գիշերը՝ մոտավորապես ժամը 3:00-ին, խումբը ուղեւորվել էր մոտակա քաղաք, որտեղ գտնվում էր Վ.Ա.-ի ազգականների տունը: Այնտեղ լինելու ընթացքում Ս.Ս.-ն գտնվել էր Ա.-ին մոտ, քանի որ վերջինս իր համադասարանցու եղբայրն էր, եւ ինքը հավանաբար էր, որ նա կպաշտպանի իրեն: Փոխարենը, Ա.-ն ստիպել էր Ս.Ս.-ին սեռական հարաբերություն ունենալ իր հետ մահճակալի վրա: Ս.Ս.-ն աղաչել էր Ա.-ին կանգ առնել, սակայն ֆիզիկապես չէր դիմադրել: Ա.-ն հետագայում քննություն իրականացնող մարմիններին ասել էր, որ սեռական ակտը տեղի էր ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ: Ավելի ուշ՝ այդ առավոտյան, Ս.Ս.-ի մայրը գտել էր նրան Վ.Ա.-ի ազգականների տանը: Դիմումատուն եւ նրա մայրը գնացել էին ուղիղ տեղի հիվանդանոց, որտեղ նրանց ուղարկել էին դատաբժշկական փորձագետի մոտ: Դիմումատուին զննել էին մոտավորապես ժամը 16:00-ին: Չննությունը ցույց էր տվել, որ նրա կուսաթաղանթը նոր էր պատռվել: Չննում իրականացնող բժիշկները նկատել էին նաեւ 35x4 մմ չափի հետքեր դիմումատուի վզի հատվածում եւ չորս փոքր կլորավուն կապտուկներ: Տասն օր անց ընտանիքը որոշել էր բողոք ներկայացնել: 1995 թվականի օգոստոսի 11-ին դիմումատուն գրավոր ցուցմունք էր ներկայացրել հուլիսի 31-ի եւ օգոստոսի 1-ի դեպքերի մասին: Նույն օրը Պ.-ն եւ Ա.-ն ձերբակալվել էին եւ գրավոր ցուցմունք ներկայացրել: Նրանք պնդել էին, որ դիմումատուն սեռական հարաբերություն էր ունեցել իրենց հետ իր սեփական ազատ կամքով: Երկու տղամարդկանց ազատ էին արձակել: 1995 թվականի օգոստոսի 25-ին ոստիկանության աշխատակիցը կազմել էր զեկույց եւ նյութն ուղարկել իրավասու դատախազին: 1995 թվականի նոյեմբերի 14-ին վարչական շրջանի դատախազն սկսել էր քրեական վարույթ եւ գործը հանձնարարել քննիչի, որը գործի հետ կապված գործողություններ չէր ձեռնարկել մինչեւ 1996 թվականի նոյեմբեր ամիսը: Քննիչն ավարտել էր գործի հետ կապված իր աշխատանքը

1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ին: Նա կազմել էր զեկույց, որում նշվել էր, որ Պ.-ի եւ Ա.-ի կողմից սպառնալիքների կամ բռնության գործադրման վերաբերյալ ապացույցներ չկան, եւ առաջարկել դատախազին փակել գործը: Պարզելուց հետո, որ սկզբնական քննությունը չի եղել օբյեկտիվ, մանրակրկիտ կամ ամբողջական, վարչական շրջանի դատախազը հանձնարարել էր լրացուցիչ քննություն: Երկրորդ քննիչը նույնպես առաջարկել էր փակել գործը: 1997 թվականի մարտի 17-ին վարչական շրջանի դատախազը կարգադրել էր դադարեցնել քրեական քննությունը: Նա գտել էր, inter alia (ի թիվս այլնի), որ ուժի կամ սպառնալիքների գործադրումը հիմնավոր կերպով չէր հաստատվել: Մասնավորապես, չէր հաստատվել, որ դիմումատուն դիմադրել էր կամ փորձել ուրիշներից օգնություն խնդրել: Մ.Ս.-ն ապարդյուն հետագա վերաքննիչ բողոքներ էր ներկայացրել այլ մարմիններ: Վերաքննիչ բողոքները մերժվել էին 1997 թվականի մայիսի 13-ի եւ հունիսի 24-ի որոշումներով: 1997 թվականի մայիսի 13-ի որոշման մեջ նշված էր, որ «Իրականությանը համապատասխանում է այն, որ, ինչպես երեւում է դատահոգեբուժական փորձագետների եզրակացությունից, դիմումատուի երիտասարդ տարիքը եւ կյանքի փորձ չունենալը նշանակում են, որ նա չէր կարող հաստատական կերպով արտահայտել իր համոզմունքները, մասնավորապես, հստակորեն ցույց տալ, որ չի ցանկանում սեռական հարաբերություններ ունենալ: Արարքը չի կարող համարվել քրեորեն պատժելի քրեական օրենսգրքի [...] համաձայն, սակայն եթե դիմումատուին չեն ստիպել սեռական հարաբերություններ ունենալ ֆիզիկական ուժի կամ սպառնալիքների միջոցով: Դա ենթադրում է դիմադրություն, իսկ տվյալ դեպքում դիմադրելու մասին վկայող ապացույցներ չկան: Պ.-ն եւ Ա.-ն կարող էին քրեական պատասխանատվության ենթարկվել միայն, եթե հասկանային, որ սեռական հարաբերություններ են ունենում առանց դիմումատուի համաձայնության, եւ եթե գործադրեին ուժ կամ ինչեցեւե՛ին սպառնալիքներ՝ հստակորեն դիմումատուի կամքին հակառակ նրա հետ սեռական հարաբերություններ ունենալու համար: Բավարար ապացույցներ չկան հաստատելու համար, որ դիմումատուն ցույց է տվել, որ չի ցանկանում սեռական հարաբերություններ ունենալ, եւ որ Պ.-ն եւ Ա.-ն սպառնալիքներ կամ ուժ են գործադրել»: 1997 թվականի հունիսի 24-ի որոշման մեջ կրկին նշվել են այդ եզրակացությունները: Նշված է նաեւ, որ «Տվյալ գործում որոշիչ է այն, որ հիմնավոր կերպով չի հաստատվել, որ դիմումատուի նկատմամբ կիրառվել է ֆիզիկական կամ հոգեբանական ազդեցություն, եւ որ սեռական հարաբերությունը տեղի է ունեցել նրա կամքին հակառակ եւ չնայած նրա դիմադրությանը: Ֆիզիկական ուժի գործադրման հետքերը, ինչպիսիք են կապտուկները, պատահուժոված հագուստը եւ այլն, բացակայում են: [...] Ճշմարիտ է, որ արտասովոր է, որ անչափահաս եւ կույս աղջիկը կարճ ժամանակահատվածում երկու անգամ սեռական հարաբերություն է ունեցել երկու տարբեր մարդկանց հետ, սակայն միայն այս փաստը բավարար չէ հաստատելու համար, որ տեղի է ունեցել քրեորեն պատժելի արարք՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ չկան այլ ապացույցներ եւ հետագա ապացույցներ հավաքելն անհնար է»:

Դատարանը մերժել է այս փաստարկները եւ գտել, որ Բուլղարիան խախտել է Կոնվենցիայի 3-րդ եւ 8-րդ հոդվածներով նախատեսված իր դրական պարտավորությունները մասնակիորեն հետեւյալ հիմքերով.]

153. [...] Պետություններն ունեն Կոնվենցիայի 3-րդ եւ 8-րդ հոդվածներով ամրագրված՝ բռնաբարությունն արդյունավետորեն պատժելու համար քրեական իրավունքի դրույթներ ընդունելու եւ արդյունավետ քննության ու քրեական հետապնդման միջոցով դրանք գործնականում կիրառելու դրական պարտավորություն:

164. [...] գոհի՝ բռնության ենթարկվելու ձեւերի վերաբերյալ զարգացող ընկալումը ցույց է տվել, որ սեռական ոտնձգության գոհերը, մասնավորապես անչափահաս աղջիկները, հաճախ ֆիզիկական դիմադրություն ցույց չեն տալիս տարբեր հոգեբանական գործոնների կամ կատարողի կողմից բռնության ենթարկվելու վախի պատճառով:

165. Ավելին, օրենսդրության եւ պրակտիկայի զարգացումն այդ ոլորտում ցույց է տալիս հասարակության զարգացումն արդյունավետ հավասարության եւ յուրաքանչյուր անհատի սեռական ազատության նկատմամբ հարգանքի ուղղությամբ:

166. [...] Սեքսուալ բնույթի հանցանքների կապակցությամբ քրեական հետապնդման վերաբերյալ ցանկացած խիստ մոտեցում, օրինակ՝ բոլոր հանգամանքներում ֆիզիկական դիմադրության ապացույց պահանջելը, բռնաբարության որոշ տեսակներ անպատիժ թողնելու վտանգ է ստեղծում եւ վտանգում է անհատի սեռական ազատության արդյունավետ պաշտպանությունը: Այդ ոլորտում ժամանակակից չափանիշների եւ միտումների համաձայն՝ Անդամ Պետությունների՝ Կոնվենցիայի 3-րդ եւ 8-րդ հոդվածներով նախատեսված դրական պարտավորություններով պետք է պահանջվի առանց համաձայնության կատարված ցանկացած սեռական ակտի համար, այդ թվում՝ գոհի կողմից ֆիզիկական դիմադրության բացակայության դեպքում պատժի սահմանում եւ արդյունավետ քրեական հետապնդում:

181. [...] Չնայած այն հանգամանքին, որ բռնաբարության այնպիսի «ուղղակի» ապացույցներ չլինելու դեպքում, ինչպիսիք են բռնության հետքերը կամ անմիջական վկաները, համաձայնության բացակայությունն ապացուցելը երբեմն կարող է գործնականում բարդ լինել՝ իշխանությունները պետք է, այնուամենայնիվ, ուսումնասիրեն բոլոր փաստերը եւ որոշում կայացնեն առկա բոլոր հանգամանքների գնահատման հիման վրա: Քննությունը եւ դրա եզրակացությունները պետք է կենտրոնացված լինեն համաձայնության բացակայության հարցի վրա:

182. [...] Քանի որ իշխանությունները դիմումատուի գործում շեշտն անհարկի դրել էին բռնաբարության «ուղղակի» ապացույց հայտնաբերելու վրա, նրանք բավարար կերպով չէին քննել առկա հանգամանքները: Տվյալ դեպքում նրանց մոտեցումն ուներ սահմանափակող բնույթ՝ գործնականում դարձնելով «դիմադրությունը» հանցանքի որոշիչ տարր:
183. Իշխանությունները կարող են նաեւ քննադատվել երիտասարդների հատուկ խոցելիությանը եւ անչափահասների բռնաբարության հետ կապված գործերում առկա հատուկ հոգեբանական գործոններին քիչ կշիռ տալու համար [...]:
184. Բացի այդ, նրանք քննությունն իրականացրել են զգալի ուշացումներով [...]:
185. [...] Դիմումատուի գործի քննությունը եւ մասնավորապես՝ գործում քննիչի եւ դատախազների կողմից որդեգրված մոտեցումը չի համապատասխանել այն պահանջներին, որոնք նախատեսվում են Պետությունների՝ բռնաբարության եւ սեռական ոտնձգության բոլոր ձևերը պատժելու համար քրեաիրավական համակարգ ստեղծելու եւ արդյունավետորեն կիրառելու դրական պարտավորություններով՝ հաշվի առնելով համապատասխան ժամանակակից չափանիշները համեմատական եւ միջազգային իրավունքում:

Դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարգանքը

Դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարգանքը պետք է ապահովվի քննության եւ դատական վարույթի ամբողջ ընթացքում: Հարկավոր է ընդունել, որ կին զոհերը, հատկապես սեռական բռնության դեպքում, հաճախ ընկալում են քրեական վարույթը որպես լրացուցիչ տրավմա: Սա հատկապես ճիշտ է, երբ կին զոհերը ստիպված են առերեսվել ագրեսորի հետ՝ իրենց ցանկությանը հակառակ (3.-*և ընդդեմ Սլովենիայի, 2015 թվական*):

Կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված գործերում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով մշակված չափանիշներն այժմ ընդգրկվել են Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման եւ դրանց դեմ պայքարի մասին եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայում (Ստամբուլի կոնվենցիա) եւ դարձել պարտադիր իրավական ուժ ունեցող: Ստամբուլի կոնվենցիան ներառում է գեղեցիկի հիմքով բռնության զոհերի համար արդարադատության հասանելիությանը նպաստելուն ուղղված բազմաթիվ դրույթներ, մասնավորապես կողմ պետություններից պահանջելով՝

- տրամադրել համապատասխան իրավական տեղեկատվություն (Հոդված 19)
- խրախուսել հանցանքի մասին տեղեկացնելը (Հոդված 27)
- տրամադրել զոհերին իրավական պաշտպանության համապատասխան քաղաքացի-աիրավական միջոցներ (Հոդված 29) եւ փոխհատուցում (Հոդված 30)
- քրեականացնել կամ այլ կերպ պատժելի դարձնել կանանց նկատմամբ բռնության բազմաթիվ ձևերը (Հոդվածներ 33-40)
- ապահովել, որ քննությունը եւ դատական վարույթն իրականացվեն առանց անհարկի ուշացումների (Հոդված 49), եւ որ դատախազները կարողանան հարուցել եւ շարունակել վարույթը, նույնիսկ եթե զոհը հետ է վերցնում բողոքը (Հոդված 55)
- ապահովել, որ զոհի սեռական կյանքի պատմության եւ սեռական վարքագծի վերաբերյալ ապացույցները թույլատրվեն միայն այն դեպքում, երբ դրանք վերաբերելի են եւ անհրաժեշտ (Հոդված 54)
- ապահովել, որ վեճերի լուծման պարտադիր այլընտրանքային գործընթացները կամ պատժի սահմանումը, ներառյալ՝ մեղիացիան եւ հաշտարարությունը, արգելված լինեն (Հոդված 48)
- ապահովել զոհերի պաշտպանությունը քննության եւ դատական վարույթի բոլոր փուլերում (Հոդված 56)
- ապահովել, որ զոհերին տրամադրվի իրավական աջակցությունից եւ անվճար իրավաբանական օգնությունից օգտվելու հնարավորություն (Հոդված 57):

Հետեւաբար Ստամբուլի կոնվենցիայի չափանիշները կազմում են կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիության ապահովման **առանցքային տարրը**:

Վերոնշյալ սկզբունքը եւ չափանիշները տարածվում են եւ պետք է տարածվեն նաեւ այն դեպքերի վրա, որոնք չեն վերաբերում կանանց նկատմամբ բռնությանը, մասնավորապես՝ զբաղվածությանը վերաբերող հարցերի եւ ընտանեկան հարցերի վրա:

Ձեռնարկում օգտագործված նախադեպային իրավունքի օրինակների ընդհանուր ցանկը

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան

- *Կոնստանտին Մարկինս ընդդեմ Ռուսաստանի* (2012 թվական), Գանգատ թիվ 30078/06, Մեծ Պալատի 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ
- *Յալինե Կիլիչև ընդդեմ Թուրքիայի* (2016 թվական), Գանգատ թիվ 63034/11, 2016 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ
- *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2003 թվական), Գանգատ թիվ 39272/98, 2004 թվականի մարտի 4-ի վճիռ
- *Յ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի* (2015 թվական), Գանգատ թիվ 41107/10, 2015 թվականի մայիսի 28-ի վճիռ
- *Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի* (1979 թվական), Գանգատ թիվ 6289/73, 1979 թվականի հոկտեմբերի 9-ի վճիռ
- *Ա.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի* (2010 թվական), Գանգատ թիվ 55164/08, 2010 թվականի հոկտեմբերի 14-ի վճիռ
- *Բրանկո Տոմաշիչը եւ այլք ընդդեմ Խորվաթիայի (2009 թվական)*, Գանգատ թիվ 46598/06, 2009 թվականի հունվարի 15-ի վճիռ
- *Բեւակուան եւ Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2008 թվական), Գանգատ թիվ 71127/01, 2008 թվականի հունիսի 12-ի վճիռ
- *Ստեկը եւ այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (2006 թվական), Գանգատներ թիվ 65731/01 եւ թիվ 65900/01, Մեծ Պալատի 2006 թվականի ապրիլի 12-ի վճիռ
- *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009 թվական), Գանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ
- *Դուրմազն ընդդեմ Թուրքիայի* (2014 թվական), Գանգատ թիվ 3621/07, 2015 թվականի փետրվարի 13-ի վճիռ
- *Ե.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [E.B. v. France]* (2008 թվական), Գանգատ թիվ 43546/0, 2008 թվականի հունվարի 22-ի վճիռ

Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե

- Եվրոպայի համալսարանական կանանց կողմից 15 կողմ պետությունների դեմ ներկայացված կոլեկտիվ բողոքներ թիվ 124/2016 - թիվ 139/2016. Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի քարտուղարության կողմից 2016 թվականի օգոստոսի 24-ին գրանցված բողոքները վերաբերում են պետությունների կողմից՝ հավասար, համանման կամ համեմատելի աշխատանքի համար կանանց ու տղամարդկանց հավասար վարձատրության սկզբունքը չպահպանելուն՝ խախտելով Եվրոպական սոցիալական խարտիայի 1-ին հոդվածը, 4-րդ հոդվածի 3-րդ կետը եւ 20-րդ հոդվածը եւ Ե հոդվածի հետ համակցությամբ:

Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտե

- *Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի* (2012 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 28/2010
- *Իսատու Ջալուն ընդդեմ Բուլղարիայի [Isatou Jallow v. Bulgaria]* (2012 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 32/2011
- *Անգելա Գոնսալես Կարենյոն ընդդեմ Իսպանիայի [Ángela González Carreño v. Spain]* (2014 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 47/2012
- *Սվետլանա Մեդվեդեւան ընդդեմ Ռուսաստանի [Svetlana Medvedeva v. Russian]* (2016 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 60/2013
- *Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի [Anna Belousova v. Kazakhstan]* (2015 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 45/2012
- *Վ.Կ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [V.K. v. Bulgaria]* (2011 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 20/2008
- *Ինգա Աբրամովան ընդդեմ Բելառուսի [Inga Abramova v. Belarus]* (2011 թվական), ԿՆԽԿ Զաղորդագրություն թիվ 23/2009

- *X-ը եւ Y-ն ընդդեմ Վրաստանի [X and Y v. Georgia]* (2015 թվական), ԿՆԽՎԿ Հաղորդագրություն թիվ 24/2009

Եվրոպական միության արդարադատության դատարան

- *Մարշալն ընդդեմ Հյուսիսային Ղեկավարության Վեսթֆալիայի [Marschall v Land Nordrhein- Westfalen]* (1997 թվական)
- *Ցենտրումն ընդդեմ Ֆիրմա Ֆերինի [Centrum v. Firma Feryn]* (2008 թվական)
- *Ս. Քոլմենն ընդդեմ Աթրիջ Լոյի եւ Սթիվ Լոյի [S. Coleman v Attridge Law and Steve Law]* (2008 թվական)

Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան

- *Ատալա Ռիֆոն եւ դուստրերն ընդդեմ Չիլիի [Atala Riffo and Daughters v. Chile]* (2012 թվական)

Երկրների օրինակներ

- *Լուիս Ե. Ջենսոնն ընդդեմ Էվլետ Կոնկրետ Կո.-ի [Lois E. Jenson v. Eveleth Taconite Co.]* (1992 թվական) (Միացյալ Նահանգներ)
- *Ռ. -ն ընդդեմ Էվանչուկի [R. v. Ewanchuk]* (1999 թվական) 1 Գ.Դ.2. 330 (Կանադա)

ՄՈԴՈՒԼ III.

ԱՅՆ, ԻՆՉ ՊԵՏՔ Ե ԻՄԱՆԱ ՅՈՒՐԱՔԱՆՉՅՈՒՐ ԳՈՐԾՈՂ ՄԱՍՆԱԳԵՏ

Նպատակները. III մոդուլը նախատեսված է՝ խրախուսելու համար դատախազներին եւ դատավորներին դիտարկել, թե ինչպես նրանք կարող են մեծացնել իրենց դերը կանանց համար արդարադատության հասանելիությանը նպաստելու հարցում: Այս բաժնում նաեւ ներկայացված են այն իրավական հարցերը, որոնք ամենահրատապն են համարվում Արեւելյան գործընկերության հինգ երկրների կանանց համար: Թեեւ ոչ բոլոր դատախազները կամ դատավորներն իրենց աշխատանքում կառնչվեն այս բոլոր թեմաներին, կարելի է, որ իրավական ոլորտի մասնագետներն ավելի իրազեկ լինեն կանանց իրավունքներին վերաբերող ամենահրատապ խնդիրների մասին՝ արդարադատությունն ավելի արդյունավետորեն իրականացնելու համար: Կանանց իրավունքների որոշակի խախտումների նկատմամբ կիրառվող իրավական չափանիշները ներկայացնելուց բացի՝ III մոդուլում ներառված են նաեւ ընդհանուր տեղեկատվություն եւ տարածված սխալ ընկալումներ եւ կարծրատիպեր՝ որպես հիմնական տեղեկատվություն, որին պետք է ծանոթ լինի իրավական ոլորտի յուրաքանչյուր գործող մասնագետ:

Հարկավոր է նշել, որ այստեղ քննարկված բոլոր թեմաները բարդ են եւ պահանջում են հատուկ իրավական կարգավորումներ: Որպես այդպիսին՝ յուրաքանչյուր թեմա պետք է լինի առանձին վերապատրաստման առարկա: Սակայն տվյալ դեպքում նպատակը դատախազներին եւ դատավորներին համապատասխան իրավական չափանիշներին եւ այս իրավունքների խախտումների հատկանիշներին ծանոթացնելն է, որպեսզի նրանք ճանաչեն այն դեպքերը, երբ պահանջվում է գենդերազգայուն մոտեցում:

3.1. Դատավորների եւ դատախազների դերերը եւ պարտավորությունները կանանց համար արդարադատության հասանելիությունն ապահովելու հարցում

Դատավորի եւ դատախազի դերերը տարբեր են, սակայն նրանք երկուսն էլ մեծ ազդեցություն ունեն իրենց իրավական համակարգում իրավունքի գերակայության պահպանման աստիճանի վրա: Որպես պետական մարմիններ՝ երկու մասնագիտական խմբերն էլ կարող են հզոր ուղերձներ հղել հասարակությանն այն մասին, որ կանանց իրավունքների խախտումները հանդուրժելի չեն լինի եւ օրենքով կկարգավորվեն ոչ պակաս խստությամբ, քան մարդու ցանկացած այլ իրավունքի չարաշահում: Առանձին դատավորների եւ դատախազների գործողությունները նպաստում են արդարադատության համակարգի մասին ընդհանուր պատկերացման ձեւավորմանը՝ թե արդյոք այն ընկալվում է որպես անկողմնակալ, արդարացի եւ արդար: Դատավորներն ու դատախազները նաեւ ունեն կարելի է վերահսկողական լիազորություն եւ պետք է ուղղորդեն ու փորձի փոխանակում իրականացնեն արդարադատության ոլորտի այլ մասնագետների հետ, ներառյալ՝ ոստիկանությունը, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվածների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող եւ պրոբացիոն անձնակազմը եւ փաստաբանները:

Կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիությունն ապահովելու համար դատավորները եւ դատախազները պետք է որդեգրեն գենդերազգայուն մոտեցում իրենց աշխատանքում եւ ապահովեն, որ օրենքը մեկնաբանվի հավասարության եւ միջազգային մարդու իրավունքների հիմնական հասկացություններին համապատասխան: Գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն այնպիսի խնդիրների մասին, ինչպիսիք են օրենքների տարբերվող ազդեցությունը կանանց վրա՝ թե երբ է իրավաչափ համարվում օրենքում եւ քաղաքականության

մեջ տարբերակված մոտեցման կիրառումը՝ արդար արդյունքներ ապահովելու համար, եւ թե ինչպես է ռեսուրսների անարդար բաշխումը հանգեցնում ուժի անհավասար բաշխման¹³⁹:

Դատախազները եւ դատավորները պետք է նախաձեռնողական մոտեցում ցուցաբերեն արդարադատության հասանելիության տեսանկյունից կանանց համար առկա խոչընդոտների վերացման ապահովման հարցում: Օրինակ՝ կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված գործերի հետ առնչվող դատախազները պետք է կատարողի դեմ հավաքեն ծանրակշիռ փաստարկներ, որոնք ամբողջությամբ չեն հիմնվում անմիջապես զոհի ցուցմունքի վրա: Դատախազը պետք է ակտիվորեն օգտագործի ապացույցների մի շարք այլ ձևեր: Դատավորները պետք է հետեւողականորեն կիրառեն գենդերային հայեցակարգն իրենց աշխատանքում, եւ նախաձեռնություն ցուցաբերելը կարող է ներառել ենթակայության տակ գտնվող (դատախազության կամ դատարանների) անձնակազմի անդամների՝ գենդերագայուն մոտեցումների վերաբերյալ վերապատրաստման կամ գենդերային գործոնը հաշվի առնող քաղաքականություն եւ ուղղորդում մշակելու նպատակով բարեփոխումների գործընթացներին մասնակցության ապահովում:

Արդարադատության համակարգը կարող է առանցքային դեր խաղալ նահապետական գենդերային նորմերը վիճարկելու եւ հասարակությունում գենդերային հավասարության արժեքը հաստատելու հարցում: Դատավորները եւ դատախազները պարտավոր են պահպանել արդարադատության համակարգի արդարացիությունը եւ անաչառությունն ու վերացնել գենդերային կողմնակալությունը: Արդարադատության ոլորտում գենդերագայուն մոտեցում կիրառելը կարող է առաջին հայացքից թվալ դատավորների՝ անկողմնակալություն դրսևորելու պարտավորությանը հակասող: Իրականում անկողմնակալությունը չի ենթադրում *գենդերային գործոնը հաշվի չառնող* մոտեցում:

Գենդերային գործոնը հաշվի առնելը, գենդերային գործոնը հաշվի չառնելը եւ անկողմնակալությունը

Գենդերային գործոնը հաշվի չառնելը վերաբերում է կոնկրետ գործընթացում գենդերային բաղադրիչն անտեսելուն եւ (կամ) չդիտարկելուն, մինչդեռ գենդերային գործոնը հաշվի առնելը գենդերային բաղադրիչն ի գիտություն ընդունելու գործընթացն է:

Դատավորների համար անկողմնակալ լինելու պարտավորությունը հիմնական պարտականություն է եւ էթիկական պարտավորություն: Անկողմնակալ լինելու պարտավորությունը, սակայն, չի նշանակում, որ դատավորը պետք է հաշվի չառնի գենդերային գործոնը: Հակառակը, քանի որ գենդերը հատվում է ինքնության մյուս բնութագրերի հետ, այն պետք է հաշվի առնվի եւ դրանով պայմանավորված ցանկացած անբարենպաստ իրավիճակ վիճարկվի: Անկողմնակալ լինել նշանակում է ոչ թե անտեսել որոշ գործոններ, այլ ավելի լայն մտածել: «Դատավորների՝ տարբեր տեսակետները հաշվի առնելու միջոցով «մտածողությունն ընդլայնելու» կարողությունն է թույլ տալիս նրանց արդարացի դատել, հաշվի չառնել իրենց անձնական առանձնահատկություններն ու նախասիրությունները»¹⁴⁰:

Ավելին, դատարաններում եւ տրիբունալների առջև հավասարության եւ արդար դատաքննության իրավունքով անկողմնակալություն պահանջվում է երկու համատեքստում: Առաջինը՝ «դատավորները չպետք է թույլ տան, որ իրենց վճռի վրա ազդեցություն ունենա անձնական կողմնակալությունը կամ կանխակալությունը, եւ չպետք է ունենան իրենց կողմից քննվող կոնկրետ գործի հետ կապված նախապաշարմունքներ եւ չգործեն այնպես, որ անհարկի կերպով խթանվեն կողմերից մեկի շահերը՝ ի վնաս մյուս կողմի»: [եւ] երկրորդը՝ տրիբունալը պետք է նաեւ անկողմնակալ թվա ողջամիտ դիտորդի»¹⁴¹:

Կարծրատիպերը կողմնակալության ձեւ են եւ իրավական ոլորտի գործող մասնագետներին թույլ չեն տալիս պարզել ճշմարտությունը: Ինչպես նշել է Կանադայի գերագույն դատարանի դատավորը՝

«Առասպելները» եւ կարծրատիպերը կողմնակալության ձեւ են, քանի որ դրանք հնարավորություն չեն տալիս դատավորին բաց մտքով գնահատելու փաստերը կոնկրետ գործում: Իրականում, «առասպելների» եւ կարծրատիպերի հիման վրա

139 Suprema Corta de Justicia de la Nación [Մեքսիկայի ազգային գերագույն դատարան]. 2014 թվական. *Գենդերային հայեցակարգը հաշվի առնելով դատական որոշումներ կայացնելը*. Արձանագրություն Ա. Անգլերեն հրատարակություն. Մեխիկո, 8-րդ էջ
 140 24 Հարգարժան դատավոր Քլեր Լ'Էրեու-Դուբե 2001 թվական, «Առասպելներից այն կողմ. Հավասարություն, անկողմնակալություն եւ արդարադատություն»: (2001 թվական) 10(1) *Սոցիալական ծայրահեղ կարիքի եւ անօթեանության մասին ամսագիր*, 87-րդ, 91-րդ պարբերություններ:
 141 Մարդու իրավունքների կոմիտե, *Ընդհանուր մեկնաբանություն թիվ 32*, 21-րդ պարբերություն՝ ՔԲԻՄԴ-ի 14-րդ հոդվածի վերաբերյալ:

դատելը լիովին անհամատեղելի է բաց միտք ունենալու հետ, քանի որ «առասպելները» եւ կարծրատիպերը հիմնված են իռացիոնալ նախատրամադրվածության եւ ընդհանրացման վրա, այլ ոչ փաստերի: Դրանք թույլ չեն տալիս պարզել ճշմարտությունը եւ տեսնել իրականությունը...¹⁴²

Կարծրատիպերին հետեւելը տարածվում է իրավական գործընթացի տարբեր փուլերի վրա՝ քննություն, դատաքննություն եւ դատավճռի կայացում: Համապատասխանաբար դատավորները, մագիստրատները եւ արբիտրները արդարադատության համակարգի միակ դերակատարները չեն, որոնք կիրառում, պահպանում եւ ամրապնդում են կարծրատիպերը: Դատախազները, իրավապահ մարմինների աշխատակիցները եւ այլ դերակատարներ կարող են թույլ տալ, որ կարծրատիպերն ազդեն քննության, դատաքննության եւ, ի վերջո, դատավճռի վրա¹⁴³: Դատախազները եւ դատավորները պետք է հայտնաբերեն, վիճարկեն եւ վերացնեն այն կարծրատիպերը, որոնք առաջանում են արդարադատության համակարգում: Սա նշանակում է, որ դատավորները եւ դատախազները ոչ միայն չպետք է խտրական վարքագիծ դրսեւորեն եւ առաջնորդվեն գենդերային կարծրատիպերով, այլեւ պետք է որդեգրեն գենդերազգային մոտեցումներ օրենքի կիրառմանը եւ հակազդեն օրենքներում առկա կամ ցանկացած կողմի ներկայացրած «առասպելներին» եւ կարծրատիպերին:

Նույնիսկ իրենց զգուշավորությամբ հայտնի դատարաններն սկսում են ընդունել, որ անհրաժեշտ է, որ բոլոր իրավագետները չհետեւեն «առասպելներին» եւ կարծրատիպերին՝ արդարադատության իրականացումն ապահովելու համար... «Առասպելները» հերքելը չի նշանակում պարզապես կարողանալ ճանաչել «առասպելները» եւ կարծրատիպերը: Հարկավոր է բացահայտել յուրաքանչյուր մշակույթում առկա «առասպելների» եւ կարծրատիպերի գաղափարական ու մշակութային հիմքերը եւ վերացնել այդ հորինվածքները բոլոր այն անձանց դատողությունից, որոնք մեկնաբանում են մեր ընդհանուր մշակույթը, եւ մասնավորապես, իշխանություն ունեցող բոլոր այն անձանց դատողությունից, որոնք նպաստում են դրանց ամրապնդմանը¹⁴⁴:

3.2. Կանանց նկատմամբ բռնությունը

Կանանց նկատմամբ բռնությունը վերաբերում է ամենահաճախ հանդիպող՝ մարդու իրավունքների խախտումների որոշ տեսակներին, որոնց հետ բախվում են կանայք եւ աղջիկներն ամբողջ աշխարհում: Չնայած այն հանգամանքին, որ Արեւելյան գործընկերության երկրների իրավական համակարգերը տարբեր ձևով են անդրադառնում կանանց նկատմամբ բռնությանը՝ փորձագետները համաձայն են, որ խնդիրն ընդհանուր է բոլոր երկրների համար եւ դա այն ոլորտներից մեկն է, որտեղ կանայք իրենց իրավունքները պաշտպանելիս բախվում են էական դժվարությունների: Այդ պատճառով տվյալ ձեռնարկում հատուկ ուշադրություն է դարձվում կանանց նկատմամբ բռնության դինամիկան ուսումնասիրելուն, ինչպես նաեւ խնդիրն վերաբերող այն հիմնական տեղեկատվությանը, որի հետ դատախազները եւ դատավորները պետք է ծանոթ լինեն: Ավելի մանրամասն ուղղորդումն այն գործելակերպի վերաբերյալ, որը դատախազները եւ դատավորները պետք է որդեգրեն կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարելու համար, ներառված է ձեռնարկի IV մոդուլում:

Դիտարկում. Հնարավոր է, որ դուք արդեն հանդիպել եք «կանանց նկատմամբ բռնություն» եւ «գենդերային հիմքով բռնություն» արտահայտություններին: Թեեւ եզրույթները հաճախ օգտագործվում են փոխարինաբար, այդ թվում՝ որոշ միջազգային կոնվենցիաներում, դրանք իրականում, հոմանիշ չեն:

Գենդերային հիմքով բռնությունը (այսուհետ՝ ԳՀԲ) ավելի լայն եզրույթ է եւ սովորաբար նշանակում է «Ֆիզիկական, հոգեբանական կամ սոցիալական ոտնձգություն (ներառյալ՝ սեռական բռնությունը), որի փորձ է կատարվում, կամ որի սպառնալիք կա՝ որոշ տեսակի ուժի

142 Հարգարժան դատավոր Զլեր Լ'երեու-Դուբե. 2001 թվական. «Առասպելներից այն կողմ. Հավասարություն, անկողմնակալություն եւ արդարադատություն»: (2001 թվական) 10(1) *Սոցիալական ծայրահեղ կարիքի եւ անօթեւանության մասին ամսագիր*, 89-րդ, 92-րդ պարբերություններ [առանց հղումների]:

143 ԿԼԽԿԿ կոմիտե. 2015 թվական. *Ընդհանուր առաջարկություն թիվ 33՝ կանանց համար արդարադատության հասանելիության վերաբերյալ*, 26-27-րդ պարբերություններ:

144 Հարգարժան դատավոր Զլեր Լ'երեու-Դուբե. 2001 թվական. «Առասպելներից այն կողմ. Հավասարություն, անկողմնակալություն եւ արդարադատություն»: (2001 թվական) 10(1) *Սոցիալական ծայրահեղ կարիքի եւ անօթեւանության մասին ամսագիր*, 87-րդ, 91-րդ պարբերություններ:

գործադրմամբ (ինչպիսին է բռնությունը, սպառնալիքները, հարկադրանքը, մանիպուլյացիան, խաբեությունը, մշակութային ակնկալիքները, գեները կամ տնտեսական հանգամանքները), եւ որը կատարվում է անձի նկատմամբ՝ նրա գենդերային դերի եւ հասարակությունում կամ մշակույթում առկա ակնկալիքների պատճառով»¹⁴⁵: Թեւ ԳՅԲ-ի ամենատարածված ձեւերը դրսեւորվում են կանանց եւ աղջիկների նկատմամբ, տղամարդիկ եւ տղաները նույնպես կարող են ԳՅԲ-ի զոհ լինել: Եվ իգական սեռի ներկայացուցիչների նկատմամբ գործադրվող բռնության ոչ բոլոր ձեւերն են գենդերային հիմքով:

Կանանց նկատմամբ բռնությունը (այսուհետ՝ ԿՆԲ) գենդերային հիմքով բռնության թերեւս ամենատարածված ձեւն է¹⁴⁶: ԿՆԲ-ն սահմանվում է որպես «մարդու իրավունքների խախտում եւ կանանց նկատմամբ խտրականության ձեւ եւ նշանակում է գենդերային հիմքով բռնության այն բոլոր գործողությունները, որոնք հանգեցնում են կամ ամենայն հավանականությամբ կհանգեցնեն կանանց ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական վնաս կամ տառապանք պատճառելուն, այդ թվում՝ այդպիսի գործողություններ կատարելու սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից կամայականորեն զրկելն ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր կյանքում»¹⁴⁷:

Սույն ձեռնարկում օգտագործվում է *կանանց նկատմամբ բռնություն* եզրույթը, քանի որ այն հատուկ կենտրոնանում է կանանց համար արդարադատության հասանելիության վրա: Սակայն ԳՅԲ-ի դեպքում ավելի լայն կիրառվող պատշաճ գործելակերպերը նույնպես կիրառելի են:

Միջազգային իրավունքի ոլորտում որոշ կարեւոր զարգացումներ նպաստել են կանանց նկատմամբ բռնության մասին մեր ընկալմանը: Առաջինը, ամենակարեւոր փոփոխությունը միայն Պետության ուղղակի գործողությունների վրա (այսինքն՝ հանրային ոլորտում կատարված մարդու իրավունքների խախտումներ) կենտրոնանալուց անցումն էր Պետությունների՝ մասնավոր անհատների կողմից կատարվող մարդու իրավունքների խախտումների կանխարգելման, ինչպես նաեւ այդպիսի խախտումների մասով քննության եւ դրանց համար պատժի նշանակման համար բոլոր անհրաժեշտ եւ ողջամիտ միջոցները ձեռնարկելու պարտավորության ճանաչմանը¹⁴⁸: Երկրորդը, սովորութային իրավունքի այս չափանիշը՝ պատշաճ բարեխղճության չափանիշը, կանանց նկատմամբ բռնության մասնավոր գործողությունների մասով կիրառելի էր:

Գենդերային հիմքով բռնությունը եւ կանանց նկատմամբ բռնությունն առաջին անգամ սահմանվել են **Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագրում** (1993 թվական) եւ ԿՆԽՎԿ-ի **թիվ 12 ընդհանուր առաջարկության մեջ** (Կողմ Պետություններից պահանջելով պարբերական գեկույցներում ներառել տեղեկատվություն՝ կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարի միջոցների մասին, 1989 թվական):

Թեւ Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագիրը իրավական պարտադիր ուժ ունեցող փաստաթուղթ չէ, այն պարունակում է բռնության տվյալ տեսակի նկատմամբ կարեւոր հայեցակարգային մոտեցում՝ ըստ դրա գործադրման համատեքստի՝ ընտանեկան կամ մասնավոր ոլորտում, ընդհանուր համայնքում կամ հանրային ոլորտում եւ պետության կողմից (օրինակ՝ անազատության մեջ պահելու վայրերում)¹⁴⁹: Հռչակագրում ԿՆԲ-ն բնութագրվում է նաեւ ոչ միայն որպես բռնի գործողություններ, այլեւ որպես խորը արմատավորված սոցիալական խնդիր՝ «տղամարդկանց եւ կանանց միջեւ պատմականորեն այնպիսի անհավասար ուժային հարաբերությունների դրսեւորում, որոնք հանգեցրել են տղամարդկանց կողմից կանանց նկատմամբ գերիշխանության ու խտրականության եւ կանանց լիարժեք առաջադիմության կանխման»¹⁵⁰: **Թիվ 19 ընդհանուր առաջարկությամբ** հետագայում հստակեցվել է, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը խտրականության ձեւ է եւ ԿՆԽՎԿ-ի խախտում չնայած այն հանգամանքին, որ Կոնվենցիայում բռնությունը հստակորեն չի նշվում: Թիվ 19 ընդհանուր առաջարկության մեջ նաեւ ցույց է տրվում կապ կանանց՝ տղամարդկանց ստորադաս համարելու «ավանդական մոտեցումների» եւ կանանց նկատմամբ բռնության միջեւ: Մասնավորապես, այդպիսի գենդերային կարծրատիպերը նպաստում են բռնության որոշ ձեւերի, ինչպիսին է ընտանիքում բռնությունը¹⁵¹: 2017 թվականի հուլիսին, ԿՆԽՎԿ կոմիտեն նաեւ ներկայացրել է թիվ

145 ՄԱԿ-ի կանայք: Կանանց եւ աղջիկների նկատմամբ բռնությունը վերացնելու նպատակով վիրտուալ գիտելիքների կենտրոն, որը հասանելի է հետեւյալ կայքում՝ <http://www.endvawnow.org/en/articles/347-glossary-of-terms-from-programming-essentials-and-monitoring-and-evaluation-sections.html>.

146 Հարկավոր է նշել, որ Ստամբուլի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի «դ» կետով սահմանվում է «կանանց նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնություն» հասկացությունը:

147 ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեա. 1993 թվական. Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագիր. Հոդված 1

148 Տե՛ս *Վելասկես Ռոդրիգեսը ընդդեմ Հոնդուրասի* [Velasquez Rodriguez v. Honduras], Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան (1988 թվական) եւ ՄԻԵԴ, *Օպուզոն ընդդեմ Թուրքիայի*, Գանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ:

149 Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագիր, Հոդված 2:

150 Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագիր:

151 ԿՆԽՎԿ կոմիտե. 1992 թվական. Ընդհանուր առաջարկություն թիվ 19՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ, 11-րդ, 21-րդ, 23-րդ պարբերություններ:

35 ընդհանուր առաջարկությունը կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ՝ թարմացնելով նախորդ՝ կանանց նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնության վերաբերյալ թիվ 19 ընդհանուր առաջարկությունը:

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ հետագա միջազգային փաստաթղթերով լրացուցիչ ձեռնարկվել են ԿՆԲ-ի դեմ պայքարելու՝ արդարադատության համակարգի պարտավորությունները: Օրինակ՝ **Գործողությունների պեկինյան ծրագրով** (ոչ պարտադիր ռազմավարական շրջանակ) ազգային կառավարություններին կոչ է արվում՝

Խթանել կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված բոլոր քաղաքականություններում եւ ծրագրերում գենդերային հայեցակարգը հաշվի առնելու ակտիվ եւ տեսանելի քաղաքականություն (մեյնսթրիմինգ) ակտիվորեն խրախուսել, խթանել եւ իրականացնել այս քաղաքականություններն իրականացնելու համար պատասխանատու անձանց, ինչպես օրինակ՝ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների, ոստիկանության անձնակազմի եւ դատական, բժշկական եւ սոցիալական աշխատողների շրջանում կանանց նկատմամբ բռնության պատճառների, հետեւանքների եւ մեխանիզմների վերաբերյալ գիտելիքների ու ընկալման ընդլայնմանն ուղղված միջոցներ եւ ծրագրեր, ... եւ մշակել ռազմավարություններ՝ ապահովելու համար, որ բռնության կին զոհերի կրկնակի վիկտիմիզացիա տեղի չունենա գենդերային գործոնը հաշվի չառնող օրենքների կամ դատական կամ իրավակիրառ պրակտիկայի պատճառով¹⁵²:

Կանանց նկատմամբ բռնության ձեւերի ընդարձակ սահմանումները ներառում են ընտանեկան բռնությունը (ֆիզիկական, հոգեբանական, սեռական բռնություն), հետապնդումը, կանանց սպանությունը, մարդկանց թրաֆիքինգը, սեռական բռնությունը, սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը, վնասակար ավանդական երեւոյթները, ինչպիսիք են հարկադրական եւ երեխաների ամուսնությունները, հղիության հարկադրական արհեստական ընդհատումը, հարկադրական ստերոիդները եւ, այսպես կոչված, հանուն «պատվի» կատարվող հանցագործությունները: ՄԱԿ-ի կոնվենցիաները եւ Անվտանգության խորհրդի բանաձեւերը հստակորեն անդրադառնում են ԿՆԲ-ի որոշ ձեւերին, ինչպիսիք են մարդկանց թրաֆիքինգը, բռնաբարությունը եւ սեռական բռնությունը: Միջազգային այլ իրավական փաստաթղթերով ձեռնարկվում է որոշակի խոցելի իրավիճակներում գտնվող կանանց բռնությունից պաշտպանելու անհրաժեշտությունը, օրինակ՝ հաշմանդամություն ունեցող կանանց եւ հակամարտության ու հակամարտությանը հաջորդող իրավիճակներում գտնվող կանանց:

Ստամբուլի կոնվենցիան Եվրոպայում առաջին իրավական պարտադիր ուժ ունեցող փաստաթուղթն է, որը պարունակում է ԿՆԲ-ի սահմանում: Սահմանմամբ վերահաստատվում են ԿՆԽՎԿ-ի եւ դրա օժանդակ փաստաթղթերի սկզբունքները:

Ստամբուլի կոնվենցիայի առավել մանրամասն ուսումնասիրություն

Բռնության կանխարգելումը, զոհերի պաշտպանությունը, կատարողների նկատմամբ քրեական հետապնդումը եւ ազգային մակարդակով միասնական քաղաքականության անհրաժեշտությունը Ստամբուլի կոնվենցիայի հիմնաքարերն են: Կոնվենցիայով պահանջվող միջոցները հստակորեն հիմնված են այն նախապայմանի վրա, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը չի կարող վերացվել առանց նպաստելու կանանց եւ տղամարդկանց առավել հավասարությանը, եւ որ հետեւաբար միայն իրական հավասարությունը կանանց ու տղամարդկանց միջեւ եւ ուժերի բաշխման ու վերաբերմունքի փոփոխությունը կարող են իսկապես կանխարգելել մարդու իրավունքների այս լուրջ խախտումը:

Կոնվենցիան պարունակում է մի շարք առաջադիմական հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝

- Կանանց նկատմամբ բռնությունը «մարդու իրավունքների խախտում եւ կանանց նկատմամբ խտրականության ձեւ» ճանաչելը: Կոնվենցիայի համաձայն՝ ԿՆԲ նշանակում է «գենդերային հիմքով բռնության այն բոլոր գործողությունները, որոնք հանգեցնում են կամ ամենայն հավանականությամբ կհանգեցնեն կանանց ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական վնաս կամ տառապանք պատճառելուն, այդ թվում՝ այդպիսի գործողություններ կատարելու սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից կամայականորեն զրկելն ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր կյանքում» (3-րդ հոդվածի «ա» կետ):
- Կոնվենցիայով կողմերից պահանջվում է ներառել գենդերային հայեցակարգ դրա դրույթների իրականացման ընթացքում:

¹⁵² Գործողությունների պեկինյան ծրագիր. Բաժին Դ, 124(Է) պարբերություն:

- Խտրականության բացառման վերաբերյալ ամենահամապարփակ դրույթը Եվրոպայի խորհրդի պայմանագրերի շարքում (21 հատուկ պաշտպանված հիմքեր եւ «ցանկացած այլ կարգավիճակ»):
- Որպես կանանց նկատմամբ բռնության ձեւ սահմանված գործողությունների կամ վարքագծերի համապարփակ ցանկի **քրեականացում** (ներառյալ՝ «**նոր» հանցանքները**, ինչպիսիք են հարկադրական ամուսնությունը, սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը եւ հետապնդումը, հղիության հարկադրական արհեստական ընդհատումը եւ հարկադրական ստերջացումը):
- **Մոտեցումները փոխելու եւ կարծրատիպերը վերացնելու** վերաբերյալ հատուկ դրույթներ:
- Հղում **պատշաճ բարեխղճության** սկզբունքին, որով պետական իշխանություններից պահանջվում է կանխել, քննել ոչ պետական դերակատարների կողմից իրականացված բռնի գործողությունները, պատժել եւ հատուցում նախատեսել դրանց համար:
- Կոնվենցիայով կարգավորվող՝ բռնության ձեւերի առնչությամբ **քննության եւ դատական վարույթի՝ «առանց անհարկի ուշացումների**, միեւնույն ժամանակ քրեական վարույթի բոլոր փուլերում **զոհի իրավունքները** հաշվի առնելով, իրականացումն» ապահովելու՝ Կողմ պետությունների պարտավորությունների մասին բաժնի ներառում:
- Կողմերից պահանջել ապահովել, որ բոլոր միջոցները կազմեն այնպիսի **համակողմանի եւ համակարգված քաղաքականության** մաս, որը կանանց նկատմամբ բռնությանը եւ ընտանեկան բռնությանը բազմակողմանի արձագանքի հնարավորություն է տալիս:
- Հասարակական կազմակերպությունների (այսուհետ՝ ՀԿ) դերի եւ Կոնվենցիայով նախատեսված բոլոր միջոցների, այդ թվում՝ քաղաքացիական հասարակության կողմից ձեռնարկվող միջոցների պատշաճ իրականացման համար **համապատասխան ռեսուրսների հատկացման անհրաժեշտության** ճանաչում:

Նշում եզրույթների մասին՝ զոհ եւ բռնություն վերապրած անձ

Ավելի ու ավելի է բռնություն վերապրած անձ եզրույթն օգտագործվում գեղեցիկին հիմքով բռնության ենթարկված կնոջը նկարագրելու համար: Տվյալ եզրույթը նախընտրելի է, հատկապես աջակցության եւ այլ սոցիալական ծառայությունների համատեքստում, քանի որ այն ավելի սրտապնդող է: Սակայն իրավական համատեքստում **զոհ** եզրույթն է տեղին՝ տուժած կողմին նկարագրելու համար՝ անկախ այն հանգամանքից՝ նա կենդանի է մնացել բռնությունից հետո, թե՛ ոչ, եւ հետեւաբար այս եզրույթն ավելի հաճախ է օգտագործվում տվյալ իրատարակությունում:

Ստամբուլի կոնվենցիայով, ԿՆԽՎԿ-ով, ԿՆԽՎԿ կոմիտեի առաջարկություններով եւ ՄԱԿ-ի ու Եվրոպական մակարդակով տրամադրված ուղղորդմամբ նախատեսվում են կարելու չափանիշներ, թե ինչպես Պետությունը եւ մասնավորապես՝ քրեական արդարադատության համակարգը պետք է պայթարեն կանանց նկատմամբ բռնության դեմ: Այն կարելու սկզբունքները, որոնց մասին գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, ներառում են՝

- **Մարդու իրավունքների հիման վրա միջամտությունները:** Չոհերին արդյունավետ աջակցություն ցուցաբերելու համար բոլոր միջամտությունների հիմքում պետք է լինեն նրանց իրավունքները, կարիքները եւ անվտանգությունը: Դատախազների եւ դատավորների համար այս չափանիշով պահանջվում է զոհակենտրոն մոտեցում, որը կարող է տարբերվել այլ քրեական վարույթներում օգտագործվող մոտեցումից: Քննության եւ որոշում կայացնելու ընթացքում կին զոհերի, այդ թվում՝ որպես վկա հանդես եկող զոհերի հատուկ շահերը պետք է մշտապես հաշվի առնվեն: Այդպիսի մոտեցում արմատավորելու համար կարող են պահանջվել հատուկ միջոցներ՝ հատկապես արդարադատության խոչընդոտները վերացնելու համար միջոցներ: Հարկավոր է նշել, որ սույն ձեռնարկի IV մոդուլը նվիրված է զոհակենտրոն մոտեցման հիմքը կազմող գործելակերպին:
- **Կատարողին պատասխանատվության ենթարկելը:** ԿՆԲ-ի զոհերի համար արդարադատության ամենաթաքնված խոչընդոտներից են ամոթի զգացումը եւ բռնության համար որեւէ կերպ պատասխանատու լինելու մեղավորության զգացումն ու առանց պաշտոնապես իրավական համակարգի ներգրավման՝ լուռ մնալու եւ ոտնձգությունը հանդուրժելու՝ հասարակության ճնշումը: Ուստի քրեական արդարադատության համակարգի ամենակարելու դերերից մեկն ավելի լայն հանրությանն այն մասին ուղերձ հղելն է, որ բռնությունն անընդունելի է՝ անկախ այն հանգամանքից, թե որտեղ է այն գործադրվում, եւ որ կատարողները պատասխանատվության են ենթարկվելու օրենքի համաձայն: Դատախազները եւ դատավորները կարող են բախվել այնպիսի բարդ

իրավիճակների, երբ գոհն ինքը խնդրում է ներողամիտ գտնվել կատարողի նկատմամբ, սակայն իրավական ոլորտի մասնագետները պետք է հիշեն օրենքը միասնականորեն կիրառելու իրենց պարտավորության մասին: Բացի այդ, այն պատճառով, որ կատարողները հաճախ փորձում են մանիպուլյացիայի ենթարկել կամ սպառնալ գոհերին գործը իրավական համակարգ մուտք լինելուց հետո, գոհի համար սրտապնդող կարող է լինել, երբ դատավորը կամ դատախազը կատարողին պարզ հասկացնեն, որ Պետությունն է կառավարում իրավական գործընթացը, եւ գոհը չի կարող փոխել արդյունքը:

- **Յամակարգված եւ միջգերատեսչական մոտեցումը:** Կանանց նկատմամբ բռնությունը բարդ խնդիր է, եւ դրա դեմ պայքարը պահանջում է սերտ համագործակցություն մի շարք մարմինների միջեւ՝ եւ՛ արդարադատության համակարգում, եւ՛ դրանից դուրս: Տեղեկատվության փոխանակումը հատկապես կարեւոր է իրավական վարույթի ընթացքում գոհի անվտանգությունն ապահովելու համար: Յամակարգված մոտեցումը նաեւ նշանակում է, որ առանձին մարմիններ չեն կարող ընդհանուր համակարգում առկա թերությունների համար պատասխանատվությունը դնել մյուս մարմինների վրա: Օրինակ՝ դատախազները վերահսկողություն են իրականացնում ոստիկանության նկատմամբ եւ այս դերում կարող են օգնել բարելավել նրանց՝ արդյունավետ քննություն իրականացնելու կարողությունը: Բացի այդ, համակարգումը պահանջվում է ռիսկերի արդյունավետ եւ մանրակրկիտ գնահատում ապահովելու համար: **Ռիսկի գնահատումը** գործընթաց է, որի ընթացքում պարբերաբար որոշվում եւ գնահատվում են ռեցիդիվի, բռնության սրացման եւ նույնիսկ մահվան ելքով բռնության հնարավոր ռիսկերը: Որպես կանոն, ոստիկանության աշխատակիցներն իրականացնում են ռիսկերի սկզբնական գնահատում, սակայն դատախազները եւ դատավորները նույնպես պատասխանատու են ռիսկը կառավարելու համար¹⁵³: Ռիսկերի գնահատումն արդյունավետորեն իրականացնելու համար գնահատման մեթոդաբանությունը պետք է միասնական լինի պատասխանատու բոլոր մարմինների համար. ամբողջ համակարգում պետք է օգտագործվի ընդհանուր մեկ «լեզու» եւ կատարողի կողմից կրկին հանցանք կատարելու ռիսկի գնահատման մի շարք հիմնական չափանիշներ:
- **Մասնագետների վերապատրաստումը:** Միջազգային իրավունքով ոչ միայն Պետություններից պահանջվում է ընդունել օրենքներ եւ քաղաքականություն՝ կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարելու համար, այլեւ նրանք պետք է ապահովեն, որ համապատասխան իրավական ոլորտի մասնագետները կարողանան կիրառել օրենքը եւ պահպանել քաղաքականությունը: Կանանց նկատմամբ բռնության որոշակի թեմաներին նվիրված վերապատրաստման առանձին դասընթացները, որոնք կարող են նախատեսված լինել տարբեր մասնագետների համար, որոնց թվին կարող են պատկանել սոցիալական աշխատողները, բուժաշխատողները, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվածների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող աշխատակիցները եւ այլն, կամ կոնկրետ խմբի համար դասընթացներն ամենաարդյունավետն են: Սակայն բոլոր դատախազները եւ դատավորները պետք է անցնեն հիմնական վերապատրաստում՝ բռնության տվյալ ձեւի վերաբերյալ: Ընդլայնված եւ լրացուցիչ վերապատրաստման դասընթացները կարող են նույնպես անհրաժեշտ լինել, օրինակ՝ մասնագետներին օրենքում կատարված այնպիսի փոփոխությունների մասին տեղեկացնելու համար, ինչպիսիք են պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունների ներառումը եւ դրանք սահմանելուց հաշվի առնվող նկատառումները, կամ այն իրավիճակների մասին խոսելու համար, որոնք պահանջում են հատուկ արձագանք, օրինակ՝ առցանց եւ կիբեռ հետապնդման՝ որպես ընտանեկան բռնության ձեւի աստիճանաբար ավելի լայն տարածումը:

Ընտանեկան հարցերով քրեական արդարադատության համատեքստում կանանց նկատմամբ բռնությունը թաքնված հանցագործություն է, ինչը նշանակում է, որ այդպիսի բռնության շատ ձեւերի մասին հանրությունը տեղյակ չի լինում (դրանք տեղի են ունենում ընտանիքում կամ հարաբերություններ ունեցող անձանց միջեւ), եւ պետական մարմինները դեպքերից շատերի մասին երբեք չեն տեղեկացվում: Եվրոպական միության՝ Յիմնարար իրավունքների գործակալության (այսուհետ՝ ՅԻԳ) կողմից անցկացված հետազոտության շրջանակներում (որը ներառել է հարցազրույցներ 42 000 կանանց հետ) զուգընկերների կամ զուգընկեր չհանդիսացող անձանց կողմից ֆիզիկական եւ սեռական բռնության ենթարկված կանանց հարցրել են, թե ինչու նրանք չեն դիմել ոստիկանության բռնության ամենալուրջ դեպքից հետո, եւ ամենատարածված պատասխանները ներառում էին. « ես ինքս եմ լուծել այդ խնդիրը. կարծում էի, որ դա բավականաչափ լուրջ չէ, կամ երբեք մտքովս չէր անցել. ամոթի եւ անհարմարության զգացումի պատճառով. չէի ցանկանում, որ որեւէ մեկն իմանա, կամ դա իմ մասնավոր գործն էի համարում. հանցանքը կատարողից կամ պատասխան գործողություններից վախենալու պատճառով»¹⁵⁴:

¹⁵³ Ստամբուլի կոնվենցիա, 3-րդ կարգ 51:

¹⁵⁴ ՅԻԳ՝ Եվրոպական միության՝ Յիմնարար իրավունքների գործակալություն. 2014 թվական. Բռնություն կանանց նկատմամբ. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն, Յիմնական արդյունքներ, 64-րդ էջ:

Օ քննարկման հարց: Գործող մասնագետները պետք է դիտարկեն ՀԻԳ-ի հետազոտության եզրակացություններն այն գործոնների մասին, որոնց պատճառով բռնության կին զոհերը չեն դիմում ոստիկանություն, եւ քննարկեն, թե արդյոք նույն գործոնները կարող են ազդեցություն ունենալ արդարադատության հասանելիության վրա արդարադատության շղթայի մյուս փուլերում, եւ թե ինչ կարող են անել իրավական ոլորտի մյուս մասնագետները, դատախազները եւ դատավորներն այս գործոնների ազդեցությունը նվազեցնելու համար:

Հաջորդող ենթաբաժինները կենտրոնանում են Արեւելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց նկատմամբ բռնության երեք ամենատարածված ձևերի վրա՝ ընտանեկան բռնություն, բռնաբարություն ու սեռական բռնություն եւ վնասակար երեւույթներ:

3.2.1. Ընտանեկան բռնություն

Իրավական չափանիշների ուսումնասիրություն

Ընտանեկան բռնությունը, որը տարբեր իրավական համակարգերում երբեմն կոչվում է *զուգընկերոջ կողմից բռնություն* կամ *ընտանիքում բռնություն*, համարվում է կանանց նկատմամբ բռնության ամենատարածված եւ «ամենաթաքնված ձևերից մեկը»¹⁵⁵: ՀԻԳ-ի հետազոտության համաձայն՝ Եվրոպական միությունում կանանց 31 տոկոսը 15 տարեկանից հետո ենթարկվել է ֆիզիկական բռնության կամ զուգընկերոջ, կամ զուգընկեր չհանդիսացող անձի կողմից¹⁵⁶: Ընտանեկան բռնությունը որպես զուգընկերոջ կողմից գործադրված ֆիզիկական բռնություն սահմանելը, իրականում, բռնության տվյալ ձեւի նեղ ընկալում է: Ընտանեկան բռնությունը կարող է ազդել բոլոր տարիքի կանանց վրա եւ կարող է ներառել «ծեծ, բռնաբարություն, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության այլ ձևեր, հոգեբանական եւ այլ ձևերի բռնություն, որոնք շարունակվում են ավանդական մոտեցումների հետեւանքով»¹⁵⁷:

Ստամբուլի կոնվենցիայում ընտանեկան բռնությունը սահմանվում է որպես՝

[Ֆ]իզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական բռնության բոլոր գործողությունները, որոնք կատարվում են ընտանիքի կամ ընտանեկան միավորի ներսում կամ նախկին կամ ներկա ամուսինների կամ զուգընկերների միջեւ՝ անկախ այն հանգամանքից, թե արդյոք կատարողն ունի կամ ունեցել է զոհի հետ նույն բնակության վայրը (Հոդված 3):

Ընդհանուր նկատառումներ

Ընտանեկան բռնությունը (այսուհետ՝ ԸԲ) ոչ միայն կանանց նկատմամբ ամենահաճախ կատարվող հանցագործությունն է, այլեւ այն հանցագործությունը, որի հետ իրենց աշխատանքային գործունեության ընթացքում կրախվեն բազմաթիվ դատախազներ եւ դատավորներ: Ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերը կարող են շատ շփոթեցնող լինել իրավական ոլորտի գործող մասնագետների համար, քանի որ պահանջում են հատուկ մոտեցում: Ի տարբերություն այլ հանցագործությունների՝ ընտանեկան բռնության դեպքերը հաճախ գաղտնի են պահվում եւ՝ կատարողի, եւ՝ զոհի կողմից, դրանք տեղի են ունենում մասնավոր ոլորտում եւ սովորաբար կրում են շարունակական բնույթ:

Ընտանեկան բռնությունը ներառում է ֆիզիկական, սեռական եւ հոգեբանական բռնություն (վերահսկող վարքագիծ) եւ հաճախ՝ բռնության մեկից ավելի տեսակներ միաժամանակ: Հաճախ ընտանեկան բռնությունն ընկալվում է ըստ բռնության մասին կարծրատիպային ենթադրությունների, ինչի հետեւանքով հոգեբանական կամ էմոցիոնալ բռնությունը բացառվում է: Ուստի դատավորները եւ դատախազները հաճախ կարեւորություն չեն տալիս բռնության այդ տեսակներին կամ չեն ցանկանում պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություններ տալ այն դեպքում, երբ առկա չէ ֆիզիկական բռնություն: Բացի դրանից, չնայած այն հանգամանքին, որ բազմաթիվ ազգային իրավական համակարգերում դրանք չեն ճանաչվում որպես այդպիսին՝ չամուսնացած զույգերի միջեւ տեղի ունեցող բռնությունը՝ **հանդիպումների ժամանակ բռնությունը**, եւ նախկին զուգընկերների միջեւ տեղի ունեցող

155 ԿԽԿԿ կոմիտե. 1992 թվական. Ընդհանուր առաջարկություն թիվ 19՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ, 23-րդ պարբերություն:
 156 ՀԻԳ՝ Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն, Կանանց նկատմամբ բռնություն. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն, Հիմնական արդյունքներ, 2014 թվական, 39-րդ էջ.
 157 ԿԽԿԿ կոմիտե. 1992 թվական. Ընդհանուր առաջարկություն թիվ 19՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ, 23-րդ պարբերություն:

բռնությունը՝ **հետապնդումը** (ներառյալ՝ կիբեռ հետապնդումը), նույնպես ընտանեկան բռնության ձևեր են:

Ընտանեկան բռնության եւ սեռական բռնության հետ կապված հանցագործությունները հաճախ հատվում են: ՀԻԳ-ի հետազոտության համաձայն՝ սեռական բռնության դեպքերն ավելի հաճախ կատարվում են զուգընկերոջ, ընկերոջ կամ ծանոթի, քան անծանոթի կողմից: Բացի դրանից, զուգընկերոջ կողմից բռնության ենթարկված կանանց շրջանում բռնության կրկնվող դեպքերը սովորական երեւոյթ են, ներառյալ՝ եւ՝ ֆիզիկական, եւ՝ սեռական բռնության կրկնվող ձևերը: Օրինակ՝ ներկայիս զուգընկերոջ կողմից բռնաբարության ենթարկված կանանց կեսից ավելին (կամ այն կանանց, որոնց զուգընկերը կատարել է բռնաբարության կամ հարկադրաբար սեռական հարաբերություն ունենալու փորձ) ենթարկվել է սեռական բռնության ավելի քան մեկ անգամ¹⁵⁸: Սույն ձեռնարկում ընտանեկան բռնությունը եւ սեռական բռնությունը դիտարկվում են որպես առանձին թեմաներ (այստեղ եւ հաջորդող մոդուլներում), սակայն դատախազները եւ դատավորները պետք է տեղյակ լինեն, որ ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերը կարող են չսահմանափակվել ֆիզիկական բռնությամբ, եւ որ հարաբերություններում (նույնիսկ ամուսնական կյանքում) տեղի ունեցող սեռական բռնությունը պետք է օրենքով կարգավորվի այնպես, ինչպես այն դեպքերը, երբ կատարողն անծանոթ անձ է:

Ընտանեկան բռնությունը վերաբերում է այն մարդկանց, որոնց կյանքն անբավարար լիարժեք կապված է. գոհը եւ կատարողը կարող են բնակվել նույն տանը եւ (կամ) ընդհանուր երեխաներ ունենալ: Չոհը եւ կատարողը միմյանց մոտիկից ճանաչում են, եւ որոշները շարունակում են միասին բնակվել իրավական վարույթի ընթացքում:

Ընտանեկան բռնությունը տեղի է ունենում հստակ սցենարով, որը ներառում է ծայրահեղ բռնության փուլեր, որոնց հետեւում են այնպիսի ժամանակահատվածներ, երբ կատարողը բռնություն չի գործադրում եւ զղջում է: Սա հայտնի է որպես **բռնության շրջան**, որում կան սրացման, զղջալու եւ այնուհետեւ շարունակվող բռնության ժամանակահատվածներ: Կարելի է, որ իրավական ոլորտի գործող մասնագետները ռիսկերի գնահատում իրականացնելիս կամ կատարողի՝ բռնություն դրսեւորելու վարքագիծը դիտարկելիս տեղյակ լինեն, թե ինչպես է գործում բռնության շրջանը:

Բռնության բոլոր ձևերից կրկնակի վիկտիմիզացիայի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է ընտանեկան բռնության դեպքում: ՀԻԳ-ի ուսումնասիրության համաձայն՝ բռնության ամենից հավանական կրկնվող ձևերն են հրելը կամ կտրուկ շարժումով դիպչելով հեռացնելը, ապտակելը, արագությամբ բռնելը կամ մազերից քաշելը կամ բռնացնելը կամ կոշտ առարկայով հարվածելը: Հարցմանը մասնակցած կանանց մոտավորապես 42 տոկոսը հայտնել է, որ նախկին զուգընկերները հարվածել կամ ոտքով խփել են նրանց վեց կամ ավելի անգամ: Կանանց ավելի քան 20 տոկոսը հայտնել է, որ նրանց ներկայիս զուգընկերները քաշել են նրանց մազերը, հարվածել բռնացնելով կամ նրանց գլուխը սեղմել որեւէ բանի վեց կամ ավելի անգամ¹⁵⁹:

Ընտանեկան բռնության դեպքերը սովորաբար հասնում են իրավական համակարգ առանձնապես դաժան դեպքից հետո, որը հազվադեպ է առաջին անգամ տեղի ունենում: Միացյալ Թագավորությունում անցկացված՝ հանցագործությունների վերաբերյալ հետազոտությամբ պարզվել է, որ կինը մինչեւ առաջին անգամ ոստիկանություն դիմելը միջինում ենթարկվում է 35 ընտանեկան բռնության դեպքի¹⁶⁰: Դատախազները եւ դատավորները պետք է ի գիտություն ընդունեն այս տվյալները եւ հատկապես ուշադիր լինեն՝ դեպքի լրջությունը չթերազնահատելու, եւ գոհին համբերություն դրսեւորել կամ կատարողի հետ հաշտվելու տարբերակներ դիտարկել չառաջարկելու համար: Եթե գոհը որոշել է քայլեր ձեռնարկել իրավական համակարգի միջոցով իր իրավունքները պաշտպանելու համար, ապա, ամենայն հավանականությամբ, նա փորձել է այլ տարբերակներ եւ հասկացել, որ դրանք անարդյունավետ են: Բացի դրանից, օգնություն խնդրող գոհերի մեծամասնությունը ցանկանում են վերջ դնել բռնությանը, սակայն ոչ միշտ են ցանկանում, որ իրենց ամուսինները կամ զուգընկերները ազատագրվեն:

ԸԲ գործերի բնույթով պայմանավորված՝ դատախազներից եւ դատավորներից պահանջվում է կարեկցանքով եւ ըմբռնումով մոտենալ հարցին: Նրանք պետք է պատրաստ լինեն աջակցելու գոհին՝ կատարողի նկատմամբ մեղադրական դատավճիռ ապահովելու համար: Իրավական ոլորտի մասնագետներն ունեն հավասար կարելու դեր հասարակությանն ընտանեկան բռնությունն անհանդուրժելի լինելու մասին հստակ ուղերձ հղելու հարցում:

158 Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ). 2014 թվական. Բռնությունը կանանց նկատմամբ. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն, Հիմնական արդյունքները, 43-րդ էջ:
159 Նույն տեղում:
160 ՏԵՍ՝ Թագավորության դատախազության ծառայություն. 2011 թվական. «Ընտանեկան բռնություն. փաստեր, խնդիրներ, ապագա. Հանրային դատախազության ղեկավարի՝ Կեյր Ստարմերի խոսքը,» 2011 թվականի դեկտեմբերի 4, հասանելի է հետեւյալ կայքէջում՝ http://www.cps.gov.uk/news/articles/domestic_violence_-_the_facts_the_issues_the_future/:

Ընտանեկան բռնության զոհերին հասկանալը

Իրենց վերապրածի պատճառով ընտանեկան բռնության զոհերը կարող են շուրջ մեջ լինել եւ սովորաբար սթրեսի մեջ են: Հնարավոր է՝ որոշ զոհեր ծանր տրավմայի ենթարկված լինեն: Չուզընկերոջ կողմից գործադրված բռնությունը զոհերի մոտ թողնում է լուրջ հոգեբանական հետեւանքներ (ֆիզիկական, սեռական կամ հոգեբանական բռնություն), ինչպիսիք են խիստ դեպրեսիան, անհանգստությունը, խոցելիության զգացողությունը, վստահության կորուստը եւ խուճապի նոպաները¹⁶¹: Չոհերին կարող է դժվար լինել քնել կամ կենտրոնանալ: Հուզական եւ հոգեբանական այս բոլոր ռեակցիաները կարող են ազդել արդարադատության համակարգի հետ զոհի փոխհարաբերության վրա եւ իր գործի հետ կապված որոշումներ կայացնելու կարողության վրա:

Չկան «տիպիկ» զոհեր, եւ յուրաքանչյուր անձ ունի հաղթահարման տարբեր մեթոդներ: Որոշ զոհեր շատ էմոցիոնալ են (նրանք կարող են արտասվել հարցաքննության ժամանակ կամ դատարանում), մինչդեռ մյուսները թերեւս տարակուսում են կամ ներամոլոփ են: Որոշ զոհեր համագործակցության չեն գնում, մինչդեռ մյուսները կարող են լինել ակտիվ եւ մասնակցել իրավական վարույթին: Պետք է ենթադրություններ կատարել՝ ելնելով զոհի վարքագծից: Այն, որ զոհը տարակուսում է, չպետք է մեկնաբանվի այնպես, որ դեպքը տեղի չի ունեցել, կամ գործը լուրջ չէ: Եվ ոչ էլ զոհի մասնակցությունն իրավական վարույթին պետք է նշանակի, որ նա «չափազանց պատրաստակամ է» եւ փորձում է օգուտ քաղել:

Որոշ իրավական համակարգերում ոստիկանությունն իրավասու է իրականացնելու ձերբակալում, եթե կա բավարար հիմք՝ կարծելու, որ տեղի է ունեցել ընտանեկան բռնություն: Նույնիսկ այն երկրներում, որտեղ այդպիսի դրույթները բացակայում են, ընտանեկան բռնության դեպքերը կարող են գրավել իրավապահ մարմինների ուշադրությունը, նույնիսկ եթե զոհը ոչ մի քայլ չի ձեռնարկել (օրինակ՝ եթե ոստիկանությունն արձագանքում է հարեւանի ահազանգին): Այդպիսի դեպքերում զոհը կարող է թշնամաբար տրամադրված լինել իրավական համակարգի նկատմամբ, որը փորձում է կատարողին պատասխանատվության ենթարկել նրա գործողությունների համար: Կարելի է, որ արդարադատության ոլորտի դերակատարներն այդպիսի իրավիճակում զայրույթ չդրսեւորեն զոհի նկատմամբ, այլ բացատրեն, որ պետությունը պարտավոր է ապահովել իրավունքի գերակայությունը: Կարող է նպատակահարմար լինել զոհին բացատրել, որ մեղադրանքի կողմին աջակցելուն եւ դրա հետ համագործակցելուն ուղղված նրա գործողությունները, ինչպիսիք են ցուցմունք տալը, չափազանց կարելի են, սակայն կատարողի դեմ գործ հարուցելը նրա պարտականությունը չէ:

Հարկավոր է հիշել, որ ընտանեկան բռնության զոհերի զգալի մասը հնարավոր է, որ նախկինում իրավապահ մարմինների եւ արդարադատության համակարգի հետ առնչվելու վատ փորձ ունենա: Օրինակ՝ հաճախ զոհը նախկինում հայտնել է բռնության դեպքերի մասին, սակայն ոստիկանությունը միջոցներ չի ձեռնարկել: Կամ հնարավոր է, որ տրվել է պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն, սակայն կատարողը քրեական հետապնդման չի ենթարկվել կարգադրության պայմանները խախտելու համար: Դատախազները եւ դատավորները չպետք է զարմանան, եթե զոհերը չվստահեն եւ թերահավատորեն մոտենան իրավական համակարգին կամ մեծ ակնկալիքներ չունենան պետության կողմից տրամադրվող աջակցության մասով: Իրավական ոլորտի մասնագետները պետք է հավաստիացնեն զոհին, որ պետությունը տրամադրելու է իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց:

Չոհերը չպետք է համարվեն պասիվ: Նրանցից շատերը դիմացկուն են ու գտել են իրենց եւ իրենց երեխաների անվտանգությունն ապահովելու եղանակներ: Արդարադատության ոլորտի մասնագետները պետք է հասկանան, որ բռնություն գործադրողի կողքին մնալը հաղթահարման մեխանիզմ է:

Չոհերը բախվում են բռնության կրկնման շատ մեծ ռիսկի, երբ փորձում են վերջ դնել հարաբերություններին, եւ այս հանգամանքը, ինչպես եւ այլ կարելի գործոններ (օրինակ՝ ֆինանսական կամ այլ կախվածություն կատարողից, ճնշումն ընտանիքի եւ համայնքի կողմից, ամոթի զգացումը, խարանը եւ այլն) բռնություն պարունակող հարաբերությունները շարունակելու եւ բռնության դեպքերի մասին չհայտնելու ծանրակշիռ պատճառներ են կանանց համար: Իրականում զոհերը սովորաբար հայտնում են բռնության մասին, երբ այն հատկապես դաժան է, եւ երբ զգում են, որ իրենց լուրջ վտանգ է սպառնում: Չոհերը նաեւ մեծ հավանականությամբ համագործակցում են քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների հետ այն դեպքում, երբ զգում են, որ իրենք, իրենց երեխաները եւ ընտանիքի մյուս անդամներն ապահով են, եւ կատարողի կողմից հետագա ոտնձգության վտանգը բացակայում է:

¹⁶¹ ՀԻԳ, Եվրոպական միության Հիմնարար իրավունքների գործակալություն. 2014 թվական. Բռնությունը կանանց նկատմամբ. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն, Հիմնական արդյունքները, 57-րդ էջ:

Ընտանեկան բռնություն իրականացնող անձանց հասկանալը

Ընտանեկան բռնություն իրականացնող անձինք կարող են մանիպուլյացիոն վարքագիծ դրսևորել ինչպես դատարանում, այնպես էլ դատարանից դուրս (օրինակ՝ դատական նիստի օրը հետաձգելու, դատարանում գոհին (վկային) վախեցնելու միջոցով): Իրականում սա այն մարտավարությունն է, որի միջոցով նրանք մանիպուլյացիայի են ենթարկում գոհին: Կատարողներն օգտագործում են բռնությունը՝ գոհի վրա ազդեցություն ունենալու եւ նրան վերահսկելու համար, եւ ուստի գործն իրավական համակարգ մուտք լինելուց հետո բռնությունը հաճախ դառնում է ավելի դաժան եւ ուժգին՝ վերահսկողությունը վերականգնելու նպատակով:

Կատարողը դատարանում կարող է թվալ հանգիստ եւ ողջամիտ: Հարեւանները, որոնք հանդես են գալիս որպես վկաներ, հաճախ հայտնում են, որ կատարողները «թվում են բարեհամբույր» կամ հանգիստ: Իրավական ոլորտի մասնագետները պետք է հիմնվեն ռիսկի գնահատման ընդունված չափանիշների վրա, ինչպիսիք են նախկինում բռնություն պարունակող վարքագծի մասին ապացույցները, բռնության դաժանության մասին ապացույցները, թմրամիջոցներ կամ ալկոհոլ օգտագործելը եւ այլն: Ինչպես նշվել է վերը, շատ կարեւոր է նաեւ, որ գործող մասնագետները կատարողին բացատրեն, որ Պետությունն է իրականացնում վերահսկողություն եւ կայացնում որոշումներ, եւ այդ նպատակով կարող է պահանջվել, որ կատարողին հեռացնեն դատարանի դահլիճից, եթե պարզվում է, որ նա վախեցնում է գոհին:

Ընտանեկան բռնության հետ կապված «առասպելները» հերքելը

Գենդերային կարծրատիպերն ազդում են կանանց կյանքի տարբեր ոլորտների վրա, սակայն կանանց համար արդարադատության հասանելիության համատեքստում ամենավնասակար կարծրատիպերը վերաբերում են ընտանեկան բռնությանը: Շատ տարածված, թեեւ սխալ համոզմունք է, որ ընտանեկան բռնությունը մասնավոր կամ ընտանեկան հարց է եւ հետեւաբար պետք է լուծվի ընտանիքում առանց պետության միջամտության:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ: *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* գործը, որում պետությունն արդյունավետորեն չէր արձագանքել ընտանեկան բռնությանը, ցույց է տալիս, թե ինչպես այս համոզմունքը կարող է զրկել կանանց օրենքի հավասար պաշտպանությունից¹⁶²: «Մասնավոր կամ ընտանեկան հարցին» միջամտելուց խուսափելու համար իշխանությունները չէին ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ դիմումատուի ամուսնու դեմ չնայած պարբերաբար կրկնվող ընտանեկան բռնության լուրջ դեպքերի¹⁶³: Նա այնուհետեւ սպանել էր դիմումատուի մորը, երբ վերջինս փորձում էր օգնել դիմումատուին լքել ընտանեկան տունը: ՄԻԵԴ-ը գտել էր, որ դիմումատուի գործն առերեւոյթ ցույց է տալիս, որ ընտանեկան բռնությունը հիմնականում ազդում է կանանց վրա, եւ որ դատական համակարգի ընդհանուր եւ խտրական պասիվությունը Թուրքիայում ստեղծել էր այնպիսի միջավայր, որը նպաստել էր ընտանեկան բռնությանը¹⁶⁴: Այս եզրահանգումը հաստատվել է *Դուրմազն ընդդեմ Թուրքիայի* գործում, որը վերաբերում էր ընտանեկան բռնության գոհի մահվան հանգամանքների ոչ արդյունավետ քննությանը¹⁶⁵:

Այն թյուրըմբռնումը, որ ընտանեկան բռնությունը մասնավոր ընտանեկան հարց է, նաեւ ներառում է ենթադրություններ «նորմալ ընտանեկան հարաբերությունների» եւ ընտանիքում գենդերային դերերի մասին:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ: *Իսատու Յալլովն ընդդեմ Բուլղարիայի* գործով ԿՆԽՎԿ կոմիտե ներկայացված գանգատի մասով Կոմիտեն նկատել էր, որ «իշխանությունների գործողությունները հիմնված էին այն կարծրատիպային գաղափարի վրա, որ ամուսինը գերակա դիրք ունի, եւ որ նրա կարծիքին պետք է լուրջ վերաբերվել՝ անկախ այն հանգամանքից, որ ընտանեկան բռնությունը համամասնորեն էապես ավելի շատ է ազդում կանանց վրա, քան տղամարդկանց»: Կոմիտեն պարզել էր, որ այն կարծրատիպը, որ տղամարդիկ տան գլուխն

162 ՄԻԵԴ, *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի*, Գանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ, 185-191-րդ պարբերություններ:
163 Նույն տեղում, 96-րդ պարբերություն:
164 Նույն տեղում, 198-201-րդ պարբերություններ: Այս մոտեցումը պահպանվել է հատկապես Սոլդովայի Հանրապետության դեմ հարուցված ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերում, որտեղ ներպետական իշխանությունները նույնանման պասիվ եւ խտրական վերաբերմունք էին ցուցաբերել ընտանեկան բռնության կին գոհերի նկատմամբ: Տե՛ս, օրինակ, *Երեմիան ընդդեմ Սոլդովայի Հանրապետության*, Գանգատ թիվ 3564/11, 2013 թվականի մայիսի 28-ի վճիռ, եւ *Սուդորիկն ընդդեմ Սոլդովայի Հանրապետության*, Գանգատ թիվ 74839/10, 2013 թվականի հուլիսի 16-ի վճիռ:
165 *Դուրմազն ընդդեմ Թուրքիայի*, Գանգատ թիվ 3621/07, 2014 թվականի նոյեմբերի 13-ի վճիռ, 65-րդ պարբերություն: Տե՛ս նաեւ *Արդարադատության հավասար հասանելիություն Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ նախադեպային իրավունքում*, Եվրոպայի խորհուրդ:

են, եւ դրա հետ կապված՝ տղամարդկանց գերազանցության մասին ենթադրությունն ազդել է կողմ պետության կողմից Յալլովի՝ բռնության մասին հայտարարությունները քննելու փոխարեն Յալլովի զուգընկերոջ՝ ընտանեկան բռնության մասին հայտարարությունները քննելու մասին որոշում կայացնելու վրա:

Ընտանիքում գենդերային դերերի մասին այդպիսի ենթադրությունները կարող են ազդեցություն ունենալ իրավական համակարգում գործողությունը կամ գործողություններն ընտանեկան բռնություն համարելու եւ պատժամիջոցներ կամ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություններ սահմանելու համար պահանջվող ծանրության մակարդակը որոշելու վրա: Արդյունքում կարող են ստեղծվել ընտանեկան բռնության վերաբերյալ չափազանց նեղ ըմբռնման կամ կարծրատիպային ենթադրությունների վրա հիմնված խիստ չափանիշներ, որոնք իրենց հերթին կարող են ազդել կանանց՝ արդար դատաքննության իրավունքի վրա¹⁶⁶:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ: 4.4.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով, Բուլղարիայի դատարանները գտել էին, որ 4.4.-ի եւ նրա երեխաների կյանքին կամ առողջությանն անմիջական վտանգ չի սպառնում, քանի որ նրանք չէին ենթարկվել ընտանեկան բռնության պաշտպանության համար դիմելուն նախորդող ամսվա ընթացքում: ԿՆԽՎԿ կոմիտեն պարզել էր, որ Բուլղարիայի դատարանների կողմից 4.4.-ի օգտին բռնություն գործադրող իր զուգընկերոջից մշտական պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն սահմանելու մերժումը հիմնված է եղել «ընտանեկան բռնության վերաբերյալ կարծրատիպային, կանխակալ եւ հետեւաբար խտրական գաղափարների վրա»¹⁶⁷: Կոմիտեն նշել է, որ գենդերային հիմքով բռնությունն անպայմանորեն չի ենթադրում ուղղակի եւ անմիջական վտանգ գոհի համար, այն չի սահմանափակվում ֆիզիկական վնասով եւ ներառում է «այն գործողությունները, որոնք պատճառում են հոգեբանական կամ սեռական վնաս կամ տառապանք, այդպիսի գործողություններ կատարելու սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից այլ կերպ զրկելը»¹⁶⁸:

Այն դեպքերում, երբ ենթադրվում է, որ ծնողներից մեկն իրականացնում է ընտանեկան բռնություն, գենդերային կարծրատիպերին հետեւելը նաեւ կարող է ազդել կանանց իրավունքների վրա, եթե իրավական վարույթում որոշվում են երեխաների խնամքի եւ խնամակալության հետ կապված հարցեր: Ընտանեկան իրավունքի հետ կապված գործերում (ինչպիսիք են երեխայի խնամակալության ու տեսակցության վերաբերյալ գործերը) գենդերային կարծրատիպերի ազդեցության խնդիրը մանրամասն դիտարկվում է 3.3 մոդուլում:

Ստորել բերված աղյուսակում ներկայացված է, թե ինչպես մեկ կարծրատիպը կարող է հանգեցնել ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերով բազմաթիվ հետեւությունների¹⁶⁹:

Կարծրատիպը	Տղամարդիկ տան գլուխն են/պետք է լինեն տան գլուխը
(Խմբային) ենթադրություն	Տղամարդիկ բացառիկ իշխանություն ունեն միջանձնային եւ ընտանեկան հարաբերություններում, իսկ կանայք այդ նույն հարաբերություններում ստորադաս դիրքում են
Հետեւություններ (անհատի վերաբերյալ)	Հնարավոր հետեւությունները ներառում են՝ <ul style="list-style-type: none"> • տղամարդը կարող է արդարացված կերպով գործադրել բռնություն՝ իր կնոջը կարգավարժելու համար, եթե նա իրեն չի ենթարկվում • տղամարդը կարող է արդարացված կերպով գործադրել բռնություն կամ բռնության սպառնալիքներ՝ ամուսնական կյանքում եւ ընտանեկան հարաբերություններում իշխանությունը պահպանելու համար • (բռնություն գործադրող) տղամարդու ցանկությունները պետք է ավելի առաջնային լինեն, քան նրա կնոջ եւ երեխաների ցանկությունները, այդ թվում՝ իրավական վարույթում (օրինակ՝ երեխայի խնամակալության հետ կապված վարույթում):

166 Տե՛ս՝ 4.4.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2011 թվական), Հաղորդագրություն թիվ 20/2008, 9.11-9.12 պարբերություններ:
 167 Նույն տեղում, 9.12 պարբերություն
 168 Նույն տեղում, 9.11-9.12 պարբերություններ Նույն տեղում, 9.8 պարբերություն
 169 Սիմոն Զյուսաք. 2014 թվական> Կարծրատիպերի վերացումը դատական համակարգում՝ Կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում: Պատրաստվել է ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, 18-րդ էջ:

Օ Զննարկման հարցեր

- Դիտարկե՞ք հետեւյալ պնդումը՝ «Եթե բռնությունը բավական լուրջ է, ապա զոհը ցուցմունք կտա դատարանում»: Այս պնդումը ճի՞շտ է, թե սխալ: Բացատրե՞ք ձեր պատասխանը:
- Դիտարկե՞ք ստորեւ ներկայացված «առասպելներն» ու կարծրատիպերը եւ որոշե՞ք արդարադատության օրինակելի շղթայի այն փուլերը, որոնցում այս «առասպելները» եւ կարծրատիպերը կարող են ազդել կանանց համար արդարադատության հասանելիության վրա:

«Առասպելներն» ու կարծրատիպերը	Փաստեր
<p>Ընտանեկան բռնությունը հազվադեպ երեւոյթ է եւ տեղի է ունենում միայն «խնդիրներ ունեցող» ընտանիքներում:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ընտանեկան բռնությունը հաճախ հանդիպող երեւոյթ է եւ կարող է վերաբերել սոցիալ-տնտեսական, կրթական, մշակութային եւ էթնիկական բոլոր խմբերին: ԵՄ 28 պետություններում անցկացված հետազոտության համաձայն՝ կանանց 22 տոկոսը տղամարդու հետ հարաբերություններում ենթարկվել է ֆիզիկական եւ (կամ) սեռական բռնության¹⁷⁰: Ընդհանուր առմամբ, կանանց 13-ից 61 տոկոսը հաղորդում է զուգընկերոջ կողմից ֆիզիկական բռնության ենթարկվելու մասին¹⁷¹:
<p>Չուզընկերների միջեւ բռնությունը մասնավոր հարց է:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Չուզընկերների միջեւ բռնությունը գենդերային հիմքով բռնության ձև է: Պետությունները պարտավոր են կանխարգելել բռնությունը, պաշտպանել զոհերին եւ պատժել կատարողներին:
<p>Եթե բռնությունը եւ ոտնձգություններն իսկապես դաժան լինեին, ապա զոհը կհեռանար, եթե ցանկանար:</p> <p>Եթե զոհն իսկապես դաժան ծեծի է ենթարկվել, ապա նա չի հեռացել, քանի որ մագրիստական հաճույք է ստացել դրանից:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Չոհերը բռնություն պարունակող հարաբերություններն ավարտելու մասին որոշումներ են կայացնում ելնելով բարդ նկատառումներից, այդ թվում՝ ինչպես լավագույնս պաշտպանել իրենց եւ իրենց երեխաներին: • Այն դեպքերը, որոնք հասնում են իրավական համակարգ, միայն մասամբ են ներկայացնում զոհի՝ որոշում կայացնելու գործընթացը, եւ այն քայլերը, որոնք նա ձեռնարկել է բռնություն պարունակող հարաբերություններից ազատվելու համար: • Իրականում, հաշվարկվել է, որ զուգընկերոջ կողմից երբեւէ ֆիզիկական ոտնձգության ենթարկված կանանց 19-ից 51 տոկոսը տանից հեռանում են առնվազն մեկ գիշերով, իսկ 8-ից 21 տոկոսը փորձում են հեռանալ երկուսից հիևզ անգամ:¹⁷²
<p>Նույնիսկ եթե բռնություն տեղի է ունենում հարաբերություններում, դա հավանաբար եզակի դեպք է:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Բռնության բոլոր ձևերից կրկնակի վիկտիմիզացիայի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է ընտանեկան բռնության դեպքում: Օրինակ՝ Միացյալ Թագավորությունում հաշվարկվել է, որ զոհերի մոտավորապես կեսը կրկին վիկտիմիզացիայի է ենթարկվում երկու կամ ավելի անգամ, եւ գրեթե չորսից մեկը՝ երեք կամ ավելի անգամ¹⁷³: • Ընտանեկան բռնության դեպքերը սովորաբար հասնում են իրավական համակարգ առանձնապես դաժան դեպքից հետո, որը հազվադեպ է առաջին անգամ տեղի ունենում:

170 Եվրոպական միության՝ Զիմնարար իրավունքների գործակալություն (ԶԻԳ). 2014 թվական. *Կանանց նկատմամբ բռնություն*. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն: Արդյունքների համառոտ ներկայացում: Լյուքսեմբուրգ, 10-րդ էջ:

171 Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն. 2012 թվական. *Կանանց նկատմամբ բռնությունը հասկանալը եւ դրա դեմ պայքարելը*, 2-րդ էջ, ԱԶԿ-ի՝ կանանց առողջության եւ կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ մի շարք երկրներում անցկացված ուսումնասիրությանը կատարված հղում:

172 Նույն տեղում, 3-րդ էջ:

173 Դատական թղթ, 2013 թվական. *Չավասար վերաբերմունքի վերաբերյալ դատավորի ձեռնարկ*, Լոնդոն, 11-17-րդ էջեր:

174 ՄԱԿԹԳ. 2011 թվական. *Ընտանեկան բռնությունը կանխարգելելը եւ դրան արձագանքելը: Վիետնամում իրավապահ եւ արդարադատության ոլորտներում վերապատրաստումներ իրականացնողների ձեռնարկ*: Յանի, 49-րդ էջ:

<p>Կանայք ընտանեկան բռնության են ենթարկում տղամարդկանց նույնքան հաճախ, որքան տղամարդիկ՝ կանանց:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Բոլոր այն երկրներում, որտեղ ուսումնասիրվել է ընտանեկան բռնությունը, զոհերի գերակշռող մեծամասնությունը կանայք են (ընդհուպ մինչև 95 տոկոսը), իսկ կատարողները՝ տղամարդիկ: • Կան դեպքեր, երբ կանայք դիմում են բռնության՝ ինքնապաշտպանության համար կամ ոտնձգություններին ի պատասխան: Կանանց կողմից բռնության մասին հայտարարությունները «հաճախ չափազանցված են, քանի որ ոտնձգություն կատարողները մեղադրում են իրենց զուգընկերոջը բռնություն, հատկապես հոգեբանական բռնություն գործադրելու մեջ՝ պատասխանատվությունից խուսափելու կամ այն նվազեցնելու համար»¹⁷⁴:
	<ul style="list-style-type: none"> • Հնարավոր է, որ տղամարդ զոհերը չհաղորդեն ընտանեկան բռնության մասին անհարմարության եւ ամոթի զգացումի պատճառով: • Այն արդարադատության համակարգը, որը կիրառում է զոհակենտրոն մոտեցում, ապահովում է արդարադատություն՝ երկու սեռերի զոհերի համար:
<p>Բռնության հակված տղամարդիկ չեն կարող կառավարել իրենց բարկությունն ու զայրույթը:</p> <p>Եթե տղամարդն «իրական ոտնձգություն կատարող է», ապա նա մշտապես կգործադրի բռնություն:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Սա ճշմարտությանը չի համապատասխանում: «Ընտանեկան բռնությունը կատարվում է դիտավորությամբ, եւ ոտնձգություն կատարողները կարող են իրենք իրենց կառավարել: Նրանց բռնությունն ուղղված է կոնկրետ մարդկանց դեմ, կոնկրետ պահի եւ վայրում»¹⁷⁵: • Կատարողները դատարանում կարող են թվալ հանգիստ եւ ողջամիտ:
<p>Ընտանեկան բռնությունն արդարացված է, եթե կինը չի ենթարկվում տղամարդուն, ինչը նրա պարտավորությունն է:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ընտանեկան բռնությունը գենդերային հիմքով բռնության ձև է եւ երբեք չի կարող արդարացված լինել:

3.2.2. Սեռական բռնությունը

Իրավական չափանիշների ուսումնասիրություն

Սեռական բռնությունը մարդու իրավունքների ամենատարածված եւ ամենալուրջ խախտումներից մեկն է, որին կանայք ենթարկվում են: Այն սահմանվում է որպես ցանկացած սեռական գործողություն, սեռական հարաբերություն ունենալու փորձ, անցանկալի սեռական բնույթի մեկնաբանություններ կամ ուշադրության նշաններ, կամ թրաֆիքինգի կամ անձի սեռականության դեմ այլ կերպ ուղղված գործողություններ¹⁷⁶: Այն կատարվում է անձի կամքին հակառակ. կամ անձը չի տվել իր համաձայնությունը, կամ ունակ չի եղել տալու իր համաձայնությունը (օրինակ՝ տարիքի կամ հաշմանդամության պատճառով): Սեռական բռնությունը ներառում է այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են բռնաբարությունը, երեխաների նկատմամբ սեռական ոտնձգությունը, հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ սեռական ոտնձգությունը, սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը, հարկադրական պոռնկությունը եւ սեռական շահագործման նպատակով թրաֆիքինգը, հղիության հարկադրական արհեստական ընդհատումը:

Ստամբուլի կոնվենցիան պարունակում է սեռական բռնության սահմանում՝ Պետություններին պարտավորեցնելով քրեականացնել հետեւյալ գործողությունները՝

- մեկ այլ անձի մարմին, առանց այդ անձի համաձայնության, վազինալ, անալ եւ օրալ ճանապարհով սեքսուալ բնույթի ներթափանցումը՝ մարմնի որեւէ մասի կամ առարկայի միջոցով.

¹⁷⁵ Նույն տեղում
¹⁷⁶ Եսյեն Գ. Կրուգ, Լինդա Լ. Դալբերգ, Ջեյմս Ա. Մերսի, Էլթոնի Բ. Ցվի եւ Ռաֆայել Լոզանո (խմբ.-ներ). 2002 թվական *Բռնության եւ առողջության վերաբերյալ համաշխարհային զեկույց*: Գլուխ 6. Սեռական բռնություն. Ժնև. ԱՀԿ:

- մեկ այլ անձի հետ, առանց այդ անձի համաձայնության, սեքսուալ բնույթի այլ գործողություն կատարելը.
- անձին, առանց նրա համաձայնության, երրորդ անձի հետ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելուն հարկադրելը: (Յոթերորդ 36)

Այս Կոնվենցիայից բացի՝ մի շարք այլ պարտադիր եւ ոչ պարտադիր իրավական ուժ ունեցող փաստաթղթերով սահմանվում են զոհերին՝ սեռական բնույթի հանցանքներից պաշտպանելու համար չափանիշներ: Դրանք են ԿՆԽՎԿ-ն եւ թիվ 19 ընդհանուր առաջարկությունը, ՄԱԿ-ի՝ Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագիրը, Վիեննայի հռչակագիրը եւ գործողությունների ծրագիրը (1993 թվական), Պեկինի հռչակագիրը եւ գործողությունների ծրագիրը: Չափանիշները մանրամասն ներկայացված են ԿՆԽՎԿ Կոմիտեի¹⁷⁷ եւ ՄԻԵԴ-ի իրավական պրակտիկայում:

Պետությունները պետք է ապահովեն սեռական բռնության հետ կապված բոլոր գործողությունների քրեականացումը, ներառյալ՝ ֆիզիկական ուժ չկիրառելու եւ դիմադրություն ցույց չտալու դեպքերը: Ստամբուլի կոնվենցիայով եւ ՄԻԵԴ-ի իրավական պրակտիկայով համաձայնության բացակայությունը սահմանվում է որպես սեքսուալ բնույթի հանցանքների հիմնական տարր¹⁷⁸, մինչդեռ ԿՆԽՎԿ Կոմիտեի իրավական պրակտիկայում հանցանքները լայնորեն սահմանվում են՝ ըստ համաձայնության բացակայության կամ հարկադրանքի առկայության, սակայն իր վերջին գործում այն ընտրել է համաձայնության վրա հիմնված սահմանումներ¹⁷⁹:

Բացի դրանից, չպետք է լինեն ընթացակարգային խոչընդոտների պատճառով որոշ զոհերի պաշտպանելու հետ կապված իրավական բացեր¹⁸⁰: Ինչ վերաբերում է քրեական հետապնդմանը, ապա համապատասխան միջազգային փաստաթղթերում եւ իրավական պրակտիկայում սահմանված են հետեւյալ չափանիշները՝ քրեական հետապնդումը պետք է լինի անհապաղ. այն պետք է լինի համապարփակ՝ ուշադրությունը պետք է կենտրոնացվի ոչ թե ուժի կամ դիմադրության վրա, այլ փոխարենը՝ համաձայնության վրա, որը պետք է գնահատվի՝ հաշվի առնելով առկա հանգամանքները, ինչպես նաեւ անչափահասների եւ հաշմանդամություն ունեցող կանանց առանձնահատուկ խոցելիությունը. վարույթը պետք է լինի արդար եւ անկողմնակալ, առանց որոշ զոհերի նկատմամբ կանխակալության՝ ելնելով նրանց վարքագծից կամ բնավորությունից՝ առանց գենդերային կողմնակալության եւ գենդերային կարծրատիպերի եւ զոհի նկատմամբ կանխակալության՝ ելնելով նրա վարքագծից կամ բնավորությունից:

Վարույթը պետք է իրականացվի հարգալից կերպով (ինչը վերաբերում է նաեւ գինեկուլոգիական գնևումներին, որոնք պետք է նվազագույնի հասցվեն), զոհի հարցաքննումը (որը պետք է նվազագույնի հասցվի, հատկապես եթե զոհն անչափահաս է) չպետք է լինի մանրաքննիչ, եւ նախկին սեռական փորձի վերաբերյալ հարցեր չպետք է տրվեն: Չոհի անվտանգությունը եւ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը պետք է ապահովվեն¹⁸¹:

Ընդհանուր նկատառումներ

Սեռական բռնությունը լայն տարածված երեւոյթ է եւ՝ խաղաղության, եւ՝ զինված հակամարտության ժամանակաշրջաններում: Այն կատարվում է ընտանիքի անդամների (ծնողների, եղբայրների եւ քույրերի ու ազգականների), սեռական զուգընկերների, ծանոթների, անծանոթների, պետական եւ քվադր-պետական դերակատարների կողմից: Չնայած այն հանգամանքին, որ կարող են առկա լինել մշակութային առանձնահատկություններ՝ կապված սեռական բռնության ձեւերի հետ, դա գենդերային անհավասարությամբ պայմանավորված համընդհանուր խնդիր է: Կանանց որոշ կատեգորիաներ առանձնակի խոցելի են, օրինակ՝ երիտասարդ կանայք, կարիքավոր կանայք, հաշմանդամություն ունեցող կանայք, փոքրամասնության պատկանող կանայք եւ անազատության մեջ պահվող կանայք: Թեւեւ խնդիրների իրական մասշտաբները հայտնի չեն, քանի որ վիճակագրությունը ցույց չի տալիս ամբողջական պատկերը դեպքերի մասին քիչ հաղորդելու պատճառով, Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ կանանց եւ աղջիկների մոտավորապես 10-27 տոկոսն իրենց

177 ԿՆԽՎԿ Կոմիտեի տվյալ թեմայի վերաբերյալ դիտարկել է երեք գործ՝ *Կարեն Վերտիդոն ընդդեմ Ֆիլիպինների* [Karen Vertido v. The Philippines] (2010 թվական), Յադրոդագրություն թիվ 18/2008, Ռ.Պ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆիլիպինների [R.P.B. v. The Philippines] (2014 թվական), Յադրոդագրություն թիվ 34/2011, եւ Վ.Պ.Պ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [V.P.P. v Bulgaria] (2012 թվական), Յադրոդագրություն թիվ 31/2011:
 178 ՄԻԵԴ, *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի*, Գանգատ թիվ 39272/98, 2003 թվականի դեկտեմբերի 3-ի վճիռ:
 179 ԿՆԽՎԿ Կոմիտեի, Ռ.Պ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆիլիպինների (2014 թվական), Յադրոդագրություն թիվ 34/2011, 9-րդ պարբերություն:
 180 ՄԻԵԴ, *X-ը եւ Y-ն ընդդեմ Նիդեռլանդների*: Գանգատ թիվ 8978/90, 1985 թվականի մարտի 26-ի վճիռ:
 181 Չոհերի իրավունքների վերաբերյալ տե՛ս **Եվրոպական խորհրդարանի եւ խորհրդի՝ հանցագործության զոհերի իրավունքների, նրանց աջակցության եւ պաշտպանության վերաբերյալ նվազագույն չափանիշներ սահմանելու եւ Խորհրդի թիվ 2001/220/ԱՆԳ շրջանակային որոշումը փոխարինելու մասին թիվ 2012/29/ԵՄ հրահանգը:**

կյանքի ընթացքում ենթարկվում են սեռական բռնության¹⁸²: Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալության (ՀԻԳ) հետազոտության համաձայն՝ ԵՄ-ում երեք կանանցից մեկը եղել է զուգընկերոջ, զուգընկեր չհանդիսացող անձի կամ երկուսի կողմից ֆիզիկական եւ սեռական բռնության զոհ¹⁸³:

Սեռական բռնությունը լուրջ հետեւանքներ ունի զոհերի (բռնություն վերապրած անձանց) ֆիզիկական, հոգեբանական եւ սոցիալական բարեկեցության վրա, որոնք հաճախ մեկուսացվում են իրենց համայնքների կողմից: Բացի դրանից, որպես գենդերային խտրականության ձեւ, այն լուրջ հետեւանքներ ունի բոլոր կանանց եւ ընդհանուր առմամբ, հասարակության համար: Ուստի կարելի է պայթարել սեռական բռնության դեմ, եւ եղանակներից մեկը քրեական արդարադատության համակարգի միջոցով պայթարելն է: Սեռական բռնության առնչությամբ քրեական հետապնդումն ունի բազմաթիվ գործառնություններ, ներառյալ՝ զսպումը, զոհերի համար արդարադատությունը եւ գենդերային հավասարության եւ կանանց՝ մարդու իրավունքների սկզբունքի հաստատումը:

Սեռական բռնության մասին չափազանց քիչ է հաղորդվում¹⁸⁴, եւ քիչ հաղորդելու բազմաթիվ պատճառներից են զոհի՝ ամոթի զգացումը եւ խարանից վախը, ինչպես նաեւ այն իրավական գործընթացներին մասնակցել չցանկանալը, որոնք կարող են լինել մանրաքնին, սթրեսային կամ տրավմատիկ՝ անհամապատասխան օրենսդրության, ընթացակարգային խնդիրների պատճառով կամ լայն տարածված կարծրատիպերի հետեւանքով:

Սեռական բռնության զոհերին հասկանալը

Դատախազները եւ դատավորները պետք է տեղյակ լինեն, որ զոհերը սեռական բռնության արձագանքում են այս տեսակի հանցագործությանը՝ կանանց նկատմամբ բռնությանը, հատուկ ձեւով: Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները չպետք է ենթադրեն, որ զոհերի որոշ արձագանքներ կասկածի տակ են դնում նրանց արժանահավատությունը:

Ինչպես եւ կանանց նկատմամբ բռնության այլ ձեւերի դեպքում, սեռական բռնության զոհերը կարող են լինել շոկի մեջ, տրավմայի ենթարկված լինել եւ ունենալ իրավաբանական օգնությունից բացի այլ օգնության, օրինակ՝ հոգեբանական աջակցության կարիք: Սեռական բռնության վերաբերյալ կարծրատիպերի տարածվածության (ստորեւ մանրամասն քննարկված) եւ զոհերի խարանի պատճառով շատ կանայք երբեք չեն հաղորդում սեռական բռնության մասին ոստիկանությանը: Սա տեղի է ունենում հատկապես այն դեպքում, երբ կատարողը զոհին ծանոթ անձ է, օրինակ՝ ծանոթը, գործընկերը, ընկերը կամ ամուսինը: Այն զոհերը, որոնք հաղորդում են բռնության մասին, հնարավոր է՝ անմիջապես այդպես չեն վարվում ամոթի կամ վախի պատճառով: Հարկավոր է կշռել, որ ՀԻԳ-ի ուսումնասիրության համաձայն՝ այն կանայք, որոնք ենթարկվել են սեռական բռնության ոչ զուգընկերոջ կողմից, առավել հաճախ են պատասխանել, որ չեն դիմել իրավապահ մարմիններին, քանի որ «կարծել են, որ դա իրենց մեղավորությունն էր», իսկ ընդհանուր առմամբ սեռական բռնության զոհերը պատասխանել են, որ չեն դիմել ոստիկանություն, քանի որ չեն ցանկացել, որ որեւէ մեկն իմանա խախտման մասին¹⁸⁵:

Բացի դրանից, զոհերից շատերն ուժեղ չեն դիմադրում եւ (կամ) չեն կանչում օգնության, քանի որ վախենում կամ ամաչում են¹⁸⁶: Շատերի արձագանքը լինում է դիսոցիացիան: Այսպես կոչված «բարացած վախի» համախտանիշը հատկապես տարածված է երիտասարդ զոհերի շրջանում: Չոհերը պասիվ են արձագանքում նաեւ այն դեպքում, երբ ճանաչում են կատարողներին: Ավելին, զոհերից շատերի մոտ դեպքից հետո տրավմա ունենալու ակնհայտ նշաններ չեն դրսեւորվում. Էմոցիոնալ անզգայունությունը զոհերից շատերի մոտ առկա հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարման (ՀՏՄԽ) ախտանիշներից մեկն է¹⁸⁷: Բացի դրանից, նրանք կարող են շարունակել առնչվել կատարողի հետ, հատկապես եթե նա ընտանիքի անդամ է կամ այն անձը, որի հետ նրանք ունեն ընդհանուր երեխաներ:

182 Կլաուդիա Գարսիա-Մորենո, Յենիկա Յանսեն, Մերի Էլսբերգ, Լորի Յեյս եւ Շարլոտա Կոտս (խմբ.-եր). 2005 թվական. *ԱՀԳ-ի՝ կանանց առողջության եւ կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ մի շարք երկրներում անցկացված ուսումնասիրություն. Տարածվածության, առողջության համար հետեւանքների եւ կանանց արձագանքների վերաբերյալ սկզբնական արդյունքներ*. ժնեւ. ԱՀԿ.

183 Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ). 2014 թվական. *Կանանց նկատմամբ բռնություն. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն: Արդյունքների համառոտ ներկայացում*: Լյուքսեմբուրգ, 27-րդ էջ:

184 Դենիզ Լիվոր. 2003 թվական. *Մեքսուալ բնույթի բռնի գործողության մասին չհաղորդելը եւ դրա գաղտնի գրանցումը. Միջազգային գրականության վերլուծություն*: Կանբերա. Համագործակցության՝ կանանց կարգավիճակի հարցերով գրասենյակ:

185 Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ). 2014 թվական. *Բռնությունը կանանց նկատմամբ. ԵՄ մակարդակով անցկացված հետազոտություն, Հիմնական արդյունքներ*, 64-րդ էջ:

186 Սյու Լիս. 2002 թվական. *Սեռական հարաբերություններ. Դատաքննություն՝ բռնաբարության մասով*: Կուլմս Փրես, Լիմիթիդ, Տեմպին եւ Կրահե:

187 Էդնա Բ. Ֆոա եւ Բարբարա Օ. Ռոտբաում. 1998 թվական. *Բռնաբարության արդյունքում ստացված տրավման բուժելը. Ճանաչողական-վարքագծային թերապիա ՀՏՄԽ-ի համար*. Լյու Յոթթ. Գուլիֆորդ:

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է նաև հասկանան վարույթի ընթացքում կրկնակի վիկտիմիզացիայի լուրջ վտանգը, մասնավորապես ցուցմունք տալու ընթացքում, երբ զոհն ստիպված է առերեսվել կատարողի հետ, կրկին պատասխանել բռնաբարության դեպքի հետ կապված հարցերի եւ իր անձնական եւ սեռական կյանքի վերաբերյալ տարբեր հարցերի: Ուստի քրեական արդարադատության ոլորտի աշխատակիցները պետք է քայլեր ձեռնարկեն չափազանց մանրաբնի հարցաքննությունը նվազագույնի հասցնելու համար: Միեւնույն ժամանակ որոշ զոհերի համար մանրամասն ցուցմունք տալը եւ ենթադրյալ կատարողին առերես հանդիպելը դատարանում կարող են վստահություն ներշնչող լինել: Ըստ զոհակենտրոն մոտեցման՝ դատախազները, մասնավորապես, պետք է խորհրդակցեն զոհերի հետ՝ ցուցմունք տալուն ամենահամապատասխան մոտեցումը որոշելու համար: Արդարադատության ոլորտի դերակատարները պետք է ընդհանուր առմամբ ապահովեն գաղտնիության պաշտպանությունը, եւ դրա համար կարող է պահանջվել զոհի ինքնությունը գաղտնի պահել ոչ միայն լրատվամիջոցներից, այլեւ դատական նիստերի արձանագրություններում:

Սեռական բռնություն իրականացնողներին հասկանալը

Սեռական բռնության հետ կապված գործերում կատարողը սովորաբար զոհին ծանոթ է, եւ կատարողը հաճախ չարաշահում է զոհի վստահությունը կամ կախվածությունը¹⁸⁸: Ուսումնասիրության համաձայն՝ կատարողները ոչ սովորական, բռնության հակված եւ (կամ) հոգեպես անհավասարակշիռ մարդիկ չեն¹⁸⁹: Դա ոչ թե անհատական պաթոլոգիա է, այլ կանանց նկատմամբ անհանդուրժողականություն, եւ հանցանքի ամենահաճախ հանդիպող պատճառը իրավական համակարգի՝ դրա դեմ չպայքարելն է¹⁹⁰: Ուստի չափազանց կարելու է մարտահրավեր նետել սոցիալական միջավայրին՝ բռնաբարության հանցագործության համար պատասխանատվության ենթարկելու միջոցով: Ուստի սխալ է մեղմացնել պատիժը կատարողի մասնագիտական ձեռքբերումների, ընտանեկան կարգավիճակի նկատառումներով եւ այլ պատճառով, կամ հաշվի առնել այսպես կոչված «զոհի կողմից հանցանքին նպաստելը»:

Սեռական բռնության մասին «առասպելները» հերքելը

Տարբեր ձեւերով կարծրատիպերին հետեւելը կարող է ազդել սեռական բռնության հետ կապված գործերում կանանց՝ արդար դատաքննության իրավունքի վրա: ԿՆԽՎԿ կոմիտեն կոչ է անում կողմ պետություններին «ապահովել, որ բռնաբարության եւ սեքսուալ բնույթի այլ հանցանքների հետ կապված բոլոր քրեական վարույթներն իրականացվեն անկողմնակալ եւ արդար կերպով եւ առանց զոհի գենդերի, տարիքի եւ հաշմանդամության վերաբերյալ կանխակալության կամ կարծրատիպային գաղափարների»¹⁹¹:

Կանանց սեռական վարքի վերաբերյալ լայն տարածում ունեն երեք կարծրատիպային ենթադրություններ. կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն, կանայք ստում են բռնաբարված լինելու մասին, եւ կանայք են մեղավոր, որ իրենց բռնաբարել են¹⁹²:

Առաջին ենթադրության մասին վկայում է բռնաբարության՝ ուժի գործադրման վրա հիմնված սահմանումը կամ դատախազության եւ դատական այն գործելակերպը, որի դեպքում այն գործերը, որտեղ ուղղակի ուժը կամ դիմադրությունը բացակայում է, կարճվում են: Սակայն նույնիսկ համաձայնության վրա հիմնված սահմանումները հաճախ գործնականում մեկնաբանվում են այնպես, որ համաձայնությունը եւ ենթարկվելը հավասարվում են, ինչը տեղի է ունենում հատկապես սեռական զուգընկերոջ կողմից բռնաբարության դեպքում:

Երկրորդ ենթադրության մասին վկայում է ապացույցներ հավաքելու եւ գնահատելու, մասնավորապես, զոհին հարցաքննելու գործընթացը: Պատմականորեն պահանջվել է զոհի ցուցմունքների հաստատում այլ ապացույցներով, եւ այն զոհերը, որոնք ուշ են հաղորդել հանցագործության մասին, համարվել են կասկածելի: Չնայած այն հանգամանքին, որ սա այլեւս իրավական պահանջ չէ եւ երկրների մեծ մասում, դատախազները հաճախ չեն ցանկանում մեղադրանք ներկայացնել կատարողներին, եթե չկան լրացուցիչ հաստատող ապացույցներ, եւ դատավորները հաճախ խուսափում են այդ դեպքերում մեղադրական դատավճիռ կայացնելուց: Չոհերին վերաբերվում են կասկածանքով, նրանց հարցեր են տալիս նրանց մասնավոր կյանքի բոլոր ոլորտների մասին՝ նրանց վստահելիությունը եւ բնավորությունը ստուգելու համար: Նրանց գնահատում են այն «իրական» զոհի «առասպելից» ելնելով, որն առաքինի կին է, որը ձեռնարկում է բոլոր նախազգուշական միջոցները բռնաբարությունից խուսափելու համար, եւ եթե դա տեղի

188 Սյու Լիս. 2002 թվական. *Սեռական հարաբերություններ. Դատաքննություն բռնաբարության մասով*: Վոմսս Փրես, Լիմիթիդ, Տեմկին եւ Կրահե:

189 Նույն տեղում

190 Նույն տեղում

191 Ռ.Պ.Բ.-ն *ընդդեմ Ֆիլիպինների* (2014 թվական), Զաղորդագրություն թիվ 34/2011, 9(բ)(iii) եւ 9(բ)(iv) պարբերություններ:

192 Իվանա Ռադաչիչ, 2014 թվական: Սեռական բռնություն. պատճառները, կարծրատիպերը եւ իրավական համակարգը: Չագրեք. Թիմպրես:

Ե ունենում ակնհայտորեն վրդովվում Ե եւ կանչում օգնություն¹⁹³: Մասնավորապես, կասկածներ են առաջացնում կանանց որոշ կատեգորիաներ, որոնք չեն համապատասխանում պատշաճ կանացիության նորմերին, ինչպիսիք են սեռական առումով ակտիվ կանայք, միայնակ մայրերը, սեռական ծառայություններ տրամադրող կանայք, ալկոհոլ կամ թմրամիջոցներ օգտագործող կանայք: Յետեւաբար այդպիսի դեպքերում քրեական հետապնդումը դադարեցվում է:

Երրորդ ենթադրությունը նույնպես ակնհայտ է դառնում ապացույցների գնահատման փուլում, երբ զոհերին հարցեր են տալիս նրանց մասնավոր կյանքի տարբեր ոլորտների մասին, ինչպես նաեւ պատիժը սահմանելու փուլում, երբ զոհի կողմից «հանցանքին նպաստելը» դիտվում է որպես պատիժը մեղմացնող հանգամանք: Յետեւյալ հանգամանքները հաճախ համարվում են վերաբերելի. որտեղ է գտնվել զոհը հանցանքի պահին (արդյոք նա դիմել է ռիսկի, օրինակ՝ ավտոմեքենա է կանգնեցրել կամ քայլել մուտք փողոցով, արդյոք նա զվարճացել է), ինչ վարքագիծ է դրսևորել (մասնավորապես՝ արդյոք նա «սիրախաղով է զբաղվել» կամ ալկոհոլ է օգտագործել), ինչ հագուստ է կրել (մասնավորապես՝ արդյոք նա «գրգռիչ» հագուստ է կրել), ինչ վարքագիծ է դրսևորել սեռական բռնությունից հետո (մասնավորապես՝ արդյոք նա սեռական առումով ակտիվ է եղել): Չոհերի վրա այսքան կենտրոնանալու արդյունքում զոհերը հաճախ զգում են, որ հանցագործության մեջ իրենց են մեղադրում: Շատերը քրեական վարույթը նկարագրում են որպես երկրորդ բռնաբարություն¹⁹⁴:

Տվյալ երեք ենթադրություններն արտացոլում եւ արմատավորում են «իրական բռնաբարության» մասին «առասպելը», որի համաձայն՝ «իրական բռնաբարությունը» բռնի հարձակում է անձանոթի կողմից ոչինչ չկասկածող զոհի վրա, որը հնարավորինս դիմադրում է¹⁹⁵:

«Բռնաբարության իդեալական զոհի» մասին «առասպելը» նշանակում է, որ հանցանք կատարողները խուսափում են իրավական պատասխանատվությունից:

Այն կնոջ վիկտիմիզացիան, որը պետական մարմինների ուշադրության կենտրոնում է հայտնվում, գնահատվում է՝ ելնելով բռնաբարության վերաբերյալ առկա «առասպելներից», այսինքն՝ ով պետք է նա լինի, որ, օրենքի համաձայն, բռնաբարության զոհ ճանաչվի, ով պետք է լինի նրա վրա հարձակում կատարած անձը, որ, օրենքի համաձայն, պոտենցիալ բռնաբարություն կատարած անձ ճանաչվի, եւ ինչպիսին պետք է լինեն զոհի վնասվածքները, որ նրան հավատան:

Եթե նրա վիկտիմիզացիան չի համապատասխանում «առասպելներին», ապա քիչ հավանական է, որ ձերբակալում տեղի կունենա եւ մեղադրական դատավճիռ կկայացվի¹⁹⁶:

Այն փաստը, որ գենդերային կարծրատիպերն արմատավորված են բռնաբարությանը վերաբերող օրենքներում եւ գործելակերպում, հանգեցնում է ստորեւ ներկայացված հետեւությունների, որոնք կարող են ազդեցություն ունենալ առանձին գործերի վրա¹⁹⁷:

Կարծրատիպերը	Կանայք պետք է լինեն առաքինի	Կանայք պետք է հազնվեն եւ վարվեն համեստորեն
(Խմբային) ենթադրությունը	Կանայք պետք է զերծ մնան արտամուսնական սեռական հարաբերություններից	Կանայք պետք է հազնվեն եւ վարվեն այնպես, որ խուսափեն անպարկեշտ կամ անվայել վարքից, հատկապես՝ սեքսուալ բնույթի ուշադրությունից

193 Ջենիֆեր Տեմկին եւ Բարբարա Կռահե. 2008 թվական. Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունը եւ արդարադատության համակարգում առկա բացը. Վերաբերմունքի հարցը. Օքսֆորդ. «Յարթ» հրատարակչություն:
 194 Սյուզան Էստրիխ. 1987 թվական. Իրական բռնաբարությունը: Թեմբրիջ. Յարվարդ համալսարանի հրատարակչություն:
 195 Ջենիֆեր Տեմկին, Չ. եւ Բարբարա Կռահե. 2008 թվական. Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունը եւ արդարադատության համակարգում առկա բացերը. Վերաբերմունքի հարցը. Օքսֆորդ. «Յարթ» հրատարակչություն:
 196 Ռ.-ն ընդդեմ Սիբոյերի [R. v. Seaboyer] [1991 թվական] 2 Գ.Դ.Չ. (դատավորներ Լ'երո-Դյուբեի եւ Գոստիեի մասամբ չհամընկնող կարծիքը) (Կանադա, Գերագույն դատարան), 577, 650:
 197 Սիմոն Զյուսաբ: 2014 թվական: Կարծրատիպերի վերացումը դատական համակարգում՝ Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնության վերաբերյալ գործերում, հետազոտական զեկույց, պատրաստվել է ՄԱԿ-ի՝ մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, 19-րդ էջ:

Եզրակացությունները (անհատի վերաբերյալ)	Հնարավոր եզրակացությունները ներառում են՝ <ul style="list-style-type: none"> • ոչ առաքինի կինը նախատրամադրվածություն ունի համաձայնելու սեռական ակտ ունենալ եւ պետք է որ համաձայնած լինի • կինը, որը նախկինում սեռական հարաբերություն է ունեցել, պակաս արժանահավատ վկա է • ոչ առաքինի կինը «արժանի էր» բռնաբարվելու եւ «արժանի չէ» քրեական արդարադատության համակարգի միջամտությանը • բռնությունն արդարացվում է՝ անկանոն սեռական հարաբերությունները նվազեցնելու կամ սեռական հսկողություն ձեռք բերելու համար 	Հնարավոր եզրակացությունները ներառում են՝ <ul style="list-style-type: none"> • անհամեստ կինը «հրահրել է» սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն եւ պետք է մեղքն ընդունի • անհամեստ կինը պակաս արժանահավատ վկա է
---	--	---

Սեռական բռնությանը վերաբերող՝ լայն տարածում ունեցող «առասպելներն» ու կարծրատիպերն ավելի մանրամասն ուսումնասիրվում են ստորեւ ներկայացված աղյուսակում:

198 199

«Առասպելներն» ու կարծրատիպերը	Փաստերը
Բռնաբարության «իրական» զոհերը կկռվեին եւ ցույց կտային ֆիզիկական պայքարի նշաններ:	<ul style="list-style-type: none"> • Հաճախ կանայք բռնաբարությանը ֆիզիկապես չեն դիմադրում մի շարք պատճառներով՝ վախ, շոկ, ուժի դինամիկա զոհի եւ կատարողի միջեւ, ճնշում կամ ահաբեկում: Նրանք կարող են որոշել չդիմադրել՝ պայմանավորված ավելի մեծ վնասվածք ստանալու վախով: • Նրանք կարող են դեպքից մեկուսանալ կամ չկարողանալ դիմադրել՝ իրենց ֆիզիկական կամ մտավոր վիճակից ելնելով: Ըստ զեկույցների՝ երիտասարդ կանայք մասնավորապես, ի պատասխան արարքի, «քարանում են»: • Կատարողները սովորաբար ոչ միայն ֆիզիկապես ավելի ուժեղ են, այլև կարող են վախի կամ վստահության չարաշահման այնպիսի իրավիճակ ստեղծել, որում ուղղակի ուժի կարիք չկա:
Կարելի է ենթադրել, որ կանայք միշտ սեռական առումով հասանելի են:	<ul style="list-style-type: none"> • Այն կարծիքը, որ կանայք ունեն անհամաձայնությունն ակտիվորեն ցուցաբերելու բեռ, այլ ոչ թե տղամարդիկ ունեն պարտավորություն՝ հավաստիանալու համաձայնության մեջ, ժխտում է կանանց սեռական ինքնավարությունն ու ենթադրում է, որ նրանք մշտապես համաձայն են սեռական ակտի¹⁹⁸:
Երբ կանայք լուռ են, կարելի է ենթադրել, որ նրանք համաձայնում են սեռական ակտին, նույնիսկ եթե նրանց ստիպում, սպառնում կամ հարկադրում են: Նրանց լռությունը կարող է հասկացվել որպես համաձայնություն:	<ul style="list-style-type: none"> • Ոչ: Համաձայնությունը սեռական ակտին պետք է լինի հստակ եւ տրվի ազատորեն: Համաձայնության եւ ենթարկվելու միջեւ կա տարբերություն, որն առաջացնում է քրեական պատասխանատվություն:
Կանայք հրահրում են կամ դրդում սեռական բնույթի հարձակումների իրենց վարքի միջոցով՝ ուշ ժամի դրսում լինելով, մեկուսի վայրերում լինելով կամ որոշակի կերպով հազնվելով:	<ul style="list-style-type: none"> • Կնոջ՝ սեռական կապ ունենալու ցանկության միակ նշանը պետք է լինի նրա հստակ եւ ազատ տրված համաձայնությունը: Կնոջ արած ոչ մի բան չի կարող դիտվել որպես բռնաբարության հրահրում: • Մթ-ում ատենակալներին կարող է ասվել, որ եթե տղամարդը հանրային վայրում ցուցադրել է իր դրամապանակը եւ հետո այն նրանից գողացել են, ապա ոչ ոք չի ասի, որ այն անձը, որը գողացել է դրամապանակը, իրականում գող չէ¹⁹⁹: Ոչ էլ ընդունելի կլինեք ասել, որ այդ տղամարդը/զոհը «դա է խնդրել», քանի որ նա ցուցադրում էր իր դրամապանակը:

198 Կանադա, Գերագույն դատարան: *Ռ. Ն ընդդեմ Իվանչուկի* [R. v. Ewanchuk], 1999 թվական, 1 Կ.Գ.Դ., 330: Զլեդր Լ'Ուդո-Դյուբե ժի, համընկնող կարծիք, 95-րդ պարբերություն
 199 Դատական կոլեգիա, 2013 թվական, *Դատավորի ձեռնարկ՝ հավասար վերաբերմունքի վերաբերյալ*, Լոնդոն, էջ 222:

<p>Սեքս-ինդուստրիայում աշխատողը չի կարող բռնաբարվել:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Օրենքը պետք է կիրառվի անաչառորեն: Միայն այն պատճառով, որ կինը գումարի դիմաց սեռական բնույթի գործողություններ է կատարում, դրանից չի հետեւում, որ նա պետք է ընդունի բռնության որեւէ ձեւ: Համապատասխան նկատառումն այն է, թե արդյոք սեքս-ինդուստրիայի աշխատողը համաձայնել է սեռական կապ ունենալ տվյալ դեպքի ընթացքում:
<p>Բռնաբարված կանայք չեն վիկտիմիզացվել. նրանց անպատվել են կամ ամոթանք են տվել, եւ նրանք մեղավոր են:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Սեռական բռնությունը արժանապատվության, ազատության եւ ֆիզիկական ու մտավոր անձեռնմխելիության նկատմամբ ոտնձգություն է:
<p>Կանայք, հավանաբար, կեղծում են բռնաբարված կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության ենթարկված լինելու վերաբերյալ պնդումները:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Չկա որեւէ նշում առ այն, որ կեղծ հաղորդումներն ավելի շատ են բռնաբարության, քան ցանկացած այլ հանցագործության վերաբերյալ: Տվյալները ցույց են տալիս, որ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության վերաբերյալ բողոքները կեղծաբան կանանց թիվը շատ փոքր է (հիմնված Ավստրալիայում կատարած հետազոտության վրա, որը ցույց է տալիս, որ բռնաբարության վերաբերյալ բողոք ներկայացրածների 2 %-ից պակասին է մեղադրանք առաջադրվել կեղծ հաղորդում ներկայացնելու համար):⁴³ • Հակառակ դրան՝ թեեւ կանանց նկատմամբ սեռական բռնության մակարդակը չափազանց բարձր է, դրա մասին հաղորդում տալու եւ արդյունավետ քրեական հետապնդում իրականացնելու մակարդակը չափազանց ցածր է: Դրա պատճառներից մեկը սեռական բռնության հետ կապված գենդերային կարծրատիպերի գերակայությունն է, որը համակել է քրեական արդարադատության գործընթացի բոլոր կողմերը⁴⁴:
<p>Տղամարդիկ չեն կարող կառավարել իրենց սեռական ցանկությունները եւ հետեւաբար չեն կարող պատասխանատվություն կրել սեռական բռնություն գործադրելու համար:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Բռնաբարությունը վերաբերում է ուժին եւ գերիշխանությանը: Սեռական բաղադրիչը բռնաբարությունից առանձնացնելը թույլ է տալիս այն դիտարկել որպես գերիշխանության բռնաբարքը, որը որ այն կա:
<p>«Իրական» զոհն անմիջապես հաղորդում է ներկայացնում իր բռնաբարության վերաբերյալ:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Չկա ապացույց առ այն, որ ուշ ներկայացված հաղորդումները կեղծ են: Հակառակ դրան՝ վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ սեռական բռնության դեպքերի մեծ մասի վերաբերյալ հաղորդում չի ներկայացվում: Դա կարող է լինել նախատիևքի, ամոթի, շոկի կամ վախի հետեւանքով: • Մթ-ում Վերաբնկիչ դատարանը հաստատել է, որ ատենակալների կարող է ասվել, որ հաղորդում ներկայացնելն ուշացնելը կարող է լինել բռնաբարությունից հետո առաջացած տրավմայի հետեւանքով⁴⁵: • Եթե զոհն անձամբ է ճանաչում կատարողին, ապա բռնաբարության վերաբերյալ հաղորդում ներկայացնելը կարող է ավելի դժվար լինել:
<p>Բռնաբարությունների մեծ մասը կատարվում է անծանոթների կողմից:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Դեպքերի 90 %-ի ժամանակ զոհը ճանաչում է բռնաբարողին՝ զուգընկեր կամ նախկին զուգընկեր, ընկեր, գործընկեր, ծանոթ կամ մասնագետ (օրինակ՝ բժիշկ, հոգեթերապեւտ)⁴⁶:
<p>Անծանոթի կողմից բռնաբարությունն ավելի տրավմատիկ է, քան բռնաբարությունը ծանոթ անձի կողմից⁴⁷:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունը տրավմատիկ դեպք է՝ անկախ հանցագործությունը կատարած անձի ինքնությունից: Բռնաբարությունը ծանոթ անձի կողմից երբեմն կարող է ավելի տրավմատիկ լինել՝ վստահության խորապես չարաշահման հետեւանքով⁴⁸:

200 Տե՛ս, օրինակ՝ Վիկտորիա նահանգի իրավաբանական բարեփոխումների հանձնաժողովի՝ սեռական բռնության վերաբերյալ քննարկման վերաբերյալ փաստաթուղթը, 2001 թվական, էջ 156՝ մեջբերված Իրավագետների միջազգային հանձնաժողովում: 2015 թվական, Սեռական բռնությունը կանանց նկատմամբ. Գենդերային վնասակար կարծրատիպերի եւ ենթադրությունների վերացումն օրենքում եւ գործնականում, էջ 11:

201 Տվյալների եւ հետագա քննարկումների համար տե՛ս Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, 2015 թվական, Սեռական բռնությունը կանանց նկատմամբ. Գենդերային վնասակար կարծրատիպերի եւ ենթադրությունների վերացումն օրենքում եւ գործնականում, էջ 3:

202 Դատական կոլեգիա, 2013 թվական, *Դատավորի ձեռնարկ՝ հավասար վերաբերմունքի վերաբերյալ*, Լոնդոն, էջ 222:

203 Նույն տեղում:
 204 Նույն տեղում:
 205 Նույն տեղում:

3.2.3. Վնասակար երեւոյթները

Վնասակար երեւոյթները (որոնց երբեմն անվանում են *ավանդական վնասակար երեւոյթներ*) բռնության հատուկ ձեւեր են, որոնք շատ հաճախ ուղղված են կանանց եւ աղջիկներին եւ տրամաբանորեն հիմնավորվում են որպէս մշակութային կամ կրոնական արմատներ ունեցող կամ բարոյականութեան հետք: ՄԱԿ-ի՝ Կանանց նկատմամբ բռնության հարցերով հատուկ զեկուցողը նշել է.

Կանանց նկատմամբ բռնության պատճառը հաճախ որոշակի սովորութային երեւոյթներն ու ավանդույթի որոշ կողմերն են: [...] Այդ երեւոյթներին կուրորեն ենթարկվելը եւ այդ սովորութային ու ավանդութային առնչությամբ Պետության անգործությունը հնարավոր են դարձրել կանանց նկատմամբ ավելի լայնածավալ բռնությունը: Պետություններն ընդունում են նոր օրենքներ եւ կանոնակարգեր ժամանակակից տնտեսության ու ժամանակակից տեխնոլոգիայի եւ այն զարգացող երեւոյթների առնչությամբ, որոնք համապատասխանում են ժամանակակից ժողովրդավարությանը. այնուամենայնիվ, կանանց իրավունքների ոլորտում, կարծես, փոփոխությունը դանդաղ է ընդունվում²⁰⁶:

Վնասակար երեւոյթները ներառում են մի շարք իրավախախտումներ, որոնք կարող են կատարվել կանանց դեմ իրենց կենսացիկլի ընթացքում, ինչպէս պատկերված է ստորեւ ներկայացված աղյուսակում²⁰⁷: Հարկ է նկատել, որ աղյուսակում ներկայացված չէ սպառնալից ցանկ, սակայն այնտեղ ուշադրություն են դարձվում հատուկ վնասակար երեւոյթների, որոնց ավելի հաճախ են հանդիպում Եվրոպայի եւ Կովկասի տարածաշրջաններում: Սույն նախագծով որոշ շահառու երկրներ բազմաթիվ հատուկ վնասակար երեւոյթներ՝ նախաձեռնողան փուլում սեռի ընտրություն²⁰⁸ եւ վաղ ու հարկադիր ամուսնությունը, սահմանել են որպէս հատկապէս խնդրահարույց:

Կենսացիկլի փուլը	Վնասակար երեւոյթի տեսակը
Նախաձեռնողան	Նախաձեռնողան փուլում սեռի ընտրություն եւ իգական սեռի պտուղների դեպքում հղիության արհեստական ընդհատում (կապված է որդիների նախապատվության հետ)
Վաղ մանկություն	Իգական սեռի երեխաների սպանություն
Մանկություն եւ դեռահասություն	Վաղ եւ հարկադիր ամուսնություն, հանուն «պատվի» կատարված հանցագործություններ
Չափահասություն	Հանուն «պատվի» կատարված հանցագործություններ, հարկադիր ամուսնություն
Ծերություն	Վատ վերաբերմունք այրիների նկատմամբ, ոտնձգություն մեծահասակների նկատմամբ

Իրավական չափանիշների ակնարկ

ԿՆԽՎԿ-ով եւ «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայով (ԵԻԿ) Կողմ պետություններից պահանջվում է վերացնել վնասակար երեւոյթները: Առաջին կոնվենցիայով Պետություններին կոչ է արվում «փոփոխելու կանանց եւ տղամարդկանց վարքի սոցիալական եւ մշակութային մոդելները՝ նպատակ ունենալով հասնել այն նախապաշարմունքների եւ սովորութային ու մյուս բոլոր երեւոյթների արմատախիլ անելուն, որոնք հիմնված են սեռերից մեկի ստորադասության կամ կանանց եւ տղամարդկանց կարծրատիպային դերաբաժանման գաղափարի վրա» (հոդված 5), մինչդեռ վերջինով պահանջվում է վերացնել «Երեխայի առողջության վրա բացասաբար ազդող ավանդական երեւոյթները» (հոդված 24(3)):

²⁰⁶ Մարդու իրավունքների հանձնաժողով, 1994 թվական, Կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների եւ հետեւանքների հարցերով հատուկ զեկուցող տկն Ռադիկա Կումարասվամիի կողմից ներկայացված նախնական զեկույց, 67-րդ պարբերություն:

²⁰⁷ Գծապատկերը մշակվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության Մարդու իրավունքների հարցերով զեքազույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԻԳԳ) փաստերի արձանագրությունների հիման վրա. Վնասակար ավանդական երեւոյթներ, որոնք ազդում են կանանց եւ երեխաների առողջության վրա, Բնակչության հիմնադրամ: Հասանելի է <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet23en.pdf> հղմամբ:

²⁰⁸ ԵԻԽՎ, 2011 թվական: Նախաձեռնողան փուլում սեռի ընտրության մասին 1829 (2011) բանաձեւ, որը հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18020&lang=en>:

ԿՆԽՎԿ կոմիտեն եւ Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեն վնասակար երեւոյթները սահմանել են որպէս կայուն երեւոյթներ կամ վարքի ձեւեր, որոնք «հիմնված են խտրականության վրա»՝ պայմանավորված սեռով, գենդերով եւ տարիքով՝ ի հավելումն «խտրականության բազմաթիվ եւ (կամ) հատվող ձեւերի», եւ որոնք հաճախ ներառում են բռնություն եւ պատճառում են ֆիզիկական եւ (կամ) հոգեբանական վնաս կամ տառապանք²⁰⁹: Երեւոյթի՝ ԿՆԽՎԿ-ի եւ ԵԻԿ-ի շրջանակներում վնասակար լինելը որոշելու չափանիշները հետեւյալն են՝

- Երեւոյթն անհատի արժանապատվության եւ (կամ) անձեռնմխելիության ժխտում է եւ երկու Կոնվենցիաների՝ մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների խախտում,
- Երեւոյթը կանանց կամ երեխաների նկատմամբ համարվում է խտրականություն եւ վնասակար է (այսինքն՝ այն հանգեցնում է այնպիսի բացասական հետեւանքների, որոնք ներառում են ֆիզիկական, հոգեբանական, տնտեսական ու սոցիալական վնաս, եւ (կամ) բռնության ու զոհի՝ հասարակության մեջ լիարժեք կերպով ներգրավվելու կամ իր ամբողջ ներուժը զարգացնելու եւ դրան հասնելու ունակության սահմանափակումների),
- Երեւոյթն «ավանդական, կրկին հայտնվող կամ հայտնվող» է եւ սահմանված եւ (կամ) ամրագրված է սոցիալական այնպիսի նորմերով, որոնք արմատավորում են արական սեռի գերիշխանություն եւ կանանց ու երեխաների անհավասարություն՝ պայմանավորված սեռով, գենդերով, տարիքով եւ այլ հատվող գործոններով,
- Երեւոյթը կանանց ու երեխաներին պարտադրվում է ընտանիքի անդամների, հասարակության անդամների կամ հասարակության լայն շերտերի կողմից՝ անկախ նրանից, թե արդյոք զոհը տալիս է կամ ի վիճակի է տալ լիակատար, ազատ եւ գիտակցված համաձայնություն²¹⁰:

Վնասակար երեւոյթների վերաբերյալ թիվ 31 ընդհանուր հանձնարարականով կոչ է արվում Պետություններին ապահովել, որ «այն կանայք ու երեխաները, որոնք ենթարկվել են վնասակար երեւոյթի ազդեցության, ունենան արդարադատության հավասար մատչելիություն՝ այդ թվում՝ իրավական վարույթ նախաձեռնելու այնպիսի իրավական եւ գործնական խոչընդոտները վերացնելով, ինչպիսին է վաղեմության ժամկետը, եւ որ կատարողները եւ նրանք, ովքեր աջակցում կամ թույլ են տալիս այդպիսի երեւոյթներ, պատասխանատվություն կրեն»²¹¹: Այդ նպատակով առաջարկվում է, որ Պետությունները, *inter alia* (ի թիվս այլնի), մշակեն օրենսդրություն՝ վնասակար երեւոյթների մասին, ներդնեն զոհերի համար նախատեսված պաշտպանական մեխանիզմներ եւ զոհերի համար ապահովեն իրավական պաշտպանության միջոցներ ու հատուցումներ: Նախատեսված է նաեւ կարողությունների զարգացում մասնագետների լայն շերտի համար: Իրավապահ մարմինների, այդ թվում՝ դատական իշխանության աշխատակիցները պետք է վերապատրաստում անցնեն «վնասակար երեւոյթները քրեականացնող՝ նոր կամ գործող օրենսդրության [կիրարկման թեմայով], որպեսզի ապահովվի նրանց քաջատեյակությունը կանանց ու երեխաների իրավունքների մասին եւ նրբանկատությունը զոհերի խոցելի կարգավիճակի նկատմամբ»²¹²:

Ստամբուլի կոնվենցիայով պահանջվում է, որ Կողմ պետությունները ձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցառումները՝ «կանանց եւ տղամարդկանց վարքի սոցիալական եւ մշակութային մոդելներում փոփոխությունները խթանելու համար՝ նպատակ ունենալով արմատախիլ անել այն նախապաշարմունքները, սովորույթները, ավանդույթներն ու մյուս բոլոր երեւոյթները, որոնք հիմնված են կանանց ստորադասության կամ կանանց եւ տղամարդկանց կարծրատիպային դերաբաժանման գաղափարի վրա» (հոդված 12): Կոնվենցիայով ուղղակիորեն արգելվում են մի շարք վնասակար երեւոյթներ՝ որպէս կանանց եւ աղջիկների նկատմամբ բռնության ձեւեր՝ հարկադիր ամուսնությունը, կանանց սեռական օրգանների խեղումը եւ հանուն «պատվի» կատարված հանցագործությունները (37-րդ, 38-րդ, 42-րդ հոդվածներ):

Հարկ է նկատել, որ Ստամբուլի կոնվենցիայում գործածվում է «**հարկադիր ամուսնություն**» եզրույթը՝ չափահաս անձին կամ երեխային դիտավորությամբ ամուսնանալու հարկադրելը նկարագրելու համար (37-րդ հոդված): Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն (ՆԿ) առաջարկում է, որ բոլոր անդամ պետություններն «արգելեն հարկադիր ամուսնությունները, որոնք իրականացվում են առանց շահագրգիռ անձանց համաձայնության»՝ չտարբերակելով երեխա կամ չափահաս ամուսիններին²¹³:

209 ԿՆԽՎԿ կոմիտե եւ Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտե, 2014 թվական, Վնասակար երեւոյթների վերաբերյալ թիվ 31 համատեղ ընդհանուր, CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18, 15-րդ պարբերություն:
 210 Նույն տեղում, 16-րդ պարբերություն:
 211 Նույն տեղում, պարբերություն 55(Ժե):
 212 Նույն տեղում, 71-րդ պարբերություն:
 213 Նախարարների կոմիտե, 2002 թվական, CM/Rec(2002)5 հանձնարարական, 84-րդ պարբերություն:

Միջազգային այլ իրավական փաստաթղթերը եւ չափանիշները հատուկ ուշադրություն են դարձնում **երեխաների ամուսնության** հարցերին, որը երբեմն կոչվում է **վաղ ամուսնություն**²¹⁴: Երեխաների ամուսնությունը խախտում է մի շարք իրավունքներ, այդ թվում՝ աղջիկների կրթության եւ առողջության իրավունքները, ինչպես նաեւ սեռական եւ վերարտադրողական իրավունքները: ԿՆԽԿ կոմիտեն ընդգծել է, որ Պետությունները պետք է ստեղծեն «բողոքներ եւ հաղորդումներ ներկայացնելու՝ անկախ, ապահով, արդյունավետ, մատչելի եւ երեխայի նկատմամբ զգայուն մեխանիզմներ, որոնք մատչելի են աղջիկներին, եւ որոնք առաջնահերթ ուշադրություն են դարձնում աղջիկների լավագույն շահերին»²¹⁵: Այն ընդգծել է, որ պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել աղջիկներին, քանի որ նրանք արդարադատությանը դիմելիս բախվում են հատուկ խոչընդոտների՝ իրենց կյանքի վերաբերյալ կարելու որոշումներ ընդունելու սահմանափակ սոցիալական եւ իրավական հնարավորությունների հետեւանքով²¹⁶:

Ընդհանուր նկատառումներ

Վնասակար երեւոյթների վերաբերյալ իրավական վարույթները կարող են հատկապես ինդերահարույց լինել, քանի որ դրանցում հաճախ ներգրավվում են անչափահաս աղջիկներ (հատկապես հարկադիր ամուսնության դեպքերում), եւ շատ հաճախ կատարողներն ընտանիքի անդամները կամ համայնքի անդամներն են: Քննության գործընթացը, մասնավորապես, կարող է բարդ լինել, եւ դրան պետք է մոտենալ այլ կերպ, քան այլ քրեական գործերով քննություններին: Օրինակ, ինչպես նշված է այսպես կոչված «հանուն պատվի» կատարված հանցագործությունների մասին, ինչը սակայն վերաբերվում է նաեւ բոլոր վնասակար երեւոյթներին, «կանանց նկատմամբ կատարվող հանցավոր արարք դիտարկելու փոխարեն [այդ հանցագործությունները] ... հաճախ պատժվում են համայնքի կողմից: [...] Ի հավելում, գործերով քրեական հետապնդման համար խոչընդոտ կարող է հանդիսանալ դեպքի մասին տեղեկություններ ունեցող անհատների կողմից երկրորդական բնույթի ապացույցներ տրամադրելու ցանկության բացակայությունը»²¹⁷: Դատավորներն ու դատախազները պետք է քաջատեղյակ լինեն զոհերի վրա հնարավոր այնպիսի բացասական ազդեցությանը, ինչպիսիք են սպառնալիքը եւ հաշվեհարդարը, եթե համարվի, որ նրանց կողմից խախտվել են ավանդական կամ մշակութային երեւոյթներ:

Դատախազներն ու դատավորները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն զոհերի իրավունքները երեխայի լավագույն շահի հետ հավասարակշռելու համար, որոնք երբեմն կարող են հակասել իրար: Օրինակ, եթե 13-ամյա աղջկան նրա մայրը եւ հայրը հարկադրում են ամուսնանալ, ապա ինչպես պետք է դրսեւորվի արդարադատության մատչելիությունը, եթե նրա ծնողներին քրեական հետապնդման են ենթարկում եւ հնարավոր է՝ բանտարկում:

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է օրենքը կիրառեն անաչառորեն՝ հաշվի առնելով եւ վերացնելով զոհերին սպառնացող հնարավոր հատուկ ռիսկերը: Վնասակար երեւոյթները պետք է մեկնաբանել օրենքի համաձայն՝ նույն լրջությամբ, ինչ այլ հանցագործությունները կամ իրավախախտումները: Ներպետական օրենսդրությամբ ու քաղաքականությամբ պետք է հստակեցվի, որ «եթե սովորութային եւ (կամ) կրոնական օրենքների եւ արդարադատության պաշտոնական համակարգի միջեւ առկա են հակասություններ, ապա հարցը պետք է լուծվի՝ պահպանելով վերապրած անձի մարդու իրավունքները եւ համաձայն գենդերային հավասարության չափանիշների, իսկ գործը սովորութային եւ (կամ) կրոնական օրենքների համաձայն քննելը չի բացառում այն արդարադատության պաշտոնական համակարգին հանձնելը»²¹⁸:

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է նաեւ ուշադրություն դարձնեն, որ անգործությունն արդարացնելու համար չհիմնվեն փոքրամասնությունների համայնքների անդամների՝ երեւոյթների վերաբերյալ կարծրատիպերի վրա: Որոշ վնասակար երեւոյթներ դիտարկվում են որպես «մշակութային» կամ որոշ համայնքների կամ խմբերի հատուկ: Դա

²¹⁴ Տե՛ս, օրինակ՝ ՍՍՄԻ կոմիտե, *Եզրափակիչ դիտարկումներ. Շրի Լանկա*, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ E/C.12/LKA/CO/2-4 (2010), 15-րդ պարբերություն, ՍՍՄԻ կոմիտե, *Եզրափակիչ դիտարկումներ. Չադ*, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ E/C.12/TCD/CO/3 (2009), 19-րդ պարբերություն, ՍՍՄԻ կոմիտե, *Եզրափակիչ դիտարկումներ. Կոլումբիա*, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ E/C.12/COL/CO/5 (2010), 18-րդ պարբերություն, ՍՍՄԻ կոմիտե, *Եզրափակիչ դիտարկումներ. Յնդկաստան*, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ E/C.12/IND/CO/5 (2008), 13-րդ, 33-րդ պարբերություններ, Խուան Մենդես, *ՄԱԿ-ի խոչտանգումների եւ այլ դաժան, անմարդկային եւ նվաստացնող վերաբերմունքի [կամ պատժի] հարցերով հատուկ զեկուցողի զեկույց*, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/HRC/31/57 (2016), 58-րդ պարբերություն, Երեխայի իրավունքների ու բարեկեցության մասին աֆրիկյան խարտիայի 21(2)-րդ հոդվածով պահանջվում է, որ Պետություններն արգելեն երեխաների ամուսնությունը: *Մարդու եւ ժողովուրդների իրավունքների վերաբերյալ աֆրիկյան խարտիայի՝ Աֆրիկայում կանանց իրավունքների մասին արձանագրություն*, 2-րդ հերթական նստաշրջան, Միության վեհաժողով, *ընդունված 2003 թվականի հուլիսի 11-ին*, CAB/LEG/66-6 (*ուժի մեջ է մտել 2005 թվականի նոյեմբերի 25-ին*):

²¹⁵ ԿՆԽԿ կոմիտե, 2015 թվական, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/GC/33, պարբերություն 25(բ):

²¹⁶ Նույն տեղում, 24-րդ պարբերություն:

²¹⁷ ԿՆԽԿ կոմիտե, վնասակար երեւոյթների վերաբերյալ թիվ 31 ընդհանուր հանձնարարական, CEDAW/GC/31-CRC/GC/18, 30-րդ պարբերություն:

²¹⁸ ՄԱԿ Կանայք, 2012 թվական, *Կանանց նկատմամբ բռնության մասին օրենսդրության ձեռնարկ*, էջ 13:

կարող է խնդրահարույց լինել, քանի որ այդ երեւոյթները կարող են դիտարկվել որպէս նրանց մշակույթի մաս եւ հետեւաբար ընդունվեն կամ առնվազն հանդուրժվեն: Այլապէս կարելի է հիմնվել այդպիսի բռնության վրա՝ ներգաղթյալների եւ փոքրամասնութիւնների որոշ համայնքներին քննադատելու համար²¹⁹:

Վնասակար երեւոյթների վերաբերյալ «առասպելների» հերքումը

Վնասակար երեւոյթների ոլորտում գերիշխում են բազմաթիվ գենդերային կարծրատիպեր: Այնպիսի վնասակար երեւոյթների հիմքում, ինչպիսիք են վաղ, երեխաների եւ հարկադիր ամուսնութիւնները, ընկած են սեռական այն կարծրատիպերը, որ կանայք պետք է լինեն առաքինի, որ նրանց սեքսուալութիւնը պետք է վերահսկվի, եւ որ կուսութիւնն ամուսնութեան նախապայման է: Հարկադիր ամուսնութեան երեւոյթը հաճախ արդարացվում է այն կարծրատիպային տեսակետներով, որ կանայք պաշտպանութեան կարիք ունեն՝ նրանց ֆինանսական եւ ֆիզիկական ապահովութիւնն ապահովելու համար, եւ որ նրանք անկարող են ինքնուրույն որոշումներ կայացնել: Վաղ ամուսնութիւնները եւ երեխաների ամուսնութիւնները նույնպէս պաշտպանվել են այն կարծրատիպային հասկացութեան հիմքերով, որ աղջիկներն ավելի արագ են հասունանում եւ հետեւաբար ավելի հավանական է, որ ընտանեկան կյանքը դեկավարեն ավելի վաղ տարիքում, քան տղաները²²⁰:

Օ Զննարկման առարկաները.

- Որո՞նք են այն գենդերային կարծրատիպերը, որոնք կապված են վնասակար երեւոյթների հետ:
- Որպէս դատավոր կամ դատախազ, կոնկրետ ի՞նչ նկատառումներ կարող են հիմնավորել Ձեր արձագանքը վնասակար երեւոյթների դեպքերին:
- Ո՞ւմ իրավունքներն են ձգտում պաշտպանել, եւ որո՞նք են այդ իրավունքները:
- Որո՞նք են օրենքը կիրառելիս Ձեր պարտականութիւններն այն հանգամանքներում, երբ զոհի իրավունքները կարող են հակասել նրա ծնողների եւ հասարակութեան ցանկութիւններին:
- Ի՞նչ քայլեր կարող են ձեռնարկել զոհի իրավունքները պաշտպանելու համար, եթէ ծնողների եւ հասարակութեան ցանկութիւնները միջամտում են նրա իրավունքներին:
- Ի՞նչ դեր կարող են ունենալ համայնքների ղեկավարները եւ սոցիալական այլ դերակատարներ՝ մշակութային վնասակար երեւոյթների վերացման հարցում արդարադատութիւն իրականացնողներին աջակցելու համար: Ինչպէ՞ս կարող են այդ տարբեր դերակատարներն աշխատել միասին:
- Արդյունավետ պաշտպանութեան ինչպիսի միջոցներ կարող է տրամադրվել վնասակար երեւոյթների զոհերին եւ նրանց համայնքների լայն շերտերին: Հարկ է դիտարկել, թե ինչպէս կարող են այդ պաշտպանութեան միջոցներն ունենալ կանխարգելիչ կամ իրազեկվածութեան մակարդակի բարձրացման գործառնություն:

3.3. Ընտանեկան իրավունքը

Ընտանեկան իրավունքն իրավունքի այնպիսի ոլորտ է, որը հատկապէս կարեւոր է կանանց համար: Դիտարկելէ, օրինակ, Հորդանանում անցկացված՝ իրավաբանական օգնութեան տրամադրման ծառայութիւնների պահանջարկի վերաբերյալ տնային տնտեսութիւնների հարցման արդյունքները: Ընտանեկան իրավունքը որպէս իրենց մտահոգութիւնների հիմնական

219 Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, 2016 թվական, Կանանց համար արդարադատութեան մատչելիութիւնը գենդերային հիմքով բռնութեան համար, Թիվ 12 ուղեցույց գործող իրավաբանի համար, էջ 156:
 220 Օրինակ՝ Հիմաբալիի «Ամուսնութեան մասին» օրենքը վիճարկելու գործով Սահմանադրական դատարանը ճանաչել է բացահայտել է այն կարծրատիպային հասկացութիւնները, որոնց հիման վրա օրենքը տղամարդկանց եւ կանանց համար թույլատրում էր ամուսնութեան տարբեր տարիքներ, այսինքն՝ որ աղջիկն ավելի վաղ է հասունանում, քան տղան: Դատարանը վճռել է, որ ցանկացած օրենք, սովորույթ կամ երեւոյթ, որով թույլատրվում է երեխաների ամուսնութիւնը, հակասահմանադրական է: Սուղզուրուն ընդդէմ Արդարադատութեան նախարարի [Mudzuru v. Minister of Justice], Թիվ 79/14 սահմանադրական դիմում, Թիվ CCZ 12/2015 (2016) վճիռ (Հիմաբալիի սահմանադրական դատարան), 51: Սույն գործի եւ ընդհանրապէս վնասակար երեւոյթների վերաբերյալ հետագա քննարկման համար տե՛ս ՄԻԳՀԳ-ի «Գենդերային կարծրատիպավորումը դատական համակարգում եւ սեռական ու վերարտադրողական առողջութիւնը եւ իրավունքները» առաջիկա հետազոտական աշխատանքը:

ուրրտ նշած բոլոր պատասխանողների 94 %-ը կանայք են եղել²²¹: Փաստորեն, համեմատած վարչական, քաղաքացիական եւ քրեական իրավունքի հետ, ընտանեկան իրավունքն ամենաշատ տարածայնություններն է ցույց տվել այն առումով, թե ինչպես են արական եւ իգական սեռերի ներկայացուցիչները պատասխանել: Այդ եզրահանգումը ենթադրում է, որ կանայք են դեռեւս կրում հիմնական պատասխանատվությունը չվճարվող տնային գործերի եւ երեխայի խնամքի համար, եւ, այդպիսով, նրանց իրավական շահերը միտված են արտացոլելու այդ դերը:

Ընտանեկան իրավունքը կարող է համընկնել վնասակար երեւոյթների հետ, օրինակ՝ հարկադիր ամուսնությունների դեպքում, սակայն այն ընդհանուր առմամբ տարբերվում է կանանց նկատմամբ բռնությունից եւ վերաբերում է ոչ թե քաղաքացիական, այլ քրեական հարցերին: Սույն նախագծի շահառու երկրների ներպետական օրենսդրություններով կանանց նկատմամբ ընտանիքներում ուղղակի խտրականություն չի նախատեսվում: Այնուամենայնիվ, կան օրինակներ, երբ կանայք ամուսնությանն ու ամուսնալուծությանը, երեխայի խնամակալությանը, ալիմենտին/ապրուստը հոգալուն կամ գույքի բաժանմանը վերաբերող գործերում չունեն օրենքի լիակատար պաշտպանություն:

Մասնավորապես, ընտանեկան բռնությունն ընկած է բազմաթիվ ամուսնալուծությունների հիմքում եւ, այնուամենայնիվ, քաղաքացիական վարույթներում հաճախ թաքցված է մնում: Կամ, նույնիսկ եթե ընտանեկան բռնության փաստի մասին հայտնի է, դատարանը կարող է չկիրառել այնպիսի գենդերազգայուն մոտեցում, որով հաշվի են առնվում հարկադրանքի, քրեական հետապնդման կամ մասնալուծության այն խնդիրները, որոնք բնորոշ են ընտանեկան բռնության իրավիճակներին: Միացյալ Թագավորությունում հաշտարարության նիստերի ընթացքում ընտանեկան գործերով դատարանների խորհրդատուների եւ ծնողների միջեւ շփումների ուսումնասիրությունը, օրինակ, ցույց է տալիս, որ երբ կանայք բարձրացրել են ընտանեկան բռնության խնդիրը, այն սովորաբար «անհետացել է՝ անտեսվելով, վերածեւակերպվելով կամ մերժվելով ընտանեկան գործերով դատարանների խորհրդատուների կողմից»²²²:

Իրավական չափանիշների ակնարկ

ԿՆԽՎԿ-ի բազմաթիվ դրույթներում հիշեցվում է, որ բռնությունն ընտանիքում մնում է խոչընդոտ՝ կանանց եւ տղամարդկանց միջեւ լիակատար հավասարության համար: Կոնվենցիայով ճանաչվում է երեխաների դաստիարակության հարցում տղամարդկանց եւ կանանց համատեղ պատասխանատվությունը եւ այն, որ երեխայի շահը հիմնարար նկատառում է (5-րդ հոդված): ԿՆԽՎԿ-ով նաեւ պահանջվում է, որ Պետությունները միջոցներ ձեռնարկեն «ամուսնության ու ընտանեկան հարաբերությունների հետ կապված բոլոր հարցերում» կանանց նկատմամբ խտրականությունը վերացնելու համար (16-րդ հոդված):

Ամուսնության մեջ եւ ընտանիքում հավասարության վերաբերյալ ԿՆԽՎԿ կոմիտեի թիվ 21 ընդհանուր հանձնարարականով մանրամասն անդրադարձ է կատարվում Կոնվենցիայի կանխատեսումներին, եւ հստակեցվում են որոշ այնպիսի կարեւոր սկզբունքներ, ինչպիսիք են կանանց՝ երեխաների թիվն ու նրանց ծննդյան միջեւ ընկած ժամանակահատվածը որոշելու իրավունքը, որը չպետք է սահմանափակվի այնպիսի երեւոյթներով, ինչպիսիք են հարկադիր ամլացումը կամ հղիության հարկադիր արհեստական ընդհատումները, ամուսնալուծության վարույթի ընթացքում, օրինակ՝ գույքի բաժանման վերաբերյալ հարցերում կանանց նկատմամբ խտրականությունը չցուցաբերելն ապահովելու կարիքը, եւ հիշեցում Պետություններին՝ կանանց նկատմամբ եւ՝ հանրային, եւ՝ ընտանեկան կյանքում գենդերային հիմքով բռնությունից զերծ լինելն ապահովելու իրենց պարտավորության մասին:

Երեխայի լավագույն շահերը

Որպես ավելի լայն գոհակենտրոն մոտեցման մաս, Ստամբուլի կոնվենցիայով ընդգծվում է կարեւոր կապն ընտանեկան բռնության եւ ընտանեկան խնդիրների միջեւ՝ երեխայի խնամակալության, տեսակցության իրավունքների եւ ապահովության համատեքստում: Կողմ պետություններից պահանջվում է ձեռնարկել «անհրաժեշտ օրենսդրական կամ այլ միջոցառումներ՝ ապահովելու համար, որ երեխաների նկատմամբ խնամակալության եւ տեսակցության իրավունքների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս հաշվի առնվեն [սույն] Կոնվենցիայի գործողության ոլորտում ընդգրկված բռնության միջադեպերը» եւ «ապահովելու համար, որ տեսակցության կամ խնամակալության որեւէ իրավունքի իրականացմամբ չվտանգվեն գոհի կամ երեխաների իրավունքներն ու անվտանգությունը» (31-րդ հոդված):

²²¹ Զորդանանի Իրավաբանական օգնության արդարադատության կենտրոն եւ Ծրագրման եւ միջազգային համագործակցության նախարարության վիճակագրական վարչություն, 2011 թվական, *Վիճակագրական հարցում իրավաբանական օգնության տրամադրման ծառայությունների պահանջարկի ծավալի վերաբերյալ*:
²²² Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2013 թվական, *Իրագործելիության ուսումնասիրություն. Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն*, էջ 14:

Ընտանեկան բռնություն գործադրած անձանց նկատմամբ պատժամիջոցների համատեքստում Ստամբուլի կոնվենցիայով առաջարկվում է, որ Պետությունները զրկեն ծնողական իրավունքներից, «եթե երեխայի լավագույն շահերը, որոնց թվում կարող է լինել զոհի անվտանգությունը, չեն կարող երաշխավորվել այլ կերպ» (Յոզված 45(2)):

Այն հարցը որոշելիս, թե որ ծնողը պետք է իրականացնի երեխայի խնամքը եւ խնամակալությունը, պետք է հաշվի առնվեն ընտանեկան բռնությունը եւ ոտնձգության ենթարկված զուգընկերոջ խոցելի կարգավիճակը²²³: Այդպիսի որոշումները պետք է հիմնված լինեն անհատական ծնողական ունակությունների եւ վարքագծի, ինչպես նաեւ երեխային մեկ կամ երկու ծնողների խնամակալությանը հանձնելու օգուտների եւ ռիսկերի գնահատման վրա:

Ընդհանուր նկատառումներ

Ուշադրություն դարձնելով այն խնդրին, թե իրավական համակարգն ինչպես պետք է անդրադառնա ընտանեկան բռնության խնդրին ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ գործերի համատեքստում, գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ զգալի թվով վիճարկվող ամուսնալուծության գործեր իրականում ունեն ընտանեկան բռնության նախապատմություն՝ չնայած որ պարտադիր չէ, որ այդ փաստը հայտնի լինի կողմերի փաստաբաններին կամ նույնիսկ դատարանին: Երբ իրավական ոլորտի մասնագետները (հատկապես՝ դատավորները) տեղյակ չեն բռնության նախապատմությանը կամ ընտանեկան բռնության դինամիկային, հազվադեպ չեն նաեւ այն դեպքերը, երբ նրանք ամուսնալուծվող զույգին խրախուսում են հաշտվել կամ «հարթել իրենց տարաձայնությունները»՝ հաճախ «ընտանիքը միասին պահելու» նպատակով: Այդ երեւույթը կարող է ակամայից բարձրացնել զոհի եւ (կամ) նրա երեխաների նկատմամբ կրկնվող կամ սրացած բռնության վտանգը:

Ամուսնալուծությունների գործերի առաջընթացին խոչընդոտելը նաեւ խաթարում է զոհի՝ որոշում կայացնելու գործընթացը: Ինչպես նշված է 3.2.1 մոդուլում, ամուսնալուծությունն այն առաջնային պաշտպանության միջոցն է, որով կանայք ձգտում են փախչել ոտնձգություն պարունակող հարաբերություններից՝ սովորաբար շատ տարիների ընթացքում ոտնձգության ենթարկվելուց հետո: Հարկ է նկատել, որ ՀԻԳ-ի ուսումնասիրությունը ներառել է այնպիսի կանանց, որոնք զուգընկերոջ կողմից ենթարկվել են ֆիզիկական եւ (կամ) սեռական բռնության եւ ի վիճակի են եղել հաղթահարել բռնությունը: Այդ կանանց 30 %-ն «ամուսնալուծությունը, բաժանումը կամ տեղափոխվելը» նշել են որպես առաջնային գործոն, որը նրանց օգնել է դադարեցնել բռնություն պարունակող հարաբերությունը՝ համեմատած այն երկու տոկոսի հետ, որոնք որպես այդպիսի առաջնային գործոն նշել են «կատարողին առաջադրված մեղադրանքները/դատապարտումը դատարանի կողմից»²²⁴:

Կան միջամտության մի շարք հատուկ կետեր, որոնք գործող մասնագետները պետք է հաշվի առնեն, երբ ընտանեկան իրավունքն ու ընտանեկան բռնությունը հատվում են:

- Ընտանեկան բռնության դեպքեր ներառող գործերում խիստ կարեւոր է համագործակցությունը քրեական եւ քաղաքացիական հարցերի շուրջ: Շատ կարեւոր է, որ քրեական գործերով զբաղվող իրավական ոլորտի մասնագետները, մասնավորապես՝ դատախազներն ու դատավորները, չենթադրեն, որ վարույթի վերաբերյալ տեղեկատվությունը հասանելի կդառնա ցանկացած քաղաքացիական հայցի շրջանակներում: Օրինակ՝ ամուսնալուծության գործով լսման ժամանակ դատավորը կարող է ստացած չլինել որեւէ տեղեկատվություն այն մասին, որ նախկին ամուսինը խախտում էր պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունը:
- Եթե կա ոտնձգության նախապատմություն, ապա ընտանեկան վեճերի վերաբերյալ գործերում նպատակահարմար չէ խրախուսել վերամիավորումը կամ գործն ուղարկել հաշտարարության կամ վեճի լուծման այլընտրանքային ձևերի: Վեճի այլընտրանքային լուծման հատուկ խնդիրն ավելի մանրամասն է նկարագրված սույն ձեռնարկի 4.7 մոդուլում: Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ հաշտարարությունը հիմնված է այն հասկացության վրա, որ վեճի կողմերն ունեն հավասար բանակցային ուժ եւ կարող են բանակցել խնդիրները լուծելու համար:
- Երբ գործ ունենք ընտանեկան բռնության հետ, կողմերի միջեւ առկա է ուժի անհավասարակշռություն, եւ սա նշանակում է, որ դատարանները պետք է զգուշավորություն ցուցաբերեն եւ վերանայեն երեխաների, ալիմենտի, ֆինանսների կամ գույքի վերաբերյալ համաձայնությունները՝ նախքան դրանք հաստատելը:

²²³ ԿԵԿԿ կոմիտե, 2010 թվական, Ամփոփիչ դիտարկումներ. Հեխիայի Հանրապետություն, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/CZE/CO/5 (2010), 23-րդ պարբերություն. ԿԵԿԿ կոմիտե, 2009 թվական: Ամփոփիչ դիտարկումներ. Գերմանիա, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/DEU/CO/6, 42-րդ պարբերություն:

²²⁴ Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ), 2014 թվական, Բռնությունը կանանց նկատմամբ. ԵՄ մակարդակով անցկացված ուսումնասիրություն, Հիմնական արդյունքները, Էջ 46:

- Երեխայի ինամակալության եւ տեսակցության վերաբերյալ որոշումները պետք է կայացվեն հատուկ ուշադրությամբ, եւ այն գործող մասնագետները, որոնք առնչվում են այդ խնդիրներին վերաբերող գործերին, պետք է անցնեն մասնագիտական վերապատրաստում՝ ընտանեկան բռնության դինամիկայի, ծնողական համապատասխանելիության գնահատման, երեխայի անվտանգությունը որոշելու եւ երեխայի լավագույն շահերից բխող գնահատականներ տալու վերաբերյալ:
- Գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ ընտանեկան բռնություն գործադրած անձինք հաճախ մանկապույսի եւ ենթարկում երեխայի ինամակալության եւ տեսակցությունների վերաբերյալ պայմանավորվածությունները՝ զոհի նկատմամբ իշխանություն եւ հսկողություն իրականացնելու եւ նրանց հետապնդելու համար: Յետեւաբար նպատակահարմար է, որ դատարանները կատարողներին կարգադրեն ապացուցել, որ նրանք այլեւս ոտնձգություն չեն իրականացնում եւ զոհի կամ երեխաների համար վտանգ չեն ներկայացնում (օրինակ՝ ավարտելով բռնություն գործադրած իրավախախտների համար նախատեսված ծրագիրը)՝ նախքան տեսակցության իրավունքներ շնորհելը:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Գոնսալես Կառելյոն ընդդեմ Իսպանիայի [González Carreño v. Spain]*, ԿՆԽԿԿ կոմիտեին ներկայացված հաղորդումը ցուցումներ է պարունակում այն մասին, թե դատարանները երեխայի ինամակալության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս ինչպես պետք է դիտարկեն ընտանեկան բռնության վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Հաղորդում ներկայացրած անձն իր ամուսնու կողմից ենթարկվել էր ֆիզիկական եւ հոգեբանական բռնության՝ վերջիվերջո նախաձեռնելով նրանից բաժանման գործընթաց: Իսպանական դատարանը զուգահեռ երեխայի ինամակալությունը շնորհել էր մորը (հայցվորին) եւ հաստատել հոր հետ տեսակցությունների ժամանակացույց: Բաժանության ընթացքում հայցվորն իր ամուսնու կողմից ենթարկվել էր հետապնդման եւ սպառնալիքների: Երեխան՝ դուստրը, ականատես է եղել իր մոր նկատմամբ շարունակական բռնությանը եւ սկսել վախենալ հորից: Հայցվորը պարբերաբար միջնորդել է ընդունել պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություններ, որոնցով կարգելվեր ամուսնու կապն իր եւ երեխայի հետ՝ պահանջելով երեխայի հետ վերահսկվող տեսակցություն եւ երեխայի ապրուստի միջոցի վճարներ:

Դատարանը պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին բազմաթիվ կարգադրություններ է արձակել, սակայն դրանցից միայն մեկի մեջ է ներառել երեխային: Երբ դատարանը, վերջիվերջո, ամուսնության լուծման կարգադրություն է արձակել, այն հաշվի չի առել ընտանեկան բռնության փաստերը կամ դա չի նշել որպես բաժանության պատճառ: Դատարանի՝ ավելի ուշ կայացրած որոշմամբ թույլատրվել է երեխայի եւ նրա հոր միջև չվերահսկվող տեսակցություններ՝ չնայած շարունակական բռնության վերաբերյալ ապացույցին: Ի վերջո, ամուսինը սպանել է իր դստերը եւ ինքնասպանություն գործել:

ԿՆԽԿԿ կոմիտեն որոշել է, որ Պետությունը խախտել է Կոնվենցիան եւ Թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականը: Մասնավորապես, իշխանությունները պատշաճ բարեխղճություն չեն դրսևորել հայցվորին կամ նրա երեխային պաշտպանելու համար եւ հաշվի չեն առել երեխայի լավագույն շահը՝ չանդրադառնալով ընտանեկան բռնության դեպքերին: Կոմիտեն առաջարկել է, որ « երեխայի ինամակալության եւ տեսակցության իրավունքների վերաբերյալ գործերում [...] երեխայի լավագույն շահերը պետք է լինեն ուշադրության կենտրոնում, եւ երբ ներպետական իշխանությունները որոշումներ են կայացնում այդ հարցի վերաբերյալ, նրանք պետք է հաշվի առնեն ընտանեկան բռնության համատեքստի առկայությունը»²²⁵: Ավելին, Կոմիտեն ուշադրությունը կենտրոնացրել է դատարանի գործողությունների վրա՝ նշելով, որ «դատական իշխանությունը չպետք է կիրառի ոչ ճկուն չափանիշներ, որոնք հիմնված են այն կանխակալ հասկացության վրա, թե ինչ է ընտանեկան բռնությունը»²²⁶:

Ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ «առասպելների» հերքումը

Հաշվի առնելով ամուսնության առանցքայնությունը ընտանիքի ինստիտուտում, դրանում գործում են գենդերային մի շարք կարծրատիպեր: Այդ կարծրատիպերն արմատավորում են այն կարծիքը, որ կանանց դերն իրենց ընտանեկան տանն է, որտեղ նրանք ծառայում են որպես մայրեր, տնային տնտեսուհիներ եւ ինամակալներ, մինչդեռ տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են եւ կերակրողը²²⁷:

²²⁵ ԿՆԽԿԿ կոմիտե, 2014 թվական, *Գոնսալես Կառելյոն ընդդեմ Իսպանիայի*, Թիվ 47/2012 հաղորդագրություն, 2014 թվականի օգոստոսի 15-ի որոշում, 9.4-րդ պարբերություն:
²²⁶ Նույն տեղում, 9.7-րդ պարբերություն,
²²⁷ Սիմոն Բյուսաբ, 2013 թվական, *Գենդերային կարծրատիպավորումը որպես մարդու իրավունքների խախտում. Գետագոտական զեկույց*, էջ 55,

Երեխայի ինամակալությանն առնչվող հարցերում, եթե առկա է ընտանեկան բռնության նախապատմություն, կանանց եւ տղամարդկանց բնութագրերի եւ ընտանեկան միավորի ու ամուսնության մեջ նրանց դերի վերաբերյալ այդ կարծրատիպերը կարող են հանգեցնել կատարողների (սովորաբար՝ արական սեռի) իրավունքների առաջնայնացման՝ զոհերի (սովորաբար՝ կանանց) եւ երեխաների իրավունքների նկատմամբ²²⁸: Ամուսնության մեջ կանանց եւ տղամարդկանց դերերի վերաբերյալ կարծրատիպերը, համաձայն որոնց՝ տղամարդիկ ընկալվում են որպես կանանց նկատմամբ գերակա, դատարաններում կարող են հանգեցնել կատարողի հայցի առաջնայնացման՝ պատշաճ կերպով չուսումնասիրելով բողոք ներկայացնողի պնդումները հենց իր եւ երեխայի նկատմամբ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ²²⁹: Այդպիսի առաջնայնացումը նաեւ խախտում է երեխայի լավագույն շահը:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Գոնսալես Կառելյոն ընդդեմ Իսպանիայի* վերոնշյալ գործի վերաբերյալ հաղորդագրությունում ԿՆԽԿԿ կոմիտեն գտել է, որ իշխանությունների գործողություններն արտացոլել են «գործողության այնպիսի մոդել, որը համապատասխանում է տեսակցության իրավունքի ձեւական հավասարության կարծրատիպային հասկացությանը, որը տվյալ դեպքում հստակ առավելություն էր տալիս հորը՝ չնայած նրա՝ ոտնձգությունն պարունակող վարքին, եւ նվազագույնի էր հասցնում մոր եւ դստեր վիճակը որպես բռնության զոհերի՝ նրանց դնելով խոցելի դիրքում»²³⁰:

Կոմիտեն նշել է, որ «Կարծրատիպերից ելնելով՝ տեսակցության իրավունքը դիտարկվել է որպես զուտ հոր իրավունք, այլ ոչ՝ նաեւ երեխայի իրավունք: Երեխայի լավագույն շահը կպահանջեր եթե ոչ այցելությունների վերացում, ապա գոնե դրանց սահմանափակում վերահսկվող կարճատեւ տեսակցությունների տեսքով... Իշխանությունների կողմից բողոքաբերի եւ նրա դստեր նկատմամբ ռիսկի գնահատականը, կարծես թե, մթազնվել է այնպիսի կանխակալությամբ եւ կարծրատիպերով, որոնք հարցականի տակ են դնում ընտանեկան բռնության կին զոհերի արժանահավատությունը»²³¹:

Այս գործում հոր հետ հարաբերություններ ունենալը սխալմամբ համարվել է երեխայի լավագույն շահերին լավագույնս համապատասխանող, նույնիսկ եթե հայրը մոր նկատմամբ բռնություն է գործադրել:

Ամուսնությանն ու ընտանեկան կյանքին վերաբերող մեկ այլ կարծրատիպ ազդում է այնպիսի խմբերի վրա, որոնք չեն համապատասխանում հետերոնորմատիվ գենդերին եւ կենսաբանական դերերին, ինչպիսիք են LGBS անձինք եւ սեքս-ինդուստրիայի աշխատողները: Նրանց կարող են զրկել ինամակալության իրավունքներից այն փաստարկի հիման վրա, որ իրենց «շեղված» վարքի պատճառով նրանք ոչ պատշաճ ծնողներ են: Չնայած նրան, որ «երեխայի լավագույն շահն» օրինական նպատակ է, միջազգային իրավունքով սահմանվում է, որ այն չի կարելի վկայակոչել պարզապես վերացական հասկացություններով՝ առանց կոնկրետ ապացույցի, թե ինչպես է երեխայի լավագույն շահը վտանգվում ծնողների սեռական կողմնորոշմամբ կամ «ոչ ավանդական» ընտանիքում մեծանալով: Առանց այդպիսի ապացույցի՝ չի կարելի հիմնվել «երեխայի լավագույն շահ» հասկացության վրա այնպիսի պաշտպանված իրավունքը սահմանափակելու համար, ինչպիսին է սեռական կողմնորոշման հիմքով խտրականության չենթարկվելու իրավունքը²³²:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Է.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [E.B v France]* գործով ՄԻԵԴ-ն անուղղակիորեն ճանաչեց, որ բարդացված կարծրատիպերն ազդել են Ֆրանսիայի իշխանությունների՝ որպես միայնակ ծնող երեխա որդեգրելու դիմումատուի պահանջը մերժելու վրա: Դիմումատուն լեսբի էր: Դիմումատուի՝ մասնավոր եւ ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի եւ խտրականությունից զերծ լինելու իրավունքների խախտումները հայտնաբերելով՝ Դատարանը գտավ, որ որդեգրելու նրա դիմումը մերժելով՝ ներպետական իշխանությունները տարբերակված մոտեցում են դրսևորել՝ պայմանավորված դիմումատուի սեռական

²²⁸ *Տե՛ս Անխելա Գոնսալես Կառելյոն ընդդեմ Իսպանիայի*, ԿՆԽԿԿ-ի թիվ 47/2012 հաղորդագրություն, *Amicus Curiae* (Դատարանի բարեկամի) ամփոփագիր՝ պատրաստված Սիմոն Զյուսաքի կողմից, 2014 թվականի փետրվարի 2, 35-րդ պարբերություն:

²²⁹ *Խաստու Յալլովն ընդդեմ Բուլղարիայի [Isatou Jallow v. Bulgaria]*, Թիվ 32/2011 հաղորդագրություն, ՍԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/52/D/32/2011 (2012), 8.6-րդ պարբերություն:

²³⁰ *Անխելա Գոնսալես Կառելյոն*, ԿՆԽԿԿ-ի թիվ 47/2012 հաղորդագրություն, ՍԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/58D/47/2012(2014)15, 2014 թվականի օգոստոս, 9.4-րդ պարբերություն:

²³¹ Նույն տեղում, 3.9-րդ, 3.10-րդ պարբերություններ:

²³² *Ատալա Ռիֆֆոն եւ դուստրերն ընդդեմ Չիլիի [Atala Riffó and Daughters v. Chile]* գործը, 2012 թվականի փետրվարի 24-ի վճիռ (Ըստ եւրոյան քննությունը, Հատուցումը եւ ծախսերը) (Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան), 109-111-րդ պարբերություններ:

կողմնորոշմամբ²³³: Դիմումատուի սեռական կողմնորոշման եւ ամուսնական կարգավիճակի վերաբերյալ կարծրատիպերը, մասնավորապես այն, որ լեսբի կանայք չեն կարող լավ մայրեր լինել, նպաստել է խնամակալության վերաբերյալ նրա դիմումի մերժմանը²³⁴:

Կան շատ եղանակներ, որոնց միջոցով գենդերային կարծրատիպերը վնասում են անհատին ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ վարույթի համատեքստում:

- Օ Քննարկման առարկաները.**
- Օգտագործելով ստուգացանկը²³⁵, նշեք եւ քննարկեք այն վնասները, որոնք պատճառում են ստորել ներկայացված աղյուսակում սահմանված կարծրատիպերն ու «առասպելները»²³⁶:
- ✓ Արդյո՞ք գենդերային կարծրատիպն անհատին զրկում է իրավունքից կամ օգուտից:
 - ✓ Արդյո՞ք գենդերային կարծրատիպն անհատի վրա բեռ է դնում:
 - ✓ Արդյո՞ք գենդերային կարծրատիպն անհատին նվաստացնում է, նսեմացնում է նրա արժանապատվությունը կամ այլ կերպ մարգինալացնում նրան:

«Առասպելներ» եւ կարծրատիպեր	Միջամտություն/հետեւանք	Պատշաճ գործելակերպ
Տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են եւ ընտանիքում հեղինակությունն եւ գիտելիքներ կրողը:	Երեխայի խնամակալության առնչվող հարցերի հետ կապված՝ տղամարդու ցանկություններն ու նրա հետաքրքրությունները որպես հայր պետք է առաջնայնացվեն երեխայի ցանկությունների եւ հետաքրքրությունների նկատմամբ:	Երեխայի խնամակալության վերաբերյալ գործերում երեխայի լավագույն շահն ուշադրության կենտրոնում է: Երբ ծնողը ունի ճշգրտություն եւ կատարել, պետք է ունի ճշգրտություն կատարող ծնողի եւ երեխայի միջեւ արդյունավետ վերահսկողություն առկա լինի:
Տղամարդիկ ընտանիքում առաջնային կերակրողն են:	Կանայք հաճախ հավասարապես չեն օգտվում ընտանիքի տնտեսական բարիքներից եւ վաստակից: Ընտանիքի կառուցվածքները, ընտանիքում աշխատանքի գենդերացված բաժանումը եւ ընտանեկան կանոններն ազդում են կանանց տնտեսական բարեկեցության վրա: Կանայք սովորաբար ավելի անապահով են, քան տղամարդիկ, երբ ընտանիքը քայքայվում է, եւ այրիանալու դեպքում կարող են մնալ աղքատության մեջ:	Տնտեսական առավելությունները ու թերությունները, որոնք կապված են ամուսնության եւ ամուսնալուծության հետ, երկու կողմերը պետք է հավասարապես կրեն: Ամուսինների ամուսնության ընթացքում դերերի եւ գործառնությունների բաժանումը չպետք է հանգեցնի տնտեսական հետեւանքների՝ ի վնաս կողմերից որեւէ մեկի:
Ընտանիքի գույքին առնչվող հարցերում տղամարդիկ ավելի լավ են որոշում կայացնում:	Ընտանիքի գույքը պետք է կառավարեն տղամարդիկ: Երբ ամուսնությունն ավարտվում է, ամուսնալուծությունից հետո կատարվող ունեցվածքի բաժանման եւ պահպանման ձեւաչափերը ոչ ֆինանսական ներդրումների ոչ պատշաճ ձեւով ճանաչման, գույքը կառավարելու կանանց իրավական հնարավորության բացակայության եւ ընտանիքի գենդերացված դերերի հետեւանքով հաճախ առավելություն են տալիս տղամարդուն: Ընտանեկան տունն օգտագործելու կանանց իրավունքներն ազդում են նրանց՝ ամուսնալուծությունից հետո ունեցած տնտեսական կարգավիճակի վրա:	Ամուսինները պետք է ունենան հավասար մատչելիություն ամուսնական գույքին եւ այն կառավարելու հավասար իրավական հնարավորություն: Ամուսնալուծությունից հետո ամուսնության ընթացքում կուտակված ամբողջ գույքը բաժանելիս պետությունը պետք է հավասարություն պահպանի կողմերի միջեւ՝ ճանաչելով անուղղակի եւ ոչ ֆինանսական ներդրումների արժեքը:

233 ՄԻԵԴ, *Է.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի*, Գանգատ թիվ 43546/02, 2008 թվականի հունվարի 22-ի որոշում, 96-րդ պարբերություն:

234 Ռեբեկա Չ. Քուբ եւ Սիմոն Զյուսաք, 2010 թվական, *Գենդերային կարծրատիպավորում. Անդրազգային իրավական հեռանկարներ*, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 31:

235 Ստուգացանկով փոքր-ինչ փոփոխվում է Ռեբեկա Չ. Քուբի եւ Սիմոն Զյուսաքի մշակված ստուգացանկը: Տե՛ս՝ Ռեբեկա Չ. Քուբ եւ Սիմոն Զյուսաք, 2010 թվական, *Գենդերային կարծրատիպավորում. Անդրազգային իրավական հեռանկարներ*, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 60:

236 Տե՛ս ԿՆԽՎԿ կոմիտե, 2013 թվական, ԿՆԽՎԿ-ի՝ ամուսնության, ընտանեկան հարաբերությունների եւ դրանց լուծման տնտեսական հետեւանքների մասին 16-րդ հոդվածի վերաբերյալ թիվ 29 ընդհանուր հանձնարարական: CEDAW C/GC/29 (2013):

<p>Չգրանցված սովորության/կրոնական ամուսնություններ.</p> <p>Ամուսինների գույքային իրավունքները պետք է պաշտպանվեն միայն, եթե ամուսնությունը գրանցված է:</p> <p>Գույքը պետք է գրանցվի ամուսնու կամ նրա (արական սեռի) ազգականների (օրինակ՝ նրա հոր) անվամբ:</p>	<p>Երբ չգրանցված ամուսնությունը դադարում է, կանայք ավելի հաճախ են տուժվում, քանի որ չգրանցված ամուսնության հետեւանքով նրանց որեւէ օրինական իրավունք չի փոխանցվում: Չգրանցելը կարող է լինել կրթության կամ իր իրավունքների վերաբերյալ գիտելիքների բացակայության պատճառով:</p>	<p>Անկախ նրանց գրանցման կարգավիճակից՝ ամուսնության ընթացքում կանանց իրավունքները պետք է պաշտպանվեն: Եթե հանգամանքները թույլ են տալիս, ապա Պետությունը պետք է կողմերին թույլ տա ամուսնության փաստն ապացուցել գրանցումից բացի այլ միջոցներով:</p>
<p>«Սովորական» ընտանիքը բաղկացած է հետերոսեքսուալ (տարասեռական) ծնողներից:</p> <p>Լեւերի կանայք կամ գեյ տղամարդիկ չեն կարող լավ ծնողներ լինել:</p>	<p>Լեւերներին եւ գեյ տղամարդկանց նրանց «շեղված» վարքի հետեւանքով չպետք է թույլատրվի ծնողներ դառնալ կամ երեխաներ որդեգրել:</p> <p>Երբ ծնողը հետերոսեքսուալ (տարասեռական) չէ, ապա կարելի է ենթադրել, որ երեխայի խնամակալության կամ որդեգրման դեպքերում երեխայի լավագույն շահերը վտանգված կլինեն:</p>	<p>Երեխայի լավագույն շահերը պետք է որոշվեն օբյեկտիվորեն, առանց ծնողների նկատմամբ խտրականության՝ պայմանավորված նրանց սեռական կողմնորոշմամբ: Լայնածավալ հոգեբանական հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ լեւերի եւ գեյ ծնողների դաստիարակած երեխաները զգացմունքային բարեկեցության, սեռական պատասխանատվության, ակադեմիական ձեռքբերումների եւ հանցագործություններից խուսափելու առումով նույնքան հաջողակ են, որքան հետերոսեքսուալ (տարասեռական) ծնողների կողմից դաստիարակված երեխաները²³⁷:</p>

3.4. Զբաղվածության իրավունքը

Սույն ձեռնարկում զբաղվածության իրավունք եզրույթը վերաբերում է այն խտրականության հետ կապված խնդիրներին, որոնց կանայք հանդիպում են աշխատավայրում, այլ ոչ՝ աշխատանքային իրավունքներին կոլեկտիվ բանակցությունների համատեքստում: Սույն նախագծի բոլոր շահառու երկրներն աշխատանքային օրենսգրքերը ժառանգել են խորհրդային ժամանակաշրջանից: Ինչպես նշված է սույն ձեռնարկի՝ արդարադատության խոչընդոտների վերաբերյալ 1.1.1 մոդուլում, աշխատանքային իրավունքում կան քիչ թվով խտրական դրույթներ, որոնք խորհրդային անցյալի ժառանգությունն են: Մասնավորապես գնահատվել է, որ Ադրբեջանում կանանց արգելվում է աշխատել աշխատանքի 38 կատեգորիաներում, «այդ թվում՝ միայն մետաղի արդյունաբերությունում մոտ 70 մասնագիտություններով եւ առաջադրանքներով: Մոլդովայում [...] կանանց արգելվում է աշխատել աշխատանքի 29 կատեգորիաներում: Միայն սննդի արդյունաբերության կատեգորիայում թվարկված են մոտ 60 մասնագիտություններ եւ առաջադրանքներ: [...] Իսկ Ուկրաինայում կանայք չեն կարող աշխատել կապարի հետ, զբաղվել խողովակների արտադրությամբ կամ լինել էքսկավատորավար²³⁸:

Մեծամասամբ, այնուամենայնիվ, շահառու պետությունների աշխատանքային օրենսգրքերով պահպանվում են գենդերային հավասարության սկզբունքները: Սակայն գործնականում կանայք զբաղվածության ոլորտում խտրականության հանդիպում են բազմաթիվ ձևերով, այդ թվում՝ պաշտոնների համալրման, աշխատանքի ընդունման, վարձատրության, առաջնադասման եւ պաշտոնի բարձրացման դեպքերում: Խտրականության այդպիսի մոդելները տարածված են աշխարհի մեծ մասում: Օրինակ՝ ամբողջ աշխարհում վճարովի աշխատանքի դիմաց դիտվում է վարձատրության կայուն տարբերություն՝ գենդերային հիմքով: Կանանց միջին վաստակը կազմում է տղամարդկանց վաստակի գրեթե կեսը, թեեւ նրանք միտված են աշխատելու ավելի երկար, եթե հաշվի է առնվում եւ՝ վճարովի, եւ՝ անվճար աշխատանքը: «Կանանց եւ տղամարդկանց վաստակած միջին եկամուտը համաշխարհային մակարդակով հաշվարկված է համապատասխանաբար 10 778 եւ 19 873 ԱՄՆ դոլար»²³⁹: Կանայք զբաղվածության ոլորտում զբաղեցնում են ղեկավար պաշտոնների մեկ երրորդից քիչը, թեեւ նրանց կրթական

237 Դատական կոլեգիա, 2013 թվական, *Դատավորի ձեռնարկ՝ հավասար վերաբերմունքի վերաբերյալ*, էջ 230:
 238 Այլոնա Սախոնչիկ, 2016 թվական, Խորհրդային անցյալի մնացուկները. Կանանց զբաղվածության սահմանափակումներն Անկախ պետությունների համագործակցությունում: Համաշխարհային բանկ, 2016 թվականի ապրիլի 28, հասանելի է <http://blogs.worldbank.org/voices/remnants-soviet-past-restrictions-womens-employment-commonwealth-independent-states> հղմամբ:
 239 Համաշխարհային տնտեսական ֆորում, 2016 թվական, Գենդերային համաշխարհային անհավասարության գեկույց 2016: Ժնև, էջ 30:

ձեռքբերումները հավասար են տղամարդկանց կրթական ձեռքբերումներին կամ շատ երկրներում ավելի բարձր են իրենց արական սեռի աշխատակիցների կրթական ձեռքբերումներից²⁴⁰:

Զբաղվածության ոլորտում առկա այդ տարբերությունների մի մասը կարելի է բացատրել այն փաստով, որ երեխաների խնամքի եւ այլ չվճարվող տնային պարտականությունների կատարման հետեւանքով կանայք շատ ավելի հաճախ են դադար վերցնում աշխատանքից, քան տղամարդիկ: Այն որոշումները, թե արդյոք եւ երբ են կանայք երեխա ունենալուց հետո վերադառնալու աշխատանքի, ունեն բազմաթիվ անձնական շարժառիթներ, սակայն դրանց վրա կարող են ազդել նաեւ խտրական օրենքները, օրինակ՝ այն դրույթները, որոնցով երեխայի խնամքի վճարովի արձակուրդը տրամադրվում է միայն մայրերին եւ ոչ հայրերին կամ ընտանիքի այլ անդամներին: Այդպիսի օրենքները նաեւ ամրապնդում են այն գենդերային կարծրատիպերը, որ երեխայի խնամքը առաջին հերթին կանանց պարտականությունն է:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը բռնության ձեւ է, որն անհամաչափորեն ազդում է կանանց վրա: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը չի սահմանափակվում զբաղվածության ոլորտով (այն կարող է տեղի ունենալ, օրինակ, կրթական հաստատություններում), սակայն քանի որ այն օրենքով հաճախ դիտվում է որպես քրեական իրավախախտում եւ (կամ) զբաղվածության իրավունքի խախտում (սեռի/գենդերային հիմքով խտրականության ձեւ), այն սույն ձեռնարկում քննարկվում է զբաղվածության համատեքստում:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը բաղկացած է անցանկալի եւ վիրավորական վարքագծից կամ վարքից, որը կարող է ընդունել երկու ձեւ՝ 1) *quid pro quo* (*փոխադարձ հատուցում*), երբ աշխատանքի հետ կապված օգուտներ ստանալը (օրինակ՝ աշխատավարձի բարձրացում, պաշտոնի առաջխաղացում կամ շարունակական զբաղվածություն) կախման մեջ է դրվում զոհի՝ «սեռական վարքի որոշակի ձեւում ներգրավվելու պահանջներին համաձայնելուց», եւ 2) **թշնամական աշխատանքային միջավայր**, երբ վարքագիծը ստեղծում է պայմաններ, որոնք «զոհի համար վախեցնող կամ նվաստացուցիչ են»²⁴¹: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը ներառում է ֆիզիկական, վերբալ եւ ոչ վերբալ վարքագիծը:

Իրավական չափանիշների ակնարկ

ԿՆԽՎԿ-ով պահանջվում է, որ բոլոր Կողմ պետությունները վերացնեն կանանց նկատմամբ խտրականությունը զբաղվածության ոլորտում եւ ապահովեն հավասարություն, *inter alia*, աշխատատեղերի համար ընտրության, պաշտոնի առաջխաղացման, աշխատատեղի երաշխիքի իրավունքի եւ «այն բոլոր արտոնությունների եւ աշխատանքային պայմանների եւ մասնագիտական ուսուցում եւ վերապատրաստում անցնելու իրավունքի» եւ հավասար վարձատրության իրավունքի մեջ²⁴²: Կոնվենցիայով նաեւ արգելվում է ամուսնական կարգավիճակի, հղիության կամ հղիության եւ ծննդաբերության արձակուրդի հիման վրա աշխատանքից հեռացվելու հետ կապված խտրականությունը, եւ Պետություններին խրախուսվում է տրամադրել այնպիսի սոցիալական աջակցության ծառայություններ, որոնք երկու ծնողներին էլ հնարավորություն կտային «համատեղել ընտանեկան պարտականություններն աշխատանքային պարտականությունների եւ հանրային կյանքում մասնակցության հետ» (11-րդ հոդված): Աշխատավայրում հղի կանանց հատուկ պաշտպանության վերաբերյալ ԿՆԽՎԿ-ում նշվում է, որ «Սույն հոդվածում շոշափվող իրավունքները պաշտպանությանը վերաբերող պաշտպանիչ օրենսդրությունը պետք է պարբերաբար վերանայվի գիտատեխնիկական գիտելիքների լույսի ներքո եւ անհրաժեշտության դեպքում փոփոխվի, չեղյալ հայտարարվի կամ ընդլայնվի» (11(3) հոդված):

Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը (ԱՄԿ) ՄԱԿ-ի այն գործակալությունն է, որը սահմանում է աշխատանքի միջազգային չափանիշները: ԱՄԿ-ի հետեւյալ կոնվենցիաներով սահմանվում են կանանց աշխատանքային եւ զբաղվածության իրավունքների պաշտպանության հիմնական սկզբունքները եւ դրանց առնչությամբ Պետությունների պարտավորությունները:

- «Հավասար վարձատրության մասին» կոնվենցիա (թիվ 100),
- «Խտրականության (Զբաղվածության եւ մասնագիտության) մասին» կոնվենցիա (թիվ 111),
- «Ընտանեկան պարտականություններ ունեցող աշխատողների մասին» կոնվենցիա (թիվ 156),
- «Մայրության պաշտպանության մասին» կոնվենցիա (թիվ 183):

240 Նույն տեղում:

241 Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն, *Փաստերի արձանագրություններ՝ աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ*, Հասանելի է http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_96_en.pdf հղմամբ:

242 ԿՆԽՎԿ կոմիտե, 1989 թվական, Հավասար արժեք ներկայացնող աշխատանքի դիմաց հավասար վարձատրության վերաբերյալ թիվ 13 ընդհանուր հանձնարարականով Կողմ պետություններին առաջարկվում են կոնկրետ գործողություններ՝ աշխատաշուկայում գենդերային խտրագատումը հաղթահարելու համար:

Հարկ է նկատել, որ ԱՄԿ-ի կոնվենցիաները ներպետական աշխատանքային օրենսդրությունը մշակելու կամ փոփոխելու գործիք են, սակայն դատարանները կարող են նաև հիմնվել կոնվենցիաների վրա՝ գործերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու համար այն դեպքերում, երբ «ազգային օրենսդրությունը ոչ պատշաճ կամ լուր է, կամ չափանիշներով սահմանված այնպիսի սահմանումները կիրառելու համար, ինչպիսիք են «հարկադիր աշխատանք» կամ «խտրականությունը»»²⁴³:

Եվրոպական սոցիալական խարտիայով արգելվում է սեռի հիմքով խտրականությունը զբաղվածության եւ մասնագիտության համատեքստում: Նմանապես, աշխատանքի եւ զբաղվածության բնագավառում խտրականության մասին Եվրոպական միության օրենսդրությունը լայնածավալ է, եւ թեեւ սույն հրապարակման մեջ դրան Արեւելյան գործընկերության երկրների՝ ԵՄ-ի անդամ չլինելու հետեւանքով լայն անդրադարձ չի արվում, դրանք կարող են ծառայել որպես օգտակար օրինակներ:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկմանն անդրադարձ է արվում բազմաթիվ պայմանագրերի եւ միջազգային փաստաթղթերի միջոցով, այդ թվում՝ կանանց նկատմամբ բռնությունն արգելող, ինչպիսիք են ԿՆԽՎԿ-ն եւ առավել վաղ ընդունված «Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին» հռչակագիրը: Պեկինի գործողությունների ծրագրով (ոչ պարտադիր հանձնարարականների շարք՝ կառավարության գործողությունների համար) Պետություններին կոչ է արվում՝

Ընդունել եւ կիրառել օրենքներ եւ մշակել աշխատավայրերում կիրառվող քաղաքականություններ աշխատաշուկայում գենդերային խտրականության դեմ, հատկապես՝ տարեց կին աշխատողներին վերաբերող, աշխատանքի ընդունելու եւ պաշտոնի առաջխաղացման ու աշխատանքային արտոնություններ եւ սոցիալական ապահովության տրամադրման դեպքում խտրականության դեմ, ինչպես նաև խտրական աշխատանքային պայմանների եւ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ. պետք է մշակվեն մեխանիզմներ այդպիսի օրենքների կանոնավոր վերանայման եւ դիտանցման համար (պարբերություն 178(գ)):

ԱՄԿ-ի Կոնվենցիաների եւ հանձնարարականների հարցերով զբաղվող Փորձագետների կոմիտեն հստակեցրել է, որ «**խտրականության (Չբաղվածության եւ մասնագիտության) մասին՝ կոնվենցիան** կիրառվում է սեքսուալ բնույթի ահաբեկման նկատմամբ, թեեւ տեքստում դա ուղղակիորեն նշված չէ: Չբաղվածության եւ մասնագիտական հարցերում հավասարության վերաբերյալ հատուկ հարցման մեջ ԱՄԿ-ն ներկայացրել է սեռի հիմքով խտրականության, այդ թվում՝ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման կատեգորիայի բազմաթիվ օրինակներ, որոնք լայն են սահմանված հետեւյալ արարքները ներառելու նպատակով՝ «վիրավորանքներ, ոչ պատշաճ դիտողություններ, կատակներ, ակնարկներ եւ մեկնաբանություններ՝ անձի զգեստի, մարմնի կազմվածքի, տարիքի կամ ընտանեկան իրավիճակի վերաբերյալ, ստորացուցիչ կամ պատերնալիստական վերաբերմունք՝ արժանապատվությունը նսեմացնող սեռական ենթատեքստով, անցանկալի անուղղակի կամ ուղղակի հրավերներ կամ պահանջներ՝ անկախ նրանից, թե դրանք ուղեկցվել են սպառնալիքներով, թե՛ ոչ, անառակաբարո հայացքներ կամ այլ շարժումներ, որոնք կապված են սեքսուալության հետ, եւ ոչ անհրաժեշտ այնպիսի ֆիզիկական շփում, ինչպիսիք են հպումը, փաղաքշանքները, կսմթելը կամ ոտնձգությունը»²⁴⁴:

Եվրոպական սոցիալական խարտիայով Կողմերից պահանջվում է, *inter alia*, կանխարգելել սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն աշխատավայրում կամ աշխատանքի հետ կապված, եւ ձեռնարկել բոլոր պատշաճ միջոցներն աշխատողներին այդպիսի վարքագծից պաշտպանելու համար՝ որպես բոլոր աշխատողների՝ աշխատանքի վայրում իրենց արժանապատվության պաշտպանության իրավունքն ապահովելու միջոց (26-րդ հոդված): Ի հակադրություն դրա՝ **Ստամբուլի կոնվենցիայով** անդրադարձ է արվում սեքսուալ բնույթի ահաբեկմանը՝ որպես կանանց նկատմամբ բռնության տեսակ, եւ պահանջվում է, որ Կողմ պետություններն «... ապահովեն, որ սեքսուալ բնույթի ցանկացած անցանկալի վերբայ, ոչ վերբայ կամ ֆիզիկական արարք, որը նպատակ ունի ոտնահարելու անձի արժանապատվությունը կամ հանգեցնում է դրան, մասնավորապես՝ ճնշող, թշնամական, ստորացուցիչ, նվաստացուցիչ կամ վիրավորական մթնոլորտ ստեղծելը, ենթակա լինի քրեական կամ այլ իրավական պատժամիջոցի» (40-րդ հոդված):

243 ԱՄԿ, ինչպես նաև օգտագործվում միջազգային աշխատանքային չափանիշները: Հասանելի է <http://www.ilo.org/global/standards/introduction-to-international-labour-standards/international-labour-standards-use/lang-en/index.htm> հղմամբ:

244 Կոնվենցիաների եւ հանձնարարականների հարցերով զբաղվող Փորձագետների կոմիտեի գեկույց, Չբաղվածության եւ մասնագիտական հարցերում հավասարության վերաբերյալ հատուկ հարցում կապված թիվ III Կոնվենցիայի հետ, 1996 թվական, էջ 15:

Ընդհանուր նկատառումներ

Զբաղվածության վրա հիմնված խտրականության վերաբերյալ հայցերի մասով ներպետական դատական պրակտիկան սահմանափակ է, սակայն իրավական համակարգում հայտնվող գործերի բացակայությունը չի ենթադրում, որ կանանց իրավունքները չեն խախտվում: Կանայք հաճախ տեղյակ չեն այն մասին, որ զբաղվածության բնագավառում որոշակի գործողություններ խտրականություն են համարվում, նրանք կարող են չհիմնալ, թե ինչպես պաշտպանեն իրենց իրավունքները, եւ առանց իրավական աջակցության՝ ուղղակի խտրականության վերաբերյալ ապացույցներ հավաքելը կարող են անհնար համարել: Նույնիսկ երբ խտրականության մոդելներն ակնհայտ են թվում, ինչպես այնպիսի ձեռնարկությունները, որոնք հետեւողականորեն կանանց աշխատանքի չեն ընդունում կամ պաշտոնի առաջխաղացում չեն իրականացնում, կարող են չլինել անհատ զոհեր, որոնք կցանկանան քայլ անել՝ դատարանում հայց ներկայացնելու համար: Շատ կանայք նախընտրում են դատավարություն սկսելու փոխարեն աշխատանքային խտրականության վերաբերյալ բողոքներ ներկայացնել մարդու իրավունքների պաշտպանության ներպետական այնպիսի ինստիտուտներ, ինչպիսին է Օմբուդսմենի գրասենյակը: Սակեդոնիայի նախկին Հարավսլավական Հանրապետությունը, օրինակ, 2006 թվականին ընդունել է խտրականությունը բացառող օրենք (այն ավելի ուշ փոփոխվել է 2008 թվականին՝ գենդերային հավասարության վերաբերյալ ԵՄ հրահանգներն արտացոլելու համար, եւ լիովին վերամշակվել է 2011 թվականին)²⁴⁵, իսկ այդ օրենքի խախտման վերաբերյալ առաջին հայցի մասին որոշում է կայացվել 2016 թվականին (հայց էր ներկայացվել հղիության հետեւանքով աշխատանքից անարդարացիորեն հեռացվելու դեմ)²⁴⁶:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Սվետլանա Մեդվեդեան ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության [Svetlana Medvedeva v. Russian Federation] գործը* ԿՆԽԿԿ կոմիտեի կողմից քննարկված հաղորդագրություն է այն խնդրի վերաբերյալ, թե արդյոք կանանց որոշակի աշխատանքով զբաղվելն արգելելը խախտում է Կոնվենցիան: Տիկին Մեդվեդեան նախադեպային որակավորված սպա էր, սակայն նրան մերժել էին ընդունել աշխատանքի որպես նավավար-մոտորիստ այն փաստի հիման վրա, որ Ռուսաստանի օրենսդրությամբ կանանց արգելվում է աշխատել որպես մեքենաների անձնակազմի անդամ բոլոր տեսակի նավերի վրա: Հաղորդագրության հեղինակը որոշումը վիճարկել է Ռուսաստանի դատարանում՝ պահանջելով այնպիսի դատական ակտի կայացում, որով ընկերությանը կպարտավորեցվեր ստեղծել անվտանգ աշխատանքային պայմաններ իր աշխատանքի համար: Նրա փաստարկը հիմնված էր Ռուսաստանի Սահմանադրության եւ Աշխատանքային օրենսգրքի՝ հավասարության վերաբերյալ դրույթների վրա: Շրջանային դատարանը մերժել էր գործով հայցը՝ վճռելով, որ հեղինակի իրավունքները չեն խախտվել, քանի որ արգելքը նպատակ ուներ պաշտպանել կանանց առողջությունը վնասից: Գործով վճիռը վերաքննության կարգով բողոքարկելիս մերժվել է: ԿՆԽԿԿ կոմիտեի դիմելիս հեղինակը վիճարկել է, որ Աշխատանքային օրենսգրքի դրույթները խտրական են, քանի որ դրանք բացառում են կանանց աշխատելը եւ «գործատուներիս ազատում են անվտանգ աշխատանքային միջավայրեր ստեղծելու եւ աշխատավայրի պայմանները բարելավելու բեռից»²⁴⁷ Ավելին, Ռուսաստանի օրենսդրությամբ տղամարդկանց արգելված չէ զբաղվել վնասակար աշխատանքով՝ ցուցաբերելով գենդերային կողմնակալություն:

ԿՆԽԿԿ կոմիտեի գտել է, որ աշխատանքային կարգավորումները խախտում են Կոնվենցիան, քանի որ դրանք տղամարդկանց եւ կանանց տարբեր կերպ են վերաբերվում. դրանք ոչ մի կերպ չեն խթանում կանանց զբաղվածությունը եւ հիմնված են խտրական կարծրատիպերի վրա²⁴⁸: Կոմիտեն նշել է, որ «այդպիսի օրենսդրության ներդրումն արտացոլում է ընտանիքում եւ հասարակությունում կանանց ու տղամարդկանց դերերի եւ պարտականությունների վերաբերյալ կայուն կարծրատիպերը, որոնք այնպիսի ազդեցություն են ունենում, որով արմատավորվում է կանանց ավանդական դերը որպես մայրեր եւ կանայք, եւ նսեմացվում է կանանց սոցիալական կարգավիճակը եւ նրանց կրթական եւ մասնագիտական հեռանկարները»²⁴⁹: Խտրականության վերաբերյալ հեղինակի պահանջները գնահատականի չաթմանացնելով՝ Ռուսաստանի դատարանները «թույլատրել են մասնավոր ընկերության խտրական գործողությունները» եւ հեղինակին հետագայում գրկել են գենդերային հիմքով խտրականության արարքից օրենքի արդյունավետ պաշտպանությունից:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. 2016 թվականին «Եվրոպայի կանայք» համալսարանը 15 պետությունների (Բելգիա, Բուլղարիա, Զեխիայի Հանրապետություն, Խորվաթիա, Կիպրոս,

²⁴⁵ «Կանանց եւ տղամարդկանց հավասար հնարավորությունների մասին» 2012 թվականի օրենք,

²⁴⁶ Կարոլինա Ռիստովա-Ստեբուրո, 2016 թվական, Գենդերային հավասարությունը եւ կանանց իրավունքները գործնականում Հարավարեւելյան Եվրոպայում իրավաբանների համար, ելույթ «Դատարանների կարողությունների ամրապնդում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային համաժողովին, հոկտեմբերի 24-25, Քիշնեւ, Մոլդովայի Հանրապետություն:

²⁴⁷ ԿՆԽԿԿ կոմիտեի, *Սվետլանա Մեդվեդեան ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության*, Թիվ 60/2013 հաղորդագրություն, 2016 թվականի փետրվարի 25-ի որոշում, 3.3-րդ պարբերություն:

²⁴⁸ Նույն տեղում, 11.7-րդ պարբերություն:

²⁴⁹ Նույն տեղում, 11.3-րդ պարբերություն:

Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Յունաստան, Իռլանդիա, Իտալիա, Նիդեռլանդներ, Պորտուգալիա, Նորվեգիա, Սլովենիա եւ Շվեդիա) դեմ կոլեկտիվ բողոքներ է ներկայացրել Եվրոպական սոցիալական խարտիան խախտելու համար՝ նշելով, որ կանանց նկատմամբ չի ցուցաբերվում հավասար վերաբերմունք, քանի որ նրանք հավասար աշխատանքի համար կառուցվածքային առումով ավելի քիչ են վարձատրվում, քան տղամարդիկ²⁵⁰:

Բողոքներով պնդում են, որ տեղի են ունեցել 1-ին հոդվածի (աշխատանքի իրավունքը), 4(3)-րդ հոդվածի (արդարացի վարձատրման իրավունքը՝ կին եւ տղամարդ աշխատողների միջեւ խտրականության բացառումը վարձատրելիս) եւ 20-րդ հոդվածի (առանց սեռի հիմքով խտրականության՝ աշխատանքի եւ մասնագիտական հարցերում հավասար հնարավորությունների եւ հավասար վերաբերմունքի իրավունքը) խախտումներ:

Միջազգային դատարաններում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ շատ քիչ թվով գործեր են վերանայվել՝ համեմատած ընտանեկան բռնության վերաբերյալ գործերի (ՄԻԵԴ-ը, օրինակ, չի քննել աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ գործ): Նմանապես, սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ հայցերը ներպետական դատարաններում շատ հազվադեպ են հանդիպում, մեծամասամբ այն պատճառով, որ զոհերը տարիամոզվում են բողոքներ ներկայացնել՝ ելնելով իրենց աշխատանքը կորցնելու վախից, քանի որ օրենքով սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը չի սահմանվում, եւ աշխատավայրում առկա չէ բողոք ներկայացնելու հստակ մեխանիզմ, կամ հաճախ այն պատճառով, որ նրանք տեղյակ չեն իրենց իրավունքներից կամ նույնիսկ այդպիսի վարքն ընդունում են որպես աշխատանքային կյանքի «նորմալ» մաս: Կանանց պաշտպանության հարցերով զբաղվող հասարակական կազմակերպությունները նշում են, որ զոհերն իրենց դիմում են սեքսուալ բնույթի ահաբեկման դեպքերի հետ կապված, սակայն նրանք ընդհանուր առմամբ ցանկանում են խորհուրդ եւ աջակցություն ստանալ եւ հետաքրքրված չեն իրավական համակարգի միջոցով հայցեր ներկայացնելով:

Երբ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ գործերը դատարան են ներկայացվում, ապա դա հաճախ կատարվում է զոհերի՝ իրենց աշխատանքը կորցնելուց կամ աշխատանքից կամուփին հեռանալուց եւ գործատուից այլեւս կախման մեջ չլինելուց հետո:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. ԿՆԽՎԿ կոմիտեն ուսումնասիրել է սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ մեկ հաղորդագրություն՝ *Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի* գործով [Anna Belousova v. Kazakhstan]: Հաղորդագրության հեղինակն աշխատել է տարրական դպրոցում մեկամյա պայմանագրի հիման վրա: Երբ եկել է նրա պայմանագրի ժամկետի երկարաձգման պահը, դպրոցի տնօրենը նշել է, որ նրա աշխատանքը կախված է հեղինակի՝ նրա հետ սեռական հարաբերություններում ներգրավվելուց կամ նրան մեծ գումար վճարելուց: Յեղինակը մերժել է, եւ նրա պայմանագրի ժամկետը չի երկարաձգվել: Այդ ժամանակ հեղինակը պաշտոնական բողոք է ներկայացրել Կրթության քաղաքային վարչություն, իսկ հետո՝ Կրթության նախարարություն: Որոշում է կայացվել, որ պահանջները հիմնավորված չեն, սակայն հեղինակը պնդել է, որ իրեն հնարավորություն չի տրվել ներկայացնելու իր հիմնավորումները: Նա այնուհետեւ փորձել է բռնաբարության եւ շորթման վերաբերյալ քրեական գործ հարուցելու միջոցով դատական վարույթ նախաձեռնել, սակայն քննիչներն ու դատախազները քրեական վարույթ չեն հարուցել:

Բողոքի ընդունելիության հարցը քննելիս ԿՆԽՎԿ կոմիտեն նշել է, որ Ղազախստանն աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն արգելող իրավական դրույթներ չունի: Գործն ըստ էության քննելիս Կոմիտեն կրկին նշել է, որ Թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականի համաձայն՝ զբաղվածության ոլորտում հավասարությունը խախտվում է, երբ կանայք աշխատավայրում ենթարկվում են գենդերային հիմքով բռնության, որը կարող է ներառել սեքսուալ բնույթի ահաբեկում: Կոմիտեն գտել է, որ տեղի է ունեցել ԿՆԽՎԿ-ի խախտում՝ պատճառաբանելով, որ հիմնարկները եւ դատարանները «պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել հեղինակի՝ աշխատավայրում [...] սեքսուալ բնույթի ահաբեկման ենթարկվելու վերաբերյալ բողոքին եւ այդ բողոքը հիմնավորող ապացույցներին, եւ որ նրանք չեն կատարել բողոքի ուսումնասիրության նկատմամբ գենդերային զգայունություն ցուցաբերելու իրենց պարտականությունը: Ավելին, [նրանք] պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել զբաղվածության բնագավառում հավասար վերաբերմունքի խախտման առերևույթ (*prima facie*) նշաններին»²⁵¹: Այլ կերպ ասած՝ Պետությունը գործը քննելիս կամ դրա առնչությամբ քրեական հետապնդում իրականացնելիս չի գործել պատշաճ բարեխղճությամբ:

²⁵⁰ Լրացուցիչ տեղեկությունների համար տե՛ս Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի կայքը՝ <https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/collective-complaints-procedure>. «Եվրոպայի կանայք» համալսարան՝ <https://uweboard.wordpress.com/tag/european-social-charter/>:
²⁵¹ ԿՆԽՎԿ կոմիտե, *Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի*, Թիվ 45/2012 հաղորդագրություն, 2015 թվականի հուլիսի 13-ի որոշում, 108-րդ պարբերություն:

Կոմիտեն անդրադարձել է քաղաքային դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ հեղինակի պնդումներն արժանահավատ չէին, քանի որ նա սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ բողոք է ներկայացրել միայն աշխատանքից հեռացվելուց հետո, եւ հեղինակի կարգավիճակի նկատմամբ դատարանի զգայունության բացակայությանը: «Յեղինակը՝ որպես [տնօրենին] ենթակա անձ, խոցելի վիճակում է եղել, եւ նրա աշխատանքային պայմանագրի ժամկետի երկարաձգումն ամբողջությամբ կախված է եղել [նրա] հայեցողությունից»²⁵²: Ավելին, հետապնդման բնույթը բխում է նրանից, որ հեղինակը «ենթակա եւ անօգնական կին էր, եւ դա հավասար վերաբերմունքի սկզբունքի խախտում էր»²⁵³:

Ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ «առասպելների» հերքումը

ԿՆԽՎԿ կոմիտեի նախկին անդամ եւ Կանանց նկատմամբ օրենսդրությունում եւ գործնականում առկա խտրականության հարցերով աշխատանքային խմբի նախկին ղեկավար Ֆրենսիս Բեդեյը կշռել է.

[կ]անանց դեռեւս վերագրվող՝ համընդհանուր ամենագերիշխող գենդերային կարծրատիպը բոլոր մշակույթներում կրոնական եւ աշխարհիկ, այն է, որ նրանք առաջին հերթին տնային տնտեսուհիներ են, եւ որ հանրային ոլորտում, ընդհանրապես, եւ մասնավորապես, աշխատաշուկայում նրանց դերը ստորադաս է տղամարդկանց դերին²⁵⁴:

Այդ կարծրատիպերի հետեւանքն այն է, որ տղամարդկանց հետ համեմատած՝ կանայք ունեն սահմանափակ աշխատանքային հնարավորություններ, որը հանգեցնում է զբաղվածության ոլորտում դրական միջոցառումների: Խորհրդի՝ Կանանց համար դրական գործողությունների մասին 1984 թվականի առաջարկությունով անդամ պետություններին, ըստ էության, պարտադրվում է անդրադառնալ գենդերային կարծրատիպավորմանը²⁵⁵:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Եվրոպական միության արդարադատության դատարանը զբաղվածության ոլորտում կանանց համար դրական գործողությունների վերաբերյալ *Մարշալի* գործով գտել է, որ «Նույնիսկ երբ արական եւ իգական սեռի հավակնորդները հավասարապես որակավորված են, պաշտոնի առաջխաղացում իգական սեռի հավակնորդների փոխարեն, կարծես թե, միտված են ստանալ արական սեռի հավակնորդները՝ մասնավորապես աշխատանքային կանքում կանանց դերի եւ հնարավորությունների վերաբերյալ առկա նախապաշարմունքների ու կարծրատիպերի եւ այն վախի պատճառով, որ, օրինակ, կանայք իրենց կարիերան ավելի հաճախ կընդհատեն, որ իրենց տնային եւ ընտանեկան պարտականությունների պատճառով իրենց աշխատանքային ժամերի հարցում պակաս ճկուն կլինեն, կամ որ նրանք հղիության, երեխայի ծննդի եւ կրծքով կերակրելու պատճառով աշխատանքից ավելի հաճախ կբացակայեն»²⁵⁶:

Կանանց եւ տղամարդկանց աշխատանքային եւ ընտանեկան ավանդական դերերի վերաբերյալ այդ կարծրատիպը կարող է հանգեցնել աշխատանքից կանանց հեռացմանը՝ ելնելով նրանց մասնավոր կյանքի հանգամանքներից:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի գործով* ԿՆԽՎԿ կոմիտեն անդրադարձել է արտամուսնական կապերի առնչությամբ կանանց նկատմամբ կիրառվող՝ բարոյականության տարբեր չափանիշներին: Սույն գործով Ռ.Կ.Բ.-ն՝ ամուսնացած կինը, աշխատանքից ազատվել էր ամուսնացած արական սեռի կառավարչի հետ ենթադրաբար արտամուսնական հարաբերություններ ունենալու համար, որը շարունակել էր աշխատել: Ռ.Կ.Բ.-ն հայց է ներկայացրել աշխատանքի անօրինական դադարեցման եւ գենդերային հիմքով խտրականության վերաբերյալ: Թուրքական դատարանը գտել է, որ Ռ.Կ.Բ.-ի աշխատանքն

252 Նույն տեղում:
253 Նույն տեղում, 10.13-րդ պարբերություն:
254 Ֆրենսիս Բեդեյ, 2012 թվական, «11-րդ հոդված,» Մարշա Ա Ֆրիման, Քրիստին Չիսկին եւ Բիաթե Ռուդոլֆ (իմբ.-ներ), «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա. *Մեկնաբանություններ*, Օքսֆորդի համալսարանի հրատարակչություն, 2012 թ., էջ 304:
255 Տե՛ս Խորհրդի՝ Կանանց համար դրական միջոցառումների մասին 1984 թվականի առաջարկությունը (84/635/EEC): 1ա) առաջարկությունն անդամ պետություններին կոչ է անում «վերացնել զբաղվածության ոլորտում կանանց նկատմամբ նախապաշարմունքային այն ազդեցությունները, որոնք առաջանում են գոյություն ունեցող վերաբերմունքներից, վարքից եւ կառույցներից, որոնք հիմնված են հասարակությունում կանանց եւ տղամարդկանց միջև դերերի ավանդական բաժանման գաղափարի վրա, կամ հակազդել դրանց»:
256 *Մարշալի ընդդեմ Յուսիսային Յոնեսու-Վեսթֆալիա հողի [Marshall v Land Nordrhein-Westfalen]*, Գործ C-409/95 [1997] ECR, I-6363, 3-րդ եւ 5-րդ պարբերություններ: Սույն գործի վերաբերյալ հետագա քննարկման համար տե՛ս Ալեքսանդրա Թրիմեր, 2016 թվական, «Գենդերային կարծրատիպավորումը ԵՄ-ի արդարադատության դատարանի նախադեպային իրավունքում», Հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերանայում 2016/1, էջ 40-42:

անօրինական կերպով դադարեցվել էր, սակայն գենդերային հիմքով խտրականություն չէր հայտնաբերել: ԿՆԽԿԿ կոմիտեն նշել է, որ դատական վարույթը հիմնված է եղել կանանց կողմից արտամուսնական կապեր ունենալու երեւոյթի ծանրության այն կարծրատիպային ընկալման վրա, որ արտամուսնական հարաբերություններն ընդունելի էին տղամարդկանց դեպքում, այլ ոչ՝ կանանց, եւ որ միայն կանանցից էր պահանջվում պահպանել բարոյականության ավելի բարձր մակարդակ²⁵⁷:

Կանանց համար հասանելի աշխատանքի տեսակի վրա ազդում են նաեւ կանանց եւ տղամարդկանց աշխատանքային ունակությունների վերաբերյալ ենթադրությունները՝ նրանց ֆիզիկական բնութագրերի եւ վերարտադրողական գործառույթների տարբերությունների լույսի ներքո: Կանայք զբաղվածության ոլորտում ենթարկվում են խտրականության այն կարծրատիպերի հետեւանքով, որոնք առաջանում են այդ տարբերություններից: Միրոզարի գործը վերաբերում էր Միացյալ Թագավորության թագավորական ռազմածովային նավատորմում աշխատանքի պայմանագրի լուծմանը այն հիմքով, որ կին հայցվորը չէր բավարարել «մարտական արդյունավետություն» չափորոշիչը, որով պահանջվում է, որ ռազմածովային նավատորմի անդամները լինեն արական սեռի: Եվրոպական միության արդարադատության դատարանն այդ չափորոշիչը չի վիճարկել կամ հարցականի տակ դրել, այլ այն ընդունել է առանց առարկության²⁵⁸: Կան մի շարք բացատրություններ առ այն, թե ինչու են արդարադատություն իրականացնողներն այդ կերպ արմատավորել կարծրատիպերը: Նախ, քանի որ գենդերային կարծրատիպերը խորն արմատավորված են հասարակությունում, նրանք կարող էին անտեղյակ լինել նրանից, որ ամրապնդում էին կարծրատիպերը: Երկրորդ պատճառն այն է, թե ինչպես են նորմերը հաճախ անուղղակիորեն գենդերացված այն առումով, որ արժեզրկում են կանացին: Օրինակ՝ լրիվ դրույթ աշխատանքը գերիշխող չափանիշ է, իսկ կես դրույթով աշխատանքը (որը հաճախ կանայք են կատարում) համարվում է նորմայից շեղում²⁵⁹:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ այն կապված է գենդերային դերերի եւ աշխատանքային դերերի վերաբերյալ հստակության բացակայության հետ: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն իր վատագույն ձեւով առաջանում է ուժ կամ գերիշխանություն հաստատելու անհրաժեշտությունից եւ մյուսների նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու ցանկությունից²⁶⁰: Այն կապված է այն սեռական կարծրատիպերի հետ, որ տղամարդիկ ցանկանում են սեռական առումով գերիշխել կանանց, իսկ կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն: Ըստ հաղորդումների՝ ավանդական իգական սեռի կամ արական սեռի համար նախատեսված մասնագիտություններով աշխատող կանայք ավելի շատ են սեքսուալ բնույթի ահաբեկման ենթարկվում, քան այն կանայք, որոնք աշխատում են գենդերային չեզոք մասնագիտություններով²⁶¹:

Ընդհանուր կարծրատիպն այն է, որ սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը գրասենյակային անվաս ծաղր է, այլ ոչ՝ լուրջ խնդիր: Դա կապված է այն կարծիքի հետ, որ կանայք հաճույք են ստանում հաճոյախոսություններ ստանալուց՝ նույնիսկ աշխատավայրում: Այնուամենայնիվ, սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը նվաստացնում է կնոջ ներդրումն աշխատավայրում եւ թերագնահատում է նրա որակավորումներն ու մասնագիտական հմտությունները՝ նրան իջեցնելով իր գործատուի սեռական ուշադրության առարկայի մակարդակի: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկման նշանակությունը նվազեցնելու այդ մոտեցումն արժեզրկում է այն տարբերվող, սակայն, այնուամենայնիվ, տազանալից եւ նվաստացնող վարքագիծը, որը հանդիսանում է սեքսուալ բնույթի ահաբեկում: Չեղարկված է, որ ահաբեկումն արժանի է իրավական ուշադրության, եւ դրա վրա տարածվում է օրենսդրության գործողությունը, միայն երբ այն հասնում է լուրջ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության կամ բռնաբարության մակարդակի:

Բացի սեքսուալ բնույթի ահաբեկման մասին սխալ ընկալումից՝ կա սխալ կարծիքների մեկ այլ խումբ՝ կապված նրա հետ, թե ինչպիսին պետք է լինի այդպիսի ահաբեկմանն արձագանքելիս զոհի կողմից ցուցաբերվող պատշաճ վարքը, որպեսզի այն որակվի որպես սեքսուալ բնույթի ահաբեկման «իրական» դեպք: Աշխատակցի արձագանքի կամ ահաբեկման մասին հաղորդման ուշացումը չպետք է արժեզրկի նրա հայցը: Նմանապես, եթե զոհը սեքսուալ բնույթի ահաբեկման համար իր գործատուի նկատմամբ բողոք է ներկայացնում իր աշխատանքը դադարեցվելուց

257 ԿՆԽԿԿ կոմիտե, *Ռ.Կ.Բ. -ն ընդդեմ Թուրքիայի* [R.K.B. v. Turkey], Թիվ 28/2010 հաղորդագրություն, 2012 թվականի ապրիլի 13-ի որոշում, 8.7-րդ պարբերություն:
 258 *Միրոզարի ընդդեմ Ռազմական կոմիտեի եւ պաշտպանության նախարարի* [Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence], Գործ C-273/97 [1999] ECR I-7403, 1999 թվականի հոկտեմբերի 26, 30-րդ պարբերություն:
 259 Չեղարկված է, որ համարում են համար տե՛ս Ալեքսանդրա Թրիմմեր, 2016 թվական, «Գենդերային կարծրատիպավորումը ԵՄ-ի արդարադատության դատարանի նախադեպային իրավունքում», Հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերանայում 2016/1, էջ 44:
 260 Տե՛ս Զոան Գ Չոլի & Յոդի Նաչինսոն, 1996 թվական, *Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն աշխատավայրում. ինչպես այն ճանաչել, ինչպես գործ ունենալ դրա հետ. ուղեցուցային աշխատանք*: Միջազգային գյուղատնտեսական հետազոտությունների խորհրդատվական խմբի (ՄԳՀԽԽ) գենդերային ծրագրի աշխատանքային թուղթ, թիվ 13 շարք, Վաշինգտոն, ԿՇ. Համաշխարհային բանկ:
 261 Նույն տեղում:

հետո, դա կրկին կեղծ հայցի նշան չէ: Չկա պատշաճ ժամանակահատված, որի ընթացքում ակնկալվում է, որ աշխատակիցը պետք է բողոք ներկայացնի պատշաճ ուղիների միջոցով: Դա անելու համար նախատեսված ժամանակը կարող է տարբերվել՝ կախված աշխատակցի կարիքներից, հանգամանքներից եւ, որն ավելի կարելու է, զգայական պատմեղից²⁶²:

Կան աշխատողի կողմից սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը, առանց դրա մասին հաղորդում տալու, հանդուրժելու բազմաթիվ պատճառներ: Նախ, ահաբեկումը հանրայնացնելը կարող է ազդել հետագա աշխատանքային հեռանկարների վրա՝ հաշվի առնելով այն արմատավորված կարծրատիպը, որ հավանական է, որ կանայք կարող են ներկայացնել սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության վերաբերյալ կեղծ պնդումներ: Աշխատողը կարող է վախենալ այնպիսի հետեւանքներից ու կշտամբանքներից, ինչպիսին է «խռովարար» պիտակավորվելը: Այդպիսով, պնդումները հանրայնացնելը մասնագիտական եւ անձնական առումով կարող է թանկ արժենալ, ինչը որոշ դեպքերում կարող է ներառել հանրային սկանդալ: Այդ վախը սրվում է գործատուի եւ աշխատողի միջեւ ուժային դիսբալանսի պատճառով: Աշխատողը կարող է այլ ընտրություն չունենալ՝ բացի աշխատանքից նրա ֆինանսական կախվածության հետեւանքով ահաբեկումը հանդուրժելուց, եւ նա կարող է չունենալ շատ այլընտրանքային աշխատանքային հնարավորություններ: Իհարկե, այդպիսի հանգամանքները կարող են նույնիսկ խրախուսել գործատուին՝ ահաբեկումը համառորեն շարունակել եւ դա անել անպատժելիորեն:

Օ Քննարկման առարկաները.

- Դիտարկեք ստորեւ ներկայացված աղյուսակում նշված «առասպելներն» ու կարծրատիպերը եւ քննարկեք, թե արդյո՞ք այդ «առասպելներն» ու կարծրատիպերը կարող են առաջացրած լինել այնպիսի խտրական օրենսդրություն, որը ազդում է Ձեր երկրում կանանց զբաղվածության վրա:
- Որպես դատավոր կամ դատախազ, ի՞նչ կարող եք անել՝ Ձեր երկրում այդպիսի խտրական օրենսդրությունը հաղթահարելու համար:
- Ի՞նչ քայլեր կարող եք ձեռնարկել որպես դատավոր կամ դատախազ՝ ստորեւ սահմանված կարծրատիպերն ու եզրակացությունները հաղթահարելու համար:

«Առասպելներն» ու կարծրատիպերը	Ոչ պատշաճ եզրակացությունները
Կնոջ տեղը տանն է	<ul style="list-style-type: none"> • Կանանց պետք է արգելվի գիշերային աշխատանք կատարել՝ ելնելով գիշերը տանը չլինելու հետ կապված անվտանգության նկատառումներից: • Կանանց տնային եւ երեխաների խնամքի պարտականությունները կմիջամտեն նրանց աշխատանքային պարտավորություններին:
Տղամարդը հիմնական կերակրողն է/պետք է լինի:	Կանանց եկամուտները լրացնում են հիմնական կերակրողի (օրինակ՝ նրա ամուսնու) եկամուտները, հետեւաբար, ողջամիտ է, որ նրա վարձատրությունն ավելի ցածր է:
<p>Կանայք պաշտպանության կարիք ունեցող թույլ սեռն են, մասնավորապես՝ հղիության ընթացքում եւ դրանից հետո:</p> <p>Մայրերն ու երեխաները հատուկ կապ ունեն, եւ հետեւաբար երեխաների առաջնային խնամողները պետք է լինեն մայրերը:</p>	<p>Կնոջ եւ իր երեխայի միջեւ հատուկ կապը պետք է պահպանվի՝ կանխարգելելով դրա խզումը այն բեռների կողմից, որոնք առաջանում են լրիվ դրույթով աշխատանքի հետեւանքով:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Եթե մայրը պետք է աշխատի, ապա դա լրացուցիչ բեռ կլինի՝ որպես առաջնային խնամող իր հիմնական դերի հետ մեկտեղ: Նրան պետք է պաշտպանել այդ բեռից: • Վերջերս ամուսնացած եւ հղի կանանց աշխատանքի ընդունելը ռիսկային է, քանի որ նրանք երեխայի խնամքին առաջնային նշանակություն կտան աշխատանքային պարտականությունների համեմատ:

²⁶² Խախտումների մասին հաղորդումներ տալիս ժամանակային տարրը գնահատելիս «համատեքստ-զգայական պատմեղ» չափանիշը սահմանված է Ֆիլիպինյան Աելուս Ավտոմոբիլային Միավորված Կորպորացիան ընդդեմ Աշխատանքային հարաբերությունների ազգային հանձնաժողովի եւ Ռոսալինդա Կորտեզի, Գ, Ռ [Philippine Aeolus Automotive United Corporation v. National Labour Relations Commission and Rosalinda Cortez, G,R] գործում, թիվ 124617, 2000 թվականի ապրիլի 28 (Ֆիլիպիններ), որը մեջբերված է «ՄԱԿ Կանայք» կառույցում եւ Իրավագետների միջազգային հանձնաժողովում: 2016 թվական, Գենդերային կարծրատիպերն օրենքներում եւ դատարանի որոշումներում՝ Հարավարեւելյան Ասիայում. Հղում արդարադատություն իրականացնողների համար, էջ 93:

<p>Կանայք ֆիզիկապես թույլ սեռն են:</p>	<ul style="list-style-type: none"> Կանայք ունակ չեն կատարելու որոշակի աշխատանք, քանի որ նրանք պակաս ուժեղ են (օրինակ՝ շինարարական աշխատանք, գյուղատնտեսական աշխատանքի որոշ ձեւեր, անվտանգության ոլորտի աշխատանք եւ այլն): Որոշ աշխատանքներ ռիսկ են պարունակում կանանց ֆիզիկական եւ վերարտադրողական առողջության համար:
<p>Որոշ աշխատանքներ պահանջում են գրավիչ կանանց:</p>	<p>Ավելի երիտասարդ կանայք ավելի գրավիչ են, եւ հետեւաբար կանանց աշխատելը որոշ ոլորտներում կամ մասնագիտություններով պետք է սահմանափակվի մինչեւ 40 տարեկան կանանցով:</p>
<p>Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը համարվում է տեղի ունեցած, երբ կինն աշխատավայրում բռնաբարվում է կամ ենթարկվում սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության:</p>	<ul style="list-style-type: none"> Սեռական բնույթի ցանկացած անցանկալի արարք, որը չի համապատասխանում բռնաբարության կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության սահմանումներին, ուղղակի աշխատանքային միջավայրի մասն են, եւ գործատուն դրա առաջացումը կանխելու համար ոչինչ չի կարող անել:
<p>Եթե ահաբեկումը լուրջ աստիճանի լիներ, ապա զոհն անմիջապես բողոք ներկայացրած կլիներ:</p>	<ul style="list-style-type: none"> Եթե հաղորդում տալն ուշանում է, ապա ենթադրվում է, որ զոհի պնդումն արժանահավատ չէ: Իրականությունն այն է, որ այն ժամանակահատվածը, որի ընթացքում զոհը բողոքում է, կախված է նրա կարիքներից, հանգամանքներից եւ զգայական պատճենից²⁶³:

263 Ֆիլիպինյան Անտոն Ավտոմոբիլային Միավորված Կորպորացիան ընդդեմ Աշխատանքային հարաբերությունների ազգային հանձնաժողովի եւ Ռոսալինդա Կորտեսի, Գ, Ռ, թիվ 124617, 2000 թվականի ապրիլի 28 (Ֆիլիպիններ), որով սահմանվում է «համատեքստ-զգայական պատճեն» չափանիշը խախտումների մասին հաղորդումներ տալիս ժամանակային տարրը գնահատելիս:

ՄՈԴՈՒԼ IV. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄԸ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԵՒ ԴԱՏԱԽԱՁՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ

Նպատակները՝ Սույն ձեռնարկի IV մոդուլում ընդգծվում են այն երեւոյթները, որոնք խթանում են ավելի շատ գենդերային զգայունություն արդարադատություն իրականացնելիս: Ձեռնարկի սույն մասի նպատակն է զարգացնել դատախազների ու դատավորների՝ իրենց ամենօրյա գործունեության ընթացքում «գենդերային ուսպայակ» կիրառելու կարողությունները եւ բարելավել նրանց ըմբռնումն այն հարցերի վերաբերյալ, թե ինչպէս են չեզոք օրենքն ու քաղաքականությունը հաճախ կիրառվում այնպէս, որ ստեղծեն խոչընդոտներ այն կանանց համար, որոնք փորձում են իրավական համակարգում փոխհատուցում ստանալ:

Թեեւ կան ոլորտներ, որտեղ դատախազների ու դատավորների մասնագիտական դերերը համընկնում են, կան նաեւ հակասության շատ կետեր: Հետեւաբար IV մոդուլը ներկայացնում է ընդհանուր տեղեկատվություն եւ անհրաժեշտության դեպքում նպատակ ունի նաեւ տրամադրել առանձին ուղղորդում համապատասխանաբար դատավորների ու դատախազների համար: Նմանապէս, հանրային եւ մասնավոր իրավունքի միջեւ (մասնավորապէս՝ քրեական իրավունքի եւ քաղաքացիական իրավունքի) կան խիստ նշանակալից տարբերություններ դատավարության, ապացուցման չափանիշների եւ հնարավոր պատժամիջոցների առումով: Կանանց մատչելիությունն արդարադատությանը կարելու է իրավունքի երկու ոլորտներում էլ, սակայն սույն ձեռնարկի շրջանակներում հնարավոր չէ անդրադառնալ համապարփակ կերպով բոլոր հնարավոր իրավական սցենարներին:

Ուշադրություն է դարձվել, որ ներառվեն այնպիսի օրինակներ եւ գործերի ուսումնասիրություններ, որոնցով անդրադարձ է արվում իրավունքների խախտումների այն տեսակներին, որոնց կանայք հանդիպում են: Նաեւ առաջարկվում է, որ սույն ձեռնարկը ներպետական մակարդակով լրացվի վերապատրաստման հատուկ ծրագրերով այնպիսի թեմաների վերաբերյալ, ինչպիսիք են, օրինակ, ընտանեկան բռնությունը եւ ընտանեկան իրավունքը, սեռական բռնությունը կամ սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն աշխատավայրում:

Սույն բաժնում ընդգծված պատշաճ գործելակերպն ու սկզբունքներն արտացոլում են արդարադատության՝ գենդերազգայուն համակարգի կարելու բաղադրիչները, եւ որոնք գործեր վարելիս պետք է կիրառվեն արդարադատության համակարգի մասնագետների կողմից: Այդ չափանիշները ուսումնասիրելու համար տե՛ս սույն ձեռնարկի 1.3-րդ մասը (Արդարադատության մատչելիությունը):

Հետեւյալ ենթաբաժինները ընդհանուր առմամբ համապատասխանում են դատավարության փուլերին՝ նախնական եւ մինչդատական հատվածից մինչեւ դատավճռի կայացումը, սակայն հարկ է նկատել, որ կլինեն ընթացակարգային խիստ նշանակալի տարբերություններ՝ կախված նրանից, թե գործը քրեական է, թե քաղաքացիական:

4.1. Դատարան դիմելու իրավունքը

Դատարան դիմելու իրավունքը (*locus standi*) վերաբերում է այն հարցին, թե ով կարող է ներկայացնել օրինական պահանջներ, կամ անձի կամ անձանց՝ դատարան հայց ներկայացնելու ունակությանը: Դատարան դիմելու իրավունքը հիմնված է հայցվորի նկատմամբ կատարված

կամ կատարվելիք խախտման (նրանց իրավունքների կամ օրենքով պաշտպանվող շահերի) եւ վնասի փոխհատուցելիության վրա:

Դատարան դիմելու իրավունք հասկացությունը կանանց համար արդարադատության մատչելիության հետ խաչվում է հետեւյալ բազմաթիվ կարեւոր ոլորտներում՝ զոհերի իրավունքները քրեական վարույթում, գործով շահագրգռված քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների՝ իրավական վարույթին մասնակցելու կարողությունը եւ սեռի կամ գենդերային հիմքով խտրականության դեպքերում խմբային հայցերի կամ հանրային շահին վերաբերող հայցերի մշակումը:

Քրեական գործերով եւ մասնավորապես՝ կանանց նկատմամբ բռնությանը վերաբերող գործերով զոհերը դատաքննությանը ներգրավվում են որպես մեղադրող կողմի վկաներ: Կարեւոր է հաշվի առնել, որ գենդերային հիմքով բռնությանը եւ մասնավորապես՝ ընտանեկան բռնությանը հատուկ դիմադրական նշանակում է, որ զոհը ոչ միայն ճանաչում է հանցանքը կատարած անձին, այլեւ սերտ հարաբերություններ է ունեցել նրա հետ: Այդ հարաբերության պատճառով առկա է զոհի նկատմամբ կրկնվող եւ սրացած ոտնձգության, հաշվեհարդարի եւ սպառնալիքի բարձր ռիսկ: Այդպիսով, խիստ կարեւոր է, որ արդարադատության համակարգն ապահովի զոհերի պաշտպանությունն ամբողջ իրավական գործընթացի ընթացքում: Այնուամենայնիվ, շատ դատական համակարգերում դիտարկված թերություններից մեկը գենդերային հիմքով բռնության ենթարկված զոհերի աջակցության բացակայությունն է այն պատճառով, որ նրանք պաշտոնապես չեն համարվում քրեական վարույթի կողմեր:

☑ **Պատշաճ գործելակերպը.** ԵՄ-ում ջանքեր են գործադրվել՝ զոհերի իրավունքներն ամրապնդելու եւ քրեական վարույթի ընթացքում զոհերի աջակցությունն ու պաշտպանությունը բարելավելու համար: **ԵՄ 2012/29/ԵՍ հրահանգով** (2012), որով սահմանվում են հանցագործության զոհերի իրավունքների, աջակցության եւ պաշտպանության վերաբերյալ նվազագույն չափանիշները, ընդգծվում են բազմաթիվ իրավունքներ, որոնք ԵՄ անդամ յուրաքանչյուր երկրում ապահովվում են քրեական վարույթներում պաշտոնապես ներգրավված զոհերի համար: ԵՄ հրահանգը ներառում է, *inter alia*, հետեւյալ իրավունքները, որոնք հատկապես կարեւոր են բռնության ենթարկված իգական սեռի զոհերի համար՝ լսվել եւ տրամադրել ապացույցներ, բողոքարկել քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշումը (հատկապես՝ դատախազների՝ մեղադրանքները վերացնելու կամ վարույթը կասեցնելու մասին որոշումները), ստանալ տեղեկատվություն՝ գործի ընթացքի մասին (վերջնական դատավճռի, կալանքի տակ պահելու վերաբերյալ խնդիրների եւ կալանքից ազատվելու կամ փախուստի դիմելու մասին տեղեկատվությունը հատկապես կարեւոր է ընտանեկան բռնության դեպքերում): Հրահանգի իրականացման վերաբերյալ ուղեցույցով հստակեցվում է, որ դատախազներն ու դատավորները պարտավոր են զոհերին տեղեկացնել նրանց իրավունքների մասին: ԵՄ անդամ չհանդիսացող երկրներում ներպետական օրենքներով հանցագործությունների զոհերին տրամադրվում են իրավունքներ, եւ հետեւաբար արդարադատության ոլորտի մասնագետները պետք է ապահովեն, որ այդ իրավունքները պաշտպանված լինեն:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության մակարդակը բարելավելու նպատակով առաջարկվում է դատարան դիմելու իրավունքի վերաբերյալ կանոններն ավելի ընդարձակել՝ «տվյալ գործով շահագրգռված **խմբերին եւ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին** թույլատրելով բողոք ներկայացնել եւ մասնակցել վարույթին»²⁶⁴: Մի շարք երկրներ կանանց աջակցության կազմակերպություններին թույլատրում են մասնակցել ընտանեկան բռնության եւ սեռական բռնության վերաբերյալ վարույթներում որպես ոչ պաշտոնական ներկայացուցիչներ, որոնք զոհերին աջակցություն են տրամադրում. դա գործելակերպ է, որն առաջարկվում է Ստամբուլի կոնվենցիայով²⁶⁵: Սովորաբար, այդպիսի հասարակական կազմակերպությունները գործում են որպես ոչ պաշտոնական փաստաբաններ բռնություն վերապրած այն անձանց համար, որոնք սովորաբար իրենց անձնական ներկայացուցիչը չեն ունենում: Հասարակական կազմակերպությունների փաստաբանները բացատրում են իրավական գործընթացները, ի դեմս իրենց հաճախորդի՝ կապ են հաստատում քրեական արդարադատության համակարգի տարբեր գործակալությունների հետ ու նաեւ բռնություն վերապրած անձին ուղեկցում են միջնադարյան հանդիպումներին եւ դատարան: Այդ դեպքերում հասարակական կազմակերպությունները պաշտոնական դատավարական իրավունակություն չունեն, սակայն կարող են օգտակար լինել՝ իրավական համակարգի եւ զոհի միջեւ որպես կամուրջ գործելով:

ԵՄ-ում այն խնդրին, թե արդյոք հասարակական կազմակերպություններն ունեն *locus standi* **խտրականության վերաբերյալ գործերում**, անդրադարձ է արվել երկու տարբեր համատեքստերում՝ 1) թե արդյոք այդ կազմակերպությունն իրավունք ունի մասնակցելու իրավական վարույթին՝ զոհի անունից կամ ի աջակցություն նրան, եւ 2) թե արդյոք կազմակերպությունը

²⁶⁴ Նույն տեղում, պարբերություն 16(գ):
²⁶⁵ Ստամբուլի կոնվենցիայի 55(2)-րդ հոդվածով պահանջվում է, որ անդամ պետություններն ապահովեն, որ հասարակական կազմակերպությունները եւ ընտանեկան բռնության ոլորտի խորհրդատուները հնարավորություն ունենան քննությունների եւ դատական վարույթի ընթացքում աջակցելու եւ (կամ) օժանդակելու զոհերին:

կարող է այնպիսի բողոքներ ներկայացնել, որոնք «բխում են հանրային շահից՝ առանց կոնկրետ գոհի աջակցելու կամ ներկայացնելու՝ վիճարկելով խտրականության ինստիտուցիոնալ ձեւերը եւ սկզբնականում հնարավոր անհատ բողոքաբերների՝ հետագա վիկտիմիզացիայի ռիսկը» (*actio popularis*) (*հանրային հայց*)²⁶⁶: ԵՄ անդամ երկրներում հասարակական կազմակերպություններին ու առեւտրային միավորումներին թույլատրվում է «ներգրավվել դատական կամ վարչական վարույթներում՝ ի դեմս բողոքաբերի կամ ի աջակցություն նրան»²⁶⁷, սակայն երկրների մեծ մասն այդպիսի կազմակերպություններին չի թույլատրում հատուցման պահանջի հայցեր ներկայացնել, եթե չկա խտրականության նույնացված գոհ, որին նրանք ներկայացնում են: Միայն երկու երկրներ են հասարակական կազմակերպություններին թույլատրում խտրականության վերաբերյալ քաղաքացիական գործերով պաշտպանության միջոցներ հայցել (տուգանքի կամ իրենց անունով փոխհատուցման տեսքով՝ *in nome proprio*), երբ գործերը բխում են հանրային շահից²⁶⁸: Սակայն նույնիսկ այս դեպքում հստակ չէ, որ այդ դրույթները կարող են օգտագործվել սեռական/գենդերային խտրականության վերաբերյալ գործերում:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. ՄԻԵԴ ներկայացված գործերով ուսումնասիրվել է այն խնդիրը, թե արդյոք հասարակական կազմակերպությունները կարող են հայցեր ներկայացնել՝ ի դեմս անհատների, թեև կազմակերպություններն ինքնին Եվրոպական կոնվենցիայի որեւէ ենթադրյալ խախտման գոհեր չեն: Երկու գործերով Դատարանը որոշել է, որ կազմակերպությունները դատարան դիմելու իրավունք չեն ունեցել²⁶⁹, սակայն գործերի հանգամանքները բացառիկ են եղել եւ ներառել են Պետության խնամքի տակ գտնվող՝ հոգեկան խանգարումներ ունեցող անհատների մահերը: Դատարանի որոշումը հիմնված է եղել բազմաթիվ չափորոշիչների վրա, որոնք այդպիսի գործերում օգտագործվում են *locus standi*-ն որոշելու համար, այդ թվում՝ գոհի խոցելիությունը, այն խոչընդոտները, որոնք թույլ չեն տվել գոհին բողոք ներկայացնել կամ սպառել պաշտպանության ներպետական միջոցները, իրավախախտման ծանր բնույթը եւ իրավական հայց ներկայացնելու կարելիությունը, գոհի արդյունավետ ներկայացվածությունն ապահովելու այլընտրանքների բացակայությունը, գոհի եւ դատավարական իրավունակություն հայցող հասարակական կազմակերպության միջեւ կապը եւ ներպետական ընթացակարգը, որը թույլատրում է *locus standi* այդպիսի գործում²⁷⁰:

Օ քննարկման առարկան. Արդյոք կանանց համար արդարադատության մատչելիության խնդրի վերաբերյալ գործը, որը ներառում է, օրինակ, գենդերային հիմքով բռնություն, կհամապատասխանի այդ չափորոշիչներին, կարող է քննարկվել կամ բանավեճի առարկա լինել:

Չնայած որ քիչ թվով երկրներ են քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին թույլատրում իրավական վարույթ հարուցել, դատարան դիմելու իրավունք հասկացությունն ընդլայնելը, թույլատրելով **վնասի կոլեկտիվ փոխհատուցում պահանջել, հանրային շահից բխող հայցեր ներկայացնել եւ ռազմավարական նշանակություն ունեցող դատավարություն իրականացնել**, դիտվում է որպես կարեւոր քայլ՝ ուղղված արդարադատության մատչելիության բարելավմանը խտրականության վերաբերյալ գործերում²⁷¹: Հասարակական կազմակերպություններին եւ հավասարության հարցերով զբաղվող մարմիններին խտրականության վերաբերյալ գործեր հարուցել թույլատրելն այն դեպքում, երբ հայց հարուցել ցանկացող կամ նույնականացված գոհեր չկան (օրինակ՝ սեքսիստական կամ խտրական գովազդի դեպքում), խտրականության կայուն մոդելներին անդադառնալու միջոց է: Գենդերային հիմքով խտրականության մոդելները կարող են ակնհայտ լինել ինչպես, օրինակ, այն ընկերությունների դեպքում, որոնք կին աշխատողներ աշխատանքի չընդունելու կամ պաշտոնի առաջխաղացում չիրականացնելու նախապայմանություն ունեն, սակայն նրանց դեմ դատարան դիմելը, առանց բացահայտ հանդես գալու ցանկություն ունեցող բողոք ներկայացնողի, բարդ է: Ստորեւ ներկայացված գործը վերաբերում է էթնիկական ծագման հիմքով խտրականությանը, սակայն այդ իրավիճակը նման է այն դեպքերին, երբ ընկերությունը պաշտոնները համալրելիս կանանց նկատմամբ խտրականություն է ցուցաբերում: Դատարաններն իրենց իրավագործության

266 Եվրոպական հանձնաժողով, 2014 թվական, *Խտրականության դեմ եվրոպական իրավունքի վերանայում*, 19-րդ թողարկում, 2014 թվականի նոյեմբեր, էջ 15:

267 Եվրոպական միության Ֆիմարար իրավունքների գործակալություն (ՖԻԳ), 2012 թվական, *Արդարադատության մատչելիությունը ԵՄ-ում՝ խտրականության դեպքերում. Քայլեր՝ ուղղված հավասարության խթանմանը*, Լյուքսեմբուրգ, էջ 12:

268 Այդ երկրները Լյուքսեմբուրգն ու Լիխտենշտեյնն են: *Խտրականության դեմ եվրոպական իրավունքի վերանայում*, 19-րդ թողարկում, 2014 թվականի նոյեմբեր, էջ 15:

269 ՄԻԵԴ, *Իրավական ռեսուրսների կենտրոնը՝ ի դեմս Վինսենտ Կամպեանուի, ընդդեմ Ռումինիայի* [Centre for Legal Resources on behalf of Vincent Campeanu v. Romania], Գանգատ թիվ 47848/08, 2014 թվականի հուլիսի 14-ի վճիռ, *Յելսինկյան կոմիտեն՝ ի դեմս Յոնել Գարչայի, ընդդեմ Ռումինիայի* [Helsinki Committee on behalf of Ionel Garcea v. Romania], Գանգատ թիվ 2959/11, 2015 թվականի մարտի 24-ի վճիռ:

270 ՄԻԵԴ, *Իրավական ռեսուրսների կենտրոնը՝ ի դեմս Վինսենտ Կամպեանուի, ընդդեմ Ռումինիայի*, Գանգատ թիվ 47848/08, 2014 թվականի հուլիսի 14-ի վճիռ:

271 Նույն տեղում, էջ 47:

շրջանակներում կարող են դիտարկել, թե արդյոք որոշակի դատական հայցերը կարող են ներկայացվել օրինական շահեր ունեցող կազմակերպությունների կողմից:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Կենտրոնն ընդդեմ Ֆերեյն ընկերության* [Centrum v. Firma Feryn] գործով (2008 թվական) ԵՄԱԴ-ը վճռել է, որ այն փաստը, որ գործատունը հստակ նշել էր, որ աշխատանքի չէր ընդունի որոշակի էթնիկ կամ ռասայական ծագում ունեցող աշխատողների, հավանաբար խստորեն հետ կպահեր հավակնորդներին աշխատանքի դիմելուց, ինչը կսահմանափակեր նրանց զբաղվածության մատչելիությունը եւ, այդպիսով, կհամարվեր ուղղակի խտրականություն: Դատարանը գտել է, որ «այդպիսի ուղղակի խտրականության առկայությունը պայմանավորված չէ բողոք ներկայացնող այն անձին նույնականացնելու հնարավորությունից, որը պնդում է, որ զոհ է դարձել», եւ որ ներպետական դատարանները պետք է սահմանեն օրինական շահ ունեցող կազմակերպությունների կողմից իրավական կամ վարչական վարույթ հարուցելու իրավունքը՝ «ոչ կոնկրետ բողոք ներկայացնող անձի անունից կամ նույնականացվող բողոք ներկայացնող անձի բացակայությամբ»²⁷²:

Դատարանը դիմելու իրավունքն ընդարձակելը, թույլատրելով **կոլեկտիվ հայցեր** կամ **խմբային հայցեր** ներկայացնելը, կոլեկտիվ փոխհատուցման հասնելու միջոց է, եւ այն թույլ է տալիս խտրականության զոհ դարձած մի քանի անձանց ուժերը միավորել²⁷³: **Եվրոպական սոցիալական խարտիայի** լրացուցիչ արձանագրության համաձայն՝ Կողմ պետությունները կարող են ճանաչել կոնկրետ կազմակերպությունների՝ կոլեկտիվ բողոքներ ներկայացնելու իրավունքը: Մինչ օրս ԵԽ-ի անդամ պետություններից 15-ն են ընդունում կոլեկտիվ բողոքներ, եւ միայն յոթ այդպիսի հայցեր են ներկայացվել, որոնցով պնդում են, որ տեղի է ունեցել Խարտիայի խախտում: Մեկ այդպիսի կոլեկտիվ բողոք, որը քննարկվում է նախորդ՝ զբաղվածության մասին 3.4 մոդուլում, վերաբերում է կանանց եւ տղամարդկանց անհավասար վարձատրությանը:

Ինչպես նշվել է, իրենց իրավունքների խախտումների արդյունքում տուժած շատ քիչ թվով կանայք են փոխհատուցում ստանալու համար դիմում իրավական համակարգի օգնության՝ մի շարք գործոնների, այդ թվում՝ օրենքի իմացության պակասի, ինչպես նաեւ սոցիալ-տնտեսական եւ մշակութային խոչընդոտների հետեւանքով: Դատական գործ հարուցելիս ոչ պակաս կարեւոր են ամոթի կամ հաշվեհարդարի վախի զգացումը, հատկապես եթե կնոջ գործողությունները դիտարկվում են որպես «նորմերին դեմ»: Օրինակ, այն կանայք, որոնք աշխատավայրում ենթարկվել են սեքսուալ բնույթի ահաբեկման, հաճախ լուռ են մնում, քանի որ նրանք մտահոգված են իրենց աշխատանքը կորցնելու կամ նախատիքի ենթարկվելու խնդրով: Խմբային հայցերի վերաբերյալ գործերը հաջողությամբ օգտագործվել են աշխատողների՝ աշխատանքի ընդունելիս խտրականության արմատավորված մոդելներին եւ անհամաչափ ազդեցությանը դիմակայման համար եւ հանգեցրել են կարեւոր իրավական փոփոխության: Կոլեկտիվ հայցերը եվրոպական համատեքստում ավելի սահմանափակ են, սակայն բազմաթիվ երկրներ ճանաչում են կազմակերպությունների՝ դատարան դիմելու իրավունքը կոլեկտիվ հայցերով եւ անհատ զոհերի անունից:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Լուիս Ե. Ջենսոնն ընդդեմ Էվելեթ Թեթոնայթ ընկերության* [Lois E. Jenson v. Eveleth Taconite Co.] (1992 թվական) գործն աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ առաջին խմբային դատական հայցն էր Միացյալ Նահանգներում: Հայցվորը պնդել է, որ նա եւ այլ իգական սեռի աշխատակիցներ արական սեռի աշխատակիցների կողմից կանոնավոր թշնամական վարքագծի են հանդիպել, այդ թվում՝ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման, ոտնձգություն ենթադրող խոսքի, սպառնալիքների եւ ահաբեկման: Քանի որ Ընկերությունն ուներ աշխատավայրում անցանկալի հպումների, վիրավորական բնույթի խոսքի եւ սեռական բնույթի կյուլթերի վերաբերյալ իգական սեռի աշխատակիցների հաղորդումների հետ կապված անգործության նախապատմություն, հարուցվել էր խմբային հայց: Խումբը սահմանվել էր որպես այն բոլոր կանանց խումբ, որոնք ընկերությանը դիմել են կամ աշխատելիս են եղել կոնկրետ պաշտոններում: Ի թիվս դատաքննության արդյունքների՝ Ընկերությանը պարտավորեցվել էր սեքսուալ բնույթի ահաբեկման թեմայով վերապատրաստում իրականացնել բոլոր աշխատակիցների համար: Սույն գործը կարեւոր նախադեպ է Միացյալ Նահանգների դատական համակարգում աշխատանքային թշնամական միջավայրի վերաբերյալ գործերով ապացուցման բեռը սահմանելու համար, սակայն այն նաեւ դիտարկվում է որպես բեկումնային՝ ամբողջ աշխատավայրի մշակույթին անդրադառնալու եւ կանանց՝ իրենց իրավունքների խախտումների դիմաց փոխհատուցում պահանջելու իրավասություն տրամադրելու եւ իգական սեռի ապագա աշխատակիցների կարգավիճակը բարելավելու համար:

²⁷² ԵՄԱԴ, *Կենտրոնն ընդդեմ Ֆերեյն ընկերության*, Գործ C-54/07, 2008 թվականի հունիսի 10-ի վճիռ: Հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A62007CJ0054>:
²⁷³ Եվրոպական միության Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ), 2012 թվական, էջ 41:

վերջապես, հասարակական կազմակերպություններն ու այլ կազմակերպություններ, նույնիսկ իրավական վարույթի կողմեր չհանդիսանալով, նույնպես կարող են կարելորդ դեր խաղալ՝ դատարաններին փորձագիտական եզրակացություններ տրամադրելով, հատկապես՝ խտրականության կամ գեղեցկության հիմքով բռնության վերաբերյալ հայցերով: Երրորդ կողմերի միջամտությունների վերաբերյալ առավել շատ տեղեկատվություն տրամադրվում է փորձագետների դերի եւ *amici curiae* (դատարանի բարեկամների) վերաբերյալ 4.10 մոդուլում:

4.2. Նախնական դատավարական հարցերը եւ քննությունը

Սույն բաժինը վերաբերում է իրավական վարույթի նախնական փուլում որոշում կայացնելուն՝ նախքան փաստերի կամ ապացույցների վրա հիմնված որեւէ որոշում կայացնելը: Օգտակար է դատախազների ու դատավորների դերը դիտարկել առանձին՝ ըստ այն պատշաճ գործելակերպերի, որոնք կապահովեն կանանց համար արդարադատության մատչելիություն: Դատախազների դեպքում այդ ժամանակահատվածը համապատասխանում է քննության փուլին, որի ընթացքում որոշումներ են կայացվում այն մասին, թե քրեական գործով ինչ մեղադրանք պետք է ներկայացնել, եւ նախնական դատավարական հարցերը լուծվում են նախքան գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելը: Դատավորների դեպքում մինչդատական ժամանակահատվածը ոչ միշտ է ենթադրում խորը քննություն, սակայն այն ներառում է այնպիսի հարցերի վերաբերյալ որոշումների կայացում, ինչպիսիք են բողոքը կամ հայցը վարույթ ընդունելը եւ միջանկյալ միջոցներ ձեռնարկելը (ինչպիսիք են ընտանեկան բռնության վերաբերյալ գործով պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելը կամ ամուսնալուծության վերաբերյալ գործերով երեխայի խնամակալության մասին որոշում կայացնելը): Ինչպես դատավորները, այնպես էլ դատախազները պետք է բոլոր նախնական դատավարական հարցերին անդարառանձին՝ հաշվի առնելով գեղեցկության խնդիրները:

Գեղեցկային հիմքով բռնության, սեքսուալ բնույթի ահաբեկման կամ նույնիսկ խտրականության (եթե այն ներպետական օրենսդրությամբ քրեականացվում է) վերաբերյալ գործերով **դատախազի դերն** ավելի ուշադիր ուսումնասիրելով՝ կարելի է նշել, որ քննության գործընթացը խիստ կարելորդ շրջադարձային կետ է այն առումով, թե արդյոք գործը կմտնի քրեական արդարադատության համակարգ, թե՛ ոչ: Այն կարելորդ նկատառումները, որոնք դատախազները պետք է քննության ընթացքում հաշվի առնեն, ներառում են հետևյալը.

- Տեղյակ լինել, որ առանձին գոհերի, հատկապես՝ երիտասարդ գոհերի եւ սեռական բնույթի հանցագործությունների գոհերի համար կարող է շատ դժվար եւ նույնիսկ տրավմատիկ լինել իրենց վերապրածի մասին խոսելը իրավապահ մարմինների արական սեռի մասնագետների, այդ թվում՝ դատախազների հետ: Թեեւ գեղեցկագայուն մոտեցման մի մասի համաձայն բոլոր դատախազներից պահանջվում է սովորել հանդիպումների ընթացքում ճանաչել տագնապի նշանները եւ խուսափել ցանկացած երկրորդային վիկտիմիզացիայից, պատշաճ գործելակերպ կարող է լինել նաեւ հարցնելը, թե արդյոք գոհն իր գործին կցված դատախազի սեռի վերաբերյալ նախընտրություն ունի: Որոշ գոհեր կարող են նախընտրել խոսել իգական սեռի դատախազի հետ, կամ որ ներկա լինի իգական սեռի պաշտոնատար անձ, ընտանիքի անդամ, ընկեր կամ հասարակական կազմակերպության կողմից ապահովված փաստաբան, եւ այդպիսով, պետք է ջանքեր գործադրել այդպիսի նախընտրությունները բավարարելու համար:
- Կանանց նկատմամբ բռնության, հատկապես՝ ընտանեկան բռնության, սեռական բռնության եւ բռնաբարության վերաբերյալ գործերով պահանջվում է քննության ընթացքում **ոստիկանության եւ դատախազների միջեւ սերտ համագործակցություն**: Դատախազը վերահսկում է քննության եւ ապացույցների հավաքման գործընթացի օրինականությունը եւ դիտանցում է, թե արդյոք քննիչները պահպանում են մարդու իրավունքների չափանիշները: Հավասարապես կարելորդ է, որ դատախազը նաեւ «ապահովի, որ հավաքվեն բոլոր հասանելի ապացույցները՝ անկախ նրանից, թե դա ոստիկանության, քննչական մարմնի, թե հենց դատախազների կողմից է կատարվում»²⁷⁴: Այդ փուլում մանրակրկիտ քննությունը նվազեցնում է կախվածությունը գոհի/վկայի ցուցմունքից՝ որպես դատաքննության ընթացքում ապացույցի միակ տեսակ, եւ այն մեծացնում է հաջող քրեական հետապնդում իրականացնելու հավանականությունը:

²⁷⁴ ԹՀՄԱԿԳ, 2014 թվական, էջ 43:

Դատախազները պետք է հատկապես զգոն լինեն այն հնարավորության հարցում, որ ոստիկանության վերաբերմունքը, «առասպելները» կամ գենդերային կարծրատիպերն²⁷⁵ ազդել են քննության վրա եւ վարկաբեկել ապացույցների հավաքումը: Դատախազները պետք է վերանայեն ձեռքարկումների միտումները եւ հավաստիանան, որ ոստիկանությունը պատշաճ կերպով է նույնացնում եւ արձագանքում ԿԼԲ արարքներին:

Այն իրավական համակարգերում, որտեղ ոստիկանությունն իրականացնում է ընտանեկան բռնության դեպքերի քննություններ, հազվադեպ չեն այն դեպքերը, երբ դատախազները ոստիկանության աշխատանքում հայտնաբերում են դատավարական սխալներ կամ այլ թույլ կողմեր. օրինակ՝ երբ ապացույցների հավաքումը մանրակրկիտ չէ իրականացված, կամ երբ ոստիկանությունը պատշաճ կերպով չի պահպանել պատշաճ ընթացակարգի պահանջները: Արդյունքը սովորաբար մեղադրանքը վերացնելը կամ գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելն է, որը ոչ միայն հետաձգումներ է առաջացնում, այլև կարող է նաեւ նշանակել, որ գործն ընդհանրապես երբեք չի մտնի արդարադատության համակարգ: Կարելու է, որ ոստիկանության կողմից իրականացվող քննությունը վերահսկելու իրենց հնարավորության շրջանակներում դատախազները կառուցողականորեն շփվեն ոստիկանության հետ եւ ուղղորդեն, թե ինչպես պատշաճ քննչական տեխնիկաներ օգտագործել հանցագործության հատկանիշներն ապացուցելու կամ գենդերային կարծրատիպերից կախման մեջ լինելուց խուսափելու համար: «Դատախազները չպետք է ապացույցների հետ կապված դժվարություններն օգտագործեն գործը կարճելու համար, եթե նրանք գտնում են, որ այդ դժվարություններն ուշադրության եւ քննչական գործընթացին նվիրվածության պակասի հետեւանք են»²⁷⁶:

Երբ խախտվում է կնոջ իրավունքը (օրինակ՝ համաձայն Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի), ապա խախտման արդյունավետ քննության բացակայությունն ինքնին պաշտպանության միջոցներից օգտվելը երաշխավորող միջազգային իրավունքի խախտում է (օրինակ՝ համաձայն ՄԻԵԿ 13-րդ հոդվածի) եւ Պետության դեմ միջազգային այնպիսի դատարան, ինչպիսին է ՄԻԵԴ-ը, հայց ներկայացնելու հիմք:

Պատշաճ գործելակերպը. Բելգիայում Արդարադատության նախարարի եւ Գլխավոր դատախազների խորհրդի կողմից զույգերի միջեւ բռնության հետ կապված քրեական քաղաքականության վերաբերյալ համատեղ մշակված շրջաբերականով սահմանվում են ուղեկիշներ՝ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ քրեական քաղաքականության համար՝ ուղղված ոստիկանությանն ու դատախազներին: Շրջաբերականով ստանդարտացվում է ընտանեկան բռնության դեպքերի բացահայտման ու գրանցման եւ ապացույցների հավաքման ընդհանուր համակարգը: Շրջաբերականն այն բազմակողմանի մոտեցման մասն է, որը ներառում է զոհակենտրոն մոտեցում ողջ գործընթացում, ինչը ներառում է նաեւ զոհերին իրենց իրավունքների մասին տեղեկացնելը եւ նրանց աջակցության ծառայություններ ուղղորդելը²⁷⁷:

- **Չայեցողության** այն աստիճանը, որը դատախազները ցուցաբերում են որոշելիս, թե արդյոք քրեական գործի քննությունը կշարունակվի մինչեւ գործով որոշում կայացնելը, թե՛ ոչ, եւ գործով ինչ մեղադրանք կառաջադրվի, տարբերվում է ըստ տարբեր իրավական համակարգերի: Յուրաքանչյուր իրավական համակարգում, այնուամենայնիվ, դատախազը պետք է որոշումը կայացնի բոլոր հասանելի ապացույցների, դատապարտման հավանականության եւ հանցագործության ծանրության հիման վրա: Գենդերային կարծրատիպավորումը կարող է ոչ պատշաճ կերպով ազդել դատախազների՝ մեղադրանք առաջադրելու որոշումների եւ այդպիսով, հաջորդող դատապարտումների վրա: Որոշում կայացնելու վրա չպետք է ազդեն այն մոտեցումները, որ գենդերային հիմքով բռնության որոշ ձևեր, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնությունը կամ հետապնդելը, պակաս կարեւորություն ունեն, քան այլ հանցագործություններ, որ դրանք «ընտանեկան հարցեր են», կամ որ դրանք հասարակության լայն շերտերի համար վտանգ չեն ներկայացնում: Նմանապես, դատախազները մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշումը չպետք է կայացնեն կարծրատիպային այն հասկացությունների հիման վրա, թե ով է «իրական զոհը», կամ որն է բռնության զոհի «պատշաճ վարքը»:

Պատշաճ գործելակերպը. «ՄԱԿ Կանայք» կառույցը առաջարկում է, որ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ գործերում երկրներն ընդունեն **քրեական հետապնդմանն ուղղված եւ վերապրած անձի/զոհի բացակայության դեպքում քրեական հետապնդում**

²⁷⁵ Օրինակների համար այն մասին, թե ինչպես են կարծրատիպերը ոչ պատշաճ ազդեցություն ունենում իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի քննության վրա, տե՛ս, օրինակ, *Իսաուրո Յալլովն ընդդեմ Բուլղարիայի*, Թիվ 32/2011 հաղորդագրություն, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/52/D/32/2011 (2012), 8.6-րդ պարբերություն (ԿՆԽԿԿ), *Գոնսալեսը եւ այլք («Բամբակի դաշտ»)* ընդդեմ Մեքսիկայի գործը [Case of González et al. ('Cotton Field') v. Mexico], 2009 թվականի նոյեմբերի 16-ի վճիռ (Նախնական առարկություն, Ըստ էության քննությունը, Չատուցումը եւ ծախսերը), 400-401-րդ պարբերություններ (Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան):

²⁷⁶ Նույն տեղում, էջ 71:
²⁷⁷ Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2015 թվական, *Առկա խոչընդոտները կրճատելու եւ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը ոյուրին դարձնելու պատշաճ գործելակերպերի ժողովածու*, Ստրասբուրգ, էջ 24-26:

իրականացնելու քաղաքականություն: Ստամբուլի կոնվենցիայով Կողմ պետություններից պահանջվում է, որ կանանց նկատմամբ բռնության գործերի քննությունը կամ դրանց առնչությամբ քրեական հետապնդումը շարունակվի *ex parte* (կողմի բացակայությամբ) կամ *ex officio* (ի պաշտոնե) (այսինքն՝ դրանք կախված չլինեն տուժողի կողմից հաղորդում կամ բողոք ներկայացվելու փաստից) (55-րդ հոդված): Այդպիսի քաղաքականությունն օգնում է վերացնել կիրառվող դատախազական հայեցողության խնդիրը, երբ կա ընկալում, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը լուրջ խնդիր չէ, որ զոհերին չի կարելի վստահել, կամ ապացույցներ հավաքելու հետ կապված դժվարություններ կան²⁷⁸: Կարող են ներդրվել նաև քաղաքականություններ, որոնցով դատախազներից պահանջվում է տրամադրել բացատրություններ այն մասին, թե ինչու է գործը դադարեցվել, որոնք այնուհետև կարող են ենթարկվել դատական վերանայման: Այդպիսի քաղաքականությունն ազդեցիկ ուղերձ է հղում հանցագործություն կատարած անձին և հասարակության լայն շերտերին այն մասին, որ Պետությունը կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերը լուրջ է ընդունում, և դրանք «անձնական խնդիրներ» չի համարում: Միաժամանակ, երբ քրեական հետապնդումն իրականացվում է առանց զոհի համաձայնության, խիստ կարևոր է, որ զոհին մատչելի լինեն իրավական պաշտպանության այլ միջոցներ, ինչպիսիք են պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունները²⁷⁹: Չոհի/վերապրած անձի անվտանգության վերաբերյալ նկատառումները մանրամասն քննարկվում են 4.8 և 4.9 մոդուլներում:

Դատավորները նույնպես կարևոր դեր ունեն այդ վաղ փուլում ընթացակարգային խոչընդոտների հետեւանքով կանանց՝ արդարադատության մատչելիությունից զրկված չլինելն ապահովելու հարցում: Օրինակ, այն իրավագործություններում, որտեղ դատարաններն ունեն ընտանեկան բռնություն գործադրած անձանց դեմ **պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն** արձակելու իրավասություն, դատավորը նախագահում է լուծմը, որի ժամանակ զոհը և իրավախախտն ապացույցներ են ներկայացնում: Պարտադիր չէ, որ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ լուծումները քրեական վարույթի համատեքստում անցկացվեն ամբողջական քննությամբ (թեև դատավորները վստահում են ոստիկանության քննչական զեկույցներին): Յետևաբար դատավորի որոշումն այն մասին, թե արդյոք զոհին անհրաժեշտ է պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն, խիստ կարևոր է ոչ միայն զոհի և ընտանիքի մյուս անդամների անվտանգության համար, այլև գործի առաջընթացի և դատապարտման հանգեցնելու համար հնարավոր լավագույն պայմաններն ստեղծելու համար: Այն զոհերը/վերապրած անձինք, որոնք չեն վախենում իրենց անձնական անվտանգության համար և հավաստիացած են, որ արդարադատության համակարգն ուշադրության կենտրոնում է պահում նաև հետագա բռնության ռիսկի նվազեցման հարցը, հետագա քրեական դատավարության ժամանակ ավելի հաճախ են որպես վկա համագործակցում: Ի հավելում, պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ լուծումները դատավորի համար առաջին կարևոր հնարավորությունն են՝ քննությանը պատշաճ երանգ հաղորդելու և ցույց տալու համար, որ Պետությունն ընտանեկան բռնության վերաբերյալ գործերով պատշաճ ջանքեր է գործադրում:

Նմանապես, դատավորները կարող են հայեցողություն ցուցաբերել քրեական ընթացակարգի նախնական փուլերում՝ զոհերի/վկաների իրավունքներն ու արժանապատվությունը պաշտպանելու և ապահովելու համար, որ նրանք [չ]ենթարկվեն երկրորդային վիկտիմիզացիայի՝ օրինակ, բացառելով հանրության մասնակցությունը լուծմանից, եթե գործը վերաբերում է սեռական բռնությանը և գաղտնիություն է պահանջում (նախաքննության փուլ, պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ լուծումներ, գրավի դիմաց ազատելու վերաբերյալ լուծումներ և այլն): Ստամբուլի կոնվենցիայով, օրինակ, հստակեցվում է, որ զոհերի/վկաների իրավունքները, շահերը և հատուկ կարիքները պետք է պաշտպանվեն քննության բոլոր փուլերում (56-րդ հոդված), այդ թվում՝ ձեռնարկելով զոհերին կատարողի կողմից սպառնացող հնարավոր վտանգի, նրանց իրավունքների և հասանելի ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկացնելուն, զոհի մասնավոր կյանքը պաշտպանելուն և զոհի և հանցագործություն կատարած անձի միջև շփումից խուսափելուն ուղղված միջոցառումներ:

Այդ նկատառումներից շատերը կարող են վերաբերել նաև քաղաքացիական գործերին: Օրինակ, դատարանները հաճախ դատավարության մասնակիցներին փորձում են խրախուսել բանակցել և գործերը հաշտությամբ լուծել՝ իրավական համակարգը լուծմանը օգնելու (կամ) դատաքննություններով ծանրաբեռնելուց խուսափելու համար: Դատավորները պետք է, այնուամենայնիվ, հիշեն, որ գործը հաշտությամբ լուծելու մասին որոշումը պետք է կայացնել կողմերը, և կարող են լինել գործեր, որոնք չպետք է հաշտությամբ լուծվեն՝ հաշվի առնելով դրանց

²⁷⁸ ՄԱԿ-Կանայք, 2012 թվական, *Կանանց նկատմամբ բռնության մասին օրենսդրության ձեռնարկ*, էջ 35:
²⁷⁹ Շերիլ Թոմաս, «Ընտանեկան բռնության մասով իրավական բարեփոխումներ Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայում և նախկին Խորհրդային Միությունում», աշխատությունը ներկայացվել է Կանանց նկատմամբ բռնության մասին օրենսդրության մեջ պատշաճ գործելակերպերի վերաբերյալ հարցերով փորձագիտական խմբի հանդիպմանը, Վիեննա, Ավստրիա, 2008 թվականի մայիսի 26-28:

իրավական կարեւորությունը. օրինակ՝ հանրային հնչեղությունն ունեցող՝ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ գործերը: Դատավորները պետք է յուրաքանչյուր գործում դիտարկեն այն հարցը, թե արդյոք նպատակահարմար է խթանել գործի հաշտությամբ լուծումը՝ հաշվի առնելով կանանց համար արդարադատության մատչելիության հետ կապված խնդիրները: Նրանք կարող են հաշվի առնել այն հնարավորությունը, որ իգական սեռի դիմումատուն ենթարկվում է ճնշման՝ գործը հաշտությամբ լուծելու համար, եւ նախաքննության ժամանակահատվածում պատշաճ վճիռ կայացնել:

Ե՛վ դատախազները, եւ՛ դատավորները պետք է գենդերային հիմքով բռնությանը վերաբերող քրեական բողոք ներկայացնելու պահից քայլեր ձեռնարկեն՝ ապահովելու համար, որ **քննության եւ ապացույցների հավաքման** փուլերում այնպիսի **ձգձգումներ չլինեն** (հատկապես՝ դատաբժշկական փորձաքննության մասով ապացույցների հավաքման եւ փորձարկման վերաբերյալ), որոնք վտանգի տակ կդնեն քրեական հետապնդումն ու դատաքննությունը: Ընդհանուր պատշաճ գործելակերպ է համարվում կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ գործերով արագացված դատաքննություն կիրառելը (ինչպիսիք են արագացված դատաքննություն իրականացնող եւ մասնագիտացված դատարանները): Գործերի կառավարման վերաբերյալ հետագա տեղեկատվություն, այդ թվում՝ պատշաճ գործելակերպի օրինակներ կարելի է գտնել ստորել՝ 4.8 մոդուլում:

Մի շարք երկրներում հանդիպող պատշաճ գործելակերպ է համարվում **հավասարության հարցերով մասնագիտացած եւ քվադի-դատական մարմիններին քննչական իրավասություն** շնորհելը: Այն հարցերը, թե ինչպիսին են հարաբերությունները դատարանների ու արտադատական մարմինների միջեւ, քննարկվում է ստորել՝ 4.11-րդ բաժնում:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Հալիմե Կիլիչն ընդդեմ Թուրքիայի [Halime Kiliç v. Turkey]* 2016 թվականի գործը ցույց է տալիս քննության/նախաքննության ժամանակահատվածում առաջացած մի շարք խախտումներ, որոնց վերաբերյալ ՄԻԵԴ-ը որոշել է, որ դրանք համարվում են ՄԻԵԿ-ի 2-րդ հոդվածի (կյանքի իրավունք) խախտում՝ 14-րդ հոդվածի (խտրականության արգելում) հետ փոխկապակցված: Այդ գործում ընտանեկան բռնության զոհն իշխանություններին չորս բողոք է ներկայացրել եւ իր ամուսնու ղեմ ստացել պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին երեք կարգադրություն: 2008 թվականին զոհը ներկայացրել է առաջին բողոքը եւ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն պահանջել, որը բավարարվել է Ընտանեկան գործերով դատարանի կողմից: Դատախազը մեղադրանքներ է առաջադրել կատարողին: Երբ զոհն ավելի ուշ երկրորդ բողոք է ներկայացրել, դատարանը պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին եւս երկու կարգադրություն է արձակել, իսկ դատախազը կատարողին հանձնել է դատաքննության՝ պահանջելով նրան մինչդատական վարույթի ընթացքում կալանքի տակ պահել, որը դատարանը մերժել է: Չոհը դատախազից պահանջել է հետագա աջակցություն տրամադրել՝ պնդելով, որ իր ամուսինը մահվան սպառնալիքներ է հնչեցրել: Չորրորդ բողոքը ներկայացնելուց հետո զոհը սպանվել է իր ամուսնու կողմից: ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություններ արձակելու համար պահանջված ժամանակը երկարաձգված է եղել (մի դեպքում՝ 19 օր, իսկ երկրորդում՝ 8 շաբաթ), որ դատախազի կողմից կատարողին կալանքի տակ վերցնելու մասին կարգադրություն արձակելու դեպքում ձգձգումներ են եղել, դատարանը պատշաճ կերպով չի գնահատել զոհին սպառնացող վտանգը եւ չի կարգադրել [կատարողին] մինչդատական վարույթի ընթացքում կալանքի տակ պահել, կատարողին պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունները խախտելու համար երբեք չեն ենթարկվել քրեական հետապնդման, եւ ո՛չ ոստիկանությունը, ո՛չ էլ դատախազը զոհին չեն տեղեկացրել հասանելի ապաստարանների մասին²⁸⁰:

4.3. Ապացուցողական խնդիրները

ԿՆԽՎԿ կոմիտեն կանանց կողմից բերված գործերում ապացուցողական հիմքի հետ կապված բազմաթիվ այնպիսի խնդրահարույց ոլորտներ է հայտնաբերել, ինչպիսիք են ապացույցների ոչ պատշաճ հավաքումը (խախտումներ քննության ժամանակահատվածում), ապացուցողական կանոնները, որոնք «սահմանափակող, ոչ ճկուն են կամ գենդերային կարծրատիպերի ազդեցության տակ են» (հատկապես կարեւոր է կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ գործերում) եւ դժվարությունները «կանանց իրավունքների՝ առցանց կամ ՏՅՏ [տեղեկատվական եւ հաղորդակցական տեխնոլոգիաների] եւ նոր սոցիալական լրատվամիջոցների օգտագործմամբ

²⁸⁰ Հալիմե Կիլիչն ընդդեմ Թուրքիայի (գանգատ թիվ 63034/11), 2016 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ:

առաջացող խախտումների առնչությամբ» ապացույցներ հավաքելիս²⁸¹: Իրավական ոլորտի գործող մասնագետների համար լրացուցիչ մարտահրավեր է ապացույցների այն տեսակները որոշելը, որոնք կարող են կիրառվել սեռի կամ գենդերային հիմքով խտրականության վերաբերյալ գործերում: Սույն բաժնով ուսումնասիրվում են եւ՝ խտրականության վերաբերյալ գործերի, եւ՝ ԳՅԲ (գենդերային հիմքով բռնության) վերաբերյալ ապացույցներ հավաքելու պատշաճ գործելակերպերը, եւ ուշադրություն է դարձվում ապացույցների վերաբերյալ կանոնների փոփոխությունների մասով պատշաճ գործելակերպի օրինակներին՝ ԳՅԲ գոհերի համար պաշտպանության մակարդակը բարձրացնելու եւ երկրորդային վիկտիմիզացիան նվազեցնելու նպատակով:

Գենդերային կամ սեռի հիմքով խտրականության վերաբերյալ գործերի առնչությամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու եւ դրանք դատարանում քննելու հետ կապված մարտահրավերներից մեկն ապացույցների բացակայությունն է՝ կոնկրետ գործողությունների կամ որոշումների խտրական լինելն ապացուցելու համար: Ուղղակի խտրականության վերաբերյալ ապացույցները սովորաբար ոչ միայն գոյություն չունեն (օրինակ՝ կանոնները, քաղաքականությունները եւ գործելակերպերը, կարծես թե, չեզոք են. դրանցով կանանց եւ տղամարդկանց համար բացահայտ կերպով տարբեր վերաբերմունքներ չեն սահմանվում), այլեւ խտրականության վերաբերյալ բողոքներով սովորաբար պահանջվում են ապացույցների կոնկրետ տեսակներ, ինչպես նաեւ ընթացակարգային այնպիսի նորմեր, որոնք բողոքաբերների համար խտրականության փաստը հաստատելն ավելի դյուրին են դարձնում²⁸²: Խտրականության վերաբերյալ գործերի մեծամասնությունում դատախազը (եթե խտրականությունը սահմանված է ներպետական քրեական օրենսգրքով) եւ դատավորն են (քաղաքացիական եւ քրեական գործերով) հավաքում եւ ուսումնասիրում **անուղղակի խտրականության** վերաբերյալ ապացույցները: Հետեւաբար, ապացույցներն ուսումնասիրելիս ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել կանոնների, քաղաքականությունների կամ գործելակերպերի վիճարկվող *ազդեցությունների* վրա՝ «ցույց տալու համար, որ դրանք անհամաչափորեն ոչ բարենպաստ են անձանց կոնկրետ խմբերի համար՝ համեմատած նույն իրավիճակում գտնվող այլ խմբերի»:²⁸³

Խտրականության վերաբերյալ բողոքներով ապացուցման պարտականությունը եւ *prima facie* (առերևույթ) գործ հարուցելու համար պահանջվող ապացույցները սահմանելը կարելի է նշանակություն ունեն: Հարկ է նկատել, որ քրեական, վարչական եւ քաղաքացիական գործերում (օրինակ՝ զբաղվածության վերաբերյալ գործերում) ապացույցներ ներկայացնելիս գոհերի դերը, պահանջվող ապացույցների կշիռը եւ ապացուցման պարտականությունը բոլորն էլ զգալիորեն տարբերվում են: Քրեական գործերում զոհն ավելի սահմանափակ դեր ունի: Քննելն ու խտրականության փաստը, ինչպես նաեւ մեղադրյալի՝ խտրական մտադրություն ունեցած լինելը հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցելը բողոք ներկայացնողի/իշխանությունների պարտականությունն է: Ապացուցման չափորոշիչները քրեական գործերում ավելի բարձր են անմեղության կանխավարկածի եւ հնարավոր պատժամիջոցի խստության պատճառով: Ապացուցման պարտականությունը չի անցնում մյուս կողմին:

Հակառակ դրան՝ սեռի/գենդերային հիմքով խտրականության վերաբերյալ քաղաքացիական եւ վարչական վարույթներում գոհերն ավելի ակտիվ դեր ունեն, եւ յուրաքանչյուր կողմ ներկայացնում է իր պահանջը հիմնավորող ապացույցներ: Ամենակարեւորը, համաձայն ԵՄ հրահանգներով եւ ԵՄԱԴ նախադեպային իրավունքով սահմանված եվրոպական իրավունքի՝ ապացուցման պարտականությունը հայցվորից անցնում է պատասխանողին: Պարզ ասած, ապացուցման պարտականության անցումը մյուս կողմին չի մեղմացնում հայցվորի՝ վարքագծի եւ կրած վնասի միջեւ պատճառահետեւանքային կապը հաստատելու՝ խտրականության վերաբերյալ ապացույցներ ներկայացնելու պարտավորությունը: Փոխարենը, նրանք պետք է նախ «դատարանին համոզեն իրենց՝ խտրականության ենթարկված լինելու հավանականությունը»²⁸⁴՝ **գործը *prima facie* (առերևույթ) հիմնավորելով** (այսինքն՝ «առաջին հայացքից» ընդունվում է, որ տեղի է ունեցել խտրականություն՝ մինչեւ հակառակն ապացուցելը): Ապացուցման պարտականությունն այնուհետեւ անցնում է պատասխանողին/պաշտպանյալին՝ ապացուցելու համար, որ խտրականությունը չի եղել կոնկրետ վերաբերմունքի շարժառիթը: «Եթե պատասխանող չի կարող ներկայացնել վերաբերմունքի օբյեկտիվ պատճառներ, որոնք կապված չեն խտրականության հետ, ապա նա պատասխանատվություն կկրի խտրականությունը բացառող օրենքի խախտման համար»:²⁸⁵ ԵՄ-ն նշում է, որ շատ երկրներում դատավորների, իրավական ոլորտի մասնագետների եւ նույնիսկ հավասարության հարցերով մարմինների

281 Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, պարբերություն 25«ա» եւ 51-րդ պարբերություն:

282 Ֆարկաս, L. & Պետրովսկի, Ս., 2012 թվական, *Խտրականության դեմ իրավունքի մասով դատավորների վերապատրաստման ձեռնարկ*, ԵԱՀԿ Սկոպյեի առաքելություն, էջ 9:

283 Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն/Եվրոպայի խորհուրդ, 2010 թվական, *Ձեռնարկ խտրականությունը բացառող եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ*, Լյուքսեմբուրգ, էջ 129:

284 Լիլլա Ֆարկաս, 2011 թվական, *Ինչպես ներկայացնել խտրականության վերաբերյալ հայց. Ձեռնարկ ԵՄ՝ խտրականությունը բացառող հրահանգների համաձայն պաշտպանության միջոցներ հայցելու վերաբերյալ*, (Եվրոպական հանձնաժողով), էջ 52:

285 Նույն տեղում:

շարքերում դեռեւս առկա է «թերի ընկալում» գործը *prima facie* (առերեւոյթ) հիմնավորելու եւ ապացուցման պարտականութեան մյուս կողմին անցնելու վերաբերյալ, եւ որ անհրաժեշտ է գործող իրավաբանների եւ՝ վերապատրաստում, եւ՝ գրավոր ուղղորդում²⁸⁶:

☑ **Պատշաճ գործելակերպը.** «Կանանց եւ տղամարդկանց միջեւ հավասարության մասին» Շվեյցարիայի դաշնային օրենքն²⁸⁷ ընդունվել է մասամբ Շվեյցարիայի Սահմանադրության մեջ պարունակվող՝ խտրականության դեմ ուղղված դրույթների իրականացումը դյուրացնելու, մասնավորապես՝ այդպիսի գործերի դատական քննության համար ընթացակարգեր սահմանելու համար: Օրենքը ներառում է դրույթ՝ «դյուրացված ապացույցի» վերաբերյալ. խտրականության գոյությունը ենթադրվում է այնքան ժամանակ, քանի դեռ հայցվորը կարողանում է ապացուցել, որ խտրականությունը հնարավոր է: Աշխատանքային հարաբերությունների համատեքստում Շվեյցարիայի նախադեպային իրավունքով սահմանված է, որ բավարար է, որ կինը ապացուցի, որ նմանատիպ պաշտոն ունեցող արական սեռի աշխատակիցը, որը կատարում է նմանատիպ աշխատանք, ավելի շատ է վաստակում, քան իգական սեռի աշխատակիցը (օրինակ՝ ապացուցելը, որ իգական սեռի աշխատակիցը 15-25 տոկոսով պակաս է վաստակել, քան արական սեռի աշխատակիցը), որպեսզի ապացուցման պարտականությունը անցնի մյուս կողմին: Խտրականության կանխավարկածը հաղթահարելու նպատակով գործատուն պետք է ներկայացնի օբյեկտիվ պատճառի գոյության ապացույց, որպեսզի հիմնավորի տարբերակում ցուցաբերող վերաբերմունքը. հիմնավորումը պետք է լինի խտրականության աստիճանին համաչափ: Այդ ապացուցողական կանոններն ապացուցման բեռի մի մասը վերցնում են հայցվորի վրայից ու նաեւ դյուրացնում են դատավորի աշխատանքը, որը կարող է առանց ծանրակշիռ ապացույցների գալ խտրականության առկայության մասին եզրահանգման: Այդ մոտեցումն ընդունվել է զբաղվածության համատեքստում խտրականության ճանաչումը խթանելու նպատակով²⁸⁸:

Սեռի կամ գենդերային հիմքով խտրականության վերաբերյալ գործերով **ապացույցների** հաճախ հանդիպող **ձեւերը** չեն տարբերվում այլ հիմքերով խտրականության վերաբերյալ գործերով ներկայացվող ապացույցների այնպիսի ձեւերից, ինչպիսիք են վկաների ցուցմունքները, փաստաթղթերը կամ ընդհանուր գիտելիքները²⁸⁹: Ի հավելումս, կարելու է, որ գործող մասնագետները ծանոթ լինեն նաեւ ապացույցների այլ տեսակների, ինչպիսիք են վիճակագրությունը, իրավիճակային փորձարարությունը, հարցաշարերը, ձայնագրությունները կամ տեսագրությունները, դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացությունները եւ անուղակի ապացույցների հիման վրա արվող եզրակացությունները, որոնք կարող են կիրառվել՝ խտրականության վերաբերյալ պնդումներն ապացուցելու համար: Ապացույցների այդ տեսակներն ամփոփված են ստորեւ ներկայացված աղյուսակում²⁹⁰:

Ապացույցի տեսակը	Ինչպես է այն կիրառվում
Իրավիճակային «փորձարարությունը»	Կարող է կիրառվել խտրական երեւոյթները եւ տարբերակում ցուցաբերող վերաբերմունքը բացահայտելու համար, օրինակ՝ զբաղվածության ոլորտում: Գործընթացը ներառում է անձին (այստեղ՝ տղամարդուն) միեւնույն իրավիճակում դնելը, որում հայտնվել է խտրականության մասին պնդումներ ներկայացնող անձը, եւ ենթադրյալ խտրականություն ցուցաբերած անձի գործողությունները գնահատելը: Հարկ է նկատել, որ ապացույցների այդ տեսակը հատկապես օգտակար կլինի այն դեպքերում, երբ խտրականություն ցուցաբերած անձի գործողությունը լինի անմիջական, ինչպես, օրինակ, ռեստորաններ կամ վարձակալվող գույք մուտք գործելու կամ աշխատանքի ընդունելու դեպքում: Այն ավելի դժվար կլինի կիրառել, օրինակ, պաշտոնի առաջխաղացման հարցում խտրականություն ենթադրող դեպքերում:

286 Լիլյա Ֆարկաս եւ Օրլոու ՕՖերրեյ, 2014 թվական, *Ապացուցման պարտավորության հակադարձումը. Գործնական երկրնորանք եվրոպական եւ ներպետական մակարդակով*, (Եվրոպական հանձնաժողով), էջ 8:
 287 Loi fédérale sur l'égalité entre femmes et hommes, 1995 թվականի մարտի 24:
 288 Տե՛ս՝ Ֆլորանս Օբրի ժողադրն, 2016 թվական, *Moyens à disposition des juges en vue d'améliorer l'accès des femmes à la justice Situation de la Suisse*, ելույթ «Դատական համակարգում կարողությունների ամրապնդում» կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային խորհրդաժողովին, հոկտեմբերի 24-25, Քիշնեւ, Մոլդովայի Հանրապետություն:
 289 Ֆարկաս, Լ. & Պետրովսկի, Ս., 2012 թվական, *Խտրականության դեմ իրավունքի մասով դատավորների վերապատրաստման ձեռնարկ*, էջ 44:
 290 Տեղեկատվությունն ամփոփվել է *Խտրականության դեմ իրավունքի մասով դատավորների վերապատրաստման ձեռնարկից*:

Յարցաշարեր	Որոշ իրավական համակարգերում ներպետական օրենսդրությամբ զոհերին ենթադրյալ խտրականությունն ցուցաբերած անձի հետ կապ հաստատելու եւ հարցաշարի միջոցով նրա վարքագծի վերաբերյալ պարզաբանում խնդրելու հնարավորություն է տրվում կամ պարտավորություն սահմանվում: Յարցաշարի պատասխանները կամ դրան չպատասխանելն այնպիսի ապացույցներ են, որոնցից դատարանը կարող է եզրակացություններ անել: Յարկ է նկատել, որ այն երկրներում, որտեղ այդ կոնկրետ իրավական գործընթացն առկա չէ, զոհերը (կամ դատախազները) կարող են, այնուամենայնիվ, ենթադրյալ խտրականությունն ցուցաբերած անձի պատասխանն օգտագործել որպես ապացույց:
Վիճակագրական տվյալներ	Վիճակագրական ապացույցներն անուղղակի խտրականությունը եւ սեռի կամ գենդերային հիմքով խտրականության մոդելները հաստատելու կարելի է միջոց են, հատկապես՝ զբաղվածության համատեքստում (օրինակ՝ անհավասար վարձատրություն կամ աշխատանքի չընդունելը կամ առաջնահայացում չիրականացնելը): «Վիճակագրությունն օգտագործելն օգնում է շեղել ուշադրությունը անհատ զոհից դեպի դրա հիմքում ընկած ավելի լայն կառուցվածքային անհավասարությունները: Սա օգտակար է, եթե զոհը գիտի, որ կան շատ այլ անձինք, որոնք կհսում են [այդ] ճակատագիրը, սակայն չեն ցանկանում խտրականությունն ցուցաբերած անձի դեմ հայց ներկայացնել» ²⁹¹ :
Ձայնագրություններ կամ տեսագրություններ	Ձայնագրությունների կամ տեսագրությունների օգտագործման վերաբերյալ ապացուցողական կանոնները տարբերվում են ըստ իրավական համակարգերի, սակայն որոշ երկրներ թույլատրում են ապացույցների այդ ձևի օգտագործումը հավասարության հարցերով մարմինների կողմից եւ դատարանում:
Փորձագետ վկաների եզրակացություններ	Փորձագիտական եզրակացությունները կարող են լինել հատկապես օգտակար կոնկրետ հաստատություններում խտրականության մոդելների առկայությունը հաստատելու, ինչպես նաև տեխնիկապես բարդ գործերում խտրականության վերաբերյալ ապացույցները գնահատելու եւ բացատրելու հարցում (օրինակ՝ որոշելիս, թե որն է «հավասար աշխատանք») այն գործերում, որտեղ պնդում են, որ կնոջ/կանանց տղամարդու կողմից կատարված նույն աշխատանքի համար պակաս են վճարել):

Դատախազական ներգրավվածությունն ունեցող գործերում կարելի է, որ դատախազները զործեն պատշաճ բարեխղճությամբ՝ խտրականության առկայությունն ապացուցելու նպատակով բազմաթիվ այլընտրանքային միջոցներ ուսումնասիրելու համար՝ ապացույցների բազմաթիվ տեսակներ դիտարկելու միջոցով: Արդարադատության համակարգի ամենահաճախ հանդիպող խոչընդոտներից մեկը, որին բախվում են խտրականության ենթարկված կանայք, դատական ծառայողների՝ անուղղակի խտրականության վերաբերյալ գործերում անհրաժեշտ ապացույցներին ծանոթ լինելու եւ փորձի պակասն է: Անուղղակի խտրականության վերաբերյալ ապացույցների բացակայությունը չափազանց հաճախ է օգտագործվում որպես գործով մեղադրանք չներկայացնելու կամ հայցը մերժելու հիմնավորում:

Ապացույցների հավաքման նկատմամբ մանրազնին մոտեցումը քրեական, հատկապես՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ գործերով քրեական հետապնդման իրականացման նույնպես խիստ կարելի է մասնաշաղկապել: Ե՛վ դատախազները, ե՛ւ դատավորները պետք է միշտ հիշեն Պետության՝ բռնություն գործադրած անձին դատապարտելու համար բավարար ապացույցներ հավաքելու պարտավորության մասին, որը նշանակում է, որ զոհի ցուցմունքը շարունակում է չափազանց կարելի լինել, սակայն ոչ մի դեպքում չպետք է համարվի ապացույցի միակ տեսակ, որը պետք է դիտարկել: Այդ տեսակետը հստակ ձևակերպված է Ստամբուլի կոնվենցիայում, որով նշվում է, որ Կոնվենցիայի Կողմերն «ապահովում են, որ [...] իրավախախտումների քննությունը [...] ամբողջովին կախված չլինի տուժողի կողմից հաղորդում կամ բողոք ներկայացվելու փաստից, [եւ որ] վարույթը հնարավոր լինի շարունակել անգամ այն դեպքում, երբ զոհը հրաժարվում է իր ցուցմունքներից կամ հետ է վերցնում իր բողոքը» (55-րդ հոդված):

²⁹¹ Նույն տեղում, էջ 47:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Մ. Ց.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [M.C. v. Bulgaria]* գործում²⁹² դիմումատունն պնդել է, որ նա բռնաբարվել է երկու տղամարդկանց կողմից. մեղադրանք, որը երկու տղամարդիկ էլ ժխտել են: Երբ գործը քննվել է, չեն գտնվել բավարար ապացույցներ առ այն, որ Մ. Ց.-ին ստիպել են սեռական ակտ ունենալ: Դատախազը վարույթը կարճել է այն հիմնավորմամբ, որ ուժի կամ սպառնալիքի օգտագործումը չի հաստատվել հիմնավոր կասկածից վեր, եւ «դիմումատուի կողմից դիմադրության կամ այլ անձանցից օգնություն ստանալու փորձերի փաստը չի հաստատվել»: ՄԻԵԴ-ին ուղղված իր հաղորդագրության մեջ դիմումատունն պնդել է, որ դատախազի գործողությունն արտացոլել է բռնաբարություն կատարած անձանց նկատմամբ միայն այն դեպքում քրեական հետապնդում իրականացնելու գործելակերպը, երբ ամկա են «զգալի ֆիզիկական դիմադրության» ապացույցներ, թեեւ դա հանցագործության տարր չէր, ոչ էլ հստակորեն հիմնավորվում էր նախադեպային իրավունքով: ՄԻԵԴ-ը որոշել է, որ եւ՛ քննիչը, եւ՛ դատախազը համարել են, որ տեղի է ունեցել բռնաբարություն ժամադրության ընթացքում, սակայն հաշվի առնելով «ուղղակի ապացույցների» բացակայությունը (բռնության հետքեր կամ դիմադրության ապացույց)՝ նրանք գտել են, որ հնարավոր չէ եզրակացնել համաձայնության բացակայության փաստը: Դատարանը նշել է, որ իշխանություններն այլ ապացույցներ չեն դիտարկել (օրինակ, որ Մ. Ց.-ին խաբել են հարկադրել են) եւ չեն ուսումնասիրել այլ հնարավորություններ (օրինակ, որ Մ. Ց.-ն զգացել է «բարացած վախ» եւ դրա հետեւանքով չի դիմադրել բռնաբարությանը կամ մեկուսացել է): ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ սույն գործով կատարվել է ոչ արդյունավետ քննություն՝ խախտելով ՄԻԵԿ-ի դրույթները:

Կանանց նկատմամբ բռնության գործերով զբաղվող դատախազների համար պատշաճ գործելակերպ է այնպիսի կոնկրետ քայլեր ձեռնարկելը, որոնք կնվազեցնեն զոհերի կողմից քրեական գործերով համագործակցելուց հրաժարվելու հավանականությունը՝ ընդունելով զոհակենտրոն մոտեցում, որը նվազագույնի է հասցնում կրկնվող բռնության ռիսկը զոհի համար: Չոհակենտրոն մոտեցումը կարող է մեծացնել զոհերի՝ ցուցմունք տալու ցանկությունը եւ դա արդյունավետորեն անելու նրանց կարողությունը: Չոհակենտրոն մոտեցման համար առանցքային է այնպիսի տրամադրող միջավայրի ստեղծումը, որը զոհերին թույլ է տալիս տրամադրել հնարավորինս լավ ապացույցները: Դրանով դատախազներից պահանջվում է խուսափել զոհերի վերաբերյալ ենթադրություններ անելուց եւ նրանց փորձի մասին լսելիս հապճեպ եզրակացություններ չանել: Կարելի է ընդունել, որ բռնության դեպքերի վերաբերյալ ապացույցներ տրամադրելը զոհերի վրա կարող են տարբեր կերպ ազդել: Որոշները գործընթացը կարող են համարել հանգստացնող կամ ուժեղացնող եւ իրենց վերականգնողական գործընթացի մասը: Այլ զոհեր կարող են ենթարկվել երկրորդային տրավմատիզացման: Հաշվի առնելով այդ տարբեր արդյունքները՝ դատախազները կրում են յուրաքանչյուր զոհի անհատական հանգամանքները գնահատելու եւ իրենց արձագանքները կոնկրետ իրավիճակին համապատասխան մշակելու պատասխանատվություն: Հատկապես կարելի է դատախազների կատարած դերն ապացույցներ ստանալիս եւ դատավորների կատարած դերը դատաքննության գործընթացը վարելիս²⁹³: Այդպիսի մոտեցումները նկարագրված են գործերի կառավարման վերաբերյալ 4.8 մոդուլում:

Ապացույցների հավաքման առումով դատախազները պետք է ունենան գիտելիքներ եւ հմտություններ՝ առանց զոհի ցուցմունքի գործով վճռականորեն քրեական հետապնդում իրականացնելու համար, եւ դա պահանջում է գործը կառուցել՝ օգտագործելով **ոչ զոհից ստացված կամ լրացուցիչ փաստերով հաստատվող** ապացույցներ: Դատախազները պետք է պրոակտիվ լինեն եւ՛ ոստիկանությանը կոնկրետ տեսակի ապացույցներ հավաքել հրահանգելիս, եւ՛ հնարավոր ապացույցների տեսակներն ուսումնասիրելիս²⁹⁴:

Հարկ է նկատել, որ այստեղ *ոչ զոհից ստացված ապացույցները* վերաբերում են զոհի/վերապրած անձի կողմից տրամադրված ապացույցներից բացի այն ապացույցների աղբյուրներին, որոնցով հիմնավորվում է զոհի պնդումը: *Լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցներ* եզրույթը կարող է նաեւ օգտագործվել, օրինակ, եթե զոհի՝ ոստիկանությանը կամ դատախազին տված ցուցմունքը դատարանում ներկայացվում է որպես ապացույց, սակայն զոհը ցուցմունք չի տալիս, եւ ապացույցների այլ տեսակներ են ներկայացվում: *Լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցները* չեն կիրառվում ընտանեկան բռնության կամ սեռական բռնության վերաբերյալ գործերով յուրաքանչյուր մեղադրանքի համար ապացույցների բազմաթիվ ձեւեր պահանջելու խնդրահարույց գործելակերպի դեպքում, որը

292 Մ. Ց.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի գործը, 2003 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռ:
 293 Չոհի կամ զոհակենտրոն մոտեցման վերաբերյալ ավելի ամբողջական քննարկման համար տե՛ս Գուպալան, Կրավեց եւ Մենոն, «Սեռական անձեռնմխելիության եւ սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններն ապացուցելը» Սերժ Բրամերցի եւ Միշել Ջարվիսի (խմբ.-ներ) *Տարածայնություններին առնչվող սեռական բռնության առնչությամբ քրեական հետապնդումը ՆՅՄՏՏ-ում* (ՕՅՅ, 2016 թվական), էջեր 111-130:
 294 Դատախազության եւ ոստիկանության համագործակցության վերաբերյալ հետագա ուղղորդում կարելի է գտնել՝ Եվրոպայի խորհուրդ, Աննա Կոնստանցա Բոլորի եւ Էլիզաբեթ Դյուբան, 2016 թվական, *Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարում իրավապահ մարմինների եւ արդարադատության ոլորտի պաշտոնատար անձանց արդյունավետության բարելավում*. Վերապատրաստում իրականացնողների վերապատրաստման ձեռնարկ: Հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <https://rm.coe.int/16806acd6d>:

հիմնված է այն ենթադրության վրա, որ զոհն արժանահավատ չէ: Շատ ներպետական իրավական համակարգերով ժամանակին պահանջվել է այդպիսի հիմնավորում (օրինակ՝ բռնաբարության վերաբերյալ գործերում ապացույցների երկու տեսակ այն մասին, որ տեղի է ունեցել ներթափանցում, ապացույցների երկու տեսակ համաձայնության բացակայության վերաբերյալ եւ այլն), սակայն այնուհետեւ այդ պահանջը հանվել է:

Յետեւյալ ստուգացուցակում ներկայացված են ընտանեկան բռնության դեպքերում օգտագործվող՝ ոչ զոհերի միջոցով ձեռք բերվող (հիմնավորող) ապացույցների ամենատարածված տեսակներից մի քանիսը, որոնք կարող են վերաբերել կանանց նկատմամբ բռնության այլ դեպքերի եւս:

- ✓ Ոստիկանության աշխատակիցների հայտարարությունները դեպքի վայրից կամ զոհի կամ մեղադրյալի հետ փոխգործակցության այլ ձեւերի վերաբերյալ:
- ✓ Յարեւանների հայտարարությունները կամ այլ վկաների ցուցմունքները (օրինակ՝ ընկերների, երեխաների²⁹⁵, ուսուցիչների, գործընկերների, կանանց ճգնաժամային կենտրոնների ու ապաստանների անձնակազմերի եւ այլոց ցուցմունքները):
- ✓ Անհետաձգելի կանչերի (ոստիկանության հերթապահ մասեր ուղղված զանգերի) ձայնագրությունները:
- ✓ Տեսահսկման CCTV համակարգի (փակ կոնտուրով տեսահսկում) ձայնագրությունները (նշենք, որ այդ ձայնագրությունները հատկապես օգտակար են հետապնդման ընթացքում հոգեբանական ահաբեկման դեպքերում):
- ✓ Վնասվածքի եւ դեպքի վայրի լուսանկարները (այդ թվում վնասված գույքի լուսանկարները):
- ✓ Հիվանդության պատմությունը (բժշկական եզրակացությունները) (այդ թվում՝ անհետաձգելի բժշկական օգնության պատմությունը, ինչպես նաեւ ոտնձգության պատմությունը ցույց տվող այնպիսի եզրակացություններ, ինչպիսիք են ստոմատոլոգիական քարտերը, ինչպես նաեւ մասնագետների հետազոտությունների արդյունքները):
- ✓ Միջադեպի դատաբժշկական փորձաքննության արդյունքների մասին տեղեկանքը:
- ✓ Նախորդ միջադեպերի պատմությունը (օրինակ՝ կատարողի դատվածության մասին տեղեկանքը, վտարման մասին նախորդ կարգադրությունները (պաշտպանական կարգադրությունները), վարչական պատասխանատվության միջոցները):
- ✓ Ընտանեկան բռնության վերաբերյալ նախորդ հաղորդումները, որոնց մասով քննություն չի իրականացվել:
- ✓ Կատարողի կողմից զոհին ուղղված նամակագրությունը, մասնավորապես այն նամակագրությունը, որը կարող է օգտագործվել որպես սպառնալիքների ապացույց (գրություններ, նամակներ, էլեկտրոնային նամակներ, ԿՅԾ հաղորդագրություններ, ֆեյսբուքյան (վոթսափի) գրառումներ եւ այլն):
- ✓ Կատարողի վատ համբավի վերաբերյալ ապացույցը
- ✓ Փորձագետի եզրակացությունը կամ ցուցմունքները, մասնավորապես այն ցուցմունքները, որոնցով պարզաբանվում են զոհի վրա բռնության ազդեցությունը, բռնաբարության զոհին ներհատուկ վարքագծերն ու արձագանքները, այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են «բռնության պարույրը» կամ «ծեծի ենթարկված կանանց սինդրոմը» եւ այլն:

Տարածված «առասպել» է այն, որ «եթե բռնությունը բավական լուրջ է, ապա զոհը դատարանում ցուցմունք կտա»: Իրականում, զոհի՝ ցուցմունք տալու պատրաստակամությունը կախված է մի շարք գործոններից, այդ թվում՝ այն հանգամանքից, թե արդյոք նա կատարողի կողմից վտանգի սպառնալիք է զգում, նրա վրա ճնշում է գործադրվել՝ ստիպելով չհամագործակցել քրեական հետապնդման մարմինների հետ եւ նա կախվածության մեջ է գտնվում կատարողից (հատկապես ընտանեկան բռնության դեպքերում): Ընտանեկան բռնության դեպքերում հաճախ է պատահում, երբ զոհը դատախազին խնդրում է իրաժարվել մեղադրանք ներկայացնելուց կամ դատական վարույթից առաջ այլ կերպ ցույց է տալիս, որ որպես վկա վստահելի չէ (նա կարող է չներկայանալ հանդիպումներին կամ դատարան, դատարանում հակասել իր կողմից նախկինում արված հայտարարություններին, հնարավորինս մեղմ ներկայացնել բռնությունը, ցուցմունք տալ այն մասին, որ վնասվածքները չեն պատճառվել կատարողի կողմից եւ այլն):

Ի լրումն ապացույցների այլընտրանքային տեսակների հանգամանալից պատրաստման՝ դատախազները պետք է քայլեր ձեռնարկեն՝ դատավարության մեջ զոհի դերակատարումը, դատավարության ընթացքը եւ զոհի նկատմամբ բռնության ռիսկը նվազեցնելու համար դատախազի գործողությունները բացատրելու ուղղությամբ: Նաեւ դատախազների համար պատշաճ գործելակերպ կարող է համարվել **զոհի** կողմից տրված հստակ եւ համապարփակ

²⁹⁵ Նշենք, որ ԳԲ-ի մասին երեխաների հետ հարցազրույց անցկացնելու ժամանակ պետք է կիրառվեն հատուկ հնարքներ եւ ընթացակարգեր:

ցուցմունքը գործի նյութերում պահելը, որը կարող է որպես ապացույց օգտագործվել այն դեպքում, երբ վկան ցուցմունք չի տալիս դատարանում, եւ դրանով պաշտպանել զոհին միջադեպի մասին ավելորդ եւ կրկնվող հարցաքննությունից: Այդպիսի հաղորդումը կարող է լինել գրավոր, բայց անհրաժեշտ է դիտարկել տեսաձայնագրված հայտարարություններ օգտագործելու հնարավորությունը: Այս գործելակերպը հատկապես օգտակար է սեռական բռնության զոհերի համար, քանի որ այն նվազագույնի է հասցնում նրանց կողմից միջադեպի մասին կրկին եւ կրկին խոսելու անհրաժեշտությունը:

Դատախազները եւ դատավորները պետք է նաեւ առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնեն դատարանում **ապացույցներ ներկայացնելու մեթոդներին**, մասնավորապես այն մեթոդներին, որոնցով կարելի է զոհի համար նվազագույնի հասցնել տրավման ու սթրեսը եւ խուսափել անհարկի միջամտող կամ կրկնվող հարցաքննությունից: Օրինակ, այն դեպքում, երբ զոհերը տրավմայի են ենթարկվել եւ վախենում են ոտնձգություն կատարողի հետ դատարանում հանդիպելուց, որպես ապացույց կարող է ներկայացվել նախապես տեսագրված ցուցմունքը: Նույնիսկ եթե դատական համակարգով պահանջվում է խաչաձեւ հարցաքննություն կամ պաշտպանության կողմից վկաների առերեսում, դատախազը կարող է պահանջել եւ (կամ) դատարանը կարող է կարգադրել, որ ցուցմունքը տրվի մյուս սենյակից՝ տեսակապի կամ տեսահսկման փակ համակարգի միջոցով: Եթե իգական սեռի զոհը (վկան) դատարանում իր կողմից տրված ցուցմունքին հակասող ցուցմունք է տալիս, դատավորը պետք է պատրաստված լինի նրան նրբանկատ կերպով հարցաքննելուն՝ որոշելու ցուցմունքը փոխելու պատճառները՝ դրանք վերացնելու ակնկալիքով (օրինակ՝ դատական նիստի անցկացման սենյակից ամբաստանյալին հեռացնելու միջոցով, եթե նրա կողմից ահաբեկման տակտիկա է օգտագործվում):

Գործի նախապատրաստման կարեւոր կողմերից է նաեւ պաշտպանության կողմից կանխակալ, շփոթեցնող եւ վտանգավոր ապացույցների ներկայացման հավանականությունը կանխատեսելը եւ պլանավորելը, մասնավորապես այնպիսի ապացույցների, որոնք կարող են վնասել վկային, սակայն գործի համար կարեւոր արժեք կամ ընդհանրապես որեւէ արժեք չեն ներկայացնում (օրինակ՝ նախկինում ունեցած սեռական վարքի կամ համբավի, թմրանյութերի չարաշահման եւ այլ ապացույցներ): Նշենք, որ Ստամբուլի կոնվենցիայով անդամ պետություններից հստակորեն պահանջվում է միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու համար, որ բռնության զոհերի սեռական կյանքի պատմությանը եւ սեռական վարքագծին առնչվող ապացույց ներկայացնելը թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ դա «վերաբերելի եւ անհրաժեշտ է» քաղաքացիական կամ քրեական վարույթների համար (54-րդ հոդված):

Շատ հաճախ կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերում միջամտող հարցաքննությունն օգտագործվում է, օրինակ, կանանց անձնական վարքագծի, հագուստի եւ անձնական կյանքի մասին կարծրատիպերի եւ ենթադրությունների վրա հիմնված ապացույց ներկայացնելու համար: Դատախազները պետք է պատրաստ լինեն առարկելու զոհի «վատ» բնութագրին վերաբերող այնպիսի ցանկացած ապացույց ներկայացնելու դեմ, որը կարող է հանգեցնել կանխակալության եւ չի առնչվում քննվող միջադեպին, եւ գերծ պահելու զոհերին (վկաներին) դրանից: Նմանապես, դատավորները նաեւ պետք է վերահսկեն վարույթները եւ միջամտեն այն դեպքում, երբ ուշադրությունն ուղղվում է զոհի վստահելիությունը հարցականի տակ դնելուն՝ մեղադրյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը հաստատելու փոխարեն:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. ՄԻԵԴ-ում քննվող *Y-ն ընդդեմ Սլովենիայի* [Y v. Slovenia] գործը վերաբերում է սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններին առնչվող գործով քրեական վարույթի ժամանակ դատավորի դատավարական պարտականություններին եւ դերին: Յիմքում ընկած գործը վերաբերում է Y-ի կողմից X-ի դեմ ներկայացված պահանջին, որում հայտարարվում է, որ վերջինս ստիպել է դիմումատուին (այդ ժամանակ 14 տարեկան աղջկա) սեռական հարաբերություն ունենալ իր հետ: Քրեական վարույթի ժամանակ գինեկոլոգիական ապացույցը համարվել է ընդհանրական, եւ X-ը խաչաձեւ հարցաքննել է Y-ին՝ նրան չորս ամսվա ժամանակահատվածում տալով ավելի քան 100 հարց: ՄԻԵԴ-ը ուսումնասիրել է, թե արդյոք X-ի դեմ քրեական վարույթի ժամանակ պետությունը բավարար չափով պաշտպանել է Y-ի՝ մասնավոր կյանքի՝ մասնավորապես անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարգանքը: Դատարանը գտել է, որ խաչաձեւ հարցաքննության ժամանակ X-ի հարցերից շատերն ուղղված են եղել Y-ի վստահելիությունը վիճարկելուն եւ նրան վարկաբեկելու նպատակ են հետապնդել: Ճանաչելով ամբաստանյալի՝ խաչաձեւ հարցաքննություն անցկացնելու իրավունքը՝ Դատարանը վճռել է, որ պետությունը չի պահպանել համապատասխան հավասարակշռություն ամբաստանյալի իրավունքների եւ դիմումատուի՝ մասնավոր կյանքի իրավունքի միջեւ: Նշելով այն հանգամանքը, որ պաշտպանության կողմն ունի վկայի (զոհի) հուսալիությունն ու վստահելիությունը վիճարկելու եւ նրա ցուցմունքներում հնարավոր անհամապատասխանությունները մատնանշելու առումով գործողությունների հարաբերական ազատություն՝ Դատարանը նաեւ հստակ նշել է, որ «խաչաձեւ հարցաքննությունը չպետք է օգտագործվի որպես վկաներին ահաբեկելու կամ ստորացնելու միջոց»:²⁹⁶

²⁹⁶ ՄԻԵԴ, *Y-ն ընդդեմ Սլովենիայի* գործով վճիռ, 2015 թվականի մայիսի 28:

Ապացուցողական իրավունքի եւ դատավարական նորմերը վճռորոշ դեր են խաղում, քանի որ դրանք կարող են ամրացնել այն գենդերային կարծրատիպերը, որոնցով խախտվում է գոհերի վստահելիությունը:²⁹⁷ Քրեական արդարադատության համակարգում դատավարական ու ապացուցողական իրավունքի նորմերը հաճախ հագեցած են ուժեղ գենդերային կարծրատիպերով, որոնք կարող են հանգեցնել դատարանի պաշտոնյաների կողմից գենդերային հիմքով պայմանավորված վարքագիծ ցուցաբերելուն եւ ընդհանրապես քրեական համակարգի կողմից կանանց նկատմամբ խտրականության դրսևորման: Գենդերային կարծրատիպերը մասնավորապես ազդում են բռնաբարության եւ կանանց նկատմամբ բռնության գործերով վարույթների վրա:²⁹⁸

Հիմնվելով այն սխալ կարծիքի վրա, որ կանայք հորինում են բռնաբարության կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների ենթարկված լինելու վերաբերյալ պնդումները՝ սեռական բռնության գոհերը իրավական համակարգում դիտվում են կասկածանքով եւ անվստահությամբ: Այս հասկացությունը, չնայած իր սխալ լինելուն, խորապես արմատացած է որոշ իրավական համակարգերում: Արդյունքում, սեռական բռնության դեպքերի համար մշակվել են ապացուցողական հատուկ նորմեր: Այս նորմերն արտացոլում են սեռական բռնության գոհերի մասին որոշ կարծրատիպեր եւ դյուրացնում են միջամտող ու չարդարացված հարցումները եւ նրա «բարոյականության» եւ «բնավորության» վերաբերյալ կարծիքներ արտահայտելը՝ դրանով գոհի համար անչափ դժվարացնելով իր վստահելիության ամրապնդումը:²⁹⁹ Գենդերային կարծրատիպերի վրա հիմնվող երեք ապացուցողական նորմերը, որոնցից պետք է խուսափել, ներառում են՝

Անհապաղ բողոք ներկայացնելու պահանջը. դատավարական եւ ապացուցողական նորմեր եւ գործելակերպեր, որոնք վերաբերում են սեռական բռնության մասով բողոքը ներկայացնելու ժամկետին: Որոշ իրավական համակարգերում հաղորդում տալը ուշացնելը կարող է օգտագործվել գոհի պնդումների ճշմարտացիությունը վիճարկելու համար: Ապացույցի այս տեսակը պահանջելը իրավական ձեւ է հաղորդում կարծրատիպային այն ենթադրություններին, համաձայն որոնց սեռական բռնության «իրական» կամ «երեւակայական» գոհը բռնության մասին հաղորդումը կներկայացնի ավելի արագ:³⁰⁰

Լրացուցիչ փաստերով հաստատման պահանջով արգելվում է բացառապես գոհերի ցուցմունքների վրա հիմնվելով անձին դատապարտելը եւ իրավական պահանջ է սահմանվում առ այն, որ գոհի ցուցմունքը պետք է հաստատվի լրացուցիչ այնպիսի ապացույցներով, ինչպիսիք են իրեդեն, դատափորձագիտական, բժշկական ապացույցները կամ այլ վկաների ցուցմունքները: Այս պահանջը սեռական բռնության գոհերի համար բռնությամբ կատարված այլ հանցագործությունների համեմատ, որոնց դեպքում մեղադրական դատավճիռ կարող է կայացվել բացառապես գոհի ցուցմունքի հիման վրա, ապացուցման ավելի մեծ բեռ է սահմանում:³⁰¹ Լրացուցիչ փաստերով հաստատման պահանջը ներառում է այն ենթադրությունը, որ կանայք ստում են սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների ենթարկված լինելու փաստի վերաբերյալ, եւ հենվում է սեռական բռնության կատարման եւ բռնության բաղկացուցիչ տարրերի մասին թյուր պատկերացման վրա:

Չոհի՝ նախկինում ունեցած սեռական վարքի հիման վրա **նրա վստահելիության վիճարկումներն** արտացոլում են այն կարծրատիպը, որ կանանց հավատարմ կամ անվստահականությունն ավելի մեծ է այն դեպքում, երբ նրանց համարում են առաքինի, բարոյական կամ հարգանքի արժանի: Այն արտացոլում է «անցյալում հաճախ հանդիպող այն ենթադրությունը, որ կինը, որը սեռական հարաբերություն է ունեցել մեկ տղամարդու հետ, ավելի հեշտ կհամաձայնվի սեռական հարաբերություններ ունենալ այլ տղամարդկանց հետ»,³⁰² նույնիսկ եթե որեւէ «տրամաբանական կամ գործնական կապ չկա կնոջ սեռական հեղինակության եւ նրա՝ ճշմարիտ վկա լինելու հանգամանքի միջեւ»:³⁰³ Բացի գործին ոչ վերաբերելի լինելուց՝ գոհի սեռական կյանքի պատմությանն առնչվող ապացույցն ընդունելը հանգեցնում է կանխակալության եւ հավանական է, որ դրանով գոհը տրամաբանի կենթարկվի: Այսպիսի ապացույցն ըստ էության լուրջ

297 Սույն կետի մանրամասն քննարկման համար տե՛ս Կանանց նկատմամբ սեռական բռնությունը. Գենդերային վնասակար կարծրատիպերի եւ ենթադրությունների վերացումն օրենքում եւ գործնականում, Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, 2015 թվական:

298 Գաբրիելա Կևաու, Դատավորների եւ փաստաբանների անկախության հարցերով հատուկ զեկուցողի զեկույցը, ՄԱԿ-ի A/66/289 փաստաթուղթ (2011 թվականի օգոստոսի 10), 46-րդ պարբերություն:

299 *Ռ.-ն ընդդեմ Սիբոյերի* [R. v. Seaboyer], [1991] 2 S.C.R. 577, 708-709 (L'Heureux-Dubé & Gonthier JJ, մասամբ չհամընկնող դիրքորոշում) (Կանադա, Գերագույն դատարան):

300 Կևեյվ Կոմիտե, *Կարեն Վերտիդոյի ընդդեմ Ֆիլիպինների* [Karen Vertido v. The Philippines] (2010), Հաղորդագրություն թիվ 18/2008, 8.4 -8.5-րդ պարբերություններ: Տե՛ս նաեւ՝ Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, 2015 թվական: Կանանց նկատմամբ սեռական բռնությունը. Գենդերային վնասակար կարծրատիպերի եւ ենթադրությունների վերացումն օրենքում եւ գործնականում, էջ 12:

301 Տե՛ս Կևեյվ Կոմիտե, 2015 թվական: Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, պարբերություն 25(ա)(iii):

302 *Ռ.-ն ընդդեմ Ա.-ի* (թիվ 2) [R v A (no.2)] [2001] ՄԹ Լորդերի պալատ 25 (Միացյալ Թագավորություն):

303 *Ռ.-ն ընդդեմ Սիբոյերի* [1991] 83 DLR (4-րդ) 193 (Կանադայի Գերագույն դատարան)

փորձության է ենթարկում զոհին՝ ուշադրությունն ամբաստանյալի ենթադրյալ վարքից շեղելով դատական նիստերի դահլիճից դուրս նրանց դրսեւորած վարքագծի վրա:³⁰⁴

Պատշաճ գործելակերպը. **Բռնաբարության մասին տեղեկությունները չհայտնելու մասին օրենքները** նախատեսված են դատական վարույթի առարկային չառնչվող՝ զոհի սեռական կյանքի պատմության, վարքագծի կամ հեղինակության օգտագործումը արգելելու կամ սահմանափակելու համար: Բռնաբարության մասին տեղեկությունները չհայտնելու մասին օրենքների հիմքում ընկած է այն ըմբռնումը, որ ապացույցի այս ձևերը հաճախ օգտագործվում են զոհի վստահելիությունը նվազեցնելու համար եւ կարող են խախտել նրա մասնավոր կյանքի իրավունքը: Ի թիվս այլ իրավական համակարգերի՝ բռնաբարության մասին տեղեկությունները չհայտնելու մասին օրենքներ են գործում Կանադայում, Միացյալ Թագավորությունում եւ Միացյալ Նահանգներում (թե՛ պետական, թե՛ դաշնային մակարդակներով):

Սեռական բռնության դեպքերին ներհատուկ ապացույցի խնդրահարույց այլ տեսակներից են՝ ուժի գործադրման կամ ֆիզիկական պայթարի վերաբերյալ ապացույցը (որպես հանցագործության տարր կամ որպես լրացուցիչ ապացույց, որի վրա հիմնվում են՝ զոհի վստահելիությունն ամրապնդելու համար), զոհի՝ դիմադրություն ցույց տալու վերաբերյալ ապացույցի բացակայությունը (ինչից կարելի է հետեւություն անել, որ սեռական հարաբերությունը տեղի է ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ): Ապացույցներին առնչվող այս պահանջներն արտացոլում են այն սխալ համոզմունքը, որ եթե սեռական բռնությունն իրականում տեղի չի ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ, ապա կինը դիմադրություն ցույց կտա եւ կատարողը ստիպված կլինի ֆիզիկական ուժ գործադրել կամ սպառնալ, որ ֆիզիկական ուժ կգործադրի՝ նրա դիմադրությունը կտրտելու համար:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [M.C. v Bulgaria]* գործում ՄԻԵԴ-ը նշել է. «[2]ոհի կողմից բռնությունը վերապրելու ձեւի մասին ձեւավորված ընկալումը ցույց է տվել, որ սեռական ոտնձգության զոհերը, մասնավորապես չափահասության տարիքի չհասած աղջիկները, հաճախ ֆիզիկական դիմադրություն ցույց չեն տալիս տարբեր հոգեբանական գործոնների պատճառով կամ հանցագործությունը կատարողի կողմից բռնություն գործադրվելու վախով պայմանավորված: «Սեռական բռնության իրավախախտումների գործերով քրեական հետապնդման նկատմամբ [ցանկացած] խիստ մոտեցում, օրինակ՝ բոլոր հանգամանքներում ֆիզիկական դիմադրության ապացույց պահանջելը, բռնաբարության որոշ տեսակներ անպատիժ թողնելու վտանգ է ստեղծում եւ, հետեւաբար, վտանգում է անհատի սեռական ազատության արդյունավետ պաշտպանությունը»³⁰⁵

4.4. Գործով տեսական դիրքորոշումը եւ իրավական հիմնավորումը

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումը պահանջում է իրավական վարույթների ընթացքում գենդերային հայեցակարգի կիրառում: Այն փուլում, երբ գործող մասնագետները մշակում են գործով տեսական դիրքորոշումը կամ գենդերային հայեցակարգի հիման վրա իրավաբանական վերլուծություն են իրականացնում, գենդերազգայուն մոտեցում որդեգրել նշանակում է «օրենքների եւ նորմերի թվացյալ չեզոքությունը» հարցականի տակ դնել, հավասարության իրավունքի լավագույնս իրականացման համար իրավական դաշտ [սահմանել], դիֆերենցված մոտեցման իրավաչափ լինելը [որոշել], եւ [պարզաբանել], թե ինչու ենք կիրառում ընտրված իրավական դաշտը տվյալ փաստերի նկատմամբ:³⁰⁶ Այս առումով, գործով տեսական դիրքորոշում մշակել ասելով ենթադրվում է նախ եւ առաջ կիրառելի օրենքի սահմանում, հետո այդ օրենքը մեկնաբանելու համար իրավական հիմնավորման կիրառում եւ գործով տվյալ փաստերի ամբողջության նկատմամբ դրա կիրառում:

³⁰⁴ Գենդերազգայուն ապացուցողական շրջանակի կարեւորության մասին ավելի ամբողջական քննարկման համար տե՛ս Գոպալանի, Կրավեցի եւ Մենոնի՝ «Սեռական բռնությանն առնչվող հանցագործությունների ապացուցումը» Սերժ Բրամերոյի եւ Միշել Ջարվիսի (խմբ.-ներ) խմբագրմամբ, *Միջանձնային կոնֆլիկտի պայմաններում սեռական բռնության գործերով քրեական հետապնդումը ՆՅՍԵՏ-ում* (ՕՅՅ, 2016), էջեր 130-145: ՆՅՍԵՏ-ում սեռական բռնության ապացույցների մասով ապացուցողական եւ դատավարական նորմերի մասին քննարկման արդյունքում ներպետական իրավական համակարգերում կիրառելի՝ պատշաճ գործելակերպի օրինակներ են բերվել:

³⁰⁵ *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2003) ՄԻԵԴ 651, 164 -166-րդ պարբերություններ:

³⁰⁶ Suprema Corte de Justicia de la Nación [Մեքսիկայի Ազգային գերագույն դատարան]: 2014 թվական: *Գենդերային հայեցակարգի հիման վրա դատական որոշումներ կայացնելը*. Արձանագրություն Ա: Անգլերեն իրատարակություն: Մեխիկո, էջ 106:

Արդարադատության ոլորտում կանանց հանդիպած խոչընդոտներից մեկն իրենց իրավունքների խախտումները կարգավորող հատուկ օրենսդրության բացակայությունն է: Վերհիշենք *Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի* [Anna Belousova v. Kazakhstan] գործով ԿՆԽԿԿ կոմիտեին ուղղված հաղորդագրությունը, որի մասին նշված է սույն ձեռնարկի 3.4 մոդուլում: Կոմիտեն նշել է, որ Ղազախստանում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ ազգային օրենք զոյություն չունի: Այդպիսի հանգամանքներում, իրավական ոլորտի գործող մասնագետներից կպահանջվի ուսումնասիրել մարդու իրավունքների ոլորտում միջազգային ստանդարտները՝ չսահմանափակվելով ներպետական իրավունքով: Ազգային իրավունքը ժամադրության ժամանակ բռնաբարության, հետապնդման եւ ահաբեկման մասով նույնպես զարգացած չէ, հատկապես կիբերաահաբեկչության եւ առցանց հետապնդման նոր զարգացող ոլորտների գծով, բայց ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ կանայք ավելի ու ավելի հաճախ են թիրախավորվում հաղորդակցության հենց այս միջոցներով:

Կանանց նկատմամբ բռնության գործին նախապատրաստվելիս դատախազները պետք է պատրաստեն գործով տեսական դիրքորոշում, որով խնդիրը ներկայացվում է որպես հանցագործություն եւ որպես խտրականության ձեւ: Մասնավորապես, դատախազները պետք է ըմբռնեն բռնության այս ձեւի, օրինակ՝ «բռնության պարույր»-ի էությունը եւ կանանց վրա դրա ազդեցությունը:

Դատախազը պետք է պայթարի ցանկացած գերակայող կարծրատիպի դեմ, ինչպես օրինակ՝ «եթե նա ինքը վերջ չի դրել բռնությամբ ուղեկցվող հարաբերություններին, ապա բռնությունն այդքան էլ լուրջ չի եղել» կամ «եթե զոհը դիմադրություն ցույց չի տվել, ուրեմն դա բռնաբարություն չի եղել»: Դատախազները պետք է տեղյակ լինեն հանցագործությունների՝ կանանց վրա անհամաչափ ազդող դինամիկային եւ գործով քրեական հետապնդում իրականացնելիս զոհերին բացատրեն հակասական թվացող գործողությունները: Նրանք պետք է օգտագործեն փաստեր, ապացույցներ եւ վիճակագրական տվյալներ՝ «առասպելները» հերքելու եւ կարծրատիպերը չամրապնդելու համար:

4.5. Իրավական պաշտպանության միջոցները

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով ԿՆԽԿԿ կոմիտեն պետություններին հանձնարարում է ապահովել իրավական պաշտպանության այնպիսի միջոցների տրամադրում, որոնք «համարժեք են, արդյունավետ, կարճ ժամկետներում հասցեագրված, ամբողջական եւ կրած վնասի ծանրության աստիճանին համաչափ»³⁰⁷ Դատաիրավական պաշտպանության միջոցները պետք է համապատասխանեցված լինեն մարդու իրավունքների խախտումների հատուկ դեպքերին՝ օրենքի խախտումների դեմ պայթարելու, ինչպես նաեւ կրած վնասը փոխհատուցելու համար: Գենդերային զգայունությամբ պահանջվում է դիտարկել այն հարցը, թե որն է տվյալ իրավիճակում իրավական պաշտպանության ամենահամապատասխան միջոցը:

Դատավորների համար (ինչպես նաեւ այն դատախազների համար, որոնք կարող են առաջարկել իրավական պաշտպանության հատուկ միջոցներ) կարող է օգտակար լինել նկատառումների հետեւյալ հակիրճ ցանկի օգտագործումն այն հարցը որոշելիս, թե արդյոք իրավական պաշտպանության միջոցը «կնպաստի վարքագծի այն մոդելների, խտրականության եւ մարգինալացման վերացմանը, որոնք կարող են ընկած լինել կոնկրետ գործի փաստերի հիմքում»³⁰⁸

- ✓ Արդյո՞ք կողմը անհամաչափ վնաս է կրել իր սեռից (գենդերից) ելնելով:
- ✓ Իրավական պաշտպանության ո՞ր միջոցները կարող են լավագույն փոխհատուցում ապահովել տարբերակված ազդեցության այս տեսակի համար:
- ✓ Իրավական պաշտպանության ո՞ր միջոցը կլինե՞ր ամենահամապատասխանը զոհի իրավունքները վերականգնելու համար՝ հաշվի առնելով կրած վնասի տեսակը:
- ✓ Իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցը որոշելիս արդյո՞ք հաշվի են առնվել զոհի ցանկությունները:
- ✓ Արդյո՞ք իրավական պաշտպանության այս միջոցը փոխհատուցում կապահովի զոհի կրած եւ հայտնաբերված բոլոր վնասների համար: (Օրինակ, հարկավոր է նկատի ունենալ այն հոգեբանական վնասը, որը գենդերային հիմքով բռնության զոհերը կարող են կրել ի լրումն

307 ԿՆԽԿԿ-ի թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, պարբ. 19(բ):
308 Նշենք, որ այս դրույթը մեջբերված է Մեքսիկայի «Բռնության զոհերի մասին» հիմնական օրենքից: *St u Suprema Corta de Justicia de la Nación: Գենդերային հայեցակարգի հիման վրա դատական որոշումներ կայացնելը*. Արձանագրություն Ա, էջ 131, որի հիման վրա կազմվել է ամփոփ ստուգացուցակը:

Ֆիզիկական, սեռական վնասների կամ վնասի այլ ձևերի, կամ զբաղվածության ոլորտում խտրականության դեպքերում բաց թողնված եկամտի):

Քաղաքացիական գործերով, օրինակ՝ զբաղվածության ոլորտում խտրականության դեպքում, իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցները կարող են ներառել հատուցումը (վերականգնումը), փոխհատուցումը (կյուրախարակական վնասի փոխհատուցում) եւ չլրկնվելն ապահովող միջոցները: Նշենք, որ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման կամ զբաղվածության ոլորտում խտրականության այլ ձևերի գոհերի համար վերականգնումը պարտադիր չէ, որ լինի իրավական պաշտպանության այն միջոցը, որն ակնկալվում է կանանց կողմից: Չոհին փոխհատուցելը կարելի է ոչ միայն հատուցելու տեսանկյունից, այլև այն պատճառով, որ դրանով խտրական գործելակերպ դրսևորող անձին (կազմակերպությանը) հստակ ուղերձ է հղվում: Դատարանների կողմից պետք է նաեւ դիտարկվի գոհերի համար ռեաբիլիտացիայի (բժշկական ու հոգեբանական ինամք եւ այլ սոցիալական ծառայություններ) վերաբերյալ կարգադրություն արձակելը:³⁰⁹

Կանանց նկատմամբ բռնությանն առնչվող քրեական գործերով իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցները որոշելու համար պահանջվում է բռնության դիսամիկայի եւ զոհի կրած վնասի վերաբերյալ պատկերացում: «Չոհերի ցանկություններն ու կարիքները հաճախ տրամագծորեն հակադիր են իրավական վարույթների պահանջներին» եւ զոհերը (վերապրածները) հաճախ ավելի պատրաստակամ են մասնակցելու ֆորմալ իրավական վարույթներին, եթե նրանք համոզված են, որ «համակարգով առաջարկվում են իրավական պաշտպանության այնպիսի միջոցներ, որոնք հավանաբար կարող են արդարացնել նրանց չարչարանքները»:³¹⁰ Ստամբուլի կոնվենցիան ուղղորդումներ է տրամադրում իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցները որոշելիս որոշ կարեւոր նկատառումների մասին: **Քաղաքացիական վնասների եւ քրեական պատժամիջոցների համար** իրավական պաշտպանության միջոցները **չպետք է իրարամերձ բնույթ կրեն**, ինչը նշանակում է, որ ԿԼԲ գոհերը քրեական պատժամիջոցներին զուգահեռ իրավունք ունեն օգտվելու քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցներից (տվյալ պետության՝ հանցագործության կատարողի դեմ ուղղված) (29-րդ հոդված): Չոհերն իրավունք ունեն **փոխհատուցում** պահանջելու իրենց կրած վնասի դիմաց (30-րդ հոդված): Չոհերը կարող են տեղյակ չլինել քաղաքացիական վնասի փոխհատուցման իրենց իրավունքից կամ թե որտեղից կարող են իրավական պաշտպանության միջոցներ ձեռք բերել, եւ գործող մասնագետները պետք է տարրական տեղեկատվություն տրամադրեն այս հնարավորությունների մասին՝ միաժամանակ նրանց ուղղորդելով իրավաբանական օգնության ծառայությունների ստացման հարցում: Այնուամենայնիվ նշենք, որ ընտանեկան բռնության գործերի դեպքում հանցագործությունը կատարողի նկատմամբ դրամական պատժամիջոցները հաճախ անարդյունավետ են եւ հնարավոր է բացասաբար անդրադարձնան այն կնոջ վրա, որը ֆինանսապես կախված է ամուսնուց կամ զուգընկերոջից:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. ՄԻԵԴ-ում քննվող *Էիրին ընդդեմ Իռլանդիայի [Airey v. Ireland]* գործից երեւում է, որ դատաիրավական պաշտպանության միջոցները, որոնք կարող են ընտանեկան բռնության զոհին, ի թիվս այլնի, ամուսնալուծության կամ բաժանության միջոցով՝ թույլ տալ խուսափել բռնության իրավիճակից, կլինեն հասանելի եւ արդյունավետ՝ զոհի համար խոցելի իրավիճակում ոչ միայն տեսական կամ անիրական, այլև գործնական պաշտպանություն երաշխավորելու համար: Արդյունավետ մատչելիությամբ կարող է պահանջվել, որ զոհին տրամադրվի իրավաբանական օգնություն՝ նկատի առնելով գործի բարդությունը, դատական վարույթների մասին զոհի անիրազեկությունը, ինչպես նաեւ գործում զոհի հուզական ներգրավվածության պատճառով իր շահերը ներկայացնելու կարողությունների նվազումը:³¹¹

Պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրություններն ընտանեկան բռնության գործերով արդյունավետորեն կիրառվող՝ իրավական պաշտպանության՝ զենդերագայուն միջոցի օրինակներ են: Պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունները քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցներ են, որոնցով լուծվում է շատ գոհերի՝ բռնությամբ ուղեկցվող հարաբերությունները դադարեցնելու ցանկությունը՝ առանց կատարողին քրեական հետապնդման ենթարկելու կամ բանտարկելու անհրաժեշտության: Պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրություններն ինքնին ընտանեկան բռնության դեպքում իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցներ չեն, եւ դրանք սովորաբար օգտագործվում են բաժանության (ամուսնալուծության) գործով վարույթների կամ քրեական վարույթների հետ համատեղ: Ինչպես նշվել է Ստամբուլի կոնվենցիայում, պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունները հասանելի են «անկախ այլ իրավական վարույթներից կամ ի լրումն դրանց», եւ դրանք կարող են նաեւ ներկայացվել

309 ԿԼԿԿ-ի թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, 19(բ) պարբ.:
 310 Չուդիթ Լյուիս Չերման: 2005 թվական: Արդարադատությունը կնոջ տեսանկյունից: Կանանց նկատմամբ բռնությունը 2005 11: 571-602, 574-575:
 311 *Էիրին ընդդեմ Իռլանդիայի*, 1979 թվականի հոկտեմբերի 9-ի վճիռ:

հետագա իրավական վարույթներում (53-րդ հոդված): Բացի այդ, պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների պահանջները խախտողների նկատմամբ կիրառվում են քրեական պատժամիջոցներ:

Բռնություն կատարողների համար ծրագրերի ստեղծումը (օրինակ՝ ընտանեկան բռնություն կամ սեռական իրավախախտումներ կատարողների համար) Ստամբուլի կոնվենցիայով սահմանված պատշաճ գործելակերպերից եւ պահանջներից մեկն է (16-րդ հոդված): Իրավական շատ համակարգերում դատախազները կարող են պահանջել եւ դատարանները կարող են հանցագործությունը կատարողներին կարգադրել մասնակցելու այդպիսի ծրագրերի՝ որպես իրենց պատիժը կրելու պայման: Նշենք, որ այդպիսի ծրագրերը չպետք է սահմանվեն որպես դատապարտման կամ իրավական պատասխանատվության այլ միջոցների սահմանման այլընտրանքներ: Այդ ծրագրերը նպատակ են հետապնդում բուժելու իրավախախտներին եւ սովորեցնելու նրանց որդեգրել ոչ բռնի գործելակերպեր՝ հետագայում բռնության կիրառումը կանխելու համար: Դրանք կարող են առաջարկվել այնպիսի այլ ծրագրերի հետ զուգահեռ, ինչպիսիք են գայրույթի կառավարումը, հարաբերությունների շուրջ խորհրդատվությունը կամ թմրանյութերի չարաշահման եւ թմրամոլության բուժումը, սակայն դրանք բուժման որոշակի ձեւեր են եւ չպետք է փոխարինվեն:

Ճիշտ օգտագործվելու դեպքում կատարողին ուղղված ծրագրերը կարող են բռնության զոհերի համար լինել դատական պաշտպանության այլընտրանքային ձեւեր: Այնուամենայնիվ, եթե այդպիսի ծրագրերին մասնակցություն է պահանջվում, ապա իրավական ոլորտի մասնագետները պարտավոր են հավաստիանալ, որ ծրագրերը համապատասխանում են որոշակի չափորոշիչներին, իսկ ամենակարեւորը, որ դրանք ներառում են ռիսկերի գնահատումներ եւ զոհի անվտանգությունն ապահովող միջոցներ:³¹² Երբ կատարողը մասնակցում է այդպիսի ծրագրի, «դա կարող է ազդել ոտնձգություն կատարողի հետ մնալու կամ նրան լքելու՝ զոհի որոշման վրա կամ կարող է զոհի համար անվտանգության պատրանք ստեղծել»:³¹³

Մասնավորապես, ԿԼԲ համատեքստում խորհուրդ է տրվում կիրառել իրավական պաշտպանության այնպիսի միջոցներ, որոնք չեն սահմանափակվում «հատուցմամբ» (որոնք կարող են ներառել զոհին նախքան բռնությունը գոյություն ունեցող վիճակին վերադարձնելը, ինչը ըստ ամենայնի կարող է լինել գենդերային հիմքով բռնությունն առաջացրած իրավիճակը): Կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների եւ հետեւանքների հարցերով հատուկ զեկուցողը կոչ է անում կանանց համար օգտագործել փոխհատուցման այնպիսի ձեւեր, որոնք ունեն **տրանսֆորմատիվ** ներուժ եւ կանանց նկատմամբ բռնության հնարավոր հիմնական պատճառները՝ գենդերային աստիճանակարգությունը, սիստեմատիկ մարզինալացումը եւ կառուցվածքային անհավասարություններն ամրապնդելու փոխարեն միտված են դրանք վերացնելուն:³¹⁴ Գենդերային կանխակալությունն ու կարծրատիպերը կառուցվածքային մակարդակով վերացնելուն միտված իրավական պաշտպանության տրանսֆորմատիվ միջոցներ տրամադրելով՝ արդարադատության ոլորտի դերակատարները պաշտպանում եւ խթանում են կանանց իրավունքները:

Այսպիսով, իրավական համակարգից կախված՝ դատավորները կարող են կարգադրել իրավական պաշտպանության այնպիսի միջոցների կիրառում, որոնք ավելին են, քան դատավարության մասնակիցների կողմից պահանջված միջոցները եւ հասարակության վրա ավելի լայն ազդեցություն են գործում: Սա կարող է ներառել որոշ պետական դերակատարների (օրինակ՝ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների կամ առողջապահական ծառայություններ մատուցողների) հատուկ գործողություններ ձեռնարկելու պահանջ ներկայացնելու վերաբերյալ կարգադրությունները:³¹⁵ Բացի այդ, իրավական պաշտպանության միջոցը պարտադրելու փոխարեն դատարանները կարող են իշխանության գործադիր ճյուղի հետ իրավական

312 Տե՛ս, հիմնականում, Մարիան Յեսթեր եւ Սառա-Ջեյն Լիլի, 2014 թ. *Ծրագրեր ընտանեկան եւ սեռական բռնություն կատարողի համար. Ստամբուլի կոնվենցիայի 16-րդ հոդված*, Եվրոպայի խորհուրդ: Հանցագործություն կատարողներին ուղղված ծրագրերին մասնակցության պահանջի դեպքում դատական դիտարկումների մասին լրացուցիչ ուղղորդում կարելի է գտնել նաեւ Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարում իրավապահ մարմինների եւ արդարադատության ոլորտի աշխատակիցների արդյունավետության բարելավում. *Վերապատրաստողների վերապատրաստման ձեռնարկ*:

313 *Ընտանեկան եւ սեռական բռնություն կատարողներին ուղղված ծրագրեր*. Ստամբուլի կոնվենցիայի 16-րդ հոդված, էջ 7:

314 ՄԻԳՅԳ, *Կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների եւ հետեւանքների հարցերով հատուկ զեկուցող զեկուց, Ռաշիդա Մանջու (A/HRC/14/22, 2010 թվականի ապրիլի 19), 31-րդ, 85-րդ պարբերություններ*: Տե՛ս նաեւ ԿԼԻԿԿ-ի 2-րդ հոդվածով նախատեսված՝ Կողմ հանդիսացող պետությունների հիմնական պարտավորությունների մասին թիվ 28 ընդհանուր հանձնարարականի 32-րդ պարբերությունը, որտեղ նշվում է, որ «իրավական պաշտպանության միջոցները պետք է ներառեն փոխհատուցման այնպիսի տարբեր ձեւեր, ինչպիսիք են դրամական փոխհատուցումը, հատուցումը, ռեաբիլիտացիան եւ վերականգնումը, տուժած կողմի բավարարման այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են հրապարակավ ներողություն խնդրելը, հրապարակային արարողությունները եւ չկրկնվելու երաշխիքները, համապատասխան օրենքներում եւ գործելակերպերում փոփոխությունների կատարումը եւ կանանց իրավունքների խախտում կատարողներին պատասխանատվության ենթարկելը»:

315 Տե՛ս *Գոնսալեսը եւ այլք («Քամբակի դաշտ»)* ընդդեմ Մեքսիկայի [González et al. ("Cotton Field") v Mexico], Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան, 2009 թվականի նոյեմբերի 16-ի վճիռ (Նախնական առարկությունը, գործի ըստ ելույթի քննությունը, փոխհատուցումը եւ ծախսերը), պարբ. 450:

պաշտպանության միջոցների շուրջ բանակցություն վարել եւ դրանից պահանջել լուծումներ առաջարկել եւ դատարանին բացատրել իր գործողությունները:³¹⁶ Իրենց առաջացման միջավայրի սոցիալական համատեքստից դուրս անհատական դեպքերի նեղ գնահատման վրա կենտրոնանալու փոխարեն դիտարկելով ամբողջ համակարգում ֆորմալ եւ իրական հավասարությունը՝ դատական իշխանությունը կարող է տրանսֆորմատիվ դեր խաղալ հասարակության մասշտաբով հավասարությունը խթանելու գործում:³¹⁷

4.6. Դատո՞՞ի նշանակումը եւ վճիռների հարկադիր կատարումը (կատարումը)

Դատախազները եւ դատավորները պետք է կանանց նկատմամբ բռնության գործերով հավաստիանան, որ պահանջված պատիժն արտացոլում է հանցագործության բնույթի լրջությունը:³¹⁸ Նման դեպքերում պատժի նշանակումը պետք է լինի արդար, ոչ խտրական, համաչափ, միասնական եւ հետեւողական: Նշենք, որ պատժի նշանակման առաջնային նպատակը պետք է լինի բռնության կրկին կատարումը կանխելը, զոհին պաշտպանելը եւ կատարողին պատասխանատվության ենթարկելը: Հանցագործության կատարողի ռեաբիլիտացիան (առողջացումը) չպետք է լինի քրեական պատժի առաջնային նպատակը:

Դատապարտելու մասին դատական որոշումների կայացման ընթացակարգերն իրարից տարբերվում են (որոշ եվրոպական երկրներում դատարանը սկզբում հաստատում է անձի մեղավորությունը, եւ հետո միայն դատավորները կարող են ուղղորդման համար անդրադառնալ նախքան դատավճիռ կայացնելը կազմված գեկույցներին, մինչդեռ այլ երկրներում այդ երկու փուլերը համակցված են): Բայց եւ այնպես, ստորեւ ներկայացվում են որոշ կետեր, որոնք դատախազները եւ դատավորները քրեական գործով դատավճիռ կայացնելիս կարող են դիտարկել:³¹⁹

- ✓ Արդյո՞ք կան ծանրացնող հանգամանքներ, որոնցով արդարացվում է առավել խիստ պատիժ նշանակելը: (Սա կարող է ներառել հանցագործության կատարողի հարաբերությունը զոհի հետ, արդյոք հանցագործությունը կրկնվող բնույթ է կրել (կատարողը նախկինում դատապարտվել է, թե ոչ), երեխաները ներկա եղել են բռնության կատարման պահին, բռնության ծայրահեղ բնույթը եւ (կամ) այն, թե արդյոք բռնություն կատարելիս գենք օգտագործվել է, թե ոչ):³²⁰
- ✓ Արդյո՞ք դատական վարույթի ընթացքում անցկացված՝ **ռիսկի** որեւէ **գնահատումից** պարզ է դարձել, որ հնարավոր է, որ կատարողը կկրկնի իրավախախտումը:
- ✓ Արդյո՞ք սա կատարողի **առաջին հանցագործությունն է**: Գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ շատ իրավախախտներ, որոնք առաջին անգամ են հայտնվում դատարանում, նախկինում էլ են բռնություն գործադրել, սակայն նրանց նկատմամբ երբեւէ մեղադրանք չի ներկայացվել: Չգուշություն պետք է ցուցաբերել հետաձգված պատժի կամ պայմանական ազատման մասին որոշումներ կայացնելիս այն հիմքով, որ հանցագործության կատարողը դատվածությունն չունի: Կատարողի՝ ոտնձգությունների պատմությունը պարզելու համար դատախազներն ու դատավորները պետք է օգտվեն տեղեկատվության այլ աղբյուրներից:
- ✓ Կարո՞ղ է արդյոք որոշակի իրավական համակարգում սեռական բռնություն կատարողից՝ որպես իր պատժի մաս, պահանջվել **որպես սեռական իրավախախտ գրանցվելը**:
- ✓ Արդյո՞ք զոհին հնարավորություն է ընձեռվել տրամադրելու բռնության ազդեցության մասին՝ դատապարտման համար կարեւոր տեղեկատվություն: Օրինակ, դատավորները կարող են թույլատրել զոհերին դիմել դատարան կամ ներկայացնել գրավոր

316 Տե՛ս T-760 վճիռը (Կոլումբիայի սահմանադրական դատարան, Sentencia T-760/08, հուլիսի 31, 2008թ.) (Կոլումբիա) մեջբերված է Առողջապահության նկատմամբ մարդու իրավունքների հիման վրա մոտեցում կիրառելու մասին դատական իշխանության համար նախատեսված ուղեցույցում. Այդ մոտեցման կիրառումը սեռական եւ վերարտադրողական առողջության, մոր եւ 5 տարեկանից ցածր երեխաների առողջության նկատմամբ, ՄԻԳՅԳ, Հարվարդ ՖԻԲ, ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամ, ԱՅԿ եւ ՄՄԵԱՅ (Նախնական տարբերակ) էջ 40:

317 Տե՛ս Առողջապահության նկատմամբ մարդու իրավունքների հիման վրա մոտեցում կիրառելու մասին դատական իշխանության համար նախատեսված ուղեցույցը. Այդ մոտեցման կիրառումը սեռական եւ վերարտադրողական առողջության, մոր եւ 5 տարեկանից ցածր երեխաների առողջության նկատմամբ, ՄԻԳՅԳ, Հարվարդ ՖԻԲ, ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամ, ԱՅԿ եւ ՄՄԵԱՅ (Նախնական տարբերակ) էջ 43:

318 Ստամբուլի կոնվենցիա, հոդված 45:

319 Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարում իրավապահ մարմինների եւ արդարադատության ոլորտի աշխատակիցների արդյունավետության բարելավում. Վերապատրաստողների վերապատրաստման ձեռնարկ. էջեր 90-92:

320 Ստամբուլի կոնվենցիա, հոդված 46:

հայտարարություն, որտեղ արտահայտված կլինի զոհի տեսակետը՝ հանցագործության կատարողին դատապարտելու, իր եւ իր ընտանիքի անդամի՝ հատկապես երեխաների վրա հանցագործության ազդեցության եւ իր ունեցած ցանկացած մտահոգության մասին: Դատախազները պետք է զոհին նախապատրաստեն պատժի նշանակման հետ կապված լուսմներին եւ նրան ներկայացնեն տարբերակները: Դատավորներից չի պահանջվում զոհի տեսակետը որդեգրելը, սակայն նրա հայտարարությունները կարող են օգնել՝ դատարանին հիշեցնելու այն վնասի մասին, որը պատճառվել է կատարողի կողմից:

Պատշաճ գործելակերպը. Որոշ դատարաններում մշակվել են **պատժի նշանակման վերաբերյալ ուղեցույցներ**, որոնք դատավորներին օգնում են ընտանեկան եւ սեռական բռնության գործերով նշանակել համապատասխան պատիժ: Միացյալ Թագավորությունում, օրինակ, այդպիսի ուղեցույցներում թվարկվում են այն գործոնները, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատավորների կողմից եւ որոնք կարող են ազդել պատժի նշանակման վրա: Ուղեցույցները հիմնվում են հետազոտությունների եւ ապացույցների վրա, եւ դրանցում հաշվի են առնվում խնդրի նկատմամբ ամբողջական մոտեցումը եւ փորձագետների կողմից առաջարկված տարբերակները: Նկատենք, որ ուղեցույցների կիրառումը պարբերաբար վերանայվում է: Անգլիայի եւ Ուելսի՝ պատիժ նշանակելու հարցերով խորհուրդը կազմել է սեռական իրավախախտումներ, ընտանեկան բռնություն ներառող եւ պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրության խախտում ներառող գործերի վերաբերյալ ուղեցույցներ: ³²¹

Դատավորներն ու դատախազները վճիռների հարկադիր կատարումը վերահսկող դեր են խաղում, հատկապես՝ քրեական գործերով վարույթների ժամանակ (սակայն նաեւ քաղաքացիական գործերի ժամանակ, օրինակ՝ պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրության պահանջները խախտելու դեպքում): Մասնավորապես, բռնություն ներառող գործերով, պատժի հետաձգման, ազատագրվման պայմանների եւ պատժից ազատման մասին որոշումները չպետք է կայացվեն՝ առանց զոհի կամ այլոց նկատմամբ հետագա բռնության ռիսկի գնահատման արդյունքները հաշվի առնելու:

Ընտանեկան բռնությանն առնչվող շատ գործերով **ռիսկի գնահատումն** անցկացվում է ոստիկանության կողմից վարույթի սկզբնական փուլում, սակայն կարելու է, որ եզրակացությունները թարմացվեն՝ գործընթաց, որը պահանջում է արդարադատության ոլորտի դերակատարների գործունեության համակարգում:³²² Դատավորները հիմնվում են իրավախախտի վտանգավորության մասին փորձագետների զեկույցների վրա՝ հատկապես պատժից ազատման պայմանների մասին որոշում կայացնելիս: Օրինակ՝ եթե իրավախախտը բանտից շարունակում է զոհին վնասելու սպառնալիքներ հղել, սա կարող է կարելու տեղեկություն լինել ազատագրվման դատավճիռը վերանայելիս: Վտանգավոր իրավախախտների ռիսկի կառավարման համատեքստում Եվրոպայի խորհուրդը նշում է, որ «[ը]նթացքում պետք է գործադրվեն՝ նվազեցնելու տեղեկատվության պակասը, թյուրըմբռնումը եւ (կամ) այն ռիսկի աստիճանի նկատմամբ համապատասխան արձագանքի բացակայությունը, որն առաջանում է, երբ տարբեր մարմիններ եւ աշխատակազմեր ստիպված են լինում համագործակցել: Ընդունված փորձառություն է, որ իրավախախտումը կրկնվում է այն դեպքում, երբ համապատասխան տեղեկատվությունը չի փոխանակվել կամ երբ համապատասխան կողմերը պատշաճ ձևով չեն գործել»:³²³ Ռիսկի գնահատման մասին լրացուցիչ տեղեկատվությունը ներկայացված է 4.8.1 մոդուլում:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Ա. -ն ընդդեմ Խորվաթիայի [A. v. Croatia]*՝ ընտանեկան բռնություն ներառող գործով ՄԻԵԴ-ը ՄԻԵԿ-ի խախտում է հայտնաբերել: Իր ամուսնու կողմից ընտանեկան բռնության ենթարկվելուց հետո Ա. -ն մի շարք դատական վարույթներ է հարուցել (երեք քրեական վարույթ եւ չորս վարույթ մանր իրավախախտումների համար): Այդ վարույթների արդյունքը եղել է պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին մի շարք կարգադրություններ արձակելը, մինչդեռ նրան կալանքի վերցնելը, հոգեբուժական ու հոգեւորական բուժումը եւ ազատագրվման դատապարտելը: Թեեւ որոշ պատժամիջոցներ ի կատար են ածվել, հանցագործության կատարողն իր կատարած երկու իրավախախտումների համար (որոնցից մեկը ներառում էր դիմումատուին մահվան սպառնալիքներ հղելը) ազատագրվման չի դատապարտվել: ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ պետությունը պատշաճ կերպով չի պաշտպանել դիմումատուի իրավունքները այն դեպքում, երբ իշխանությունները հաշվի չեն առել տարբեր քրեական եւ մանր իրավախախտումների գծով վարույթները, որոնք վերաբերել են նույն անձի կողմից նույն զոհի նկատմամբ կատարված մի շարք բռնարարների, եւ չի դիտարկել գործի նախապատմությունը

321 Պատժի նշանակման վերաբերյալ ուղեցույցները հասանելի են <http://www.sentencingguidelines.gov.uk> կայքում (հրատարակություններին նվիրված էջում)։

322 Ռիսկի գնահատման մասին լրացուցիչ ուղղորդում կարելի է գտնել *Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարում իրավապահ մարմինների եւ արդարադատության ոլորտի աշխատակիցների արդյունավետության բարելավում. Վերապատրաստողների վերապատրաստման ձեռնարկ* (Աննա Կոստանցա Բոլդրի եւ Էլիզաբեթ Դուբան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2016թ.):

323 Նախարարների կոմիտե, «Վտանգավոր իրավախախտների մասին» CM/Rec(2014)3 հանձնարարական, Բացատրական հուշագիր, պարբ. 149:

որպես մեկ ամբողջություն: Այս գործով հատկապես կարեւորվում է համապատասխան պատժամիջոց սահմանելիս իրավական համակարգի ներսում համակարգում անցկացնելը եւ ունեւորության ամբողջ պատմությանը եւ քրեական անցյալին պատշաճ ուշադրություն դարձնելը: Դրանով նաեւ ուշադրություն է հրավիրվում դատավճիռների կատարման եւ պատժի կրելի ապահովելու նկատմամբ դատական վերահսկողության նկատմամբ:

4.7. Վեճերի այլընտրանքային լուծում

Աշխարհի շատ իրավական համակարգերում ուսումնասիրվել է արդարադատության այլընտրանքային ձեւերի օգտագործումը՝ որպես արդարադատության ֆորմալ հաստատությունների բեռը թեթեւացնելու եւ մարզինալացված խմբերի համար արդարադատության մատչելիությունը մեծացնելու միջոց: Վեճերի այլընտրանքային լուծումը (ՎԱԼ) այդ մեթոդներից մեկն է, եւ ՎԱԼ եզրույթը կարող է վերաբերել դատավարության ամբողջ գործընթացին փոխարինող բազմաթիվ այնպիսի մեխանիզմների, ինչպիսիք են արբիտրաժային, միջնորդության եւ բանակցային գործընթացները: ՎԱԼ գործընթացները կարող են լինել կամավոր կամ պարտադիր եւ կարող են հանգեցնել պարտադիր ուժ ունեցող կամ պարտադիր ուժ չունեցող որոշումների կայացման: Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններից շատերն ունեն օրենքներ, որոնցում «քրեական եւ քաղաքացիական իրավունքում նախատեսվում են վեճերի այլընտրանքային լուծման գործընթացներ եւ դատապարտման այլընտրանքային միջոցներ: Մասնավորապես, ընտանեկան իրավունքում համարվում է, որ վեճերի լուծման՝ դատական որոշումներից տարբեր այլընտրանքային մեթոդներն ավելի արդյունավետ են գործում ընտանեկան հարաբերությունների դեպքում եւ հանգեցնում են վեճերի առավել տեսական լուծման:»³²⁴

Թեեւ ՎԱԼ-ը կարող է որոշ իրադրություններում օգտակար լինել, գենդերային հարցերով փորձագետները կոչ են անում զգույշ լինել այդպիսի այլընտրանքային գործընթացները կանանց համար արդարադատության մատչելիության համատեքստում կիրառելիս: ԿՆԽՎԿ կոմիտեն խորհուրդ է տվել արգելել ՎԱԼ-ի կիրառումը կանանց նկատմամբ բռնության գործերով եւ Կոդ ԿԵՄՊՊ-ի կրթություններին կոչ է արել «կանանց նկատմամբ բռնության, այդ թվում՝ ընտանեկան բռնության գործերի հետ կապված, ոչ մի դեպքում չչլմել վեճերի լուծման այլընտրանքային ընթացակարգերի օգնությամբ»³²⁵ Ստամբուլի կոնվենցիայում նույնպես հստակ արգելք է սահմանված վեճերի լուծման պարտադիր այլընտրանքային գործընթացների, այդ թվում՝ միջնորդության եւ հաշտարարության նկատմամբ, կոնվենցիայում նկարագրված՝ կանանց նկատմամբ բռնության տեսակներին վերաբերող գործերի քննության եւ պատժի նշանակման դեպքերում (48-րդ հոդված): Կոնվենցիայի նախագիծը մշակողները որդեգրել են այն հստակ տեսակետը, համաձայն որի այն լուրջ ռիսկը, որ ՎԱԼ-ը, պարտադիր դառնալու դեպքում, կունենա բացասական հետեւանքներ եւ կփոխարինի մրցակցային դատական վարույթներին, գերազանցում է դրա ցանկացած հնարավոր օգուտը:

«Այդպիսի բռնության զոհերը երբեք չեն կարող վեճերի լուծման այլընտրանքային գործընթացներին մասնակցել հանցագործության կատարողի հետ հավասար մակարդակի վրա: Այդպիսի իրավախախտումների բնույթն այնպիսին է, որ նման զոհերը մշտապես ունենում են ամոթի, անօգնականության եւ խոցելիության զգացում, մինչդեռ կատարողը՝ ուժի եւ զերիշխող դիրքի զգացում: Ընտանեկան բռնության եւ կանանց նկատմամբ բռնության վերաանձնականացումից խուսափելու եւ զոհին արդարությանը հետամուտ լինելու հնարավորությունը ընձեռելու համար պետությունը պարտավոր է ապահովել չեզոք դատավորի նախազահությանը եւ գործող ազգային օրենքների հիման վրա իրականացվող մրցակցային դատական վարույթի հասանելիությունը:»³²⁶

ՎԱԼ-ը պատշաճ միջոց չէ, եթե կողմերի միջեւ առկա է ուժերի ծայրահեղ անհավասարակշռություն, եւ նաեւ վտանգ կա, որ այդպիսի այլընտրանքային գործընթացով կարող է «կանանց համար արդարադատության մատչելիության փոխարեն առաջնահերթությունը տրվել ընտանիքի միասնությանը»³²⁷ Ավելին, ՎԱԼ-ը, այն դեպքում, երբ կիրառվում է ընտանեկան բռնության գործերով, հիմնվում է այն սխալ պատկերացման վրա, որ բռնության համար հավասարապես մեղավոր են թե՛ կատարողը, թե՛ զոհը, եւ որ երկու կողմին էլ անհրաժեշտ է զուսպ վարքագիծ

324 Եվրոպայի խորհուրդ, 2011 թվական: «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման եւ դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական գեկույց: պարբ. 251:
 325 ԿՆԽՎԿ-ի թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, պարբերություն 58(գ): 363 ՄԱԿ-ի կանայք:
 326 «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման եւ դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական գեկույց. պարբ. 252:
 327 Դեյս, Լ. 2011 թվական: *Ի՞նչ միջոցներ են գործում զուգընկերոջ կողմից բռնությունը կանխելու համար*. Ապացույցների վրա հիմնված ակնարկ: «ՍԹՐԱՅՎ» հետազոտական համընկերություն (կոնսորցիում). Լոնդոն, էջ 80:

դրսեւորել՝ խնդիրը լուծելու համար: Այս մոտեցմամբ նվազեցվում է հանցագործության լրջությունը: Ընդհանուր ձեւակերպմամբ՝ այն նաեւ հակասում է իրավունքի գերակայությանը եւ օրենքի առջեւ կանանց հավասարությանը, քանի որ այն դատական համակարգի հիմնական շրջանակներից դուրս է մղում այնպիսի լուրջ հանցագործություններ, ինչպիսիք են կանանց նկատմամբ բռնարարքներ ներառող հանցագործությունները:³²⁸

Միջնորդությունը հաճախ կիրառվում է **ընտանեկան իրավունքին** եւ **ամուսնալուծությանը** վերաբերող այնպիսի գործերով, ինչպիսիք են գույքը բաժանելու, երեխայի խնամակալությունը ստանձնելու եւ երեխայի տեսակցության շուրջ վեճերը: Այդպիսի դեպքերում ՎԱԼ առաջարկելիս իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է զգուշավորություն ցուցաբերեն՝ ինչպես արդեն նշվել է վերեւում, դրանցում բնորոշ ուժերի անհավասարակշռության եւ այն պատճառով, որ հետազոտություններից պարզ է դառնում, որ վիճարկվող ամուսնալուծություններին առնչվող գործերի զգալի մասն ունի ընտանեկան բռնության նախապատմություն, որը կարող է երբեւէ շոշափված չլինել: Պարտադիր է, որ դատարանները, նախքան ցանկացած ընտանեկան վեճին առնչվող գործ միջնորդության հանձնելը, մշակեն սքրինինգային ընթացակարգեր՝ որոշելու, թե արդյոք եղել է ընտանեկան բռնության նախապատմություն, թե ոչ: Դատարանի աշխատակազմը եւ որպես միջնորդ հանդես եկող այլ անձինք, պետք է վերապատրաստվեն այդպիսի սքրինինգային ստուգումներ անցկացնելու եւ դրանց գաղտնիությունն ապահովելու համար:

ՎԱԼ-ը կարող է կիրառելի լինել **զբաղվածության կամ աշխատանքի իրավունքին** առնչվող միջադեպերի լուծման դեպքերում, սակայն կրկին ուժերի անհավասարակշռության պատճառով խորհուրդ չի տրվում ՎԱԼ-ը կիրառել սեքսուալ բնույթի ահաբեկման կամ սեռային (գենդերային) խտրականությանն առնչվող վեճերի հետ կապված գործերով:³²⁹

Այնուամենայնիվ, ապացուցվել է, որ երբ ՎԱԼ գործընթացները պատշաճ կերպով են ծրագրված՝ «ավելի թույլ կողմի կարգավիճակը կամ լիազորությունները մեծացնելու համար» եւ վերահսկվում են ֆորմալ իրավական համակարգի կողմից, դրանք կարող են «արդյունավետ լինել խտրականության կամ լիազորությունների անհավասարակշռության պայմաններում»:³³⁰ Փոքրաթիվ երկրներում, որտեղ զոհակենտրոն ՎԱԼ-երը եւ վերականգնողական արդարադատության գործելակերպերը փորձարկվել են ընտանեկան բռնության գործերի համատեքստում (Բանգլադեշ, Յնդկաստան, Հարավային Աֆրիկա), գնահատումը ցույց է տվել, որ կանայք դրականորեն են արձագանքում, երբ նրանց տալիս են «իրենց ձայները լսելի դարձնելու, իրենց պատմությունը պատմելու եւ զուգընկերների վարքագծում փոփոխություններ պահանջելու» հնարավորություն:³³¹ Հարավարեւելյան Եվրոպայի ռոմաների համայնքներում համայնքային արդարադատության որոշ ծրագրերով կանանց տրամադրվել են իրենց իրավունքները պաշտպանելու այնպիսի հնարավորություններ, որոնք շատ ավելի արդյունավետ են եղել, քան ֆորմալ իրավական համակարգում առկա հնարավորությունները:³³² ԱՄՆ-ում իրականացված հետազոտություններից նաեւ երեւում է, որ միջնորդությունը հավանաբար կարող է ընտանեկան բռնության զոհին հնարավորություն ընձեռել «պայքարելու հանցագործի դեմ» եւ իրավիճակը լուծելու ավելի արագ, քան դատական գործընթացների ժամանակ:³³³ Այնուամենայնիվ, ԱՄՆ փորձագետները նաեւ ընդգծում են այն փաստը, որ միջնորդությունը պետք է ընտանեկան բռնության գործերով օգտագործվի միայն այն դեպքում, երբ պահպանվում են որոշակի չափորոշիչներ, մասնավորապես՝ «երբ բռնի հսկողությունը դադարեցվել է», ինչը կարող է տեղի ունենալ բռնարարք կատարած անձի կողմից բռնարարքներ կատարողի միջամտության ծրագրին մասնակցելու կամ պատասխանատվություն ստանձնելու ու իր վարքագիծը փոխելու արդյունքում»:³³⁴ Նույնիսկ այս դեպքերում միջնորդները պետք է հմտություն ցուցաբերեն՝ նախքան միջնորդությունը սկսելը դրա տեղին լինելը որոշելու համար սքրինինգային ստուգում անցկացնելու, հետագա վիրավորական եւ մանիպուլյացիոն վարքագծի դրսեւորման ռիսկը գնահատելու եւ բռնի հսկողությունը նվազագույնի հասցնելու համար երեխայի խնամակալության եւ գույքի բաժանման հարցերի մասին այլ հարցերից առանձին բանակցելու առումով:

Պետք է նշել, որ ՎԱԼ-ը արդյունավետ չէ եւ չպետք է օգտագործվի հատկապես դաժան բռնությամբ կատարված այնպիսի հանցագործություններ ներառող գործերով, ինչպիսիք են սեռական

328 Կանանց համար գենդերային հիմքով բռնության մասով արդարադատության մատչելիությունը, Թիվ 12 ուղեցույց՝ գործող մասնագետների համար, Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, էջ 138
329 Նույն տեղում:
330 Ժողովրդավարության եւ կառավարման կենտրոն, ԱՄՆ ՄՉԳ: 1998 թվական: Վեճերի այլընտրանքային լուծմամբ զբաղվող մասնագետների ուղեցույց, էջ 20:
331 Օրինակը վերաբերում է Հարավային Աֆրիկային: Տե՛ս Լորի Յեյս: 2011 թվական: *ԻՆչ միջոցներ են գործում զուգընկերոջ կողմից բռնությունը կանխելու համար*. Ապացույցների վրա հիմնված ակնարկ, էջ 81:
332 Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով: 2013 թվական: *Իրագործելիության ուսումնասիրություն. Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն*, էջ 17:
333 Էլլի Ի. Լոու եւ Նինա Դոլջ Աբրամս: 2011 թվական: Պե՛տք է արդյոք միջնորդ գործունեություն իրականացնել ընտանեկան բռնություն ներառող գործերում: Օբլենդ շրջանի փաստաբանների ասոցիացիա, Նոյեմբեր, 2011 թվական, էջ 9:
334 Նույն տեղում՝ էջ 10:

բռնությունը կամ կրկնակի իրավախախտումները, որոնք պահանջում են հասարակական պարսավանք եւ պատիժ:

Վերը նշված օրինակներից պարզ է դառնում, որ ՎԱԼ-ը կարող է կանանց առաջարկել ֆորմալ արդարադատության խոչընդոտները հաղթահարելու միջոցներ, բայց միայն այն դեպքում, երբ ծրագրերը կամավոր են, համատեքստին համահունչ եւ զգուշորեն մշակված՝ համայնքում կանանց հատուկ կարիքներն արտացոլելու համար: Դատավորները եւ իրավական համակարգի այլ դերակատարներ կարող են կարեւոր դասեր քաղել այլընտրանքային գործընթացների հաջող օգտագործման օրինակներից: Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է դիտարկեն այլ միջոցներ՝ հավաստիանալու, որ ՎԱԼ-ի՝ կանանց համար օգտակար տարրերը, որոնցից է օրինակ՝ դատական վարույթներում իրենց կարծիքներն ու կարիքներն ընդունելը, ներառված են ստանդարտ եւ ֆորմալ դատական գործընթացներում:

4.8. Գենդերազգայուն գործերի եւ դատական նիստերի վարումը

Արդարադատության ոլորտում կանանց հանդիպած խոչընդոտների մի մասը կապված է այն փաստի հետ, որ դատական ընթացակարգերը հաճախ համարժեք չեն՝ որպես զոհեր կամ որպես դատավարության մասնակիցներ կանանց հատուկ կարիքները հասցեագրելու համար: Ի տարբերություն դրա, երբ իրավական ոլորտի գործող մասնագետները տեղյակ են եւ հասկանում են այն տեսակետները, որ ունեն կանայք, որոնք առնչվում են արդարադատության համակարգի հետ, նրանք կարող են գործել այդ գործընթացները բարելավելու ուղղությամբ:

Ձեռնարկի հաջորդ բաժիններում ներկայացվում են գործնական նկատառումներ, որոնք կարող են կիրառվել դատախազների ու դատավորների կողմից դատական գործընթացներում հատկապես քրեական գործերում ներգրավված կանանց անվտանգությունն ապահովելու եւ ռիսկերը նվազեցնելու համար: Այդ գործելակերպերից շատերը Ստամբուլի կոնվենցիայով պահանջվող զոհակենտրոն մոտեցման մաս են կազմում, որով, առանց խտրականության, կանանց նկատմամբ բռնության զոհերի իրավունքները, կարիքները եւ անվտանգությունը քննության եւ քրեական հետապնդման ժամանակ առաջնային տեղ են զբաղեցնում: Իրականում, այս գործելակերպերից շատերը կարող են արդյունավետ կերպով կիրառվել նաեւ այլ դատական վարույթներում, ինչպես օրինակ՝ ընտանեկան իրավունքին առնչվող գործերով կամ նույնիսկ խտրականության հետ կապված գործերով վարույթներում:

4.8.1. Անվտանգության հետ կապված մտահոգությունները եւ ռիսկերի կառավարումը

Դատախազները եւ դատավորները պետք է հատուկ քայլեր ձեռնարկեն դատական վարույթներում զոհերի անվտանգությունն ապահովելու համար՝ հանցագործության կատարողի կողմից կրկին վիկտիմիզացիայի ենթարկվելու եւ դատական գործընթացի ընթացքում երկրորդային վիկտիմիզացիայի ենթարկվելու վտանգից խուսափելու նպատակով: Չոհի անվտանգությունը ԿՆԲ գործերում չափազանց կարեւոր խնդիր է, սակայն անվտանգության միջոցներին պետք է պատշաճ ուշադրություն դարձնել նաեւ հատկապես վիճելի քաղաքացիական գործերի դեպքում, օրինակ՝ ընտանեկան վեճերի կամ զբաղվածության ոլորտում խտրականության հետ կապված գործերով: Քաղաքացիական գործերի դեպքում անվտանգությունը վերաբերում է ոչ միայն ֆիզիկական բռնության ռիսկին, այլեւ գործի քննության եւ դատական վարույթի ժամանակ հետապնդումից, սպառնալիքներից, թշնամական արձագանքներից եւ նույնիսկ հնարավոր երկրորդային վիկտիմիզացիայից հայցվորի պաշտպանությանը (օրինակ՝ կանանց կրկնվող եւ միջամտող հարցաքննության ենթարկելը, կանանց վրա ճնշում գործադրելը, որպեսզի նրանք հրաժարվեն գործի քննությունից կամ հաշտվեն բռնություն գործադրող զուգընկերների հետ եւ այլն): Անվտանգության ապահովմանն ուղղված նախազգուշական միջոցները կարող են դասակարգվել որպես անհապաղ միջոցառումներ եւ շարունակական գործընթացներ, որոնք բարելավում են այն գործերի ընդհանուր վարումը, որոնցում կանայք գտնվում են բարձր ռիսկային իրավիճակներում:

Կառուցակարգային մակարդակով քայլեր պետք է ձեռնարկվեն՝ ապահովելու, որ դատախազների գրասենյակները, ինչպես նաեւ դատարանի գրասենյակներն ունենան անվտանգության ապահովման համապատասխան այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են գենքի սերինինգային ստուգումը եւ անվտանգության ծառայության անձնակազմը, որը վերապատրաստում է անցել այնպիսի թեմաներով, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնության դինամիկան եւ դրան առնչվող գործերի ներկայացրած հնարավոր վտանգները: Ընտանեկան բռնության հետ կապված այն վարույթների ժամանակ, որոնք կարող են ներառել պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին

կարգադրությունների մասին լուսմներ, քրեական գործերով քննության կամ ամուսնալուծության եւ երեխայի խնամակալության հետ կապված լուսմներ, դատավորները պետք է հատկապես հաշվի առնեն այն բանի հավանականությունը, որ հանցագործության ենթադրյալ կատարողը կօգտագործի զոհին ահաբեկելու կամ դատական գործընթացում մանելելու տակտիկաներ (այնպիսիք, ինչպիսիք են կատաղի, ակնդետ հայացք նետելը, հուզական ելույթով հանդես գալը եւ այլն): Այդպիսի վարքագիծը դադարեցնելու համար դատավորները պետք է վճռական գործողությունների դիմեն՝ նախագուշացում տալու, դատարանում վարույթի կողմերի նստելու տեղերը փոխելու կամ անհրաժեշտության դեպքում կատարողին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու միջոցով: Կանանց նկատմամբ բռնությանն առնչվող այն վարույթների ավարտին, որոնց դեպքում կատարողն արգելանքի տակ չի պահվում, պատշաճ գործելակերպ է համարվում կողմերին որոշակի ժամանակային ընդմիջումով դատարանից դուրս թողնելը՝ զոհին թույլ տալով առաջինը դուրս գալ դատարանից եւ, անհրաժեշտության դեպքում, անվտանգության աշխատակիցների ուղեկցությունն առաջարկելով:

Դատախազները եւ դատավորները պետք է զրուցեն դատավարության իգական սեռի մասնակիցների, հատկապես բռնության զոհերի հետ, իրենց եւ իրենց ընտանիքի ցանկացած անդամի անվտանգությանը վերաբերող ծրագրերի մասին: Նախնական հարցազրույցների ժամանակ դատախազները պետք է բացատրեն դատական գործընթացի փուլերը եւ հարցնեն, թե արդյոք զոհը (վկան) դիտարկել է պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրության համար դիմելու հնարավորությունը: Քննարկումը պետք է ներառի այն քայլերի վերանայումը, որոնք կարող է ձեռնարկել զոհը դատական գործընթացի ընթացքում իր անվտանգությունն ապահովելու, դռնբաց նիստում իր անձնական անվտանգությանն առնչվող ծրագրերի մասին տեղեկատվություն տրամադրելու ուղղությամբ՝ հաշվի առնելով իրավախախտում կատարողի՝ արգելանքի տակ չգտնվելու կամ երաշխավորությամբ ազատ արձակվելու հավանականությունը: Այդպիսի տեղեկատվությունը լավագույնս փոխանցվում է իրավական խորհրդատուի կամ փաստաբանի կողմից կամ դռնփակ լուսմների միջոցով:

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետների համար պատշաճ գործելակերպ է բռնության զոհերի համար համայնքում հասանելի այնպիսի սոցիալական ծառայություններին եւ աջակցության կազմակերպություններին տեղյակ լինելը, ինչպիսիք են ճգնաժամային կենտրոններն ու ապաստանները՝ զոհերին համապատասխան տեղեր ուղեգրելու համար: Կազմակերպությունների այս տեսակները կարող են ավելի սերտորեն աշխատել զոհերի հետ եւ օգնել նրանց անձնական անվտանգության ծրագրեր մշակելու գործում:

☑ Դատաճ գործելակերպ. Ընտանեկան բռնության զոհերի նկատմամբ դատարանում աջակցության ցուցաբերման՝ Գերմանիայում օգտագործվող մոդելը կիրառվում է քրեական արդարադատության համակարգի կողմից ընտանեկան բռնության գործերի վարումը համակարգելու եւ դյուրացնելու նպատակով: Բռնարարքի կատարումից հետո ոստիկանությունը քննչական հաղորդումն ուղարկում է դատարանի աջակցության գրասենյակ: Դրանից հետո գրասենյակում զոհի եւ հանցագործություն կատարողի հետ առանձին հանդիպումներ են կազմակերպվում, որոնց ժամանակ քննարկվում են զոհի անհատական կարիքներն ու տրամադրվող օժանդակությունը եւ նրան ուղեգրում են մասնագիտացված խորհրդատվական կենտրոններ («կանայք օգնում են կանանց» կենտրոններ), որոնք կարող են օգնել անվտանգության ծրագրման հարցում եւ այլ ծառայություններով: Դատարանի աջակցության գրասենյակը պետական մեղադրողին զեկուցում է հարցազրույցների մասին՝ ներկայացնելով դատական միջամտության մասով առաջարկություններ:³³⁵

Չոհի կողմից իրականացվող՝ սեփական անվտանգության պլանավորումից բացի՝ դատախազներն ու դատավորները նաեւ պարտավորվում են անցկացնել **ռիսկի գնահատումներ**:³³⁶ Ռիսկի գնահատումը սրացած բռնության ռիսկի մակարդակը որոշելու եւ դատական վարույթի ժամանակ այդ ռիսկը կառավարելու գործընթաց է: Շատ երկրներում ընտանեկան բռնության միջադեպերին արձագանքող ոստիկանները նաեւ ռիսկի նախնական գնահատումներ են անցկացնում: Դատախազները պետք է այդ գնահատումներն օգտագործեն արդարադատության համակարգի կողմից պահանջվող վերահսկողության եւ միջամտության մակարդակը, ինչպես նաեւ **քրեական մեղադրանքի, գրավի եւ ազատման, ինչպես նաեւ դատապարտման եւ վաղաժամկետ-պայմանական ազատման համապատասխան պայմանները** որոշելու համար:

Դաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ լուսմներում դատավորները նաեւ պետք է ռիսկի գնահատումներն օգտագործեն կարգադրության բովանդակությունը, օրինակ՝ երեխայի տեսակցության սահմանափակումները, որոշելու համար: Ռիսկի գնահատումները պետք է իրականացվեն պարբերաբար, քանի որ ռիսկի մակարդակները դինամիկ են եւ փոփոխվում են դատավարության ընթացքում: Նաեւ խիստ կարեւոր է, որ ընտանեկան բռնության զոհերի հետ աշխատող բոլոր մասնագետները, այդ թվում՝ ոստիկանությունից, դատախազներից ու դատավորներից բացի՝ սոցիալական

³³⁵ Նույն տեղում էջեր 77-78:
³³⁶ Ստամբուլի կոնվենցիա, 51-րդ հոդված:

աշխատողները, ծառայություն մատուցողները, հսկիչ ոստիկանները, բանտի ղեկավարությունը եւ այլ մասնագետներ, ռիսկը գնահատելու համար օգտագործեն միասնական չափորոշիչներ: Սովորաբար այդ չափորոշիչները մշակվում են համապատասխան շահառուների միջգերատեսչական հանդիպումների ժամանակ:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Տոմասիկը եւ այլք ընդդեմ Խորվաթիայի* [Tomasic and Others v. Croatia] գործում ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ տեղի է ունեցել ՄԻԵԿ-ի 2-րդ հոդվածի խախտում, երբ Խորվաթիայի իշխանությունները համապատասխան միջոցներ չեն ձեռնարկել՝ ընտանեկան բռնություն ներառող գործի ընթացքում երկու մարդկանց մահը կանխելու համար: Այս գործում Դատարանն ուսումնասիրել է, թե արդյոք համապատասխան իշխանությունները պետք է տեղյակ լինեին, որ Մ.Ս.-ն վտանգ է ներկայացնում իր նախկին կնոջ եւ երեխայի կյանքի համար: Դատարանը նշել է, որ Պետական դատախազի գրասենյակը քրեական մեղադրանք է առաջադրել Մ.Ս.-ին, իսկ ներպետական դատարանները հաստատել են, որ Մ.Ս.-ն երկար ժամանակ սպառնալիքներ է հղել իր նախկին կնոջը, ինչը ռիսկի մասին տեղյակ լինելու ապացույց է: Դատարանը նաեւ գտել է, որ իշխանությունները չեն գնահատել Մ.Ս.-ի վիճակը կամ նրա կողմից սպառնալիքներն իրագործելու հավանականությունը, եւ չեն ձեռնարկել «համապատասխան միջոցներ» [...] Մ.Ս.-ի կողմից բանտից ազատվելուց հետո իր սպառնալիքներն իրագործելու հավանականությունը նվազեցնելու ուղղությամբ:»³³⁷

Պատշաճ գործելակերպը. Բելգիայում Արդարադատության նախարարը եւ զույգերի միջեւ բռնության հետ կապված քրեական քաղաքականության հարցերով Գլխավոր դատախազների խորհուրդը հրապարակել են համատեղ շրջաբերական, որում ներկայացված են ուղեցույցներ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ քրեական քաղաքականության համար:³³⁸ Շրջաբերականով ստանդարտացվում է ընտանեկան բռնության դեպքերի հայտնաբերման եւ գրանցման համակարգը, որն օգտագործում են թե՛ ոստիկանները, թե՛ դատախազները: Շրջաբերականով նաեւ ընդհանուր գծերով ներկայացվում են իրավապահ եւ դատական մարմինների պարտականությունները, եւ այն որպես տեղեկատվական գործիք է ծառայում այդ երկու կառույցների համար:³³⁹

Կանանց նկատմամբ բռնության միջադեպերը պահանջում են, որ դատական համակարգում առկա լինեն կառավարման եւ կարգավորման հատուկ տեխնիկաներ: Օրինակ՝ բռնաբարության եւ սեռական բռնության գործերով քննությունը պետք է արագ ընթանա, քանի որ այլապես վճռորոշ ապացույցները կարող են կորել: Փորձը ցույց է տվել, որ ընտանեկան բռնության գոհերին սպառնում է հետագա բռնության շատ մեծ վտանգ, որը հաճախ ավելի ուժգին է դառնում դատական գործընթացն սկսվելուց հետո: Վերոնշյալ պատճառներից ելնելով՝ շատ իրավական համակարգեր գենդերային հիմքով բռնության գործերի համար (թե՛ քրեական եւ թե՛ ընտանեկան իրավունքին վերաբերող գործերով) ունեն արագացված եւ պարզեցված գործընթացներ: Որոշ երկրներում ստեղծվել են մասնագիտացված դատարաններ կամ դատարանների կազմում մասնագիտացված բաժիններ, որոնք հատուկ զբաղվում են այդպիսի գործերով (քրեական, քաղաքացիական կամ համակցված) կամ վարում են ընտանեկան բռնության հետ կապված՝ պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների վերաբերյալ լսումները:

Պատշաճ գործելակերպը. 2004 թվականին Իսպանիայում ընդունվել է գենդերային հիմքով բռնության գործերով պաշտպանության համատեղ միջոցների վերաբերյալ օրենք (Սահմանադրական ակտ 1/2004): Դրան հաջորդող օրենսդրական բարեփոխմամբ ներկայացվեցին այնպիսի նոր կարեւոր միջոցներ՝ ակտի կիրարկումը ոլորտացնելու համար, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնության հատուկ եւ մանր հանցանքների համար արագացված **դատավարությունները**, որոնց մասով վճիռը կայացվում է միջադեպից հետո երկու շաբաթվա ընթացքում: Նաեւ ստեղծվել են **Կանանց նկատմամբ բռնության հարցերով մասնագիտացված դատախազի գրասենյակ եւ մասնագիտացված դատարաններ:** Դատարաններն ունեն համակցված քրեական եւ քաղաքացիական իրավագործություններ: Այս դատարանները քննում են պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների համար բոլոր դիմումները (որոնք գոհը կարող է ներկայացնել ոստիկանություն, հաշտարար դատարան, պետական մեղադրողի գրասենյակ կամ Կանանց աջակցության պետական կենտրոններ) եւ որոշում են կայացնում 72 ժամվա ընթացքում: Մասնագիտացված դատարաններում աշխատող դատավորներից պահանջվում է

³³⁷ ՄԻԵԴ, *Բրանկո Տոմասիկը եւ այլք ընդդեմ Խորվաթիայի* [Branko Tomasic and Others v. Croatia], գանգատ թիվ 46598/06, 2009 թվականի հունվարի 15-ի վճիռ:
³³⁸ Համատեղ շրջաբերականը հասանելի է ֆրանսերենով եւ ֆլամանդերենով՝ հետեւյալ հասցեով. <http://www.evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/europe/belgium/2006/circulaire-n-col-3-2006-du-1er-mars-2006-du-college-des-procureurs-generaux> and http://www.evaw-global-database.unwomen.org/-/media/files/un%20women/vaw/full%20text/europe/belgium%20-%20col_3-2006/belgium%20-%20col_3-2006.pdf.
³³⁹ Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով: 2015 թվական: *Առկա խոչընդոտները կրճատելու եւ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը ոլորտացնելու պատշաճ գործելակերպերի ժողովածու*, էջեր 24-26:

գենդերային հիմքով բռնության վերաբերյալ վերապատրաստում անցնել: Օրենքով ամբողջական եւ բազմապրոֆիլ մոտեցում է սահմանվում գենդերային հիմքով բռնության գործերով զբաղվելու հարցում՝ իրավական համակարգի ներսում եւ դրանից դուրս, այդ թվում՝ զոհերի աջակցության գրասենյակներում, որոնց հետ դատարանները համագործակցում են:³⁴⁰

Նույնիսկ այդպիսի արագացված գործընթացների բացակայության պարագայում իրավական ոլորտի գործող մասնագետները կարող են քայլեր ձեռնարկել՝ կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերը հստակ բացահայտելու եւ առաջնահերթ ուշադրության առարկա դարձնելու ուղղությամբ: Նույնիսկ այնպիսի պարզ քայլ, ինչպիսին է համապատասխան գործի նիշքը հստակորեն պիտակավորելը, կարող է օգնել ապահովելու գործը հնարավորինս ճիշտ, արագ եւ նրբանկատ վարելուն: Պիտակավորման այդպիսի գործընթացը նաեւ մեծապես օգնում է արձանագրություններ կազմելիս եւ հսկողություն իրականացնելիս:

4.8.2. Հանդիպումների պլանավորումը եւ դատական նիստի կազմակերպումը

Գործնական մակարդակով, դատախազները եւ դատավորները պետք է նախապես որոշեն՝ ինչպիսին պետք է լինի հարցազրույցների ձեւաչափն ու կառուցվածքը, ինչպես նաեւ ինքնին դատարանի դահլիճը:³⁴¹ Օրինակ, բռնության իգական սեռի զոհերի հետ հանդիպումների համար պետք է ընտրվի անվտանգ, մեկուսի եւ հարմարավետ վայր, որտեղ չկա վտանգ, որ զոհը կհանդիպի ենթադրյալ կատարողին (այդ պատճառով, խորհուրդ է տրվում, որ դատախազները բռնության զոհերին ոստիկանությունում չհանդիպեն): Դատարանի շենքերը պետք է նախագծված լինեն այնպես, որ առանձին սպասասրահներ ունենան դատական վարույթի կողմերի համար, հատկապես ընտանեկան բռնության, ինչպես նաեւ ամուսնալուծությանն ու ընտանեկան այլ հարցերի առնչվող գործերի պարագայում: Միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն տեղում երեխայի իսամբը կազմակերպելու համար, ինչը կհեշտացնի կանանց համար հանդիպումներին կամ դատական լսումներին մասնակցելը: Նմանապես, իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է քննարկեն, թե արդյոք հնարավոր է թույլատրել, որ կանանց ուղեկցի փաստաբանը կամ նրանց օժանդակող անձը (որը կարող է լինել կանանց կազմակերպության, ճգնաժամային կենտրոնի անդամ, ընտանիքի անդամ կամ ընկեր):

4.8.3. Չոհերին իրենց իրավունքների եւ օժանդակ ծառայությունների մասին տեղեկացնելը

Պատշաճ գործելակերպ է դատական վարույթների ժամանակ կանանց՝ իրենց օրինական իրավունքների, դատավարական հարցերի մասին մանրամասն տեղեկատվություն տրամադրելը եւ տեղի օժանդակող կազմակերպություններ՝ հատկապես իրավաբանական օգնություն տրամադրող կազմակերպություններ ուղեգրելը:³⁴² Կանայք շատ հաճախ իրավախորհրդատու չեն ունենում, եւ ուրեմն պետք է ենթադրել, որ նրանք բավարար տեղեկատվություն են ստացել այն մասին, թե ինչի կարող է հանգեցնել դատավարությունը: Կանանց նկատմամբ բռնության զոհերի համար որպես պաշտպանության միջոց Ստամբուլի Կոնվենցիայով դատախազներից եւ դատավորներից պահանջվում է զոհին իր օրինական իրավունքների եւ աջակցության հասանելի ծառայությունների մասին հատուկ տեղեկատվություն տրամադրելը:³⁴³

ԿՆԽԿԿ կոմիտեն հատկապես կարեւորում է թիրախային խմբերի համար բացատրական-տեղեկատվական աշխատանքների մշակումը եւ դատական մեխանիզմների, ընթացակարգերի ու իրավական պաշտպանության միջոցների մասին տեղեկատվության տարածումը որպես վնասակար երեւոյթների դեմ պայքարելու միջոց: Այդպիսի բացատրական եւ տեղեկատվական

340 Կարմեն դե լա Ֆուենտե Մենդեզ [Carmen de la Fuente Méndez]: 2016 թվական: Իսպանիայում կանանց նկատմամբ բռնության գործերը քննող հատուկ դատարանները եւ հատուկ դատախազությունները. Տասը տարվա փորձառություն. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտներ, իրավական պաշտպանության միջոցներ եւ պատշաճ գործելակերպեր, Ելույթ «Դատարանների կարողությունների ամրապնդում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային համաժողովում, հոկտեմբերի 24-25, Քիշնեւ, Մոլդովայի Հանրապետություն:

341 Հարցազրույցներին նախապատրաստվելու կամ զոհերի (վկաների հետ) փոխգործակցության այլ եղանակների մասին լրացուցիչ ուղղորդում կարելի է գտնել ձեռնարկում *Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարում իրավապահ մարմինների եւ արդարադատության ոլորտի աշխատակիցների արդյունավետության բարելավում*. Վերապատրաստողների վերապատրաստման ձեռնարկ: 2016 թվական: Անևա Կոստանցա Բոլդրի եւ Էլիզաբեթ Դուբան, Եվրոպայի խորհուրդ: հասանելի է՝ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>:

342 Տե՛ս նույն տեղում՝ զոհերին իրենց իրավունքների մասին տեղեկացնելու եւ աջակցության ծառայություններ ուղեգրելու մասին ուղեցույցը:

343 Հոդված 56:

կյուրերը պետք է «նախատեսված լինեն բնակչության մեջ բոլոր էթնիկ խմբերի եւ փոքրամասնությունների համար եւ մշակված լինեն այդ խմբերի կանանց եւ, մասնավորապես, կանանց հարցերով զբաղվող եւ այլ համապատասխան կազմակերպությունների հետ սերտ համագործակցության արդյունքում»:³⁴⁴

Դատախազները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն քրեական վարույթներում պետության դերակատարման մասին բռնության զոհերին տեղեկացնելուն, ինչպես նաեւ նրանց այն մասին իրազեկելուն, թե դատավարության ընթացքում որպես վկաներ ինչպիսի աջակցություն կարող են ստանալ: Գենդերային հիմքով հանցագործությունների զոհերին պետք է հստակ բացատրել վնասի դիմաց փոխհատուցում պահանջելու, քաղաքացիական պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների համար դիմելու, լսումների (ինչպես նախնական, այնպես էլ դատական վարույթի ընթացքում) ժամանակ իրենց ձայնը լսելի դարձնելու իրենց իրավունքները, ինչպես նաեւ ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելու իրավունքը: Որոշ ներպետական իրավական համակարգերում քաղաքացիներն իրավական աջակցության իրավունք ունեն միայն որոշակի չափորոշիչների (օրինակ՝ աղքատության շեմին եւ իրավահարաբերության տեսակին) համապատասխանելու դեպքում: Կարելի է, որ այդ տեղեկատվությունը կանանց հասանելի դարձվի այն ժամանակ, երբ նրանք առաջին անգամ առնչվում են դատական համակարգի հետ՝ տեղի ծառայությունների մասին հստակ տեղեկատվական տեղեկություններ տրամադրելու միջոցով: Դատախազները չպետք է ենթադրեն, որ կանայք պետք է այս տեղեկատվությունը ստացած լինեին ուստիկանությունից, այլ նախնական հարցազրույցների ընթացքում պետք է ժամանակ հատկացնեն այն ռեսուրսների տեսակների մասին խոսելու համար, որ զոհը կցանկանար, որ իրեն տրամադրեին: Դատավորները նաեւ կարող են ապահովել դատարանի՝ բռնության կին զոհերի հետ շփվող անձնակազմի, օրինակ՝ դատական քարտուղարների վերապատրաստումը՝ կանանց որոշակի ծառայություններ ուղեգրելու համար:

Դատչաճ գործելակերպը. Շատ երկրներում կանանց իրավունքների հարցերով մասնագիտացված 34-ները եւ իրավական աջակցություն մատուցողները համագործակցում են տեղի դատախազությունների եւ դատարանների հետ՝ կանանց համար հասանելի ծառայությունների մասին տեղեկատվական գրքույկներ կազմելու հարցում: Նշենք, որ այդպիսի տեղեկատվությունը պետք է տրամադրվի տեղի լեզվով եւ այնպիսի այլ լեզուներով, որոնցով խոսում են կանայք այդ երկրում, ինչպես նաեւ պետք է հասանելի լինի տեսողական խանգարումներ ունեցող մարդկանց (օրինակ՝ բրեյլով):

Կանանց նկատմամբ բռնության գործերում դատավորները պետք է զոհերին տեղեկացնեն պատժի նշանակման հետեւանքների, ազատազրկման հետ կապված միջոցառումների եւ դրանցում կատարված ցանկացած փոփոխության մասին (օրինակ՝ վաղաժամկետ կամ ժամանակավոր ազատում կամ փախուստ) այն դեպքում, երբ զոհերի կամ նրանց ընտանիքների կյանքերը կարող են վտանգված լինել:³⁴⁵

4.9. Իգական սեռի վկաների եւ դատավարության մասնակիցների հետ փոխգործակցությունը

Գենդերազգայուն իրավական համակարգն այն համակարգն է, որտեղ հաշվի է առնվում այն փաստը, որ կանայք հանրային եւ մասնավոր կյանքում հայտնվում են անբարենպաստ վիճակում եւ հանդիպում են անհավասարության: Իրավական այն հարցերը, որոնց միջոցով կանայք առնչվում են ֆորմալ դատական համակարգի հետ, այն հարցերն են, որոնք շատ ավելի մեծ չափով են վերաբերում կանանց: Եթե դատախազներն ու դատավորները տարրական պատկերացում ունեն այն մասին, թե ինչպես է իրավական համակարգում կանանց փորձառությունը որպես զոհ, վկա կամ իրավախախտ տարբերվում տղամարդկանց փորձառությունից, նրանք կարող են ազդել «արդարադատության գործընթացի նկատմամբ կանանց վստահության աճը եւ նրանց շահերի պատշաճ ու համապատասխան պաշտպանությունն ապահովելու վրա»:³⁴⁶ Հաջորդող բաժինները հիմնական տեղեկատվություն են տրամադրում, որը կարող է օգնել իրավական ոլորտի գործող մասնագետներին՝ հասկանալու այն փորձառությունը, որ կանայք ունենում են դատարանում: Խորհուրդ է տրվում հետեւյալ մոդուլները կիրառել սույն ձեռնարկի III մոդուլի հետ համատեղ, որն առանցքային կետեր է ներկայացնում իրավունքի այն ոլորտների մասին, որոնք ավելի հաճախ են վերաբերում կանանց:

³⁴⁴ ԿՆԽՎԿ-ի թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, վերոնշյալ ծանոթագրություն 383, պարբերություն 17(գ):
³⁴⁵ Տե՛ս Ստամբուլի կոնվենցիայի 56(1) հոդվածը:
³⁴⁶ Դատական կոլեգիա: 2013 թվական: *Հավասար վերաբերմունքի վերաբերյալ դատավորի ձեռնարկ*: Լոնդոն, էջ 11:

4.9.1. Կանայք որպես բռնության զոհեր

3.2 մոդուլում բացատրվում է այն փաստը, որ կանանց նկատմամբ բռնությունն ավելի հաճախ տեղի է ունենում մասնավոր ոլորտում եւ կատարվում է մի մարդու կողմից, որին զոհը ճանաչում է, այդ թվում՝ ընտանիքի մտերիմ անդամի կողմից: Չոհի համար հետեւանքները զգալի են, եւ իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է փորձեն ըմբռնել, թե որքանով են այս գործերը տարբերվում բռնության հետ կապված այլ գործերից, ինչպես նաեւ կանանց նկատմամբ բռնության բնույթը եւ զոհերի, նրանց երեխաների եւ ընտանիքների վրա դրա ունեցած ազդեցությունը:

Կանանց նկատմամբ բռնության գործերով զբաղվելիս դատախազներն ու դատավորները պետք է միշտ հիշեն այն դժվարությունները, որոնց հանդիպում են զոհերը՝ ապացույց ներկայացնելիս կամ նույնիսկ քրեական վարույթներին մասնակցելիս: Սա նշանակում է, որ գործող մասնագետները պետք է ոչ միայն համբերություն դրսեւորեն, այլեւ պետք է ձգտեն, հնարավորության դեպքում, ապահովել գործընթացի արգասավորությունն ու արդյունավետությունը, ինչպես նաեւ ապահովել, որ զոհն ունենա իր կողմից պահանջվող աջակցությունը:

Դատախազները եւ դատավորները չպետք է վախենան զոհի նկատմամբ կարեկցանք արտահայտելուց եւ ցույց տալուց, որ հասկանում են, թե նա ինչ տրավմայի է ենթարկվել: Առանց անաչառ մնալու պարտավորությունը խախտելու հնարավոր է նման կարեկցանք արտահայտելը՝ գործի էական հանգամանքների վերաբերյալ դիտողություններ չներկայացնելու միջոցով: Փոխարենը դատախազները եւ դատավորները կարեկցանք են դրսեւորում՝ բացատրելով այն ջանքերը, որոնք գործադրվելու են տրավման եւ վարույթի ուղացումները նվազագույնի հասցնելու եւ զոհի անվտանգությունն ապահովելու համար:

Արդարադատության ոլորտի դերակատարները պետք է խուսափեն զոհի վստահելիությունը գնահատելուց՝ ելնելով նրանից, թե ցուցմունք տալու ընթացքում հուզական առումով որքանով արտահայտիչ է զոհը թվացել: Չոհի ներկայացրած ապացույցի գնահատման ժամանակ չպետք է առաջնորդվել զոհի վարքագծի վերաբերյալ կարծրատիպային ակնկալիքներով: Դատավորներն ու դատախազները պետք է հիշեն, որ զոհերը մի շարք արձագանքներ կարող են տալ քննչական եւ դատական գործընթացներին, ուստի դատարանում զոհի պահելաձեւը հարկավոր է գնահատել՝ սա նկատի առնելով:

Գենդերային հիմքով բռնության դիսամիկան հասկանալը պարտադիր է այն դեպքում, երբ ներգրավված են երեխաներ, ինչը հաճախ է պատահում ընտանեկան բռնության միջադեպերի ժամանակ: Դատախազներն ու դատավորները չպետք է ենթադրեն, որ քանի որ ոտնձգություն կատարողն անմիջականորեն ֆիզիկական վնաս չի հասցրել երեխաներին, ապա նրանք վիկտիմիզացիայի չեն ենթարկվել կամ ապագայում նրանց բռնության վտանգ չի սպառնում: Ինչպես արդեն նշվել է, երբ ընտանեկան բռնության դեպքերը իրավական կարգավորման դաշտ են տեղափոխվում, վտանգի աստիճանն ավելանում է, եւ կատարողները կարող են սրել բռնությունը կամ ոտնձգությունն ուղղել երեխաներին: Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է հմուտ լինեն՝ երեխայի լավագույն շահից ելնելով բռնության ռիսկերը եւ կողմերի ծնողական իրավունքները խնամքով կշռադատելու հարցում:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. *Բեւակվան եւ Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [Bevacqua and S v. Bulgaria]* գործում դիմումատուն եւ նրա ամուսինը բաժանվել էին ընտանեկան բռնության պատճառով. դիմումատուն դատարան էր դիմել իրենց երեխայի (որդի) խնամակալության հարցով եւ համաձայնվել էր, որ հայրը կապ պահպանի երեխայի հետ: Տեսակցություններից մեկից հետո հայրը հրաժարվել էր երեխային վերադարձնել մորը եւ դադարեցրել էր դիմումատուի հետ բոլոր շփումները: Հետագայում դիմումատուն երեխային վերցրել էր մանկապարտեզից եւ նրանք երկուսով գնացել էին ապրելու ընտանեկան բռնության զոհերի համար նախատեսված կացարանում: Ամուսնուց բողոք ստանալուց հետո, պետական մարմինները սպառնացել էին, որ երեխայի առեւանգման բողոքի հիման վրա վարույթ կհարուցվի: Չնայած դիմումատուն հաղորդել էր ընտանեկան բռնության մասին տեղեկությունը եւ պահանջել էր երեխայի խնամակալության մասին ժամանակավոր կարգադրության արձակում՝ դատարանն այդպիսի կարգադրություն չէր արձակել: Դիմումատուն ի վերջո համաձայնվել էր երեխայի խնամքը համատեղ իրականացնելուն, բայց նա այդ ժամանակամիջոցում ամուսնու կողմից կրկին բռնության էր ենթարկվել: Ի վերջո, երեխայի խնամակալությունը հանձնել են դիմումատուին, բայց հոր նկատմամբ ընտանեկան բռնության համար քրեական հետապնդում չի իրականացվել: ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ խախտվել են ՄԻԵԿ-ի 8-րդ հոդվածով նախատեսված՝ թե՛ դիմումատուի, թե՛ երեխայի իրավունքները (անձնական եւ ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքը): Դատարանը նշել է, որ պետության կողմից անհապաղ ժամանակավոր խնամակալության միջոցներ չձեռնարկելը բացասաբար

Է անդրադարձել երեխայի բարորության վրա, եւ որ նախկին ամուսնու կողմից կատարված ընտանեկան բռնությանն ի պատասխան բավարար միջոցներ չեն ձեռնարկվել:³⁴⁷

Օ Զննարկման առարկան. Նշենք, որ ՄԻԵԴ-ը *Բեւակվան եւ Ս.Ն ընդդեմ Բուլղարիայի* գործը լուծել էր նախքան Ստամբուլի կոնվենցիան ուժի մեջ մտնելը: Ինչպե՞ս է ստացվել, որ դատարանի կողմից ներկայացված հիմնավորումները տարբերվել են միեւնույն փաստերով մի գործի դեպքում, որը տեղի է ունեցել Ստամբուլի կոնվենցիան վավերացրած երկրում, եւ այնուամենայնիվ, կայացվել է միեւնույն վճիռը:

4.9.2. Կանայք որպես իրավախախտներ

Իգական սեռի իրավախախտները տարբերվում են արական սեռի իրավախախտներից ճիշտ այնպես, ինչպես հանցագործությունների զոհ հանդիսացող կանանց փորձառությունն է տարբերվում տղամարդկանց փորձառությունից՝ հանցագործության գենդերային կարեւորությունից կախված: «Կանանց կողմից քրեական իրավախախտում կատարելու հանգամանքները տարբերվում են տղամարդկանց կողմից կատարվող իրավախախտումների հանգամանքներից: Կին իրավախախտների զգալի մասը հայտնվում է բանտում հաճախ իրենց ամուսինների կամ զուգընկերների, նրանց ընտանիքների եւ համայնքի կողմից իրենց նկատմամբ դրսեւորված խտրականության եւ զրկանքի բազմակի շերտերի ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցության հետեւանքով»:³⁴⁸ Կին իրավախախտներին որպես հատուկ խումբ դիտարկելիս օգտակար է նկատի առնել այն փաստը, որ գոյություն ունեն «կանանց հանցագործությունների» եւ կանանց կենսագործությունների ու սոցիալական դերերի առանձնահատկություններ:

Կանանց իրավախախտումները «սերտ կապ ունեն աղքատության հետ եւ հաճախ իրենց ընտանիքներին աջակցելու եւ երեխաների գոյությունն ապահովելու միջոցներ են»:³⁴⁹ Կանանց կողմից՝ բռնությամբ կատարվող հանցագործությունների մեջ մեղադրվելու, հանցագործություն կատարելիս զենք օգտագործելու հավանականությունը փոքր է, սովորաբար հանցագործության պլանավորման մեջ գլխավոր դերը իրենցը չի լինում, նաեւ փոքր է նրանց կողմից կրկնահանցագործության կատարման հավանականությունը, եւ նրանք համայնքի համար նույնքան վտանգավոր չեն, որքան արական սեռի իրավախախտները:³⁵⁰ Երբ նրանց ձերբակալում են արական սեռի այն հանցագործի հետ, որին իրենք օժանդակել են հանցագործության կատարման մեջ, կանայք սովորաբար ստորադաս դիրքում են հայտնվում եւ մյուս իրավախախտի կողմից բռնության են ենթարկվում: Ձերբակալության ժամանակ իգական սեռի իրավախախտների՝ մանկահասակ երեխաների հիմնական խնամակալները լինելու հավանականությունը շատ ավելի մեծ է:³⁵¹ Չնայած կանայք հիմնականում մանր հանցագործություններ, գողություն եւ խարդախություն են կատարում «իրենց տնտեսական կարգավիճակի պատճառով, հավանականությունը, որ նրանց կկալանավորեն, ավելի մեծ է, քանի որ նրանք ի վիճակի չեն մանր իրավախախտումների համար տուգանքներ վճարել եւ (կամ) վճարել երաշխավորությամբ ազատվելու դիմաց»:³⁵²

Կին իրավախախտների մի սովոր մասը հոգեկան, սեռական եւ (կամ) ֆիզիկական ոտնձգության զոհ է եղել մանկության տարիներին կամ հասուն տարիքում: Ինչպես երեւում է տարբեր երկրներում իրականացված ուսումնասիրություններից, հավանականությունը, որ իգական սեռի իրավախախտներն իրենց կյանքի ընթացքում ենթարկվել են գենդերային հիմքով բռնության, ավելի մեծ է, քան արական սեռի իրավախախտների կամ ընդհանուր բնակչության մաս կազմող կանանց շրջանում: Օրինակ, Անգլիայում եւ Ուելսում անցկացված ուսումնասիրության համաձայն՝ իգական սեռի բանտարկյալների 53%-ը հաղորդել է, որ անցյալում ունեցել է հոգեկան, ֆիզիկական կամ սեռական ոտնձգության որեւէ ձեւի փորձառություն:³⁵³ Այլ երկրներում իրականացված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ իրենց կյանքի ընթացքում, նախքան բանտարկությունը,

347 *Բեւակվան եւ Ս.Ն ընդդեմ Բուլղարիայի* [Bevacqua and S. v. Bulgaria], գանգատ թիվ 71127/01, 2008 թվականի հունիսի 12-ի վճիռ:
 348 Միջազգային բանտային բարեփոխումներ: 2012 թվական: *Ճեպագրույց. Արդարադատության մատչելիությունը: Թրեական արդարադատության համակարգերում կանանց նկատմամբ խտրականությունը*: Լոնդոն, էջ 1:
 349 Նույն տեղում:
 350 Էլայն դե Կոստանցո, Կին դատավորների ազգային ասոցիացիա: 2000 թվական: *Կին իրավախախտներին դատապարտելը*. Վերապատրաստման դասընթաց դատավորների համար: Վաշինգտոն ԴիՍի, էջ 1-4:
 351 Նույն տեղում:
 352 Միջազգային բանտային բարեփոխումներ: 2012 թվական: *Ճեպագրույց. Արդարադատության մատչելիությունը: Թրեական արդարադատության համակարգերում կանանց նկատմամբ խտրականությունը*: Լոնդոն, էջ 1:
 353 Զեթի Ռոբինզոն, Կանանց բանտային հիմնարկությունների վերանայում, (Պետական քրեակատարողական ծառայություն, 2013 թվական), էջ 26:

կանանց առնվազն 30.7%-ը (Ֆինլանդիա³⁵⁴) եւ 57%-ը (Գերմանիա³⁵⁵) սեռական ոտնձգության են ենթարկվել, իսկ 58%-ը (Հունգարիա³⁵⁶) ֆիզիկական ոտնձգության են ենթարկվել:

Գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն կանանց բռնության փորձառությունների եւ իրենց կողմից հանցագործությունների կատարման միջեւ առկա կապի մասին: Նկատվել է, որ նախկին կամ ներկա իգական սեռի զուգընկերների սպանություններից շատերը վիճակագրորեն կատարվել են այն տղամարդկանց կողմից, ովքեր սովորաբար մեղադրվել են ոչ դիտավորությամբ կատարված (նախօրոք չծրագրված) սպանության մեջ:³⁵⁷ Ի հակադրություն դրան, տղամարդ զուգընկերներին սպանած կանանց թիվը փոքր է, իսկ նրանց մեծամասնությունը, իրականում, ընտանեկան բռնության զոհ է: Այդպիսի կանայք սովորաբար մեղադրվում են դիտավորությամբ կատարված սպանության մեջ, քանի որ նրանք «պարզապես չեն համարձակվում ուղղակիորեն՝ առանց գեղքի դիմակայել իրենց նկատմամբ ոտնձգություն կատարողին»:³⁵⁸ Արդյունքում, իրենց զուգընկերներին սպանած՝ սակավաթիվ կանանց ազատագրկման ժամկետն ավելի երկար է, քան այն տղամարդկանցը, որոնք կատարում են ընտանեկան բռնության ծայրահեղ եւ մահվան ելքով ձեւերը:

Այն կանանց ֆենոմենը, որոնք երկարատեւ կամ կրկնվող ընտանեկան բռնության են ենթարկվել եւ դրան պատասխանել են իրենց զուգընկերոջ վրա հարձակվելով կամ նրան սպանելով, հազվադեպ է բռնություն վերապրածների շրջանում, սակայն հաճախ է հանդիպում ազատագրկված կանանց շրջանում: Այն փաստը, որ ընտանեկան բռնության այդ պատմությունը կարող է կնոջ կողմից հանցագործության կատարման պատճառ դառնալ, ստացել է «ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմ» եզրույթը: «Ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմի» մասին տեղեկատվությունը սովորաբար ներկայացվում է արարքը սադրանքի ներքո, ինքնապաշտպանության նպատակով կամ ճնշման ներքո կատարված լինելու վերաբերյալ փաստարկները հիմնավորելու նպատակով: Սինդրոմը փաստարկները հիմնավորելու միջոց չէ, սակայն տեղեկատվություն է, որը ներկայացվում է դատարան «որպեսզի օգնի որոշում կայացնողներին ավելի լավ հասկանալ կանանց՝ մահվան ելքով բռնությանը դիմելուն նախորդող հանգամանքները. այն կարող է վերացնել ցանկացած թյուրըմբռնում, որի պատճառով որոշում կայացնողները կարող են անտեղի կասկածի ենթարկել կնոջ ցուցմունքները իր ունեցած հարաբերությունների մասին եւ կարող է որոշակի պատկերացում ստեղծել այն մասին, թե ինչ էր կատարվում կնոջ մտքում, երբ նա որոշեց դիմել մահաբեր ուժի օգնությանը»:³⁵⁹ Կարող է նպատակահարմար լինել դիտարկել «ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմի» ապացույցը հետեւյալ համատեքստերում.

- որպես մեղմացնող գործոն՝ դատապարտման ժամանակ
- գործոն, որը պետք է հաշվի առնել դատախազական հայեցողություն իրականացնելիս
- կնոջ մտադրությունները գնահատելու համար՝ «խնամակալությանն առնչվող վեճերի, քաղաքացիական հայցերի դեպքում եւ այն դեպքում, երբ ծեծի ենթարկված կինը մեղադրվում է քրեական գործով հանցակից լինելու մեջ»:³⁶⁰

Քանի որ առկա է որոշակի տարակարծություն «ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմի» ապացույցն օգտագործելու հարցի շուրջ, ընդհանուր առմամբ խորհուրդ է տրվում, որ դատավորներն այդ եզրույթը դատարանում չօգտագործեն, եթե դա չի պահանջվել պաշտպանության կողմից: Սովորաբար փորձագետներն ապացույց են ներկայացնում բացատրելու այն կանանց իրավիճակը, նրանց հոգեբանական վիճակը, որոնք ենթարկվել են կրկնվող բռնարարների (օրինակ՝ «ոտնձգությունից խուսափելու համար անկախ գործողություններ ձեռնարկելու հարցում նրանց անկարողությունը, այդ թվում՝ մեղադրանք ներկայացնելուց կամ աջակցության առաջարկներն ընդունելուց հրաժարվելը»³⁶¹), ինչպես նաեւ ներկայացնում են այն միջոցները, որոնք օգտագործվել են նրանց կողմից ինքնապաշտպանության համար: Հարկավոր է, որ թե՛ դատավորները եւ թե՛ դատախազները հասկանան, թե ինչպես կարող են պարբերական

354 Աննիա Ջոկինեն եւ Նատայա Օլլուս, WS2-WS4-ի (աշխատանքի ուղղություն) արդյունքների ներկայացում. Ֆինլանդիա եւ Սկանդինավիա (ՄԱԿ-ին առընթեր՝ Հանցավորության կանխարգելման եւ վերահսկման եվրոպական ինստիտուտ (Հանցավորության կանխարգելման եւ դրա դեմ պայքարի ՅԵԽԻՆԿյան ինստիտուտ), 2012 թվական):
355 Մարիոնա Բոսչ, Դանիելա Յեյմ, Մար Կամարաս, Լոելիա Իգարեդա, Ռեկա Շաֆրանի, Կատալինա Բալինո, Քեյ Վեգներանդ, Կլաուս-Պիտեր Դեյվիդ, Համեմատական գեկույց. Հունգարիա, Գերմանիա, Իսպանիա, (Աջակցություն բանտերում եւ թերապիա ընտանեկան բռնության զոհերի եւ հանցանք կատարած անձանց համար, 2007 թվական), էջ 23
356 Նույն տեղում էջ 22:
357 Եվրոպայի խորհրդի՝ գեներալիս հավասարության հարցերով հանձնաժողով: 2013 թվական: *Իրագործելիության ուսումնասիրություն: Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն*, 33-րդ պարբերություն:
358 Նույն տեղում:
359 Նոր Հարավային Ուելսի դատական հանձնաժողով: 2016 թվական: Օրենքի առջև հավասարության վերաբերյալ ընթացակարգային տեղեկատու: Բաժին 7. Կանայք, էջ 7308:
360 Նույն տեղում, էջ 7308:
361 Հանցավորությունը կանխելու եւ քրեական արդարադատության ոլորտում կանանց նկատմամբ բռնությունը վերացնելու վերաբերյալ թարմացված տիպային ռազմավարություններ եւ գործնական միջոցառումներ, ընդունվել է Գլխավոր ասամբլեայի 65/228 բանաձեւով (2010), 15(ժա) պարբերության 23-րդ տողատակի ծանոթագրություն՝ մեջբերված է «Կանանց համար գեներալիս հիմքով բռնության մասով արդարադատության մատչելիությունը» գործող մասնագետների թիվ 12 ուղեցույցից, Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, էջ 214:

ոտնձգություններն ազդել իզական սեռի իրավախախտի վրա, եւ որ նրանք հաշվի առնեն «ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմի» առանձնահատկությունները՝ գործի քննությունը, քրեական հետապնդումն իրականացնելիս եւ պատիժ նշանակելիս:³⁶²

Կանայք ընդհանուր առմամբ բանտարկյալների շրջանում փոքրամասնություն են կազմում՝ ներկայացնելով պետական բանտերի բնակիչների երկուսից ինը տոկոսը, եւ քանի որ նրանք փոքրամասնություն են կազմում, քրեական արդարադատության համակարգում իզական սեռի ներկայացուցիչների հատուկ կարիքները «որպես կանոն, մտում են անհայտ եւ չլուծված»:³⁶³ Փաստորեն, կանանց կարիքներն ու խոցելի կողմերը էականորեն տարբերվում են արական սեռի իրավախախտների կարիքներից ու խոցելի կողմերից՝ գենդերային յուրահատկությունների եւ կենսաբանական տարբերությունների (օրինակ՝ որպես մայրեր կամ խնամակալներ նրանց դերերի) եւ նրանց նկատմամբ խտրականության այնպիսի դրսեւորման պատճառով, ինչպիսին է անցյալում նրանց վիկտիմիզացիան:³⁶⁴

Ղատախագներն ու դատավորները պետք է իզական սեռի իրավախախտների հետ գործ ունենալիս հատուկ ուշադրություն դարձնեն հետեւյալ կետերին.

- ✓ կանանց անհամաչափորեն պատժող այնպիսի քրեական պատժամիջոցներից խուսափելը, ինչպիսիք են սեռական ծառայությունների ոլորտում կատարված իրավախախտումները
- ✓ մանր իրավախախտումների (երաշխավորությամբ ազատվելու համար վճարել ի վիճակի չլինելու) համար կանանց կալանավորելուց խուսափելը
- ✓ իզական սեռի իրավախախտներին մինչդատական կալանքի ենթարկելուց խուսափելը եւ առաջնահերթությունը ազատագրվման հետ կապ չունեցող պատժամիջոցներին տալը
- ✓ պատիժ նշանակելիս կանանց՝ որպես խնամակալի, դերի եւ հոգեկան առողջության վրա ազատագրվման ազդեցությունը դիտարկելը եւ այն կանանց նկատմամբ, ովքեր վտանգ չեն ներկայացնում, ազատությունից զրկելու հետ կապ չունեցող միջոցներ կիրառելը:

Պատշաճ գործելակերպը. Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ Կին բանտարկյալների հետ վարվեցողության եւ կին իրավախախտների նկատմամբ ազատագրվման հետ կապ չունեցող միջոցներ կիրառելու կանոններում՝ Մեկնաբանությամբ (հայտնի են որպես Բանգկոկի կանոններ) նշվում է. «[Ի]րավախախտ կանանց դատապարտման ժամանակ դատարանները պետք է իրավասու լինեն դիտարկելու այնպիսի մեղմացող գործոններ, ինչպիսիք են քրեական պատմության բացակայությունը եւ քրեական գործունեության հարաբերականորեն ոչ ծանր լինելը եւ բնույթը՝ կանանց խնամատարության հետ կապված պարտավորությունների եւ սովորական վարքագծի լույսի ներքո» (61-րդ կանոն): Այս կանոնը դատավորին հնարավորություն է տալիս պատիժ նշանակելիս հաշվի առնել քրեական իրավախախտման հանգամանքները եւ խրախուսում է դատական հայեցողության օգտագործումը:

4.9.3. Կանայք եւ բազմակի խտրականությունը

Ղատախագները եւ դատավորները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն այն ձեւերին, որոնցով նրանք փոխգործակցում են այն կանանց հետ, որոնք պատկանում են բազմակի խտրականության ենթարկված խմբին, քանի որ ոչ բոլոր կանանց փորձառություններն են նույնը: Օրինակ՝ այնպիսի գործոնները, ինչպիսիք են էթնիկ ծագումը, սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակը (ներառյալ միայնակ մոր կարգավիճակը), հեռավոր կամ գյուղական վայրից լինելը, սեռական կողմնորոշումը, հաշմանդամության կարգավիճակը, փախստականի, ապաստան հայցողի կամ ներքին տեղահանման ենթարկված անձի կարգավիճակը եւ տարիքը, բոլորը ազդում են կանանց փորձառությունների վրա եւ կարող են հանգեցնել կանանց՝ հատկապես անբարենպաստ իրավիճակում հայտնվելուն: Բազմակի խտրականություն հասկացությունը նկարագրված է 1.3 մոդուլում:

Փոքրամասնության կարգավիճակ ունեցող կանայք արդարադատության մատչելիությունից օգտվելիս հաճախ են հանդիպում լրացուցիչ խոչընդոտների, օրինակ՝ այնպիսի գործոնների պատճառով, ինչպիսիք են աջակցության ծառայություններից, իրավական աջակցությունից, իրավապահ մարմիններից եւ դատարաններից ֆիզիկական կամ աշխարհագրական

362 Տե՛ս Հանցավորությունը կանխելու եւ քրեական արդարադատության ոլորտում կանանց նկատմամբ բռնությունը վերացնելու վերաբերյալ թարմացված տիպային ռազմավարություններ եւ գործնական միջոցառումներ, ընդունվել է Գլխավոր ասամբլեայի 65/228 բանաձեւով (2010), 15(ժա) պարբերության 23-րդ տողատակի ծանոթագրություն՝ մեջբերված է «Կանանց համար գենդերային հիմքով բռնության մասով արդարադատության մատչելիությունը» գործող մասնագետների թիվ 12 ուղեցույցից, Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, էջ 214:

363 Միջազգային բանտային բարեփոխումներ: 2012 թվական: *Ճեպագրույց. Արդարադատության մատչելիությունը: Քրեական արդարադատության համակարգում կանանց նկատմամբ խտրականությունը:* Լոնդոն, էջ 2:

364 Տո Բեյթեր եւ Թերեզա Ռայթեր: 2014 թվական: Կանանց համար կալանքի տակ գտնվելու պայմանները, կարիքները, խոցելի կողմերը եւ պատշաճ գործելակերպերը: «Դիզինթի» խոշտանգումների դեմ դանիական ինստիտուտ, Կոպենհագեն, էջ 23:

առանձնացվածությունը, մշակութային եւ լեզվական խոչընդոտները, «վտանգի ենթարկվելու» վախերը եւ իրավական հետեւանքները (ներգադրողի կարգավիճակ ունեցող կանանց համար սա կարող է նշանակել արտաքսման վախը, նույնասեռական, երկսեռական եւ գենդերափոխ (ՆԵԳ) կանանց համար դա կարող է նշանակել նրանց սեռական կողմնորոշման «բացահայտման» վտանգը եւ հավանական խտրականությունն ու դատաստանները):

Գործող մասնագետները պետք է մի կողմից ընդունեն, որ կանայք միատարր խումբ չեն եւ պետք է հաշվի առնեն այլ կարգավիճակներ: Մյուս կողմից, դատախազներն ու դատավորները պետք է խուսափեն կանանց հատուկ եւ փոքրամասնություն կազմող խմբերի մասին կարծրատիպերի վրա հիմնվելուց կամ դրանք արմատավորելուց (օրինակ՝ «ընտանեկան բռնությունը ռոմա ազգության մշակույթի մաս է կազմում» կամ «ընտանեկան բռնություն տեղի չի ունենում միեւնույն սեռի զույգերի միջեւ»), հատկապես, եթե այդ «առասպելներն» արդարացնում են գենդերային հիմքով բռնությունը: Այս հավասարակշռությունը հատկապես կարեւոր է վնասակար երեւույթներ ներառող միջադեպերը դիտարկելիս: Թեեւ դատավորներին կոչ է արվում հասկանալ փոքրամասնություն կազմող կանանց հետ կապված առանձնահատուկ հանգամանքները, այդ թվում՝ մշակութային արմատները, նրանք չպետք է արդարացնեն մարդու իրավունքների խախտումները՝ մշակույթի հիման վրա:

4.9.4. Խորհուրդներ գենդերազգայուն փոխգործակցության համար

Դատախազներն ու դատավորները պետք է փորձեն հարցազրույցների, լսումների եւ դատավարության ընթացքում բռնության կին զոհերի եւ դատավարությունների իգական սեռի մասնակիցների նկատմամբ հարգալից եւ նրբանկատ վերաբերմունք դրսևորել: Այնուամենայնիվ, կանայք դատական վարույթներում հաճախ են ունենում գենդերային կանխակալության եւ անհավասարության փորձառություն: Այդպիսի կանխակալ կարծիքներն ընդունված կարծրատիպերի արդյունք են, որոնք սովորաբար գիտակցված չեն: Այնուամենայնիվ, իրավական դաշտում կարեւոր է, որ դատախազներն ու դատավորները թույլ չտան, որ որեւէ նախապաշարմունք ազդի իրենց որոշումների վրա: Հավասարապես կարեւոր է, որ նրանք իրենց խոսքով կամ վարքագծով ակամայից չամրապնդեն այդ կարծրատիպերը: Եթե դատական պաշտոնյաները չգիտեն ինչպես գենդերազգայուն ձեւով փոխգործակցել կանանց հետ դատական վարույթների ժամանակ, ապա «հարաբերականորեն հեշտ է անգիտակցաբար այնպիսի գործողություն կատարելը, որը կարող է կանանց համար ընդհանրապես կամ կոնկրետ կնոջ համար վիրավորական լինել կամ որը խտրական է (կամ ընկալվում է որպես այդպիսին) կամ գենդերային հատկանիշով կանխակալ»:³⁶⁵ Հետեւյալ կետերը կարեւոր են թե՛ դատախազների, եւ թե՛ դատավորների համար:

Գենդերային կանխակալությունը կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ կանանց փորձառությունները բավարար չափով չեն հասկացվում կամ դրանց բավարար ուշադրություն չի դարձվում: Օրինակ, շատ հաճախ «բավարար ուշադրություն չի դարձվում սեռական ոտնձգության եւ ընտանիքի ու ընտանեկան բռնության հետ կապված իգական սեռի փորձառության իրողություններին, եւ կանանց գնահատական է տրվում տղամարդու տեսանկյունից՝ հաշվի առնելով ոչ թե այն, թե ինչ կաներ «ողջամիտ կինը», այլ այն, թե ինչ կաներ «ողջամիտ տղամարդը» նման հանգամանքներում»:³⁶⁶ Գենդերազգայուն փոխգործակցությունը իրազեկություն է պահանջում այն մասին, թե երբ կարող է գենդերային կանխակալությունը տեղի ունենալ կամ ընկալվել որպես այդպիսին, որը կարող է ներառել հետեւյալ իրավիճակները, որոնց դեպքում գենդերային կանխակալություն կարող է տեղի ունենալ:³⁶⁷ Անհրաժեշտ է հիշել, որ «լեզու» ասելով հասկանում ենք ոչ միայն բանավոր խոսքը, այլեւ այն կարող է ներառել ցուցանակների, գրքույկների կամ այլ նյութերի վրա օգտագործվող տեքստերը: Այն նաեւ տարածվում է դատական աշխատակազմի եւ վարույթների ժամանակ կողմերի հետ փոխգործակցող անձնակազմի, օրինակ՝ քարտուղարների, դատական կատարողների եւ այլոց վրա: Ստորեւ ներկայացնում ենք կանխակալության հնարավոր ոլորտների օրինակներ, որոնք կապված են դատական վարույթի կողմերին ցուցաբերած վերաբերմունքի, ինչպես նաեւ դատավորների վարքագծի եւ դրա հիմնավորման հետ:

- Լեզվի անփույթ եւ (կամ) ոչ տեղին օգտագործումը (սա կարող է ներառել, օրինակ, իգական սեռի ներկայացուցիչներին «աղջիկներ» եւ արական սեռի ներկայացուցիչներին «տղաներ» կամ կանանց «սիրելիս», «թանկագինս», «օրիորդ» եւ այլ բառերով դիմելը: Դա նաեւ կարող է նշանակել բացառիկ եւ սեռին հատուկ այնպիսի լեզու օգտագործելը, ինչպիսին է «նախագահողը»)

³⁶⁵ Արեւմտյան Ավստրալիայի գլխավոր դատախազի դեպարտամենտ: 2009 թվական: Օրենքի առջեւ հավասարության վերաբերյալ դատավորի ձեռնարկ: Մաս 7.4 անայք: Առաջին հրատարակչություն: Պերթ: Բաժին 10.2.1:
³⁶⁶ Նույն տեղում: Բաժին 10.2.1:
³⁶⁷ Ամփոփ ներկայացվել է Օրենքի առջեւ հավասարության վերաբերյալ դատավորի ձեռնարկից:

- Կնոջը տվյալ իրավիճակում տղամարդու գործողությունների կամ զգացմունքների տեսանկյունից գնահատելը:
- Կնոջը գնահատելը այն տեսանկյունից, թե «նորմալ» կիևը ինչպես պետք է իրեն պահի:
- ԳԲ-ի, օրինակ՝ ընտանեկան բռնության («բռնության պարոյրի») կամ սեռական ոտնձգության եւ զոհի վրա դրա ազդեցության մասին ըմբռնման բացակայություն ցուցաբերելը:
- Տան աշխատանքները կատարելու եւ երեխայի խնամքի հետ կապված աշխատանքների արժեքը չգիտակցելը:
- Տղամարդկանց եւ կանանց միջեւ վիճակագրությամբ արձանագրված տարբերությունները հաշվի չառնելն այնպիսի հարցերում, ինչպիսիք են եկամտի մակարդակը, տան աշխատանքները եւ երեխայի խնամքը:

Դիտարկենք իզական սեռի վկաների, դատավարության մասնակիցների կամ ամբաստանյալների հետ խնդրահարույց փոխգործակցության օրինակներ եւ այն եղանակները, որոնց միջոցով դրանք կարելի է ուղղել:

Յնարավոր գենդերային կանխակալությունը կամ գենդերային կանխակալության վերաբերյալ ընկալումները	Գենդերազգայուն փոխգործակցություն
Պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելու հետ կապված լսումների ընթացքում դատավորը ընտանեկան բռնության զոհին դիմում է որպես «Տատյանա», իսկ հանցագործություն կատարողին՝ որպես «պրն Իվանով»:	Պետք է ապահովվի կանանց եւ տղամարդկանց դիմելաձեւերի հավասար մակարդակ (անվան փոխարեն տիկին (օրիորդ) եւ պարոն):
Սեռական բռնության զոհին հարցաքննելիս դատախազը խոսակցությունն սկսում է հետեւյալ կերպ. «Պատմե՞ք ինձ, թե ինչ է տեղի ունեցել հուլիսի 9-ին», իսկ հետո ընդհատում է վկային (զոհին)՝ ասելով. «Պարզապես ներկայացրե՞ք ենթադրյալ միջադեպի փաստերը»:	Դատախազը պետք է ձգտի ապահովել զոհի (վկայի) հարմարավետությունը, բացատրի վարույթի ընթացակարգերը, ըմբռնումով մոտեւա այն հարցին, որ բռնությամբ կատարված ոտնձգությունը նկարագրելու գործընթացը դժվար է, եւ խնդրի զոհին (վկային) իր բառերով պատմել կատարված իրադարձությունները: Նշենք, որ սեռական բռնության դեպքերում որոշ իրավական համակարգերում առաջարկվում է ճկուն մոտեցում թույլատրելով ասեկոսների վրա հիմնված ցուցմունքները, եթե դրանով չեն խախտվում մեղադրյալի իրավունքները: Կարելու է, որ հարցազրուցավարը, որը դատախազ կամ դատավոր է, թույլատրի զոհին խոսել՝ չարտահայտելով իր հիասթափությունը կամ անհամբերությունն այն դեպքում, երբ նրա ելույթում բացթողումներ կան կամ նա դժվարանում է խոսել: Ելույթն ընդմիջելը պետք է հասցվի նվազագույնի եւ օգտագործվի միայն անհրաժեշտության դեպքում (եթե վկան խախտում է դատարանի դատավարական կանոնները, կամ հստակեցում կատարելու անհրաժեշտություն կա):
Գույքի բաժանման շուրջ վեճերով ամուսնալուծության ձգձգվող վարույթի ժամանակ դատավորներից մեկն ասում է. «Դուք կանայք, բոլորդ նույնն եք: Երբեք ոչնչով չեք բավարարվում»:	Դատավորը չպետք է դժգոհություն արտահայտի, ակնարկի, որ բոլոր կանայք նույնն են կամ նույն կերպ են գործում, կամ հիմք տա կարծելու, որ դատավարության մասնակիցը բավարար հիմնավորում չունի:

Ընտանեկան բռնության գործով որպես վկա կանչվելու ժամանակ զոհը հակասում է ոստիկանությունում տրված իր հայտարարությանը եւ ասում, որ ինքն է վնասել իրեն: Դատախազը հարցնում է. «Դուք ոստիկանությամբ ստեղծել, թե հիմա եք ստում»:

Դատախազը պետք է գիտակցի, որ երբ զոհը (վկան) փոխում է իր տված ցուցմունքները, դա սովորաբար տեղի է ունենում այնպիսի գործոնների պատճառով, ինչպիսիք են հանցագործության կատարողի կողմից նրան ուղղված սպառնալիքները, կատարողի հետ հաշտվելը կամ իր կախյալ կարգավիճակը: Դատախազը պետք է ընդմիջում պահանջի եւ զոհի հետ նրբանկատ ձեւով խոսի նրա մտահոգությունների մասին: Դատախազը նաեւ պետք է պատրաստ լինի ներկայացնելու հիմնավորված ապացույց եւ բացատրելու, թե ինչու է զոհը նման վարքագիծ դրսեւորում:

4.10. Փորձագետների եւ դատարանի բարեկամի (amici curiae) դերը

Ինչպես նշվում է 4.3 մոդուլում, փորձագետի ցուցմունքները եւ փորձագիտական եզրակացությունը կարող են ապացույցի կարեւոր տեսակ լինել թե՛ խտրականության հետ կապված քաղաքացիական վարույթներով, եւ թե՛ կանանց նկատմամբ բռնությանն առնչվող քրեական գործերով: Մասնագիտական գիտելիքով փորձագետները կարող են օժանդակել դատարանին՝ երեխայի լավագույն շահը որոշելիս կամ հասկանալ բռնաբարության տրավմայի սիւնդրոմին, հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարման սիւնդրոմին, ոտնձգության զոհերի կողմից վերապրած բռնության պարույրին կամ օրինակ՝ իգական սեռի իրավախախտներին վերաբերող՝ ծեծի ենթարկված կնոջ սիւնդրոմին առնչվող բարդ երեւոյթը: Փորձագետի եզրակացությունը կարող է արդյունավետ լինել նաեւ ընդունված գենդերային կարծրատիպերը, ինչպես օրինակ՝ բռնաբարության «տիպիկ» զոհի վարքագծի մասին «առասպելը» կոտրելու հարցում:

Դատախազը (կամ փաստաբանը) կարող է որոշել, որ վկա հանդիսացող փորձագետի եզրակացությունը կօժանդակի դատարանին հասկանալու իրավունքի որոշակի կետը: Փորձագետ նշանակելու գործընթացը, այնուամենայնիվ, վերապահված է դատավորին, որը որոշում է, թե արդյոք անձն ունի անհրաժեշտ որակավորումներ եւ ձեռնհասություն՝ տվյալ խնդրի առնչությամբ: Դատավորները նաեւ պետք է ուշադրություն դարձնեն եզրակացության շրջանակներին եւ անպայման սահմանափակեն փորձագետին՝ միայն իր ձեռնհասությանը համապատասխանող ոլորտներով: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել այն բանի ապահովմանը, որ փորձագետ վկան կանխակալ կարծիք չհայտնի կամ չամրացնի գենդերային կարծրատիպերը, այլ որ նրա եզրակացություններն արտացոլեն կանանց շահերը կամ մտահոգությունները: Որոշ իրավական համակարգերում փորձագետի նշանակումը կարող է որոշվել դատավորի կողմից:

Դատարանի բարեկամի (*amicus curiae*) կողմից ներկայացված տեղեկատվությունը տարբերվում է փորձագետի եզրակացությունից: Դատարանի բարեկամի ամփոփագրերը հիմնականում օգտագործվում են իրավունքի կետերը պարզաբանելու կամ որեւէ կոնկրետ թեմայի վերաբերյալ իրավական պրակտիկան բացատրելու համար (թեեւ նրանք կարող են նաեւ ներկայացնել փաստերի հետ կապված կամ գիտական տեղեկատվություն): Դատարանի բարեկամի ամփոփագրերի կարեւոր առանձնահատկություններից է դրանց օգտագործումը «որոշումից բխող հնարավոր հետեւանքները կամ դատավարության կողմ չհանդիսացող մարդկանց կամ խմբերի համար չնախատեսված հետեւանքները ցույց տալու միջոցով դատարանին դատական գործերի ավելի լայն հետեւանքների մասին տեղեկացնելու նպատակով»:³⁶⁸

Ինչպես փորձագետի եզրակացության դեպքում, դատարանի բարեկամի ամփոփագրերը ներկայացվում են վարույթի կողմ չհանդիսացող անհատների կամ կազմակերպությունների կողմից, որոնք սակայն, գործին վերաբերող դիտողություններ են առաջարկում: Դատարանի բարեկամի ամփոփագրերի նպատակը դատարանին աջակցելն է: Ինչպես նշվել է ՄԻԵԴ-ի մասին, ինչը նաեւ կիրառելի է այլ միջազգային եւ նաեւ ներպետական դատարանների համար, «[ն]ույնիսկ այնպիսի մասնագիտացված դատարանը, ինչպիսին է Ստրասբուրգի դատարանը, չի կարող

³⁶⁸ Լաուրա Վան դեն Էնդ: 2013 թվական: Եմպիրիկ հայացք մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից իրականացվող՝ մարդու իրավունքների հարցերով 34-ների՝ դատարանի բարեկամի վարույթին: Նիդեռլանդների՝ Մարդու իրավունքների պարբերական: Հատոր 31/1, էջ 274:

տեղյակ լինել այն բոլոր օրենքներին եւ կյուրերին, որոնք կարող են ազդել գործի ելքի վրա»³⁶⁹ Դատարանի բարեկամի կողմից ամփոփագրերը չպետք է այնուամենայնիվ դիտողություններ պարունակեն գործի էական հանգամանքների վերաբերյալ: ՄԻԵԴ-ը դատարանի բարեկամի ամփոփագրեր ներկայացնելը թույլատրելու հայեցողական լիազորություն ունի, ինչպես նաեւ որոշում է ամփոփագրի շրջանակները՝ հիմնվելով այն հարցերի վրա, որ դիմումատուն նշում է դատարան ներկայացրած իր հայտարարության մեջ:

Դատարանի բարեկամի ամփոփագրերը հատկապես օգտակար են որեւէ գործելակերպի կամ քաղաքականության անուղղակի խտրականության ձեւ լինելը ցույց տալու նպատակով տեղեկատվություն կամ վիճակագրություն ներկայացնելու կամ կանանց վերաբերող հարցերի մասին միջազգային իրավունքը ամփոփելու համար (ներպետական դատարաններում):

4.11. Տվյալների հավաքում եւ տարածում

Արդարադատության համակարգի գենդերային զգայունության ավելացմանն ուղղված ցանկացած նախաձեռնություն պետք է հիմնված լինի հստակ ապացույցների վրա: Այդ պատճառով, անհրաժեշտ է «զարգացնել գիտելիքների բազան՝ արդարադատության պահանջարկից, այն է՝ արդարադատության նպատակային շահառուների եւ արդարադատության ծառայությունների վերջնական սպառողների կարիքներից ու նրանց հանդիպած մարտահրավերներից ելնելով»³⁷⁰ Գիտելիքների այս բազան հիմնվում է արդարադատության մատչելիությունից օգտվելիս կանանց եւ տղամարդկանց հանդիպած մարտահրավերների մասին տվյալների հավաքման եւ վերլուծության, ինչպես նաեւ արդարադատության ֆորմալ համակարգի հետ առնչվելիս կանանց ու տղամարդկանց ունեցած՝ «դատական իշխանության իրավասության հիմնական հարցերը (կամ այն հարցերը, որոնք կարելի է լուծել իրավական միջոցներով)»³⁷¹ հայտնաբերելու վրա:

Արդարադատության ծառայությունների սպառողների կարիքներն ու մարտահրավերները հայտնաբերելու համար պետք է օգտագործվեն գնահատման հատուկ գործիքներ, որոնք «արտահայտում են արդարադատության պահանջարկի բարդ բնույթը եւ արտացոլում արդարադատության համակարգի հետ առնչվելիս կանանց եւ տղամարդկանց փորձառությունների տարբերությունները եւ այն տարբեր խոչընդոտները, որոնց նրանք հանդիպում են»³⁷² Գնահատման գործընթացը սովորաբար ներառում է այն ցուցանիշների մշակումը, որոնք հիմնվում են տվյալների աղբյուրների համակցության վրա, այդ թվում՝ վարչական տվյալների, սակայն նաեւ այնպիսի աղբյուրների, որոնք իրավական համակարգից դուրս են (բնակարանային եւ փորձագիտական հարցումներ): Այնուամենայնիվ, նույնիսկ արդարադատության հաստատությունների կողմից հավաքված վարչական տվյալները գործի կյուրերի (դատարանի արխիվի) ուսումնասիրության հետ միասին կարող են բացահայտել իրավական համակարգում գործերը վարելու մասին զգալի չափով կարեւոր տեղեկատվություն:

Թեւեւ արդարադատության բոլոր ազգային համակարգերը տվյալներ են տրամադրում իրենց վիճակագրական գրասենյակների միջոցով (որոնք հաճախ հրապարակվում են ազգային վիճակագրական գործակալությունների կողմից), դրանցից ոչ բոլորն են տրամադրում համապարփակ, ըստ սեռերի տարանջատված տվյալներ: Եվ դրանցից առավել քչերն են մատչելի աղբյուրների տեսքով ցույց տալիս եւ վերլուծում տվյալները՝ արդարադատության մատչելիությունից օգտվելիս կանանց հանդիպած խոչընդոտների պատկեր ստեղծելու համար: Արդարադատության մատչելիությունը գնահատելու համար գենդերազգային ցուցանիշների մշակումը ընդգրկուն թեմա է, որը հատուկ ուսումնասիրության կարիք ունի: Ստորեւ բերվում են մի քանի առաջարկվող ցուցանիշներ, որոնք կարող են որդեգրվել արդարադատության բնագավառի հաստատությունների կողմից՝ իրենց վարչական ռեգիստրները վարելիս: Հետեւյալ ընտրանքային ցուցանիշները հիմնվում են վարչական տվյալների վրա:³⁷³

- Ըստ սեռերի (հայցվորների, պատասխանողների, իրավախախտների եւ զոհերի մասով) եւ ըստ գործերի տեսակների տարանջատված գործերի քանակը:

369 Փոլ Յարվի: 2015 թվական: Երրորդ կողմի միջամտությունները ՄԻԵԴ-ում. Մոտավոր ուղեցույց: Ստրասբուրգի դիտորդներ: 2015 թվականի փետրվարի 24: Հասանելի է՝ <https://strasbourgobservers.com/2015/02/24/third-party-interventions-before-the-ecthr-a-rough-guide/> կայքում:

370 Թերեզա Մարչիորի: 2016 թվական: Արդարադատության մատչելիությունը, այդ թվում՝ կանանց հանդիպած հատուկ մարտահրավերները գնահատելու կառուցակարգ: ՄԱԿ կանայք/Եվրոպայի խորհուրդ, էջ 77:

371 Նույն տեղում:

372 Նույն տեղում՝ էջ 79:

373 Այդ ընտրանքային ցուցանիշների մի մասն ամփոփվել է ներկայացվել է Թերեզա Մարչիորիի գրքից: 2016 թվական: Արդարադատության մատչելիությունը, այդ թվում՝ կանանց հանդիպած հատուկ մարտահրավերները գնահատելու կառուցակարգ: Սույն հրատարակությունը ներառում է կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը գնահատելու առաջարկվող ցուցանիշների առավել հազեցած քննարկում:

- Վեճերի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմներով ներկայացված բողոքների տեսակներն ու քանակը՝ տարանջատված ըստ սեռերի:
- Դատական վարույթի՝ դատական ներկայացուցչություն ունեցող կողմերի թիվը՝ տարանջատված ըստ սեռերի:
- Դատարան ներկայացված այն գործերի քանակը, որոնց համար իրավաբանական օգնություն է տրամադրվել՝ տարանջատված ըստ սեռերի:
- Բռնության (սեռական բռնության, ընտանեկան բռնության) գործերի տարեկան նվազման գործակիցը՝ ըստ դատավարական փուլի եւ նվազման պատճառի՝ տարանջատված ըստ գոհի անչափահաս լինելու կամ չլինելու հանգամանքի:

Պատշաճ գործելակերպը. Եվրոպայի խորհրդի՝ Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի հարցերով փորձագիտական խումբը (ԳԲԿԻՈ) Ստամբուլի կոնվենցիայի կողմ պետությունների համար հարցաշար է մշակել, որը նախատեսված է համաձայնագրի պահանջները կատարելու վերաբերյալ գեկուցելիս օգտագործելու համար: Հարցաշարն ընդգրկում է Կոնվենցիայի կիրառման ամբողջ շրջանակը, սակայն դրանում նաեւ նշվում են տվյալների հավաքագրում իրականացնող հնարավոր մարմինները (իրավապահ մարմինները, քրեական եւ քաղաքացիական արդարադատության ծառայությունները, այդ թվում՝ ոստիկանությունը, դատախազությունները, դատարանները եւ քրեակատարողական ու պրոբացիոն ծառայությունը) եւ տվյալները տարանջատելու օգտակար եղանակները (ըստ սեռի, տարիքի, բռնության տեսակի, ինչպես նաեւ ըստ հանցագործություն կատարողի՝ գոհի հետ ունեցած հարաբերության, աշխարհագրական դիրքի եւ ցանկացած այլ՝ վերաբերելի համարվող գործոնի, օրինակ՝ հաշմանդամություն):³⁷⁴

Դատավարության մասնակիցների տեսակով եւ սեռով պայմանավորված՝ գործերի մասին տվյալներ հավաքագրելը գործին հետեւելու որոշիչ մաս է կազմում, որը կարող է օգնել պարզաբանելու, թե արդարադատության շղթայի որ օղակում են տեղի ունենում կորուստներ: Այնուամենայնիվ, արդյունավետ լինելու համար պետք է մշակել ընդհանուր սահմանումներ բոլոր համապատասխան իրավապահ եւ արդարադատության մարմինների համար (օրինակ՝ թե ինչ է «ընտանեկան բռնությանը վերաբերող գործը» կամ «սեքսուալ բնույթի ահաբեկմանը վերաբերող գործը»), հատկապես այն դեպքում, երբ օրենսդրությունը մարդու իրավունքների միջազգային ստանդարտներին չի համապատասխանում: Ի լրումն դրա, պետք է ստեղծվեն գործերի կառավարման համակարգեր, որպեսզի գործերը հնարավոր լինի հետագծել իրավական համակարգում եւ դրանք չկորեն, օրինակ՝ քրեական գործով վարույթի վերսկսման ժամանակ:

Ի լրումն արդարադատության ծառայությունները սպառողների մասին ցուցանիշների, արդարադատության հաստատությունների կողմից գործերի տվյալների մանրամասն արձանագրումը նույնպես կարող է լույս սփռել արդարադատության մատչելիությունից օգտվելու «պահանջարկի» վրա: Օրինակ՝ բնակչության որոշակի խմբի թվի դատավորների (հաշտարար դատավորների) քանակի մասին տվյալները՝ տարանջատված ըստ դատական ատյանի (օրինակ՝ առաջին ատյանի, երկրորդ ատյանի, գերագույն դատարան) եւ սեռի, մատչելիության մասին պատկերացում են տալիս: Նմանապես, արդարադատության համակարգի աշխատակիցների, օրինակ՝ դատարանի անձնակազմի, դատախազության եւ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների շրջանում կանանց եւ տղամարդկանց քանակի մասին տվյալները՝ տարանջատված ըստ սեռի եւ պաշտոնի, նույնպես կարող են լույս սփռել կանանց եւ տղամարդկանց հատուկ կարիքները բավարարելու՝ արդարադատության համակարգի կարողության վրա:

Արդարադատության ծառայությունների սպառողներին եւ դատական գործերի տեսակներին առնչվող տվյալների փոխանակումն արդարադատության մարմինների միջեւ կարելու է կանանց նկատմամբ բռնության գործերում ապահովելու համար, որ կորուստ տեղի չունենա կամ զոհերը (վերապրածները) չենթարկվեն երկրորդային վիկտիմիզացիայի:³⁷⁵ Ի լրումն ոստիկանության, դատախազների եւ դատարանների միջեւ տվյալների փոխանակման եւ գործերի համատեղ կառավարման, այլ դերակատարների նույնպես, ինչպիսիք են հսկիչ ոստիկանները եւ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները, սոցիալական աշխատողները, կանանց աջակցման կազմակերպությունները, ճգնաժամային կենտրոններն ու ապաստանները եւ բռնություն կատարած անձանց հետ աշխատող կազմակերպությունները, պետք է հասանելի լինի իրավական համակարգում գործի ընթացքի մասին տեղեկատվությունը:

³⁷⁴ ԳԲԿԻՈ: 2016 թվական: Հարցաշար օրենսդրական եւ այլ միջոցառումների մասին, որով իրականացվում են «Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության կանխարգելման եւ դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի (Ստամբուլի կոնվենցիա) դրույթները, հասանելի է՝ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio> կայքում:

³⁷⁵ Եվրոպայի խորհուրդը ուղեցույց է պատրաստել այն մասին, թե ինչպես կարող են պետությունները կատարել Ստամբուլի կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի, դրա հանձնարարականների եւ ստուգացուցակի պահանջները. Սիվիլա Վելքի: 2016 թվական: *Կանանց նկատմամբ բռնության եւ ընտանեկան բռնության մասին տվյալների հավաքման եւ ուսումնասիրության ապահովումը*. Ստամբուլի կոնվենցիայի 11-րդ հոդված:

Դատարաններն ու դատախազները նաեւ կարող են դիտարկել հատուկ գործերի մասին տեղեկատվությունը հանրությանը հասանելի դարձնել՝ արդարադատության համակարգում վստահությունը խթանելու և ուղերձներ հղելու համար այն մասին, որ կանանց իրավունքների խախտումները լուրջ հետեւանքներ են ունենում: Այդպիսի հրապարակայնությունը, դրան նրբանկատ մոտեցում ցուցաբերելու դեպքում, կարող է կոտրել լայնորեն տարածված այն ընկալումները, որ ընտանեկան բռնությունը անձնական և «ընտանեկան» խնդիր է, և օգնել վերջ դնելու հանցագործություն կատարողի անպատժելիությանը: Իհարկե նախագգուշական միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն, օրինակ, դատական նիստերի արձանագրություններից բոլոր անունները կամ նույնականացուցիչները հեռացնելու, գաղտնիությունը պահպանելու նպատակով՝ զոհի անվան փոխարեն անվան սկզբնատառերը կամ տառեր օգտագործելու, և հրապարակվող տեղեկատվության բովանդակությունը վերահսկելու միջոցով:

4.12. Դատարանն ավելի լայն համատեքստում

Սույն բաժնում ուսումնասիրվում են այն եղանակները, որոնցով արդարադատության ֆորմալ համակարգի մեխանիզմները փոխգործակցում են մարդու իրավունքների խախտումներին վերաբերող բողոքները, ինչպես նաեւ հանրային իրազեկման համար դիտողությունները վերանայող այլ կառույցների հետ:

4.12.1. Համագործակցությունը մարդու իրավունքների ազգային հաստատությունների հետ

ԿՆԽԿԿ կոմիտեն կարեւորում է մարդու իրավունքների ազգային հաստատությունների (ՄԻԱՀ-ներ) և մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակների դերը որպես միջոցներ՝ «կանանց համար արդարադատության մատչելիությունից օգտվելու ավելի մեծ հնարավորություններ» ստեղծելու համար:³⁷⁶ Շատ երկրներում այս քվազի-դատական մարմիններն իրենց ուսումնասիրությունների արդյունքների հիման վրա մարդու իրավունքների խախտումների, այդ թվում՝ սեռական (գենդերային) խտրականության վերաբերյալ բողոքներ ընդունելու, քննություն անցկացնելու և առաջարկություններ, խորհրդատվական եզրակացություններ տալու կամ պատժամիջոցներ նշանակելու լիազորություններ ունեն: Այն կանանց համար, որոնք ձգտում են արդարության հասնել իրավունքների խախտումների հարցում, հավասարության հարցերով մարմինները, մարդու իրավունքների պաշտպանի հաստատությունները կամ մարդու իրավունքների հանձնաժողովները հաճախ ավելի հասանելի են, քան դատարանները: Ընթացակարգային տարբերությունները, բողոքները ներկայացնելու պարզեցված պահանջները, այն փաստը, որ այդ ՄԻԱՀ-ներից շատերը խորհրդատվություն են տրամադրում բողոքները ներկայացնելու վերաբերյալ, ինչպես նաեւ ոչ մրցակցային մոտեցումը, հավասարության հարցերով մարմինների առանձնահատկություններից են, որոնք կարող են շատ ավելի հասանելի լինել, քան դատարանում անցկացվող դատավարությունները:

Մարդու իրավունքների ազգային հաստատությունները և մյուս ոչ դատական մարմինները³⁷⁷ տարբեր ձևերով են առնչվում արդարադատության ֆորմալ համակարգի հետ, ուստի և կարեւոր է, որ դատախազներն ու դատավորները ոչ միայն քաջատեղյակ լինեն այդ մարմինների ընթացակարգերին և որոշումներին, այլև համագործակցային աշխատանքային հարաբերություններ հաստատեն նրանց հետ: Առանցքային ելակետերը ներառում են հետևյալը.

- **Իրավական պաշտպանության միջոցների մասով լիազորությունները:** Իրավական պաշտպանության միջոցներ առաջարկելու կամ տրամադրելու մասով ՄԻԱՀ-ների լիազորությունները տարբերվում են ըստ հաստատությունների: Որոշ ՄԻԱՀ-ներ իրավասու են ընդունելու անհատական բողոքներ, բայց չունեն կարգադրություններ տալու կամ այդ կարգադրությունների կատարումն ապահովելու համար վարչական կամ դատական մարմիններ ներկայանալու լիազորություն կամ դատավարական կարգավիճակ:³⁷⁸ Այնուամենայնիվ, նույնիսկ երբ նրանք չունեն կատարումն ապահովելու

376 ԿՆԽԿԿ կոմիտե: 2015 թվական: Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, 59-րդ պարբերություն:
 377 Արդարադատության մատչելիության առնչվող՝ եվրոպական իրավունքի ձեռնարկը: 2016 թվական: Եվրոպական Միության՝ հիմնարար իրավունքների գործակալություն և Եվրոպայի խորհուրդ: Այն ներառում է ոչ դատական մարմինների մասին 2.4.1 բաժինը:
 378 ԵԱԿԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԺԶՄԻԳ): 2012 թվական: Մարդու իրավունքների ներպետական հաստատությունների համար ձեռնարկ՝ կանանց իրավունքների և գենդերային հավասարության մասին: Վարչավա, էջ 34:

իրավասություններ, որոշ հաստատություններ կարող են ազդեցություն ունենալ դատարանների կամ վարչական մարմինների վրա՝ դիտանցելով սեռական կամ գենդերային հիմքով խտրականության գործերով վարույթները կամ կարող են հետաքննել այդ վարույթներում ավելորդ ձգձգումներին վերաբերող բողոքները: «Որոշ ՄԻԱՅ-ներ նույնիսկ իրավունք ունեն օրենսդրության սահմանադրականության վերաբերյալ գանգատներ ներկայացնելու իրավասու դատարաններ»³⁷⁹

☑ **Պատշաճ գործելակերպը.** Ֆինլանդիայում զբաղվածության ոլորտում խտրականության գործերը, այդ թվում՝ սեռի եւ գենդերային հիմքով խտրականության գործերը, կարող են ուղարկվել տարածաշրջանային մասնագիտական անվտանգության եւ առողջապահության մարմիններ: Եթե նախաքննությամբ պարզվում է, որ աշխատավայրում խտրականություն է տեղի ունեցել (ինչն արգելվում է քրեական օրենսգրքով), գործը հանձնվում է պետական մեղադրողի քննությանը, որը պետք է որոշի, թե արդյոք պետք է մեղադրանք առաջադրել, թե այն պետք է հանձնել ոստիկանություն՝ հետագա քննության համար:³⁸⁰ Խտրականությունը կանխարգելելու եւ վերացնելու եւ հավասարությունն ապահովելու հարցերով Մոլդովայի խորհուրդն օժտված է խտրականություն ենթադրող ցանկացած բողոք հետաքննելու եւ ի պաշտոնե գործեր քննելու լիազորությամբ: Խորհրդի որոշումները կարող են վիճարկվել վարչական դատարանում:

- **Վերապատրաստում եւ կարողությունների զարգացում:** ՄԻԱՅ-ները պարտավորվում են ձեռնարկել կրթական միջոցառումներ, որոնք ներառում են իրավական եւ արդարադատության համակարգերում առանցքային դերակատարների կողմից՝ (փաստաբաններ, դատախազներ, դատավորներ, իրավապահ մարմիններ, խորհրդարանականներ եւ պետական պաշտոնյաներ) կանանց տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային իրավունքների եւ կանանց նկատմամբ բռնությանն ու գենդերային հավասարությանն արձագանքելու վերաբերյալ վերապատրաստումը ոլորացնելը:³⁸¹ Հատկապես արդյունավետ կարող է լինել դատավորների վերապատրաստում իրականացնող հաստատությունների եւ ՄԻԱՅ-ների համագործակցությունը՝ կանանց իրավունքների եւ (կամ) արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման ծրագրերի մշակման ու իրականացման հարցում:
- **Վերլուծություն եւ հետազոտություն:** Իրենց քննչական գործառնությունների միջոցով ՄԻԱՅ-ները կարող են նպաստել կանանց իրավունքների խախտման հատուկ դեպքերին վերաբերող իրավական հիմնավորման եւ ապացուցողական բազայի ստեղծմանն ու սեռի (գենդերային հիմքով) *de jure* եւ *de facto* խտրականության վերաբերյալ դատական պրակտիկայի ձեւավորմանը: Փարիզի սկզբունքների համաձայն (ՄԱԿ-ի՝ Ազգային կառույցների կարգավիճակին առնչվող սկզբունքներ)՝ ՄԻԱՅ-ները պարտավորվում են կառավարություն ներկայացնել մարդու իրավունքներին առնչվող ցանկացած հարցի վերաբերյալ կարծիքներ, հանձնարարականներ, առաջարկություններ եւ զեկույցներ: Ի լրումն տարեկան զեկույցների՝ ՄԻԱՅ-ները հաճախ թեմատիկ զեկույցներ են պատրաստում կանանց իրավունքներին կամ գենդերային հավասարությանն առնչվող թեմաների մասին: Այդպիսի զեկույցները կարող են օգտակար լինել բարելավելու կանանց վրա ազդող համալիր եւ արդիական իրավական խնդիրները (օրինակ՝ աշխատանքային օրենսդրությունը, սեռական եւ վերարտադրողական իրավունքները, բնակարանային ու կենսաթոշակի իրավունքները եւ այլն) հասկանալու կարողությունը:

☑ **Պատշաճ գործելակերպը.** Խորվաթիայի՝ գենդերային հավասարության հարցերով մարդու իրավունքների պաշտպանն ուսումնասիրել է, թե ինչպես են դատարանները 2010 եւ 2012 թվականներին քննել խտրականությանն առնչվող գործերը (այդ թվում՝ սեքսուալ բնույթի ահաբեկմանն առնչվող գործերը):³⁸² Այդպիսի վերլուծություն անցկացնելու միջոցով ՄԻԱՅ-ները կարող են «փոփոխության կոչ անել, բարելավել դատական վերապատրաստումը եւ հավաստի տվյալներ մշակել այն մասին, թե ինչպես են դատարաններում վերաբերվում դատավարության մասնակիցներին»³⁸³ Վրաստանի հանրային պաշտպանին (մարդու իրավունքների պաշտպանին) առընթեր գործում է Գենդերային հավասարության հարցերով վարչություն (հիմնվել է 2013 թվականին), որը վերահսկում է գենդերային հավասարության մասով միջազգային եւ ներպետական իրավունքի իրականացումը, քննում բողոքներ եւ եզրակացություններ ու առաջարկություններ ներկայացնում: Վարչությունը տարեկան զեկույց է հրապարակում կանանց իրավունքների եւ գենդերային հավասարության մասին, ինչպես նաեւ մի քանի կարեւոր հատուկ զեկույցներ է պատրաստել աշխատավայրում կանանց նկատմամբ խտրականության (2014), կանանց նկատմամբ բռնության (2015), կանանց քրեակատարողական հիմնարկների դիտանցման (2015),

379 Նույն տեղում:
380 Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ): 2012 թվական, էջ 32:
381 Տե՛ս Ամմանի հռչակագիրը եւ գործողությունների ծրագիրը: 2012 թվական, 9-րդ, 18-րդ պարբերություններ:
382 2010 թվականի ուսումնասիրության մասին տեղեկատվությունը եւ այդ ուսումնասիրության մասին զեկույցը հասանելի են խորվաթերենով՝ <http://www.prs.hr/index.php/analize-i-istravanja/analiza-sudske-prakse/181-istravanje-sudske-prakse-u-podrucju-antidiskriminacijske-zastite-2010> կայքում:
383 Մարդու իրավունքների ներպետական կառույցների համար ձեռնարկ՝ կանանց իրավունքների եւ գենդերային հավասարության մասին. էջ 44:

վաղ ամուսնությունների (2016) և խտրականությունը կանխարգելելու և դրա դեմ պայքարի ու իրավահավասարության վիճակի մասին (2016):³⁸⁴ Չեկոյցների մեծ մասն առաջարկություններ են պարունակում իրավապահ մարմինների և դատական իշխանության մարմինների համար, և դրանցից շատերը ներառում են ներպետական օրենսդրական գաղափարների վերահսկման մասին տվյալներ և ՄԻԵԴ-ի՝ Վրաստանի վերաբերյալ կայացված որոշումները:

4.12.2. Հաղորդակցությունը և հանրային իրազեկումը

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունից օգտվելու խոչընդոտ կարող է լինել իրավական համակարգում հասանելի իրավական պաշտպանության միջոցների մասին նրանց գիտելիքի բացակայությունը կամ նրանց անվստահությունն ինքնին համակարգի նկատմամբ: Արդարադատության համակարգերի հասանելիությունը բարելավելու և հանրային վստահությունն ավելացնելու նպատակով առանցքային կառույցները պետք է անցկացնեն «թիրախային խմբերի համար բացատրական-տեղեկատվական աշխատանքներ և տարբեր ձեռնարկներով տեղեկատվություն տարածեն արդարադատության հասանելի մեխանիզմների, ընթացակարգերի և իրավական պաշտպանության միջոցների մասին»:³⁸⁵ Իրազեկումն ու բացատրական-տեղեկատվական աշխատանքները պետք է լինեն բոլոր կանանց համար մատչելի և համապատասխան, այդ թվում՝ այն կանանց, որոնք ենթարկվել են խտրականության բազմակի ձևերի: Կատարյալ տարբերակ կլինի այն, որ իրավական համակարգի համապատասխան մարմինները սերտորեն համագործակցեին կանանց հարցերով հարցերի և այլ կազմակերպությունների հետ, ինչպես օրինակ, ՄԻԱՀ-ներն են՝ իրազեկմանն ուղղված արշավներ կազմակերպելու և տպագրված նյութեր մշակելու համար:

Հաղորդակցությունը կարող է իրականացվել մի շարք ձևերով՝ նպատակից կախված: Օրինակ՝ իրավական որոշ համակարգերում դատարանները և դատախազները թողարկում են կանանց օրինական իրավունքների և կոնկրետ իրավական վարույթներում ձեռնարկվող հիմնական քայլերի մասին տեղեկատվություն պարունակող գրքույկներ կամ դրանք բաժանում են կանանց: Իրավական այլ համակարգերում հիմնական իրավական տեղեկատվությունը կարող է տրվել խորհրդակցությունների միջոցով:

☑ **Պատշաճ գործելակերպը.** Միացյալ Թագավորության՝ Քրեական հարցերով Թագավորական դատախազությունում ընտանեկան բռնությանն առնչվող գործերով զոհերի (վկաների) համար մշակվել է թռուցիկ, որում նկարագրվում է, թե նրանք ինչ կարող են ակնկալել դատախազի հետ հանդիպումից՝ առանձնահատուկ նշելով պաշտպանության այն միջոցները, որոնք կարող են առաջարկվել այն դեպքում, երբ զոհը ցուցմունք է տալիս, ինչպես նաև հանդիպման մասնակիցները և հանդիպման նպատակը: Կոնտակտային տեղեկատվություն է տրամադրվում աջակցություն տրամադրող այլ աղբյուրների մասին նույնպես:³⁸⁶ Լեհաստանում դատախազական համակարգի ներկայացուցիչները (պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները, փորձնակ դատավորները և դատավորները) «Բռնության զոհերին անվճար օգնության շաբաթ. Բաց դատարաններ» ամենամյա միջոցառման ընթացքում բռնության զոհերի (վերապրածների) իրավունքների մասին անվճար տեղեկատվություն և իրավական խորհրդատվություն են տրամադրում կանանց: Արշավը հասցեագրում է տարատեսակ հանցագործություններ, սակայն ներառում է կանանց նկատմամբ անհամաչափորեն դրսևորվող այնպիսի հանցագործություններ, ինչպիսիք են բռնաբարությունը, սպառնական վարքագիծը, ընտանեկան բռնությունը և «ֆիզիկական, սեռական, տնտեսական և հոգեբանական բռնությունը (նվաստացում, ստորացում, ընտանիքից և ընկերներից մեկուսացում)»:³⁸⁷

Գործերի վերաբերյալ ինամքով ընտրված տեղեկատվության հրապարակումը կարող է օգնել բարելավելու հանրության իրազեկությունը դատարանի գործառնությունների մասին, ինչպես նաև կարելու ասպեկտ է անպատժելիությունը նվազեցնելու համար: Կանանց նկատմամբ բռնության գործերում, մասնավորապես՝ դատախազությունը և դատարանները, կարող են ազդեցիկ ուղերձեր հղել այն մասին, թե որքանով լրջորեն է պետությունը ստանձնում պատշաճ զգուշավորության պատասխանատվությունը, և որ բռնի գործողությունները կպատժվեն՝ անկախ այն հանգամանքից, թե դրանք կատարվել են մասնավոր, թե հանրային ոլորտում:

Արդարադատության ծառայությունների իգական սեռի սպառողների տեսանկյունից արդարադատության համակարգի գործունեության ցանկացած հնարավոր խաթարման ներքին

384 Հատուկ զեկույցները կարելի է գտնել վրացերենով և անգլերենով՝ <http://www.ombudsman.ge/en/reports/specialuri-angarishebi> կայքից:

385 ԿԼԽՎԿ կոմիտե: 2015 թվական: Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, 17(գ) պարբերություն:

386 Թռուցիկի տեքստը հասանելի է՝ <http://www.cps.gov.uk/publications/prosecution/witnesseng.html> կայքում:

387 Մարդու իրավունքների միջազգային նախաձեռնություն, ՄԻՄՆ միավորում, Համալիր ստուգման ծրագիր: 2014 թվական: Պատշաճ զգուշավորություն և պետական պատասխանատվություն կանանց նկատմամբ բռնությունը վերացնելու նկատմամբ: Տարածաշրջանային զեկույց: Եվրոպա, էջ 26:

վերանայում անցկացնելը հանրության կարիքներին համակարգի արձագանքի բարելավման մեկ այլ միջոց է:

4.13. Կանանց աջակցելն արդարադատության ոլորտում

Ծրագրին մասնակցող Արեւելյան գործընկերության երկրներում իրավական ոլորտի մասնագիտություններում կանանց ներկայացվածության մակարդակն ընդհանուր առմամբ բարձր է, սակայն այնուամենայնիվ անհամաչափություն է նկատվում, ինչը պայմանավորված է իրենց մասնագիտությամբ եւ պաշտոնի ստորակարգությամբ: Երկրները նույնպես միատարր չեն դատավորների կամ դատախազների շրջանում իգական սեռի ներկայացուցչության առումով: Համադրենք հետեւյալ տվյալները³⁸⁸:

Իգական սեռի մասնագիտացված դատավորների տեղաբաշխումն ըստ ատյանների (ընդհանուրի %-ը, 2014 թվական)

Երկիրը	Իգական սեռի մասնագիտացված դատավորներ	Առաջին ատյանի դատարանի իգական սեռի մասնագիտացված դատավորներ	Երկրորդ ատյանի իգական սեռի մասնագիտացված դատավորներ	Քերագույն դատարանի իգական սեռի մասնագիտացված դատավորներ
Հայաստան	23%	22%	31%	18%
Ադրբեջան	11%	տ/չ	տ/չ	տ/չ
Վրաստան	49%	50%	51%	21%
Մոլդովայի Հանրապետություն	45%	43%	52%	47%
Ուկրաինա	տ/չ	տ/չ	տ/չ	տ/չ

Նշենք, որ տ/չ-ն նշանակում է, որ տվյալներ չկան:

Դատարանի իգական սեռի նախագահների տեղաբաշխումն ըստ ատյանների (ընդհանուրի %-ը, 2014 թվական)

Երկիրը	Դատարանի իգական սեռի նախագահների ընդհանուր թիվը	Առաջին ատյանի դատարանի իգական սեռի նախագահներ	Երկրորդ ատյանի դատարանի իգական սեռի նախագահներ	Քերագույն դատարանի իգական սեռի նախագահներ
Հայաստան	0%	0%	0%	0%
Ադրբեջան	4%	3%	17%	0%
Վրաստան	4%	5%	0%	0%
Մոլդովայի Հանրապետություն	22%	25%	0%	0%
Ուկրաինա	տ/չ	տ/չ	տ/չ	տ/չ

Նշենք, որ տ/չ-ն նշանակում է, որ տվյալներ չկան:

³⁸⁸ Բոլոր տվյալները 2014 թվականի տվյալներ են: Արդարադատության արդյունավետության եվրոպական հանձնաժողով (ԱԵԵՀ): 2016 թվական: Եվրոպայի դատական համակարգեր: Արդարադատության արդյունավետությունն ու որակը: ԱԵԵՀ-ի թիվ 23 ՈԻՍՈԻՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ, 101-րդ, 103-րդ, 136-րդ, 104-րդ էջեր:

Իգական սեռի դատախազների տեղաբաշխումն ըստ ատյանների (ընդհանուրի %-ը, 2014 թվական)

Երկիրը	Իգական սեռի դատախազներ	Առաջին ատյանի դատարանի իգական սեռի դատախազներ	Երկրորդ ատյանի դատարանի իգական սեռի դատախազներ	Բարձրագույն ատյանի դատախազներ
Հայաստան	10%	34%	34%	34%
Ադրբեջան	4%	տ/չ	տ/չ	տ/չ
Վրաստան	26%	34%	34%	34%
Մոլդովայի Հանրապետություն	30%	30%	24%	30%
Ուկրաինա	31%	34%	28%	27%

Նշենք, որ տ/չ-ն նշանակում է, որ տվյալներ չկան. 34%-ն նշանակում է, որ հարցը կիրառելի չէ:

Դատախազության իգական սեռի ղեկավարների տեղաբաշխումն ըստ ատյանի (ընդհանուրի %-ը, 2014 թվական)

Երկիրը	Դատախազության իգական սեռի ղեկավարներ	Առաջին ատյանի իգական սեռի ղեկավարներ	Երկրորդ ատյանի իգական սեռի ղեկավարներ	Բարձրագույն ատյանի իգական սեռի ղեկավարներ
Հայաստան	0%	34%	34%	34%
Ադրբեջան	տ/չ	տ/չ	տ/չ	տ/չ
Վրաստան	4%	34%	34%	34%
Մոլդովայի Հանրապետություն	5%	5%	0%	0%
Ուկրաինա	4%	4%	0%	0%

Նշենք, որ տ/չ-ն նշանակում է, որ տվյալներ չկան. 34%-ն նշանակում է, որ հարցը կիրառելի չէ:

Տվյալները ցույց են տալիս, որ կանանց ներկայացվածության մակարդակը որպես դատավորներ ավելի բարձր է, քան որպես դատախազներ: Այնուամենայնիվ, «նվազման» հստակ միտում է նկատվում, որը նման է Եվրոպայի խորհրդի այլ երկրներում նկատվող միտմանը, որտեղ իգական սեռի դատավորների համամասնությունն արական սեռի դատավորների նկատմամբ նվազում է աստիճանակարգով վեր բարձրաստիճանի գույքերից: Կանանց՝ որպես դատավոր ներկայացվածությունը գերազույն դատարանի մակարդակում եւ որպես դատարանի նախագահներ՝ ամենացածրն է: Դատախազների շրջանում կանանց ներկայացվածությունը շարունակում է դատավորների շրջանում նկատված միտումը, որտեղ ղեկավար դիրքերում իգական սեռի դատախազներն ավելի քիչ են, քան ընդհանուր անձնակազմում:

Դատական համակարգում կանանց եւ տղամարդկանց թվի մասին տվյալները միայն սահմանափակ պատկերացում են ստեղծում զբաղվածության՝ գենդերային հիմքով մոդելների մասին: Փաստորեն, «կանայք, որպես կանոն, գերներկայացված են ավանդաբար իգական սեռին վերապահվող այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են քաղաքացիական եւ ընտանեկան իրավունքը, մինչդեռ տղամարդիկ գերներկայացված են այն ոլորտներում, որոնք ընկալվել են որպես ավելի արական սեռին վերաբերող, օրինակ՝ հարկային կամ առևտրային իրավունքը: Հետեւաբար, արական սեռի գերակշռությամբ այդ բնագավառները կարող են պակաս ընկալունակ լինել կանանց կարիքների նկատմամբ»³⁸⁹ Իրավապահ մարմիններում արական սեռի ներկայացուցիչների գերիշխանությունը սահմանվել է որպես մի գործոն, որը հաճախ տարհամոզում է կանանց՝ գենդերային հիմքով բռնության մասին զեկուցելու կամ

³⁸⁹ Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով: 2013 թվական: *Իրազործելիության ուսումնասիրություն: Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն*, էջ 20:

հետաքննող մարմինների հետ համագործակցելու մեջ, եւ այդ պատճառով մի շարք երկրներում ստեղծվել են ոստիկանական բաժիններ, որտեղ ներառված են ոստիկանության իգական սեռի աշխատակիցներ՝ այդ հանցագործություններին առնչվող գործերով զբաղվելու համար:

Արդարադատության ոլորտում կանանց աջակցելն ունի մի քանի կողմեր: Այն կարող է վերաբերել կանանց համար իրավաբանական մասնագիտությունների մատչելիությանը: Դատական իշխանության շրջանում գենդերային հավասարակշռությունը խթանելը որպես ամբողջությունն դիտարկվող դատական ոլորտի ամրապնդման կենտրոնական տարրն է, եւ պետությունները պետք է ձգտեն ապահովել գենդերային հավասարակշռությունը «յուրաքանչյուր մակարդակում, այդ թվում՝ ամենաբարձրաստիճան մակարդակում»՝ արտացոլելով կանանց ներկայացվածությունը հասարակության մեջ՝ ամբողջությամբ վերցված:³⁹⁰ Այսպես, քայլեր պետք է ձեռնարկվեն ապահովելու դատական իշխանության համապատասխան պաշտոններում կանանց՝ տղամարդկանց հետ հավասար հիմունքներով աշխատանքի ընդունելը, ինչպես նաեւ վերացնելու աշխատանքում կանանց առաջընթացի խոչընդոտները, ինչն ինքնին խտրական է: Օրինակ, Մոլդովայի Հանրապետությունում իրավաբանի մասնագիտության մեջ որոշակի ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնելու համար որակավորված լինելու համար փաստաբանը պետք է իրավունքի ոլորտում հինգ տարվա անընդմեջ աշխատանքային փորձ ունենա: Իգական սեռի այն փաստաբանները, որոնք ծննդաբերության արձակուրդ են վերցնում (կամ որպես այդպիսին ընտանեկան պատճառներով արձակուրդի այլ ձևեր) կարող է չկարողանան բավարարել այս պահանջը, եթե արձակուրդի ժամանակահատվածը դիտվում է որպես իրենց կարիերայի ընդհատում: Փաստացի, մի քանի փաստաբաններ Մոլդովայի՝ հավասարության հարցերով հանձնաժողով բողոք ներկայացրեցին անվճար բժշկական ապահովագրությունից օգտվելու համար (հղիության կամ երեխայի առաջին երեք տարիների ընթացքում) փաստաբաններից իրենց արտոնագրի գործողության կասեցում պահանջելու գործելակերպի վերաբերյալ:³⁹¹ Չնայած այդ դրույթը գենդերային առումով չեզոք է՝ այն խտրական ազդեցություն է ունենում կանանց վրա՝ ելնելով նրանից, որ երեխայի խնամքի համար աշխատանքում դադար վերցնելու հավանականությունը կանանց համար շատ ավելի մեծ է, քան տղամարդկանց համար: Ըստ Էուլթյան, կանայք պետք է հինգ տարուց ավելի աշխատանքային փորձ ունենան, եւ, արդյունքում, նրանք որոշումներ կայացնող դերերում թերներկայացված են:³⁹²

Երկրորդ, կանանց արդարադատության ոլորտում աջակցելը չի սահմանափակվում դատական նիստերի դահլիճում գենդերային իրավահավասարության սահմաններով եւ նաեւ պահանջում է պատրաստվածություն գենդերային հարցերում: Դատավորները եւ դրանց անձնակազմերը պետք է սույն ձեռնարկում արձարծված թեմաների շուրջ գենդերային զգայունության մասով վերապատրաստում ստանան:

Եվ վերջապես, կանանց աջակցելը կարող է ենթադրել նաեւ կանանց ընդհանուր շահերն առաջ մղելու նպատակով մասնագիտացված խմբեր ստեղծելը: Շատ դեպքեր են արձանագրվել, երբ իրավաբանի մասնագիտությունն ունեցող կանայք ընկերակցություններ են ձեւավորել ոչ միայն համատեղ աշխատելու, մեկը մյուսին աջակցելու եւ որպես կին իրենց մասնագիտության մեջ հանդիպած դժվարությունները քննարկելու նպատակով, այլեւ կանանց իրավունքները եւ ավելի լայն իմաստով արդարադատության մատչելիությունը խթանելու հարցում որպես ղեկավար հանդես գալու նպատակով: Օրինակ՝ կին դատավորների եւ կին փաստաբանների ընկերակցությունները բարեփոխումներ իրականացնելու նպատակով օրենսդիր մարմինների անդամների վրա ազդելու փորձեր են կատարել, ինչը կբարելավի իրավական համակարգի արձագանքը կանանց նկատմամբ բռնությանը: Այնպիսի կազմակերպություններ, ինչպիսիք են Կին դատավորների միջազգային ասոցիացիայի (ԿԴԱ) ազգային մասնաճյուղերը, նույնպես քարոզչական գործունեություն են ծավալում, վերապատրաստում եւ կրթական ծրագրեր են իրականացնում՝ իրավական ոլորտի գործող մասնագետների (այդ թվում՝ այլ դատավորների) կարողություններն ընդլայնելու, ուղղորդող նյութեր մշակելու եւ վերլուծություն անցկացնելու համար:

390 Եվրոպայի խորհրդի՝ Դատական համակարգի անկախության եւ անկողմնակալության ամրապնդման ուղղված գործողությունների ծրագիր: 2016 թվական: CM(2016)36: Գործողություն 1.2.

391 Եվրոպայի խորհուրդ: 2016 թվական: Արեւելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները, դրանց վերացմանն ուղղված իրավական պաշտպանության միջոցները եւ պատշաճ գործելակերպը:

392 Նույն տեղում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բազմակողմ հասկացություն է, որը պահանջում է մի մոտեցում, որով փորձ կկատարվի հաղթահարել արդարադատության առջև ծառայած խոչընդոտները՝ իրավական և կառուցակարգային, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական և մշակութային մակարդակներով: Արդարադատության համակարգի դերակատարները պետք է տեղյակ լինեն արդարադատության մատչելիության փոխկապակցված տարրերի և յուրաքանչյուր փուլում իրենց մասնագիտական դերերի վրա դրանց ունեցած նշանակությանը: Չնայած կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու ակնհայտ բարդությանը, դատախազներից և դատավորներից պահանջվող միջամտությունները կարելի է կրճատել՝ հասցնելով իրենց առօրյա աշխատանքի նկատմամբ գենդերազգայուն մոտեցում ցուցաբերելու պարզ բանաձեւին: Մոտեցում, որով միանշանակ ճանաչվում են կանանց և տղամարդկանց փորձառությունների, այդ թվում՝ իրավունքների խախտումների, ինչպես նաև արդարադատության համակարգի հետ շփման փորձառությունների տարբերությունները, իրավական պաշտպանության դիմելու և իրավական պաշտպանության միջոցների մասով կանանց և տղամարդկանց կարիքների տարբերություններն ու գենդերային կարծրատիպերի տարածվածությունը, նույնիսկ եթե դրանք մարդկանց կողմից գիտակցված չեն:

Եվրոպայի խորհուրդը, Եվրոպական միությունը և ՄԱԿ-ի փորձագետները (ինչպիսիք են ԿՆԽԿԿ կոմիտեն և Կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և հետեւանքների հարցերով հատուկ զեկուցողը) ընդունում են, որ իրավական համակարգերը շարունակում են կանանց համար խոչընդոտներ ստեղծել, ինչը, իր հերթին, խանգարում է գենդերային հավասարության առաջընթացին: Փաստորեն, կարելի է պնդել, որ գենդերային անհավասարության խնդիրը բարդանում է կամ, գուցե, ավելի է արմատավորվում, երբ կանայք մարդու իրավունքների խախտումների փորձառություն են ունենում (գենդերային անհավասարության նախնական փորձառություն) և այդ նույն բռնությունների համար արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցների մերժում են ստանում (գենդերային անհավասարության և խտրականության երկրորդ փորձառություն):

Գենդերային անհավասարության պահպանվող միտումները հասցեագրելու և արդարադատության մատչելիությունն ապահովելու երկակի անհրաժեշտությունն էլ ավելի է կարեւորվում նոր հազարամյակի առաջին տասնամյակի ավարտին: Կայուն զարգացման նպատակները (ԿՉՆ-եր)՝ որպես Հազարամյակի զարգացման նպատակների շարունակություն, մինչև 2030 թվականը գործողությունների համընդհանուր ծրագիր է: ԿՉՆ-երը ներառում են երկրներից խտրականությունը հասցեագրող իրավական համակարգերի ստեղծում պահանջելու միջոցով գենդերային հավասարության և կանանց հնարավորությունների մեծացման հասնելու նպատակակետեր (Նպատակ 5): ԿՉՆ-երով նաև պահանջվում են բոլորի համար արդարադատության մատչելիության ապահովում և բոլոր մակարդակներում արդյունավետ, հաշվետվողական և ներառական կառույցների ստեղծում (Նպատակ 16): Այս երկու նպատակների փոխկապակցման արդյունքում ստեղծվում է թիրախային և համագործակցային ջանքերի հարթակ, որն ապահովում է կանանց, ինչպես նաև տղամարդկանց կողմից արդարադատությանն առնչվող միջոցառումներից օգտվելու հավասար իրավունքը՝ դրանց մասով պահանջ ներկայացնելու դեպքում:

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված 1. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ դասընթացներ անցկացնելու գործնական նկատառումները³⁹³

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստումը դատական և դատախազական համակարգերի աշխատակիցների համար որակյալ դասընթացների պլանավորման ընդհանուր նկատառումներից բացի նախատեսում է մի շարք ֆայլեր, հաշվի առնելով հարցի որոշակի առանձնահատկությունները: Այս բաժնում ներկայացվում է դատավորների և (կամ) դատախազների վերապատրաստման դասընթացի պլանավորման ընդհանուր հարցերի վերաբերյալ կարճ ակնարկ և ուղեցույց, նաև այն կենտրոնանում է այն հարցերի վրա, որոնք կարող են առաջանալ կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ դասընթացների պատրաստման ընթացքում: Բաժինը բաժանված է չորս ենթաբաժինների. ա. Ծրագրի մշակում, բ. Իրականացում, գ. Գնահատում, և դ. Մշտադիտարկում: Հավելվածում ներկայացված է նաև դասընթացի առաջարկվող օրակարգը և ստուգաթերթը:

a. Ծրագրի մշակում

Ցանկացած վերապատրաստում դիտարկվում է որպես ազգային վերապատրաստող կազմակերպությունների կողմից հաստատված ուսումնական ծրագրերի մի մասը, որը նախատեսված է դատավորների կամ դատախազների կարիքների համար: Դա ապահովում է վերապատրաստման պաշտոնական բնույթը և, հետևաբար, ճանաչումը ազգային մակարդակում: Նման մոտեցումը բարձրացնում է դատավորների և դատախազների վերապատրաստմանը մասնակցելու նկատմամբ հետաքրքրությունը և ակտիվ ներգրավումը, ինչպես նաև այն հավանականությունը, որ վերապատրաստվողները կկիրառեն նոր ձեռք բերված գիտելիքները և հմտությունները իրենց ամենօրյա պրակտիկայում: Նման դասընթացների անցկացումը ազգային վերապատրաստող կազմակերպության միջոցով կնպաստի նաև վերապատրաստման արդյունքների հավաստիությանը: Ինստիտուցիոնալ համատեքստը կապահովի, որպեսզի վերապատրաստման արդյունքում ձեռք բերված փորձը և վերապատրաստմանն նյութերը, ինչպես կուտակված ինստիտուցիոնալ փորձառությունը հաշվի առնվի և կիրառվի հետագա դասընթացներում:

Նախ պետք է որոշում կայացվի, թե ինչ տեսակի վերապատրաստում է իրականացվելու.

- Արդյո՞ք վերապատրաստումը պետք է անցկացվի դատավորների և/կամ դատախազների շարունակական վերապատրաստման կամ նախնական վերապատրաստման ձևաչափով:
- Արդյո՞ք կանանց համար արդարադատության մատչելիության գծով վերապատրաստումն իրականացվելու է առանձին դասընթացի տեսքով, թե այն ներառվելու է ընդհանուր վերապատրաստման մեջ: Այլ կերպ ասած, արդյո՞ք ուսուցման բովանդակությունը վերաբերելու է սոսկ կանանց համար

³⁹³ Ներկայացվող մոտեցումներ կոնկրետ վերաբերում են կանանց համար արդարադատության մատչելիության որպես գենդերային հավասարության թեմայի գծով վերապատրաստմանը: Մարդու իրավունքների գծով վերապատրաստման ընդհանուր ուղեցույցի առնչությամբ այս բաժինը հիմնվում է Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի ուսումնական ձեռնարկի վրա՝ Եվրոպայի խորհուրդ. 2007 թ. Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի ուսումնական ձեռնարկ:

արդարադատության մատչելիությանը, թե այդ թեման դասավանդվելու է ավելի լայն վերապատրաստման, օրինակ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի շրջանակներում արդարադատության մատչելիության երաշխիքների ներքո:

- Արդյո՞ք կա դատավորների և դատախազների հատուկ խումբ, որոնք դիտարկվելու են որպես վերապատրաստման մասնակիցներ: Նրանցից ովքե՞ր են ի վիճակի առավել լավ կիրառել ստացված նոր գիտելիքները և հմտությունները ամենօրյա աշխատանքում:

i. Դասընթացավարների և փորձագետների ընտրությունը

Այս ուսումնական ձեռնարկի հիման վրա կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման դասընթացները լավագույնս կիրակականացվեն այնպիսի խմբի կողմից, որտեղ կներառվեն տեղական դասընթացավար (ներ) և միջազգային դասընթացավար (ոչ պարտադիր), ապահովելով խմբում իրավաբան դասընթացավարների, ինչպես նաև գենդերային հարցերով փորձագետների ընդգրկումը:

Եթե վերապատրաստումը կազմակերպվում է ազգային վերապատրաստման կառույցների կողմից, խորհուրդ է տրվում հնարավորինս հենվել այդ կառույցների հետ աշխատող ազգային փորձագետների վրա և ընտրել դասընթացավարների, որոնք ունեն նույն մասնագիտությունը, ինչ որ վերապատվողները: Եթե վերապատրաստումը դատավորների համար է, ցանկալի է, որպեսզի դասընթացավարները նույնպես դատավորներ լինեն: Եթե դասընթացավարը վերապատրաստվողների կողմից դիտվում է որպես մասնագիտական գործընկեր, ապա վերջինս լսարանում կարող է ունենալ շատ ավելի բարձր հեղինակություն և առավել արդյունավետ իրականացնել դասընթացը: Այդուհանդերձ, նույնիսկ միջազգային դասընթացավարներ հրավիրելու դեպքում, վերջիններս պետք է անցկացնեն վերապատրաստման միայն առանձին բաժինները՝ համագործակցելով տեղական դասընթացավարների հետ: Վերապատրաստվողների լեզվին չտիրապետող միջազգային դասընթացավարներ ընտրելու դեպքում պետք է ուշադրություն դարձնել, որպեսզի օրակարգը մշակված լինի այնպես, որ բավականաչափ ժամանակ նախատեսի թարգմանության համար: Դասարանները պետք է ունենան նաև թարգմանչական սարքավորումների տեղադրման հնարավորությունը: Սրանք կարևոր գործոններ են, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել վերապատրաստումը կազմակերպելիս:

Հաշվի առնելով թեմայի առանձնահատկությունը, կարևոր է ապահովել գենդերային հարցերում աշխատանքային փորձ ունեցող դասընթացավարների ներգրավումը: Ուստի որոշ դեպքերում դասընթացավարները կարող են ընտրվել ոչ պետական դատավորական կամ դատախազական վերապատրաստող կազմակերպություններից: Դրանք կարող են լինել կանանց հետ անմիջականորեն աշխատող իրավաբաններ կամ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Կարող են նաև հրավիրվել այդ ոլորտում համապատասխան մասնագիտական փորձ ունեցող արդարադատության նախարարության, ներքին գործերի նախարարության և դատախազության ներկայացուցիչներ կամ մասնագետներ, որոնք մասնակցում են համապատասխան օրենսդրության մշակմանը: Հասարակական կազմակերպությունները ներկայացնող կանանց նարցերով զբաղվող իրավաբաններից բացի, դասընթացի համապատասխան մասի անցկացման համար կարելի է հրավիրել հոգեբանի, հատկապես, եթե վերապատրաստման ծրագրում ներառված է կանանց նկատմամբ բռնության թեման:

Դատավորների վերապատրաստման դասընթացներում հաճախ օգտագործվում է այն մոտեցումը, որ հրավիրվում են դատական որոշումների ազդակիր խմբերից անձանց՝ այս դեպքում բռնության ենթարկված կանանց կամ նրանց, ովքեր տուժել են աշխատանքի հետ կապված խտրականությունից: Դատական որոշումների անմիջական ազդակիր հանդիսացող կանանց խնդիրների ներկայացման մեկ այլ նպատակահարմար միջոց է կանանց կազմակերպություն այցելության կազմակերպումը, որը զբաղվում է գենդերային բռնության ենթարկված կանանց հարցերով կամ կանանց առաջարկում է ավելի լայն իրավական օգնություն: Նման այցեր հնարավոր է կազմակերպել, եթե վերապատրաստումը տևում է մեկ օրից ավել:

ii. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման գծով կարիքների գնահատումը

Վերապատրաստվողների խմբի և նրանց առկա կարիքների իմացությունը կարևոր է վերապատրաստման ծրագրի լավ պլանավորման համար, թեև դա այնքան էլ հեշտ իրականացվող խնդիր չէ հատկապես ժամանակի սղության դեպքում: Այնուամենայնիվ, պետք է օգտագործվեն բոլոր հնարավորությունները, և վերապատրաստող կազմակերպությունները, ինչպես նաև դասընթացավարները պետք է հաշվի առնեն առկա վերապատրաստման կարիքների բացահայտման և վերլուծության կարևորությունը:

Վերապատրաստման գծով կարիքների գնահատումը կարելի է իրականացնել մի քանի ճանապարհներով:

Վերապատրաստող կազմակերպությունների մակարդակով դատարանների և դատախազության ներկայացուցիչների հետ կանոնավոր հանդիպումները թույլ կտան այդ կազմակերպություններին տեղեկացված լինել առկա կարիքների մասին, մասնավորապես դատավորների և դատախազների գիտելիքների գնահատման և անհատական հարցազրույցների միջոցով, ինչպես նաև քննվող գործերի արդյունքների մասին տեղեկատվության և որակի չափանիշների հիման վրա:

Վերապատրաստող կազմակերպությունները կարող են օգտագործել նախորդ վերապատրաստման գնահատումների արդյունքները՝ հետագա վերապատրաստման կարիքները բացահայտելու համար: Ի լրումն այս ընթացիկ մեխանիզմների, վերապատրաստող կազմակերպությունները կարող են իրականացնել կամ հանձնարարել հատուկ կարիքների գնահատումներ: Հատուկ կարիքների բացահայտման նպատակով դատավորների և դատախազների հետ կարող են իրականացվել հարցումներ և/կամ ֆոկուս խմբային քննարկումներ: Նման ավելի լայնածավալ կարիքների գնահատումները հնարավոր չէ իրականացնել միայն մեկ վերապատրաստման միջոցառման սահմաններում, հետևաբար, կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման միջոցառումների պլանավորումը պետք է հիմնվի դատական կամ դատախազական վերապատրաստող կազմակերպությունների մակարդակով առկա կարիքների գնահատման վրա: Եթե տվյալ ոլորտում առկա կարիքների մասին կոնկրետ տեղեկատվություն չի կարող ձեռք բերվել, ապա դասընթացավարը կարող է հաղորդակցվել համապատասխան վերապատրաստող կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ և մինչ վերապատրաստման դասընթացի մեկնարկելը մասնակիցներին նախօրոք ուղարկել պարզ հարցաթերթիկը:

Պետք է հաշվի առնել, որ կարիքները ոչ միայն ինքնաորոշմամբ են բացահայտվում: Վերապատրաստման ցանկացած ոլորտում գենդերային թեմաներ ներկայացնելու համար ամենատարածված խոչընդոտներից մեկը գենդերային խնդրի առկայության անտեսումն է: Վերապատրաստող կազմակերպությունները և դասընթացավարները պետք է կարողանան հիմնավորել կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման անհրաժեշտությունը: Նման վերապատրաստման անհրաժեշտությունը դատական կամ դատախազական վերապատրաստող կազմակերպությունները կարող են սահմանել միջազգային, տարածաշրջանային և ազգային չափանիշների հիման վրա: Օրինակ, Եվրոպայի խորհրդի «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան (Ստամբուլի կոնվենցիա) վավերացվում է անդամ պետությունների աճող քանակությամբ: Ստամբուլի կոնվենցիան պարունակում է լայնածավալ դրույթներ՝ ուղղված գենդերային բռնությունից տուժածների համար արդարադատության մատչելիության ապահովմանը: Ստամբուլի կոնվենցիան վերջերս հաստատված լինելու կամ հաստատման փուլում, գտնվելու փաստը կարող է վկայել այն մասին, որ այս ոլորտում դատական և դատախազական վերապատրաստման կարիք կա, հատկապես, երբ կոնվենցիան ինքն է պահանջում մասնակից պետություններին վերապատրաստել բոլոր համապատասխան մասնագետներին (Հոդված 15):

Բացի այդ, կարիքների նույնականացման աղբյուր կարող են հանդիսանալ նաև դատական համակարգի հասարակական ընկալումների վերաբերյալ հասարակական կարծիքի հարցումները կամ հատուկ հարցումները: Թեև բնակչության շրջանում

գենդերային հավասարությունը կարող է դիտվել որպես կարևոր արժեք, կանանց մոտ կարող է լինել այնպիսի ընկալում, որ արդարադատության համակարգը անտեսում է նրանց խնդիրները: Հասարակական վերաբերմունքի մասին այդ տեղեկատվությունը կարևոր է, որպեսզի հիմնավորվի կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման անհրաժեշտությունը:

Կարիքները գնահատելու արդյունքում պետք է սահմանվեն վերապատրաստման նպատակները: Վերապատրաստման դասընթացի շրջանակում կարելի է առանձնացնել ուսումնական գործընթացի չորս տարբեր կատեգորիաները, ինչպես ներկայացված է ստորև բերված աղյուսակում:³⁹⁴ Ցանկացած դասընթացի նպատակը, ամենայն հավանականությամբ, կներառի բոլոր չորս կատեգորիաները: Ուսումնական ձեռնարկի հիման վրա վերապատրաստման նպատակների բացահայտման ժամանակ պետք է հաշվի առնել դատավորների և դատախազների գիտելիքների և հմտությունների զարգացման անհրաժեշտությունը՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության գծով, ինչպես նաև գենդերային հավասարության ապահովման մոտեցումները և արժեքները:

Գիտելիքներ	Հմտություններ	Վերաբերմունք	Արժեքներ
Օրինակ՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ փաստաթղթերի / Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ներքին իրավասության դատարանների համապատասխան նախադեպային իրավունքի իմացություն:	Օրինակ՝ մարդու իրավունքների հետ կապված որևէ խնդրի բացահայտելու հմտություններ և կոնկրետ իրավիճակում օրենքի կիրառման համար համապատասխան իրավական կանոնների ուսումնասիրություն:	Օրինակ՝ համապատասխան մոտեցումներ, որոնք խթանելու են կանանց իրավունքների հարգելու և պաշտպանելու պրոֆեսիոնալ պատասխանատվությունը:	Օրինակ՝ համապատասխան մասնագետներին գենդերային հավասարության և դրանից բխող սկզբունքներին պարտավորեցնող արժեքներ:

iii. Թիրախային լսարանի (դատավորներ, դատախազներ կամ խառը) հարմարեցում

Ուսուցողական ձեռնարկի հիմնական նպատակային լսարանը դատավորներն ու դատախազներն են: Մասնակիցների խմբի կազմը որոշվելու է համագործակցելով ազգային վերապատրաստող կազմակերպությունների հետ կամ ուղղակիորեն նրանց կողմից, հաշվի առնելով նրանց իրավասությունը և ընդհանուր պրակտիկան: Որոշ երկրներում ազգային մակարդակով վերապատրաստող կազմակերպությունները լիազորված են անցկացնել դատավորների, դատախազների, ինչպես նաև իրավաբանների ավելի լայն շրջանակի վերապատրաստում: Այլ երկրներում վերապատրաստող կազմակերպությունների իրավասությունները կարող են ավելի սահմանափակ լինել և յուրաքանչյուր մասնագիտության գծով վերապատրաստման համար կարող է գործել առանձին կառույց:

Մասնակիցներին ընտրելիս ավելի բազմազան կազմ ունեցող խմբերը նախընտրելի են միատարր խմբերին: Նույնիսկ նույն մասնագիտությամբ մասնակիցներից կազմված խմբերում կա տարբերություն մասնակիցների փորձի մակարդակի (սկսնակներ/փորձառուներ), դրանց հիերարխիկ դասակարգման (առաջին ատյանի դատարաններ, վերաքննիչ դատարաններ, բարձրագույն կամ սահմանադրական դատարաններ) և աշխարհագրական բաշխման առումով (մասնակիցներ նույն կամ տարբեր դատարաններից կամ մարզերից): Այս տարբերությունները ազդում են խմբի ներքին դինամիկային: Թեև ավելի միատարր կազմ ունեցող խմբերի վստահությանն արժանանալն ավելի դյուրին է, կան բազմաթիվ առավելություններ ունենալու խառը

³⁹⁴ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի ուսումնական ձեռնարկ. էջ 12.

խմբեր, այդ թվում, դատավորների և դատախազների խառը խմբեր, հնարավոր է, նույնիսկ այլ իրավաբան մասնագետների մասնակցությամբ: Հաշվի առնելով, որ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունն այն խնդիրն է, որը ներառում է արդարադատության շղթայի բոլոր փուլերը, բազմազան կազմ ունեցող խումբ ունենալը ավելացնում է կարևոր տեղեկատվություն ստանալու հնարավորությունները: Խմբի բազմազանությունը կարող է նաև ավելի ընդգրկուն համագործակցության հնարավորություն ընձեռել տարբեր իրավաբան մասնագետների հետ՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարձրացման նպատակով:

iv. Վերապատրաստման ծրագրերի, նյութերի և գործնական վարժությունների պատրաստումը

Ուսումնական ձեռնարկը կարող է օգտագործվել որպես կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման դասընթացի նախագծման հիմնական աղբյուր:

Ձեռնարկի ապահովում է համապատասխան բովանդակություն վերապատրաստման համար ընտրված թեմաներով դասընթացներ կազմելու համար: Վերապատրաստող կազմակերպությունները և դասընթացավարները կարող են նախօրոք ուղարկել ձեռնարկը վերապատրաստվողներին, որպեսզի նրանք ծանոթանան թեմաներին և դրանց բովանդակությանը, քանի որ դասընթացի ընթացքում այն մանրամասն ուսումնասիրելու համար ժամանակը կարող է չհերիքել: Ձեռնարկի ընդհանուր մասը համալրվում է ազգային բովանդակությամբ, համապատասխան տեղեկատվություն ներկայացնելով ազգային օրենսդրության և համապատասխան երկրում կանանց իրավիճակի վերաբերյալ:

Ձեռնարկը չի պարունակում վարժությունների օրինակներ յուրաքանչյուր մոդուլի համար, սակայն դասընթացավարները կարող են մշակել այդպիսի վարժություններ հիմնվելով յուրաքանչյուր մոդուլում ներկայացված օրինակների և քննարկման թեմաների վրա: Օրինակ, Ընտանեկան օրենքի մոդուլում (Մոդուլ III. Ինչ պետք է իմանա յուրաքանչյուր մասնագետը, բաժինը 3.3) ընդգրկված է աղյուսակ, որտեղ ներկայացված են ընտանիքում գենդերային դերերի հետ կապված կարծրատիպերը և սնամտությունները և ընտանեկան իրավական խնդիրների, օրինակ՝ երեխայի խնամակալության, ամուսնալուծությունից հետո ունեցվածքի բաշխման, ամուսնության գրանցման վրա դրանց ազդեցությունը: Այս աղյուսակը ուղեկցվում է քննարկման թեմաների ստուգաթերթով: Աղյուսակի և քննարկման թեմաների օգնությամբ դասընթացավարները կարող անցկացնել խմբային վարժություն, քննարկելով ընտանեկան հարցերում գերակշռող գենդերային կարծրատիպերը և դրանց ազդեցությունը ընտանեկան իրավունքի գծով դատական որոշումների վրա:

Ձեռնարկը նաև չի պարունակում դատական դեպքերի թեմատիկ ուսումնասիրություններ, սակայն այն բավականին հղումներ է ներկայացնում նախադեպային իրավունքից, որոնք վերաբերում են քննարկվող հարցին: Դասընթացավարները կարող են փոփոխել ուսումնական ձեռնարկում ներկայացված նախադեպային իրավունքի օրինակները, կազմելով դեպքերի ուսումնասիրություններ, որոնք կարող են օգտագործվել խմբային աշխատանքում: Օրինակ, 4.9 մոդուլում (Կին վկաների և հայցվողների հետ փոխհարաբերությունները) ներկայացված է *Bevacqua and S ընդդեմ Բուլղարիայի* գործը և առաջարկվում է քննարկման առարկա: Դասընթացավարները կարող են օգտագործել գործի նկարագրությունը և առաջարկվող քննարկման թեման ընտանեկան բռնությունից տուժած կանանց հետ փոխհարաբերությունների վերաբերյալ խմբի աշխատանքային սեմինարի համար նախատեսված դեպքի ուսումնասիրություն մշակելու համար՝ երեխաների խնամակալության որոշումների համատեքստում:

Ներկայացման կամ քննարկման ժամանակ պետք է նաև դիտարկվեն ազգային դատարանների համար միջազգային և տարածաշրջանային փաստաթղթերի կարգավիճակի վերաբերյալ գործնական դիտարկումները, ինչպես նաև այնպիսի դեպքերի գործնական օրինակները, որտեղ հակասություն կարող է առաջանալ միջազգային և ազգային իրավունքի նուրբների միջև: Ուսումնական ձեռնարկի տարբեր երկրներին վերաբերող գլուխներում ներկայացված են այդ հարցերի շուրջ օգտակար քննարկումները և կոնկրետ օրինակները:

Բացի այս տեսակի կյուրթերից, որոնք կարող են ուղղակիորեն մշակվել ուսումնական ձեռնարկի բովանդակության հիման վրա, կարող են օգտագործվել նաև այլ աղբյուրներ և կյուրթեր:

- Դասընթացավարները կարող են օգտագործել ենթադրյալ դեպքեր: Սեռական բռնության մասին ենթադրական գործի օրինակը ներկայացված է Յավելված 3-ում: Բացի դրանից, կարող են օգտագործվել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների կամ Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի եզրակացությունները, և մասնակիցներին կարող է առաջարկվել որոշել, թե արդյոք եղել է խախտում և ստանդարտների որ հոդվածների համաձայն: Մասնակիցների կողմից գործերի առցանց դիտումը կանխելու համար համապատասխան գործի և երկրի անունները պետք է գաղտնի մասն մինչև քննարկման ավարտը: Մասնակիցները կարող են քննարկել դեպքերը փոքր խմբերում, վերջում ներկայացնելով իրենց եզրակացությունները ամբողջ խմբին: Դասընթացավարները պետք է քննարկեն խմբի եզրակացությունները և ներկայացնեն փաստացի որոշումների վերլուծությունը:
- Մարդու իրավունքների խախտման վերաբերյալ լրատվամիջոցներում հրապարակված տեղեկությունները նույնպես կարելի է օգտագործել դեպքերի ուսումնասիրություններ անցկացնելու համար:
- Ենթադրյալ դատական դեպքերի օգտագործումը կարող է նպաստել մասնակիցների ակտիվ ներգրավմանը և լծակներ ստեղծել, որպեսզի վերապատրաստվողները գործնականում օգտագործեն ակտիվ մասնակցության շնորհիվ ձեռք բերված նոր գիտելիքները և հմտությունները:
- Համապատասխան միջազգային և Եվրախորհրդի ստանդարտների ներկայացումից առաջ կամ դրանից հետո մասնակիցներին կարելի է առաջարկել թվարկել մարդու իրավունքների գծով համապատասխան միջազգային դրույթները, որոնք վերաբերում են կանանց համար արդարության հավասար մատչելիության ապահովմանը: Դա կարելի է անել խմբերում կամ անհատապես:
- Ուսումնական ձեռնարկի Յավելված 1-ում բերվում են մի շարք լրացուցիչ տեղեկատվական աղբյուրներ, այդ թվում՝ տեսանյութեր և մուլտիմեդիա ռեսուրսներ:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության թեմայի գծով դասընթացավարները պետք է խրախուսեն մասնակիցների խմբում գենդերային կարծրատիպերի վերաբերյալ քննարկումները: Ստորև ներկայացված են որոշ վարժություններ, որոնք կօգնեն դասընթացավարներին անդրադառնալ գենդերային կողմնակալության խնդրին և արմատավորված գենդերային կարծրատիպերին:

Վարժություն 1. Անդրադարձեք ձեզ ծանոթ ազգային մշակույթում (մշակույթներում) գոյություն ունեցող գենդերային կարծրատիպերին:

Կարող եք մտաբերել նման այլ ասացվածքներ ձեզ համար ծանոթ մշակույթում: Դիտարկենք հետևյալ ասացվածքները և դրանք արմատավորվող գենդերային կարծրատիպերը³⁹⁵: Ի՞նչ գենդերային կարծրատիպեր են նրանք արտացոլում:

Առաքինի է այն աղջիկը, որը տառապում և մեղանում է անձայն: (Հնդկաստան)

Իմաստուն կինը երկու անգամ ավելի անմիտ է: (ԱՄՆ)

Լավ տան տիկինը, վնասված ոտքը և պատրված տաբատը տնից դուրս չեն գալիս: (Նիդեռլանդներ)

Միայն անամոթ կինն է ամուսնուն տանում դատարան: (Ուգանդա)

Կանայք հարցեր են տալիս, իսկ տղամարդիկ՝ պատասխաններ: (արաբական տարբեր մշակույթներ)

Մարդու փառքը գիտելիքն է, բայց կնոջ փառքը գիտելիքներից հրաժարվելը: (Բրազիլիա)

³⁹⁵ Օրինակները «Ես գիտեմ գենդերն ինչ է» ՄԱԿ-ի կանանց ուսումնական կենտրոնի առցանց ուսուցման դասընթացից են՝ <https://trainingcentre.unwomen.org/course/description.php?id=2>

Եթե ձեր շրջագգեստը հարմար է մի փորձեք հազնել ձեր ամուսնու տաբատը: (Կրել, Մարտինիկ)

Վարժություն 2. Ստորեք հետևյալ հարցի շուրջ. Ո՞րն է կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ վերաբերմունքի տարբերությունը ձեր համայնքում:

Եվրախորհրդի «Կանանց և տղամարդկանց հավասարության մասին» փաստագրական տեղեկագիրը³⁹⁶ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում գենդերային անհավասարության վերաբերյալ հետևյալ փաստերն է ներկայացնում.

Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում կանայք շարունակում են մեծապես թերներկայացված լինել որոշումների կայացման գործընթացում: 2015թ.-ին կանայք ներկայացնում էին ազգային խորհրդարանների 26%-ը, այնինչ տղամարդիկ՝ գերակշիռ մեծամասնությունը (76%): Եվրախորհրդի անդամ պետությունների կառավարություններում տղամարդկանց մասնաբաժինը կազմում է 77%, իսկ կանանց՝ 23%: Կա նաև աշխատուժի մասնակցության անհավասարություն, քանի որ կանանց մասնակցությունը կազմում է 52% (ակտիվ կանանց), իսկ տղամարդկանց՝ 66%: Ավելին, շատ երկրներում կանանց միջին աշխատավարձը կազմում է տղամարդկանց աշխատավարձի 60-ից 75 տոկոսը, իսկ Եվրամիության 28 անդամ երկրներում գենդերային կենսաթոշակի ճեղքվածքը կազմում է 39 տոկոս: Այս անհավասարությունները հանգեցնում են նաև կանանց համար արդարադատության մատչելիության գծով խոչընդոտների, քանի որ դրանց պատճառով կանայք ավելի պակաս միջոցներ ունեն քան տղամարդիկ և որոշումներ կայացնող մարմիններում գերիշխում են արական սեռի ներկայացուցիչները:

Դասընթացավարները նաև պետք է օգտվեն երկրում գենդերային անհավասարության վերաբերյալ հեշտությամբ հասանելի վիճակագրական տեղեկատվությունից (տես՝ ձեռնարկի ազգային բաժինները):

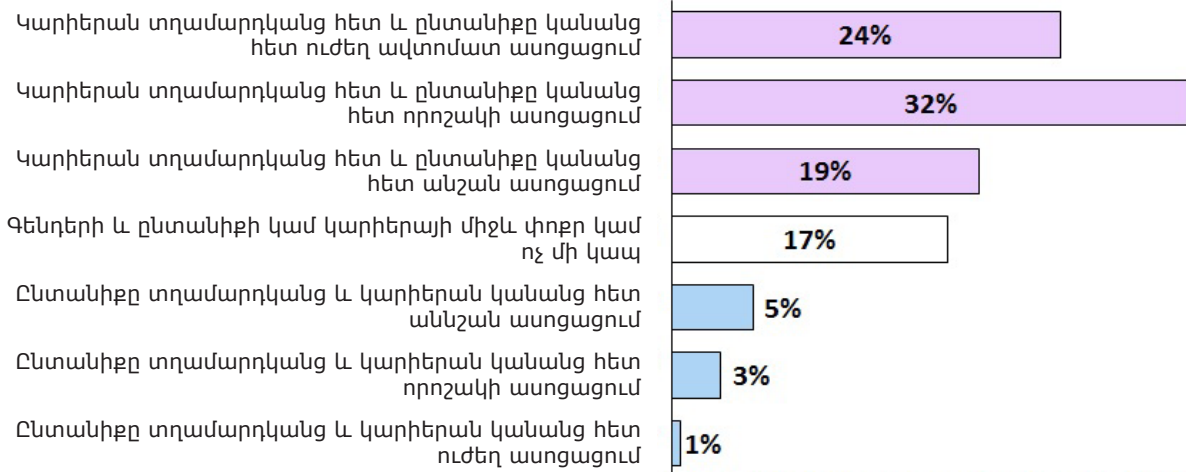
Վարժություն 3. Կողմնակալության գնահատում և կարծրատիպերի քննարկում՝ գենդեր և կարիերա

Խնդրեք մասնակիցներին մասնակցել **Գենդերի և կարիերայի IAT թեստին**:³⁹⁷ Դասընթացավարը պետք է անցկացնի թեստը և խմբի վստահությունը ձեռք բերելու համար ներկայացնի իր գնահատականը: Թեստը տևում է մոտ 10 րոպե: Մասնակիցները պետք է ապահովվեն համակարգիչներով և ինտերնետ կապով: Նախապես բացատրեք, որ թեստի արդյունքները շատերին կարող են զարմացնել: Թեստի արդյունքները մասնակիցների պրոֆեսիոնալիզմի մակարդակի մասին ոչինչ չեն ասում: Այն պարզապես թույլ է տալիս լավ հասկանալ, թե որքան խորն են արմատավորված որոշ պատկերացումները: Դա կարևոր է, քանի որ անուղղակի նախապատվությունները կարող են կանխորոշել վարքը: Անուղղակի նախապատվությունները կապված են աշխատանքի ընդունման և առաջխաղացման, բուժման և քրեական արդարադատության վերաբերյալ որոշումների գծով խտրականության հետ:

Անուղղակի պատկերացումների թեստը (IAT) հաճախ բացահայտում է հարաբերական կապը ընտանիքի և կանանց, կարիերայի և տղամարդկանց միջև: Արդյունքների ամփոփումը ցույց է տալիս, որ մարդկանց մեծամասնությունը կարիերան անուղղակիորեն ասոցացնում է տղամարդկանց հետ:

³⁹⁶ Եվրոպայի խորհուրդ. Կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարության մասին տեղեկատու, 2015թ.՝ <https://rm.coe.int/168064f51b>
³⁹⁷ IAT- ն այն գործիքներից մեկն է, որը կարող է օգտագործվել կողմնակալության ախտորոշման համար: Հարվարդի համալսարանի փակ ծրագիր՝ <https://implicit.harvard.edu/implicit/>

Գնահատականներից յուրաքանչյուրի կողմնակից առցանց հարցվողների տոկոսը

Այս բաշխումը ամփոփում է 2005թ. հունվարից մինչև 2015թ. դեկտեմբեր կատարված Գենդեր-Կարիերա առաջադրանքի 864020 IAT գնահատականները:

Այժմ անդրադառնանք մեր գնահատականներին և քննարկենք արդյունքները: Դասընթացավարը կարող է անանուն կերպով ամփոփել միավորները և ներկայացնել համախառն արդյունքը խմբին: Այնուհետև դասընթացավարը կարող է նախաձեռնել անուղղակի կողմնակալության հետևանքների և դատական որոշումներում դրանց ազդեցությունը նվազագույնի հասցնելու մասին քննարկումը:

Դասընթացավարները պետք է նաև պլանավորեն ստացված գիտելիքի պահպանման մակարդակի գնահատումը դասընթացի ավարտին: Դա կարող է կատարվել հանելուքախաղի (վիկտորինայի) ձևով՝ ոչ թե առանձին մասնակիցների, այլ ամբողջ խմբի համար:

Լրացուցիչ առաջադրանքները կարող են ներառել յուրաքանչյուր մասնակցի կողմից առաջիկա վեց ամիսների ընթացքում անձնական գործողությունների պլանի մշակումը: Դասընթացի մասնակիցներին առաջարկվում է մտածել, թե ինչպես կարող են կիրառել նոր ձեռք բերված գիտելիքներն ու հմտությունները հաջորդ վեց ամիսների ընթացքում: Սա շատ օգտակար մշտադիտարկման գործիք է, քանի որ դասընթացավարը կարող է հանդիպել դասընթացի մասնակիցների հետ վեց ամիս անց և տեսնել, թե ինչպես է նրանց հաջողվել օգտագործել իրենց գիտելիքներն ու հմտությունները և ինչ դժվարությունների հետ են նրանք առնչվել:

Դասընթացի եզրափակիչ մասը նախատեսում է վերապատրաստման միջոցների և մեթոդների ընտրություն, դասընթացավարների, կազմակերպիչների և այլ մասնագետների և դասընթացի բաղադրիչների կորոդինացում և աշխատանքի պլանավորում, հաշվի առնելով ժամանակի սահմանափակումները: Այդ եզրափակիչ քայլը հանգեցնում է օրակարգի ձևավորմանը: Ստորև ներկայացվում է վերապատրաստման օրակարգի նմուշը և վերապատրաստման կազմակերպման համար առաջարկվող ստուգաթերթը, որը ներառված է հավելվածի վերջնամասում:

Երկօրյա վերապատրաստման օրակարգի օրինակ

<p>Ստորև ներկայացված է շարունակական մասնագիտական ուսուցման ներքո իրականացվող վերապատրաստման նմուշը: Մասնակիցները դատավորներն են առաջին ատյանի դատարաններից և վերաքննիչ դատարաններից (30 մասնակից): Դասընթացը տեղի է ունենում դատական վերապատրաստման կազմակերպության տարածքում:</p> <p>Դասընթացը վարում է ազգային դասընթացավարը (դատավոր), միջազգային դասընթացավարը և գենդերային փորձագետը: Հրավիրված է նաև կանանց կազմակերպության ներկայացուցիչ՝ թեմայի շուրջ ելույթ ունենալու համար:</p>	<p><i>Ուսումնական ձեռնարկի</i> համապատասխան բաղադրիչներ և այլ առաջարկվող գործիքներ և միջոցներ:</p>
---	--

ԱՌԱՋԻՆ ՕՐ

8:45-9:00	Մասնակիցների գրանցում	
9:00-9:15	Դատավորների վերապատրաստման կազմակերպության ներկայացուցչի ողջույնի խոսք: Դասընթացավարների և ծրագրի ներկայացում:	
9:15-10:15	Ներածական մաս (<i>Ազգային դասընթացավար</i>)	Նախնական վարժություն և մասնակիցների կարճ ներկայացում: Դասընթացի նպատակների քննարկում, եթե հարցաշարը նախապես բաժանվել է, մասնակիցների ակնկալիքների ամփոփում: Վարժություն՝ Ստորեք հետևյալ հարցի շուրջ. ո՞րն է կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ վերաբերմունքի տարբերությունը ձեր համայնքում (այս վարժության օժանդակ կյուրթերը պատրաստելու համար դասընթացավարը կարող է օգտվել ձեռնարկի ազգային մասում ներկայացված տեղեկություններից):
10:15-10:30	Հարց ու պատասխան	
10:30-10:45	<i>Սրճի ընդմիջում</i>	
10:45-12:15	Մոդուլ 1 (Ուսումնական ձեռնարկին համապատասխան) Արդարադատության մատչելիությունը. Կանանց մարդու իրավունքները. միջազգային ստանդարտներ և օրինակներ դատական պրակտիկայից (<i>Միջազգային և/կամ տեղական դասընթացավար</i>):	Շնորհանդեսներ ձեռնարկի 1.1 և 1.2. բաժինների հիման վրա Տեսանյութ. Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա՝ ((CEDAW) Quick & Concise)) Հիմնական հավասարության սկզբունքը (տես՝ ուսումնական ձեռնարկի Հավելվածը):

12:15 – 13:00	Մոդուլ 1 (վարժություններ) Պրակտիկ աշխատանք փոքր խմբերում, այնուհետև՝ ընդհանուր քննարկում:	Վարժություն՝ Կանանց իրավունքները մարդու իրավունքներ են:
13:00 – 14:15	<i>Ճաշի ընդմիջում</i>	
14:15-15:15	Մոդուլ 2 (Ուսումնական ձեռնարկին համապատասխան) Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայում (Ստամբուլի կոնվենցիա) ներկայացված կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափորոշիչները և Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատատրանսի նախադեպային իրավունքի համապատասխան մասերի դիտարկում:	Շնորհանդես <i>Ուսումնական ձեռնարկի</i> Մոդուլ II-ի հիման վրա:
15:15-15:30	<i>Սրճի ընդմիջում</i>	
15:30-16:30	Մոդուլ 2 (շարունակություն) Պրակտիկ աշխատանք փոքր խմբերում, այնուհետև՝ ընդհանուր քննարկում:	Ուսուցման ձեռնարկի Ընտանեկան բռնության մասին 3.2.1 բաժնի ընդհանուր մասի վերջում ներկայացված աղյուսակի հիման վրա կարծրատիպերի և սնամտությունների վերաբերյալ վարժություն: Քննարկման թեմա՝ Դիտարկեք կարծրատիպերը և սնամտությունները և արդարադատության շղթայի սմուշում առանձնացրեք այն հատվածները, որտեղ այդ կարծրատիպերը և սնամտությունները կարող են ազդել կանանց համար արդարադատության մատչելիության վրա:
ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐ		
8:45-9:00	Մասնակիցների գրանցում	
9:00-10:00	Մոդուլ 3 (Ուսումնական ձեռնարկին համապատասխան): Թեմատիկ շնորհանդես՝ կանանց նկատմամբ բռնությունը:	Շնորհանդես ձեռնարկի ընդհանուր մասի 3.3 բաժնի հիման վրա: <i>Շնորհանդեսն անց է կացվում Է ընտանեկան բռնությունից տուժած կանանց աջակցման ծառայություններ մատուցող կազմակերպություն ներկայացուցչի կողմից</i>
10:00-10:30	Մոդուլ 4 (Ուսումնական ձեռնարկին համապատասխան) Աշխատաժողով ապացուցման հարցերով:	<i>Ուսումնական ձեռնարկի</i> ընդհանուր մասի 4.3 բաժնի

10:30-10:45	<i>Սրճի ընդմիջում</i>	
10:45-11:30	Մոդուլ 4 Գենդերային զգայուն դատական գործի և դատավարության վերաբերյալ սեմինար:	Ուսումնական ձեռնարկի ընդհանուր մասի 4.8 բաժին
11:30-13:00	Մոդուլ 4 Սեմինար կին վկաների և հայցվողների հետ փոխհարաբերությունների գծով:	Ուսումնական ձեռնարկի ընդհանուր մասի 4.9 բաժին
13:00-14:15	<i>Ճաշի ընդմիջում</i>	
14:15-15:30	Մոդուլ 4 Կանանց ներկայացուցչությունը և կարիերան դատական համակարգում: <i>Չարք ու պատասխան</i>	Ուսումնական ձեռնարկի ընդհանուր մասի 4.13 բաժին
15:30-15:45	Եզրափակիչ առաջադրանք (խմբային վիկտորինա)	Վիկտորինա
15:45-16:00	<i>Սրճի ընդմիջում</i>	
16:00-16:30	Սեմինարի գնահատում: Վկայագրերի բաժանում (ոչ պարտադիր):	Վերապատրաստման գնահատման ձևաթերթեր, Գործողությունների ծրագիր՝ մասնակիցներին առաջարկվում է թվարկել երեք ուղղություններ, որոնք նրանք հաշվի կառնեն իրենց ամենօրյա աշխատանքում վերապատրաստումից հետո: Հնարավոր մշտադիտարկում՝ վեց ամիս հետո մասնակիցներին խնդրել կւրկին անդրադառնալ այդ երեք կետերին և նշել, թե արդյոք դրանք իրականացնում են, և եթե ոչ, ապա ինչու: Ի՞նչ խնդիրների են նրանք հանդիպում:

b. Ծրագրի իրականացումը

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման դասընթացավարները իրենց աշխատանքում պետք է խուսափեն դասարանային մոտեցումներից: Վերջինս վերապատրաստման հաջողության կարևոր նախապայման է, քանզի. (1) մասնակիցները մեծահասակներ են. 2) մասնակիցները իրավաբանական մասնագետներ են, և 3) մասնակիցները դասընթացավարների հետ հավասար կամ ավելի բարձր պաշտոններ են զբաղեցնում:

Դասընթացավարները պետք է խուսափեն հնարավորինս շատ տեղեկատվություն տրամադրել հատկացված ժամանակում և փոխարենը ձգտեն տրամադրել այնքան (կամ այնքան քիչ) տեղեկատվություն, որպեսզի խումբը պահպանի հետաքրքրվածությունը, այլ ոչ թե ձանձրանա: «Ուսուցման բուրգի» սկզբունքի համաձայն մարդիկ ավելի քիչ են յուրացնում ուսուցողական նյութերը պասիվ ուսուցման մեթոդների կիրառման դեպքում, ինչպիսիք են դասախոսությունը (5%), ընթերցումը (10%), աուդիո-տեսողական (20%) և ցուցադրական (30%) նյութերը, և ավելի շատ՝ մասնակցային դասավանդման մեթոդների կիրառման արդյունքում, ինչպիսիք են խմբային քննարկումները (50%), գործնական աշխատանքը (75%) և ուրիշներին ուսուցանելը (90%): Մասնակցությունը և խմբում վստահության մթնոլորտի ձևավորումը վերապատրաստման հաջողության առանցքային գործոններն են, հատկապես այն

բնագավառներում, որոնց վերապատրաստվողներն անմիջականորեն առնչվում են, օրինակ՝ կանանց նկատմամբ բռնություն, խնամքի տրամադրում, մասնագիտության անհավասարություն և այլն:

Հրապարակայնությունը, ազնվությունը և հումորը կարևոր են մասնակիցների ակտիվ ներգրավման և վստահության մթնոլորտի ձևավորման համար: Դիտարկեք դասընթացը հետևյալ «սառույցը կոտրելու» վարժանքով սկսելու հնարավորությունը:

«Սառույցը կոտրելու» վարժանքի օրինակ³⁹⁸

1. Դասընթացավարը ողջունում է մասնակիցներին և ներկայացնում իրեն: Դա պետք է շատ կարճ ժամանակ խի:
2. Դասընթացավարը խնդրում է յուրաքանչյուր մասնակիցին ներկայանալ և մինչ կազմակերպությունը և զբաղեցրած պաշտոնը նշելը, ասել իր անունը՝ դրա առջևում ավելացնելով որևէ ածական, որը սկսվում է նույն տառով, ինչ որ անունը: Դասընթացավարը կարող է նախապես իրեն ներկայացնել նույն եղանակով:

Օրինակ՝

- Ես գրուցկան Չառան եմ: Ես աշխատում եմ որպես ընտանեկան իրավունքի դատավոր:
- Ես վստահելի Վարդուհին եմ: Ես աշխատում եմ «X» վերաբնիչ դատարանում:
- Ես սրամիտ Սարգիս եմ: Ես աշխատում եմ որպես քրեական դատարանի դատավոր:

Մասնակիցները դա կարող են անել նստած, բայց գործընթացն ավելի զվարճալի և ակտիվ բնույթ կրի, երբ մասնակիցները կանգնեն, կազմելով շրջանակ: Յուրաքանչյուր մասնակից ներկայանալիս կանգնում է շրջանակի կենտրոնում: Չվարճալի ածական անունների շտրիկով մասնակիցները հեշտությամբ կհիշեն միմյանց անունները: Ամենակարևորը անկաշկանդ մթնոլորտի ձևավորումն է:

Դասընթացավարի հիմնական դերերից մեկը ապահովելն է, որ բոլոր մասնակիցները ակտիվորեն ներգրավվեն քննարկվող թեմաներում և կապի մեջ մնան խմբի հետ: Հենց սկզբից պետք է արձանագրվի, որպես գլխավոր կանոն, որ ակնկալվում է ակտիվ մասնակցություն, որը շատ կարևոր է դասընթացի հաջողության համար:

Վերապատրաստվողների մասնակցության վրա ազդում է ոչ միայն դասընթացավարի կողմից դասընթացի վարման եղանակը և ոճը, այլև ուսումնառության ընդհանուր միջավայրը, օրինակ՝ գտնվելու վայրը, հարմարությունները և սենյակների կահավորումը:

Սենյակի չափը պետք է հարմարեցվի խմբի չափերին, այսինքն, այն բավականաչափ մեծ պետք է լինի, որպեսզի ապահովի հարմարավետությունը, բայց ոչ այնքան մեծ, որ մասնակիցները կարողանան մեկուսանալ միմյանցի տարբեր տեղերում: Նախընտրելի են Ս-ձև թիկնակով շարժական աթոռներ, քանի որ դրանք թույլ կտան մասնակիցներին նստել դեմ-դիմաց, իսկ դասընթացավարը կարող է կանգնել և քայլել մեջտեղում: Պետք է խուսափել ամրացված նստարաններով լսարաններում սեմինարների անցկացումից: Փոքր խմբային քննարկումները ցանկալի է անցկացնել 4-6 հոգու մասնակցությամբ կլոր սեղանների շուրջ:

Խմբի նկատմամբ վստահության հաստատման համար մասնակիցներին կարելի է առաջարկել պատմել իրենց սեփական փորձը: Դասընթացավարը կարող է անկեղծորեն ներկայացնել սեփական փորձը այնպիսի իրավիճակի, երբ նա խտրականության է ենթարկվել: Նման փորձառական մոտեցումը կարող է օգտագործվել չեզոքության առասպելը խաթարելու համար և հստակեցնելու, որ յուրաքանչյուր պրոֆեսիոնալ մարդ է և անձնական փորձի, արժեքների ու համոզմունքների ազդեցությունը անտեսելու փոխարեն, դրանք պետք է անկեղծորեն ներկայացվեն և պարզաբանվի՝ թե ինչպես դրանք կարող են ազդել որոշումների վրա, մասնավորապես դատաիրավական բնագավառում:

³⁹⁸ Այս վարժանքի աղբյուրն է՝ Cooperative for Assistance and Relief Everywhere. 2014. Gender, Equity and Diversity Training Materials.

Ակտիվ մասնակցությունն ապահովելու համար մասնակիցներին պետք է քաջալերել խոսել, հարցեր տալ, քննարկել, **որևէ բան անել**, այլ ոչ թե հիմնականում լսել (դասընթացավարին կամ այլ ելույթ ունեցողներին): Պասիվ ընկալման փոխարեն ակտիվ մասնակցությունը սովորողների համար խթանում է ուսուցման արժեքը, նրանք նաև ոգեվորվում են դասընթացավարների գոհունակության արդյունքում: Չկա վերջնական կանոն, թե որքան խմբային աշխատանք և վարժություններ պետք է ըկատարվեն դասընթացներում: Գործնականում որոշ դասընթացավարներ նախընտրում են ամբողջ դասընթացը վերածել խմբային վարժության, առանց որևէ դասավանդման: Սեմինարի վարման նման մոտեցումը կարող է շատ արդյունավետ լինել, քանի որ այն թույլ է տալիս մասնակիցներին յուրացնել նյութը միայն քննարկման և դասընթացավարի հետ կարծիքների փոխանակման միջոցով: Սակայն դա կարող է պահանջել ավելի լայն նախապատրաստական աշխատանք, օրինակ՝ դասընթացավարը կարող է նախօրոք ուղարկել Ուսումնական ձեռնարկը վերապատրաստվողներին և խնդրել նրանց ծանոթանալ նրա համապատասխան մասերին:

Խմբային աշխատանքը կարող է իրականացվել բրեյնսթորմինգի (մասնակիցները խնդրում են անդրադառնալ կոնկրետ հայտարարության կամ հարցին և նրանց մտքերը արձանագրում են դասընթացավարի կողմից գրատախտակի վրա), արագ արձագանքի խմբերի ((3-4 հոգուց բաղկացած փոքր խմբեր, որոնք արագորեն քննարկում են մեկ հարց և այնուհետև անդրադառնում դրան ընդհանուր խմբի հանդիպման ժամանակ) կամ «ձևազննիկներ»/«բուրգի կառուցում» սկզբունքով (լսարանին առաջարկվում է քննարկել մեկ թեմա կարճ ժամանակահատվածում՝ 3-4 րոպե, զույգերով կամ եռեք հոգով, ապա վերջիններս կարճ ժամանակահատվածում քննարկում են իրենց եզրակացությունները այլ զույգի/երեք հոգու հետ, որոշելու համար, թե արդյոք կատարածայնություն կամ եզրահանգումները գրեթե նույնն էին, որին հետևում է ընդհանուր խմբային քննարկումը):³⁹⁹

Խմբային աշխատանքը կարող է նաև ստանալ դերախաղի տեսք: Մասնավորապես գենդերային զգայուն գործերով կին վկաների, հայցվողների կամ ամբաստանյալների հետ փոխհարաբերությունների թեմայի շրջանակներում (տես՝ Ուսումնական ձեռնարկի Մոդուլ 4.9) արդյունավետ կարող է լինել ընտանեկան բռնության կամ սեռական բռնության գործով դատաքննության դերախաղի կազմակերպումը: Խմբի անդամները կստանան տարբեր դերեր (տուժող, դատախազ, ոստիկան, դատավոր): «Դերակատար» մասնակիցները կկատարեն իրենց դերերը ամբողջ խմբի առջև: Դասընթացավարից պահանջվում է նախապես պատշաճ ձևով պատրաստել դերախաղի սցենարը:

Ուսումնական ձեռնարկի թեմաների շրջանակում մեկ այլ տեսակի խմբային աշխատանք, կարեկցանքի (Էմպատիայի) արտահայտման գծով վարժությունն է, որը կարևոր է դատավորների և դատախազների վերաբերմունքի և արժեքների համատեքստում:

Օրինակ՝ տուժողի կամ կանանց կազմակերպության ներկայացուցչի ելույթից կամ ապաստարան այցելելուց հետո (եթե այնտեղ մուտք գործելը թույլատրվում է), խնդրեք խմբի մասնակիցներին պատկերացնել իրենց տուժողի դերում և քննարկել, թե ինչը կարող է խոչընդոտել նրան պատահարի մասին հաղորդելու ոստիկանությանը կամ վկայելու դատարանում:

c. Չնահատում

Վերապատրաստման դասընթացի գնահատումը ենթադրում է դասընթացավարների կողմից մասնակիցների գիտելիքների պահպանման գնահատումը և մասնակիցների կողմից վերապատրաստման որակի վերաբերյալ կարծիքների տրամադրումը: Դասընթացի ավարտին կարևոր է մասնակիցներին բաժանել գնահատման ձևաթերթը, որտեղ իրենք կներկայացնեն իրենց կարծիքները: Գնահատման արդյունքները կարող են ներկայացվել հետագա վերապատրաստման ժամանակ, դրանք կօգնեն պարզելու ապագա վերապատրաստման կարիքները և թույլ կտան անհրաժեշտ դասեր քաղել:

³⁹⁹ Խմբային աշխատանքի այս դասակարգումը ներկայացված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի ուսումնական ձեռնարկի 54-55 էջերում՝ Եվրոպայի խորհուրդ. 2007 թ. Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի ուսումնական ձեռնարկ.

d. Մշտադիտարկում

Մշտադիտարկումը իրականացվում է առնվազն երկու մակարդակով՝ անհատական և ինստիտուցիոնալ: Ինչպես արդեն առաջարկվել էր, վերապատրաստման մասնակիցներին կարելի է խնդրել մշակել առաջիկա վեց ամիսների անձնական գործողությունների ծրագիր, որին դասընթացավարը կարող է հետագայում հետևել, պարզելով, թե ինչպես են մասնակիցները օգտագործել ստացված գիտելիքները և ինչ խոչընդոտների են նրանք հանդիպել: Բացի այդ, եթե վերապատրաստումը մի շարք դասընթացների մասն է հանդիսանում, մշտադիտարկումը կարևորը է, որպեսզի մասնակիցները աստիճանաբար ձևավորեն իրենց գիտելիքները:

Ինստիտուցիոնալ մակարդակով կարևոր է ապահովել, որ համապատասխան վերապատրաստումը շարունակվի և զուգորդվի մշտադիտարկմամբ՝ ապահովելու համար, որ նոր ձևավորված գիտելիքներն ու հմտությունները պատշաճ կերպով կիրառվեն:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ ուսումնական ձեռնարկի հիման վրա դատավորների և դատախազների վերապատրաստման մշակման և անցկացման ստուգաթերթ

Առաջդրանք	Պատասխանատու	Ժամանակացույց
Վերապատրաստման տևողության որոշում (ցանկալի է հատկացնել 2-3 օր կամ այն ներառել նախնական վերապատրաստման կիսամյակային ծրագրում)	Վերապատրաստող կազմակերպություն	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երեք ամիս առաջ
Վերապատրաստման մասնակիցների մակարդակի որոշում (սկսնակներ/ փորձառու մասնագետներ)	Վերապատրաստող կազմակերպություն	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երեք ամիս առաջ
Դասընթացավարների ընտրություն՝ գենդերային հարցերով տեղական և միջազգային փորձագետներ, հրավիրված զեկուցողներ և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ	Վերապատրաստող կազմակերպություն	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երեք ամիս առաջ
Վերապատրաստման կարիքների գնահատում	Ցանկալի է, որպեսզի իրականացվի վերապատրաստող կազմակերպությունների կողմից արդեն իսկ կատարված կարիքների գնահատման հիման վրա	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու ամիս առաջ
Ուսուցման նպատակների սահմանում	Դասընթացավարներ և վերապատրաստող կազմակերպություն	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու ամիս առաջ
Համապատասխանեցում թիրախային լսարանին	Trainers	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու ամիս առաջ
Համապատասխանեցում վերապատրաստման գծով պետական չափորոշիչներին	Վերապատրաստող կազմակերպություն and trainers	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու ամիս առաջ

<i>Մասնակիցներին վերապատրաստմանը մասնակցելու հրավերների ուղարկում</i>	Վերապատրաստող կազմակերպություն	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն մեկ ամիս առաջ
<i>Նախնական նյութերի և գործնական վարժույթունների կազմում</i>	Դասընթացավարներ	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երեք շաբաթ առաջ
<i>Դասընթացում դեպքերի ուսումնասիրությունների ներառում</i>	Դասընթացավարներ	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երեք շաբաթ առաջ
<i>Նյութերի նախօրոք առաքում մասնակիցներին</i>	Վերապատրաստող կազմակերպությունs and trainers	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու շաբաթ առաջ
<i>Մասնակիցների ընթացիկ և վերջնական գնահատման գործիքների պատրաստում (օրինակ՝ գնահատման ձևերի)</i>	Դասընթացավարներ	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու շաբաթ առաջ
<i>Լրացուցիչ առաջադրանքների կազմում (օրինակ՝ անհատական գործողությունների ծրագրերի)</i>	Դասընթացավարներ	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն երկու շաբաթ առաջ
<i>Վերջնական ծրագիր տրամադրում (ներառյալ նախատեսված ուսումնասռության արդյունքների)</i>	Դասընթացավարներ և վերապատրաստող կազմակերպություն	Վերապատրաստման դասընթացից առնվազն մեկ շաբաթ առաջ
<i>Վերապատրաստման գնահատում</i>	Դասընթացավարներ և վերապատրաստվողներ	Վերապատրաստման դասընթացի օրը
<i>Վկայականների տրամադրում</i>	Վերապատրաստող կազմակերպություն	Վկայագրերը պատրաստվում են նախօրոք և բաժանվում են վերապատրաստման վերջին օրը
<i>Գնահատման արդյունքների և հետագա վերապատրաստման կարիքների քննարկում</i>	Վերապատրաստող կազմակերպություն և դասընթացավարներ	Վերապատրաստման դասընթացից կարճ ժամանակ անց
<i>Մշտադիտարկում</i>	Վերապատրաստող կազմակերպությունs, դասընթացավարներ, վերապատրաստվողներ	Վերապատրաստման դասընթացից 6 ամիս անց

Ծանոթություն. Վերոնշյալ քայլերից բացի, պրակտիկ կազմակերպչական հարցերը նույնպես պետք է պատշաճ կերպով լուծվեն վերապատրաստման միջոցառումների նախապատրաստման ժամանակ, ինչպիսիք են՝ ծրագրի բյուջեի կազմումը, մասնակիցների և դասավանդողների անվանական ցուցանակների պատրաստումը, սենյակների կահավորումը, թարգմանությունը, սուրճի և ճաշի ընդմիջումները, լսարանում բաժանվող փաստաթղթերի պատրաստումը, սարքավորումները՝ շնորհանդեսների համար ծրագրային ապահովմամբ համակարգիչ, վերադիր պրոյեկտոր, ֆլիպչարտեր, գրիչներ և այլն:

Հավելված 2. Վարժությունների նմուշներ և գործնական նյութեր դասընթացավարների համար

I . Շնորհանդեսի համառոտագրի նմուշ. Կանանց համար արդարադատության մատչելիություն և Ստամբուլի կոնվենցիա

Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայում (Ստամբուլի կոնվենցիա) ներկայացված կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափորոշիչները և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատատրանսի նախադեպային իրավունքի դիտարկում

1. Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի (Ստամբուլի կոնվենցիա) մասին ընդհանուր տեղեկատվություն
2. Ստամբուլի կոնվենցիայի ընդհանուր նկարագրությունը
3. Կոնվենցիայի շրջանակները. Ուլբե՞ր են կոնվենցիայի շահառուները
4. ՍԿ-ի հիմնայունները.

ա. Կանխարգելում

բ. Պաշտպանություն

գ. Քրեական հետապնդում և պատիժ

դ. Ինտեգրված քաղաքականություններ

5. Ստամբուլի կոնվենցիայի կողմից քրեականացված բռնության ձևերը
6. Գենդերային բռնությունից տուժած կանանց համար Ստամբուլի կոնվենցիայի կողմից սահմանված արդարադատության մատչելիության չափանիշները
 - a. Իրավական տեղեկատվության համարժեք տրամադրումը (Հոդված 19)
 - b. Հաղորդումների ներկայացման խրախուսում (Հոդված 27)
 - c. Տուժածներին համապատասխան քաղաքացիական պաշտպանության միջոցներ (Հոդված 29) և փոխհատուցում (Հոդված 30) տրամադրում
 - d. Նախաքննական ու դատական վարույթներն առանց անհարկի ձգձգումների իրականացնելու ապահովում (Հոդված 49) և արդեն իսկ ընթացքի մեջ գտնվող վարույթներն անգամ տուժողի կողմից իր ցուցմունքներից կամ բողոքից հրաժարվելու դեպքում շարունակելու հնարավորության ընձեռում (Հոդված 55 մաս 1)
 - e. պետական մարմիններին ու հասարակական կազմակերպություններին, ինչպես նաև ընտանեկան բռնության ոլորտի խորհրդատուներին տուժողներին աջակցելու/օգնելու հնարավորության ընձեռում վերջիններիս խնդրանքով նախաքննական և դատական վարույթների ընթացքում (Հոդված 55 մաս 2)
 - f. ապահովում այն բանի, որ քաղաքացիական կամ քրեական ցանկացած դատավարության շրջանակներում տուժողի սեռական վարքագծի և սեռական հարաբերությունների անցյալի հետ կապված ապացույցները թույլատրելի ճանաչվեն միայն այն դեպքերում, երբ դրանք վերաբերելի են գործին և անհրաժեշտ (Հոդված 54)
 - g. բռնության բոլոր ձևերի հետ կապված վեճերի լուծման պարտադիր այլտրանքային ընթացակարգերն արգելում, ներառյալ հաշտարար և միջնորդ գործունեությունը (Հոդված 48)
 - h. տուժողների իրավունքների և շահերի պաշտպանության ապահովում նախաքննական և դատական վարույթի բոլոր փուլերում (Հոդված 56)
 - i. տուժողների համար իրավաբանական աջակցությունից և իրավաբանական անվճար օգնությունից օգտվելու իրավունքի ապահովում (Հոդված 57).
7. Օրինակներ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքից

- a. *Opuz ընդդեմ Թուրքիայի*
 - b. *Y. ընդդեմ Սլովենիայի*
 - c. *M.C. ընդդեմ Բուլղարիայի*
8. Եզրակացություններ՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումը Ստամբուլի կոնվենցիայի դրույթների հիման վրա:

II. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի գործի հիման վրա վարժության նմուշ

Ավևարկ. Ուսումնական ձեռնարկի՝ կին վկաների և հայցվողների հետ փոխհարաբերություններին նվիրված 4.9 բաժնում ներկայացված է Bevacqua and S ընդդեմ Բուլղարիայի գործը և քննարկման համար հարց է առաջարկվում: Դասընթացավարները կարող են օգտագործել գործի նկարագրությունը և առաջարկվող քննարկման թեման՝ ընտանեկան բռնությունից տուժած կանանց հետ փոխհարաբերությունների վերաբերյալ խմբի աշխատանքային նիստի համար նախատեսված դեպքերի ուսումնասիրությունը մշակելու համար՝ երեխաների ինսամակալության որոշումների համատեքստում:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Bevacqua and S ընդդեմ Բուլղարիայի գործի համաձայն դիմումատուն և նրա ամուսինը բաժանվել են ընտանեկան բռնության պատճառով և դիմումատուն ներկայացրել է իրենց երեխայի՝ որդու ինսամակալության դիմում և համաձայնվել է, որ հայրը կարողանա շփվել երեխայի հետ: Այցելություններից մեկից հետո հայրը հրաժարվել է երեխային վերադարձնել իր մորը և խզել դիմումատուի հետ կապերը: Հետագայում դիմումատուն վերցրել է երեխային մանկապարտեզից և նրանք գնացել են ապրելու ընտանեկան բռնության տուժածների համար հանրակացարանում: Ամուսնու բողոքելուց հետո իշխանությունները սպառնում էին երեխայի առևանգման մասին միջևորդության հիման վրա դատարանում քրեական գործ հարուցել: Չնայած դիմումատուն տեղեկություններ էր հաղորդել ընտանեկան բռնության մասին և ներկայացրել էր երեխայի ինսամբի համար ժամանակավոր կարգադրության միջևորդություն, դատարանը նման կարգադրություն չէր տվել: Դիմումատուն, ի վերջո, համաձայնվել էր համատեղ իրականացնել երեխայի ինսամբը, սակայն այդ ժամանակահատվածում նա ևս ենթարկվել էր բռնության ամուսնու կողմից: Ի վերջո երեխայի ինսամակալության իրավունքը փոխանցվել էր դիմումատուին, սակայն նրա ամուսինը ընտանեկան բռնության համար պատասխանատվության այդպես էլ չէր ենթարկվել: ՄԻԵԴ-ը տվյալ գործում բացահայտել էր ինչպես դիմումատուի, այնպես էլ երեխայի իրավունքների խախտումներ՝ ՄԻԵԴ-ի 8-րդ հոդվածի համաձայն (անձնական և ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունք): Դատարանը նշել էր, որ պետության կողմից անհապաղ միջանկյալ պահառության միջոցները չկիրառելը բացասաբար է անդրադարձել երեխայի բարօրության վրա և, որ նախկին ամուսնու կողմից իրականացրած ընտանեկան բռնությանն դեմ անբավարար միջոցներ են ձեռնարկել:

Քննարկման առարկա. Ուշադրություն դարձրեք, որ ՄԻԵԴ-ը Bevacqua and S ընդդեմ Բուլղարիայի գործով որոշումը կայացրել էր մինչև Ստամբուլի կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելը: Ինչպե՞ս կարող էր տարբերվել դատարանի պատճառաբանությունը նույն փաստերով գործի դեպքում Ստամբուլի կոնվենցիան արդեն իսկ վավերացրած որևէ երկրում, դատարանի կողմից ընդունված նույն որոշման պարագայում:

III. Սեռական բռնության վերաբերյալ ենթադրյալ գործի սմուշ` դատավարություն և քննություն⁴⁰⁰

Գործը. տուժողը, 40-ամյա մի կին, վերադառնում էր աշխատանքից՝ ամեն օր նա երթևեկում էր փոքր քաղաքից, որտեղ նա աշխատում էր գործարանում, դեպի գյուղ, որտեղ նա ապրում էր: Դրանց միջև տարածությունը կազմում էր մոտ 4 կիլոմետր, որը քայլելով անցնելու համար մոտ 1 ժամ կպահանջվեր: Կնոջը հաճախակի տեղ էին հասցնում համազուլդացիները կամ հարևան գյուղերից վարորդները: Մի օր 2014 թ. նոյեմբերին, մուշն ընկնելուց հետո, նա փորձում էր կանգնեցնել իրենց գյուղի ուղղությամբ գնացող որևէ մեքենա, երբ նրանցից մեկը կանգ առավ: Կինը ճանաչեց վարորդին, որի իր համազուլդացիներից մեկի գարմիկն էր, և նստեց նրա մեքենան:

Գյուղը մտնելուց անմիջապես առաջ վարորդը շեղվեց ճանապարհից դեպի մոտակա ծմակը: Վարորդն ասաց կնոջը, որ երկար ժամանակ է ինչ ցանկանում է ճանաչել նրան և «իր կինը դարձնել»: Տուժողը պատասխանեց, որ նա ամուսին ունի և, անշուշտ, մի քանի տարով իրենից մեծ է, նաև որ շատ հոգևած է և ուզում է տուն գնալ: Սակայն տղամարդը ասաց, որ նրա մոտ երեկցիա է առաջացել և նա ուզում է սեռական հարաբերություն ունենա հենց այս պահին՝ մեքենայում, որը նախկինում նա երբեք չի արել: Նա նաև ասաց, որ իր համար կարևոր չէ, որ կինն ամուսնացած է: Դա նույնիսկ ավելի լավ է, քանի որ ևս մեկ անգամ սեքսով զբաղվելը նրան չպետք է անհանգստացնի:

Տուժողը փորձեց բացել մեքենայի դուռը, բայց այն կողպված էր վարորդի կողմից, որը զգուշացրեց, որ կինը չաղմկի և հանգիստ պահի իրեն, քանի որ մտադիր չէ սպանել նրան, բայց կանի դա, եթե կինը շարունակի դիմադրել «հիմար հավի» նման: Տղամարդը դուրս եկավ մեքենայից, բռնեց տուժողի մազերից և հրեց նրան հետևի նստարանին, որից հետո, թեև կինը դիմադրում էր, բռնաբարեց նրան: Դիմադրելիս տուժողը կորցրեց մեկ ականջօղը, նաև նրա հագուստի փեշը մի փոքր պատռվել էր: Բացի այդ, նրա ազդրերի և կրծքավանդակի վրա առաջացան կապտուկներ, որոնք բռնության նշան են: Պայթարի ընթացքում հարցակվողի տաբատը գրպանի մասում նույնպես ճղվել էր:

Բռնաբարությունից հետո տղամարդը ասաց կնոջը, որ նրան տուն կհասցնի և եթե նա խելք ունի, ապա թույլ չի տա, որ ամբողջ գյուղի ծաղրի նրան, իսկ ամուսինը լքի՝ մենակ թողնելով երկու երեխաների հետ: Միևնույն ժամանակ նա նաև ուզում էր, որ նրանք շարունակեն իրենց կապը և գուցե մի օր կինը նույնիսկ կսկսի հավանել նրան: Չգալով նվաստացած և հոգևած և վախենալով, որ կարող է մենակ մնալ այդ մուշ ծմակում, գյուղից շատ հեռու, տուժողը դուրս չեկավ մեքենայից և վարորդը հասցրեց նրան մինչև իր տան մոտակայքը: Կինը ուզում էր հնարավորինս շուտ տուն հասնել և անմիջապես լվանալ մարմինը, որպեսզի (Աստված մի արացե) հանկարց չհղիանա: Նա չէր կողմնորոշվում, թե արդյոք պատմելու է ամուսնուն, թե ինչ է տեղի ունեցել: Այսպես թե այնպես, աշխատանքը կորցնելուց հետո ամուսինը միշտ բարկացած էր:

Ինչպե՞ս է նա կարող էր վստահ լինել, որ այդ դեպքի մասին չեն իմանա իր երեխաները (և մյուս երեխաները չեն ծաղրի իրենց) կամ ծնողները (մայրը սիրտի հետ կապված խնդիրներ ուներ և կարող էր չդիմանալ՝ իմանալով այդ մասին): Եվ ինչ կասեին մարդիկ:

Գյուղում ոստիկանության բաժանմունք չկար:

Վարժություններ.

A. Խնդրում ենք թվարկել համապատասխան փաստարկները.

____ Տուժողի կողմից բողոք ներկայացնելու դեմ փաստարկներ

____ Տուժողի կողմից բողոք ներկայացնելու հոգուտ փաստարկներ

B. Լրացրեք և քննարկեք ստորև հարցաշարը.

⁴⁰⁰ Այս գործը կազմվել է Ռուսիայի Մազիստրատուրայի բարձրագույն խորհրդի օրենսդրության և փաստաթղթավորման վարչության տնօրեն Դատավոր Կորինա Վոիչուկի կողմից, Եվրոպայի խորհրդի կողմից իրականացվող կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման սեմինարի նպատակով:

Փուլ/Քայլ	Որքանով է կարևոր այս քայլը, այս գործի վերջնական լուծման համար:	Ելնելով ձեր փորձից, որքա՞ն ժամանակ է պահանջվում այս քայլը նախաձեռնելու համար ենթադրյալ հանցագործության կատարման պահից հետո (օրերի քանակ)	Ելնելով ձեր փորձից, ե՞րբ են դատական մարմիններին հայտնի դառնում այս փուլում արդեն իսկ հայտնի փաստերը (եթադրյալ հանցագործության կատարման պահից հաշվարկված օրերի քանակ)	Ե՞րբ ցանկալի կլինի կատարել այս քայլը	Ու՞ր պետք է գնա տուժողը այս քայլն ավարտելու համար (այն դեպքում, եթե նրա ներկայությունը պարտադիր է)	Արդյո՞ք այս քայլի կատարման համար առկա են բավարար իրավական դաշտը/ տեխնիկական միջոցները/ ֆինանսական միջոցները
Բողոքի ներկայացում						
Դեպքի վայրի հետաքննություն						
Տուժողի հագուստի վրա մնացած հետքերի արձանագրում						
Տուժողի մարմնի դատաբժշկական փորձաքննություն						
Տուժողի կենսաբանական ապացույցների նմուշառում						
Մեղադրյալի մեքենայի և տան քննություն						
Կասկածյալի կենսաբանական ապացույցների նմուշառում						
Կենսաբանական նմուշների վերլուծություն						
Տուժողի հոգեբանական քննություն						
Կասկածյալի հոգեբանական քննություն						
Տուժողի հարցաքննություն						
Կասկածյալի հարցաքննություն						
Վկաների հարցաքննություն						
Արերեսում տուժողի և կասկածյալի միջև						
Տուժողին՝ իր դատավարական իրավունքների մասին տեղեկացում						
Իրավական օգնություն տուժողին						
Հոգեբանական աջակցություն տուժողին						
Սոցիալական հարցումներ						
Հանցագործների ազգային ռեզիստրի խաչաձև ստուգում						
Հանցագործի դեմ կանխարգելիչ միջոցառումներ						
Պաշտպանական միջոցառումներ տուժողի համար						

Փուլ/Քայլ	Որքանով է կարևոր այս քայլը, այս գործի վերջնական լուծման համար:	Ելնելով ձեր փորձից, որքա՞ն ժամանակ է պահանջվում այս քայլը նախաձեռնելու համար ենթադրյալ հանցագործության կատարման պահից հետո (օրերի քանակ)	Ելնելով ձեր փորձից, ե՞րբ են դատական մարմիններին հայտնի դառնում այս փուլում արդեն իսկ հայտնի փաստերը (եթադրյալ հանցագործության կատարման պահից հաշվարկված օրերի քանակ)	Ե՞րբ ցանկալի կլինի կատարել այս քայլը	Ու՞ր պետք է գնա տուժողը այս քայլն ավարտելու համար (այն դեպքում, եթե նրա ներկայությունը պարտադիր է)	Արդյո՞ք այս քայլի կատարման համար առկա են բավարար իրավական դաշտը/ տեխնիկական միջոցները/ ֆինանսական միջոցները
Քաղաքացիական անձի կարգավիճակի ձեռքբերում						
Դատավարություն						
Դատական որոշում						
Հանցագործից փոխհատուցում տուժողին						
Պետությունից փոխհատուցում տուժողին						

IV. Կարիքների գնահատման հարցաշարի նմուշ

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերապատրաստման միջոցառումների պլանավորումը պետք է հնարավորին չափով հիմնված լինի դատական կամ դատախազական վերապատրաստող կազմակերպությունների կողմից իրականացված կարիքների գնահատման վրա: Այնուամենայնիվ, հատուկ կարիքների արագ գնահատման անհրաժեշտության դեպքում դասընթացավարները կարող են մի քանի շաբաթ առաջ դասընթացի մասնակիցներին ուղարկել հետևյալ պարզ հարցաշարը՝ նրանց վերապատրաստման ակնկալիքները և գիտելիքների մակարդակը գնահատելու համար:

Հարգելի մասնակից,

Շնորհակալություն այս նախապատրաստական հարցաշարը լրացնելուն ժամանակ հատկացնելու համար: Հարցաշարի պատասխանները անանուն են և ձեր պատասխանները մեզ շատ օգտակար տեղեկություններ կտրամադրեն, որոնք կօգտագործվեն ապագա վերապատրաստման գործողությունները որոշելու համար: Հարցման միջոցով հավաքված տեղեկատվությունը կօգտագործվի միայն այդ նպատակով: Խնդրում ենք Ձեզ անկեղծորեն և հնարավորինս ծավալուն ձևով արձագանքել:

1. Ընդհանուր տեղեկատվություն
 - a. Աշխատանքի վայր (կազմակերպություն / գերատեսչություն / դատարան).
 - b. Պաշտոն.
 - c. Մակարդակ.
 - d. Սեռ.
2. Կրթություն և կանանց համար արդարադատության մատչելիության կամ կանանց իրավունքների/գենդերային հավասարության հարցերի վերաբերյալ վերապատրաստման նախկին փորձառությունը
 - a. Ավարտված կրթության ամենաբարձր մակարդակը:
 - b. Արդյո՞ք մասնակցել եք կանանց իրավունքների/գենդերային հավասարության մասին ներածական դասընթացների: Այո/Ոչ
 - c. Արդյո՞ք վերջին երկու տարում մասնակցել եք կանանց իրավունքների/գենդերային հավասարության մասին դասընթացների: Այո/Ոչ

3. Գենդերային հավասարության և կանանց համար արդարադատության մատչելիությանն առնչվող կոնկրետ հարցերի մասին գիտելիքներ.
 - a. Որքանով էք ծանոթ կանանց իրավունքների միջազգային նորմերին: 1-ից 5-ի սանդղակով (1՝ վատ ծանոթություն, 5՝ գերազանց ծանոթություն)
 - b. Որքանով են կանանց համար արդարադատության մատչելիության հետ կապված խնդիրները ազդում ձեր ամենօրյա աշխատանքի վրա (բոլորովին չեն ազդում/սահմանափակ չափով/զգալիորեն) :
4. Ուսուցման կարիքները
 - a. Դասընթացին մասնակցելու համար հետևյալ թեմաներից որո՞նք են առավել հետաքրքրում ձեզ (նշեք երեք թեմաներ ըստ առաջնորդության).
 - Կանանց իրավունքների, գենդերային հավասարության և կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ հասկացությունները.
 - Միջազգային չափորոշիչները
 - Տարածաշրջանային դատարանների նախադեպային իրավունքը, մասնավորապես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի
 - Գործնական ուղեցույց դատավորների և/կամ դատախազների պրակտիկայում կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավման համար
 - Թեմատիկ շնորհանդեսներ և քննարկումներ հետևյալ թեմաներով (ընտրել երկու թեմաներ).
 - o Սեռական/գենդերային խտրականություն
 - o Կանանց նկատմամբ բռնություն
 - o Ընտանեկան բռնությունից տուժողների համար արդարադատության մատչելիության բարձրացում
 - o Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը ամուսնալուծության դատավարություններում, խնամակալության նշանակման և այլ ընտանեկան հարցերում:
 - b. Ո՞ր տեղեկատվական միջոցներն ու աղբյուրները առավել օգտակար կարող են լինել ձեր աշխատանքի համար:
5. Խնդրում ենք նշել ցանկացած մտքեր կամ մեկնաբանություններ, որոնք կարծում եք, որ կարող են օգտակար լինել:

V . Գնահատման հարցաշարի նմուշ ⁴⁰¹

- Հարցերը կարող են տարբեր տեսակի պատասխաններ ենթադրել: Ստորև բերված են մի քանի օրինակներ.
- Գծային սանդղակ.* վերապատրաստվողները արձագանքում են մի շարք հարցերի, օրինակ.
- 1 - 5 սանդղակով (1 = վատ, 5 = գերազանց), խնդրում ենք գնահատել.**
- Դասընթացի ներկայացման ձևը ներկայացված տեղեկատվության բովանդակությունը
 - Ընթերցման նյութերի օգտակարությունը
 - Ձեր կողմից առարկայի տիրապետումը մինչ վերապատրաստումը
 - Ձեր կողմից առարկայի տիրապետումը ներկայումս

⁴⁰¹ Կազմվել է Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի վերապատրաստման ձեռնարկի հիման վրա՝ Եվրոպայի խորհուրդ. 2007 թ. Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի վերապատրաստման ձեռնարկ:

Առավել համապատասխան արձագանքի ընտրություն. Կարող է տրվել մեկ (կամ ավելի) պատասխան, օրինակ.

Որո՞նք էին վերապատրաստմանը մասնակցելու կարևորագույն գործոնները
[Նշե՛ք բոլոր պատասխանները, որոնք դուք կարևորում եք]

- Ես զգացի, որ օգտակար բան եմ սովորելու
- Դասընթացի բովանդակությունը համապատասխանում է իմ աշխատանքին
- Իմ վերադաս պաշտոնյան ինձ հանձնարարեց մասնակցել
- Իմ գործընկերները ասացին, որ նրանք նույնպես մասնակցելու են
- Ես ուզում էի մասնակցել, որպեսզի հանդիպեմ այլ գործընկերների հետ

Մեկ պատասխանի ընտրություն մի քանի այլընտրանքներից, օրինակ.

Ո՞րն է դասընթացի կարևորությունը ձեզ համար: Ընտրե՛ք առավել համապատասխանողը:

- Ես կկարողանամ անմիջապես կիրառել իմ նոր գիտելիքները
- Կարծում եմ, մոտ ապագայում իմ նոր գիտելիքները կօգնեն ինձ
- Ես չեմ գտնում, որ կկարողանամ գործնականում օգտագործել իմ նոր գիտելիքները մոտ ապագայում
- Ստացված գիտելիքները ինձ համար ուղղակի առնչություն չունենին :

Սահմանափակ քանակությամբ բաց պատասխանների որոնում վերապատրաստողին հարց է տրվում հիմնական տպավորությունների մասին, օրինակ.

Նշե՛ք երեք ամենակարևոր բաները, որոնք դուք սովորել եք / կկիրառեք ձեր աշխատանքում:

Նաև կարևոր է՝ հարցերի յուրաքանչյուր խմբի վերջում ազատ դաշտ նախատեսել ցանկացած հետագա մեկնաբանությունների համար, որոնք վերապատրաստողը կարող է ցանկանա ներկայացնել, օրինակ՝ «հետագա մեկնաբանություններ» կամ «արդյո՞ք ունե՞ք ապագա վերապատրաստման բարելավման վերաբերյալ ցանկացած առաջարկի» ձևաչափով:

Դասընթացի մասնակիցներին խնդրե՛ք նաև գնահատել վերապատրաստման վայրը՝ արդյո՞ք այն հեշտությամբ գտան, դասընթացների սենյակը, նստատեղերը, ակուստիկան, սնունդը և այլն:

VI . Անհատական գործողությունների ծրագրի նմուշ

Դասընթացի ավարտին մասնակիցներին պետք է առաջարկվի թվարկել երեքից վեց գործողություն, որոնք նրանք կարող են կատարել իրենց ամենօրյա աշխատանքում կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարձրացման համար: Դասընթացավարները կարող են հաղորդել մասնակիցներին, որ կրկին կհանդիպեն նրանց վեց ամիս անց, պարզելու համար, թե ինչպիսի ընթացք են ունեցել այդ գործողությունները, արդյո՞ք հեշտ է եղել դրանք իրականացնել և արդյո՞ք մասնակիցը լրացուցիչ աջակցության, այդ թվում նոր վերապատրաստման կարիք ունի:

Հավելված 3. Ընտրված ռեսուրսներ գենդերային հավասարության և կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ

1. ՄԱԿ-ի մարմիններ և կյուրթեր
2. Ուղղորդում և ուսումնական կյուրթեր
3. Նախադեպյին իրավունքի տեղեկատվական շտեմարաններ
4. Տեսակյուրթեր

1 . ՄԱԿ-ի մարմիններ և կյուրթեր

Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հանձնաժողով
<http://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>

Ընդհանուր հանձնարարականներ
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Ընդհանուր հանձնարարականներ թիվ 33 կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ (2015)
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Հատուկ զեկուցող՝ կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և հետևանքների մասին
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/SRWomen/Pages/SRWomenIndex.aspx>

2 . Եվրոպայի խորհրդի մարմիններ, ստանդարտներ և կյուրթեր

Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և բռնության դեմ պայքարի եվրոպայի խորհրդի (Ստամբուլի կոնվենցիա) և կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության փորձագետների խումբ
<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

Սոցիալական իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով
<http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/european-committee-of-social-rights>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, մամուլի ծառայություն, դատարանի նախադեպյին իրավունքի մասին թեմատիկ փաստագրություններ, այդ թվում՝ գենդերային հավասարության, ընտանեկան բռնության, կանանց նկատմամբ բռնության, վերարտադրողական իրավունքների, մարդկանց թրաֆիքինգի, աշխատանքային իրավունքների մասին
<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>

Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա և Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների փորձագետների խումբ
<http://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/home>

Գենդերային մեյնսթրիմինգի հայեցակարգային շրջանակ, մեթոդաբանություն և պատշաճ գործելակերպի ներկայացում՝ մեյնսթրիմինգի գծով մասնագետների խմբի գործունեության վերջնական հաշվետվություն (2004) և արձանագրություն (84)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

Գենդերային հավասարություն և կանանց իրավունքներ - Եվրոպայի խորհրդի չափորոշիչներ (2016)

<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6930-gender-equality-and-women-s-rights-council-of-europe-standards.html>

Գեներային հավասարության վերաբերյալ հրատարակություններ.
<http://www.coe.int/en/web/genderequality/publications>

Գեներային հավասարության բառարան (*անգլերեն, ֆրանսերեն*)
<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6947-gender-equality-glossary.html>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման
հրատարակումներ.
<http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>

Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ
իրագործելիության ուսումնասիրություն (2013)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b1e>

Անդամ պետություններում պատշաճ գործելակերպի օրինակների հավաքածու՝
նվազեցնելու համար առկա խոչընդոտները և նպաստելու կանանց համար
արդարադատության մատչելիությանը (2015)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b12>

Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության
մատչելիության բարձրացման վերաբերյալ հրատարակություններ.
<http://www.coe.int/fr/web/genderequality/women-s-access-to-justice>

Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարության
մատչելիության հասնելու խոչընդոտների, միջոցների և լավագույն փորձի վերաբերյալ
ազգային ուսումնասիրություններ (2016)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

3 . Ուղղորդում և ուսումնական նյութեր Հավասարություն/գեներային հավասարություն

ԵՄ-ում խտրականության դեպքերում արդարադատության մատչելիությունը.
Յետագա հավասարության քայլերը (Հիմնարար իրավունքների եվրոպական
միության գործակալություն, 2012) (գերմաներեն, անգլերեն, ֆրանսերեն)
<http://fra.europa.eu/en/publication/2012/access-justice-cases-discrimination-eu-steps-further-equality>

Արդարադատության մատչելիություն. Կանանց նկատմամբ խտրականության
դեպքերը քրեական արդարադատության համակարգերում (Penal Reform
International, 2012)
<https://www.penalreform.org/resource/access-justice-discrimination-women-criminal-justice-systems/>

Օրենքի առջև հացվասարության գրքույք (Նոր Հարավային Ուելսի դատական
հանձնաժողով / Ավստրալիա, 2016թ.)
https://www.judcom.nsw.gov.au/wpcontent/uploads/2016/07/Equality_before_the_Law_Bench_Book.pdf

Օրենքի առջև հացվասարության գրքույք (Գլխավոր դատախազության / Արևմտյան
Ավստրալիա, 2009թ.)
http://www.supremecourt.wa.gov.au/_files/equality_before_the_law_benchbook.pdf

Հավասար վերաբերմունքի մախս գրքույք (Դատական քոլեջ / Միացյալ
Թագավորություն, 2013 թ.)
<https://www.judiciary.gov.uk/publications/equal-treatment-bench-book/>

Գեներային հավասարության օրենքը գործնականում. Ձեռնարկ դատավորների և
իրավաբանների համար (Խորվաթիայի գեներային հավասարության գրասենյակ և
Ֆինլանդիայի առողջապահության և բարեկեցության ինստիտուտ, 2017թ.)
http://pak.hr/cke/ostalo%206/Manual_Gender%20Equality%20Law%20in%20Practice_ENG.pdf

Սեռը արդարադատության մեջ (Գենդերային հավասարության եվրոպական ինստիտուտ, 2017թ.)
<http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-justice>

Եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ գրքույկ, նվիրված արդարադատության մատչելիությանը (Եվրոպական Միության Հիմնարար իրավունքների գործակալություն և Եվրոպայի խորհուրդ, 2016թ.) [տարբեր լեզուներ]
<http://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice>

Եվրոպական հակախտրականության մասին օրենքի ձեռնարկ (Եվրոպական Միության Հիմնարար իրավունքների գործակալություն և Եվրոպայի խորհուրդ, 2011թ.) [տարբեր լեզուներ]
<http://fra.europa.eu/en/publication/2011/handbook-european-non-discrimination-law>

Դատավորների հակախտրականության մասին օրենքի գծով վերապատրաստման ձեռնարկ (Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն, 2012) [անգլերեն, մակեդոներեն]
<http://www.osce.org/skopje/116787>

Մարդու իրավունքների գծով կրթություն իրավաբանական մասնագետների համար՝ ինքնուսուցում և հեռավար ուսուցում (Եվրոպայի խորհուրդ) [տարբեր լեզուներ]
<http://help.elearning.ext.coe.int>

Դատական որոշումներ՝ գենդերային հեռանկարով. Արձանագրություն (Մեքսիկայի Ազգային Գերագույն դատարան, 2014թ.) [անգլերեն, իսպաներեն] <http://www.sitios.scjn.gob.mx/codhap/ProtocolGenderPerspective>
<http://www.sitios.scjn.gob.mx/codhap/node/1153/>

Ուսուցման ձեռնարկ՝ գենդերային զգայունության և Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայի (CEDAW) վերաբերյալ (Աթենեո Մարդու իրավունքների կենտրոն / Ֆիլիպիններ, UNIFEM, 2007թ.)
http://unwomen-asiapacific.org/docs/cedaw/archive/Philippines/P9_CEDAWTrainingManual_PhilJA.pdf

Կանանց նկատմամբ բռնություն / գենդերային բռնություն

Կարևորագույն ծառայությունների փաթեթ բռնության ենթարկված կանանց և աղջիկների համար / Մոդուլ 3: Արդարադատության և ոստիկանության հիմնական ծառայություններ (ՄԱԿ Կանայք, ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամ, ԱՅԿ, ՄԱԾԾ և ՄԱԹՅԳ, 2015թ.) [Արաբերեն, անգլերեն, իսպաներեն, ֆրանսերեն]⁴⁰²
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

Ուղեցույց Ստամբուլի կոնվենցիայի մասին, Եվրոպայի խորհուրդ
<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>

Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի ոլորտում իրավապահ մարմինների և արդարադատության աշխատակիցների արդյունավետության բարձրացում. Դասընթացավարների ուսուցման ձեռնարկ (Եվրոպայի խորհուրդը, 2016թ.)
<https://rm.coe.int/16806acdfd>

Կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության կանխարգելում և պայքարում՝ իրավապահ մարմինների և արդարադատության աշխատակիցների վերապատրաստման ուսումնական ռեսուրս (Եվրոպայի խորհուրդը, 2016թ.)
<https://rm.coe.int/16805970c1>

Կանանց և աղջիկների հանդեպ բռնությանը հակազդող արդյունավետ դատական արձագանքի մասին ձեռնարկ (ՄԱԹՅԳ, ՄԱԿ Կանայք, 2014թ.)
http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-02565_Ebook_new.pdf

⁴⁰² Ներկայումս թարգմանվում է ռուսերեն:

Կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ օրենսդրության ձեռնարկ (ՄԱԿ Կանայք, 2012թ.) [տարբեր լեզուներ]
<http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm>

Սեռական բռնություն կանանց նկատմամբ. Վնասակար գենդերային կարծրատիպերի և ենթադրությունների վերացումը օրենքներում և պրակտիկայում (Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով, 2015թ.)
<https://www.icj.org/icj-addresses-harmful-gender-stereotypes-and-assumptions/>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիություն գենդերային բռնության նհարցերում. Գործնական ուղեցույց (Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով, 2016թ.)
<https://www.icj.org/womens-access-to-justice-for-gender-based-violence-icj-practitioners-guide-n-12-launched/>

4 . Ընդհանուր տեղեկության նյութեր

Եվրամիության Հիմնարար իրավունքների գործակալության նյութ՝ Կանանց նկատմամբ բռնության մասի ԵՄ երկրներում ընդլայնված հարցում
<http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>

Գենդերային հին և նոր կարծրատիպերի վերաբերյալ նյութ (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ)
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.asp>

Գենդերային բռնության դեպքերում կանանց համար հավասար արդարադատության մատչելիության մասին կարծրատիպերի վերացում (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ (2014թ.)
www.ohchr.org/Documents/.../Women/.../StudyGenderStereotyping.doc

Աշխարհի կանանց առաջընթացը արդարադատության հարցում. 2011-2012թթ. (ՄԱԿ Կանայք, 2011թ.) [տարբեր լեզուներ]
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2011/7/progress-of-the-world-s-women-in-pursuit-of-justice>

5 . Նախադեպյին իրավունքի տեղեկատվական շտեմարաններ

ՄԱԿ-ի Իրավագիտության տվյալների բազա (CEDAW- ի լրացուցիչ արձանագրության ներքո հաղորդակցության համար)
<http://juris.ohchr.org/search/Documents>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի HUDOC տվյալների բազա
http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw&c=#n14597620384884950241259_pointer

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռները գենդերային հավասարության, կանանց նկատմամբ բռնության, ընտանեկան բռնության և վերարտադրողական իրավունքների մասին
<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=>

Գենդերային հավասարության հարցերի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպյին իրավունքի հավաքածու (2016թ.)
<http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպյին իրավունքում կանանց նկատմամբ բռնության գործերով արդարության հավասար մատչելիությունը (2015թ.)
<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6690-equal-access-to-justice-in-the-case-law-on-violence-against-women-before-the-european-court-of-human-rights.html>

Եվրոպական Միության Հիմնարար իրավունքների գործակալություն Իրավապաշտպանական տվյալների բազա (Եվրոպական միության

Արդարադատության դատարանի (Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան) և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ) նախադեպային իրավունքի հավաքածու, հղումներով եվրոպական Տիության Հիմնարար իրավունքների մասին խարտիային)
<http://fra.europa.eu/en/case-law-database>

6 . Տեսանյութեր

CEDAW Quick & Concise` Հիմնարար հավասարության սկզբունքը (Ասիայում և Խաղաղօվկիանոսական տարածաշրջանում կանանց իրավունքների պաշտպանության գծով գործողություններ, ՄԱԿ Կանայք) [3.38 րոպե]
<http://cedaw-in-action.org/en/2008/03/01/training-manual-on-gender-sensitivity-and-cedaw/> <https://www.youtube.com/watch?v=rI8INB-XMIk>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիություն (Միջազգային զարգացման իրավունքի կազմակերպություն -IDLO) [4.40 րոպե]
<http://www.idlo.int/news/multimedia/videos/womens-access-justice>

ՄԱԿ Կանայք` թվային գրադարան
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/videos>

ՄԱԿ Կանայք /Վրաստանի թվային գրադարան
<http://georgia.unwomen.org/en/digital-library/videos>

Հավելված 4. Կանանց իրավունքների մասին պայմանագրերը և վավերացման կարգավիճակը

	Հայաստան	Ադրբեջան	Բելառուս	Վրաստան	Մոլդովա	Ուկրաինա
ՄԱԿ-Ի ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐ և ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՆԵՐ						
Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիա (ICERD)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICCPR)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICESCR)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW)	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիա (CAT)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRC)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Բոլոր միգրանտ աշխատողների և նրանց ընտանիքների անդամների իրավունքների պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիա (ICMW)	Ս	✓		✓	✓	
Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRPD)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ԱՄԿ՝ հավասար վարձատրության մասին կոնվենցիա (թիվ 100)	✓	✓		✓	✓	✓
ԱՄԿ՝ աշխատանքի և զբաղվածության բնագավառում խտրականության մասին կոնվենցիա (թիվ 111)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ԱՄԿ՝ ընտանեկան պատասխանատվությամբ աշխատողների մասին կոնվենցիա (թիվ 156)		✓				✓
ԱՄԿ՝ Մայրության պաշտպանության կոնվենցիա (թիվ 183)		✓	✓			
ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՆԵՐ						
Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա	✓	✓		✓	✓	✓
Եվրոպական սոցիալական խարտիա	✓	✓		✓	✓	✓
Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Կանանց նկատմամբ բռնության կանխարգելման և բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա				✓	Ս	Ս

Ծանոթություն՝ ✓= վավերացում, Ս= ստորագրում

Եվրոպայի խորհուրդը հանդիսանում է մայրցամաքի առաջատար իրավապաշտպան կազմակերպությունը: Նրա կամում ընդգրկված են 47 անդամ պետություններ, որոնցից 28-ը Եվրոպական միության անդամներ են: Եվրախորհրդի բոլոր անդամ պետությունները ստորագրել են Սարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան՝ մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և օրենքի գերակայության պաշտպանության համար նախատեսված պայմանագիրը: Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրականացումը:

www.coe.int

Եվրոպական եվրոպական 28 ժողովրդավարական երկրների միջև միությունը եզակի տնտեսական և քաղաքական գործընկերություն է: Նրա նպատակներն են 500 միլիոն քաղաքացիների համար խաղաղությունը, բարգավաճում և ազատությունը՝ ավելի արդար, անվտանգ ըաշխարհում: Այդ նպատակներին հասնելու համար ԵՄ երկրները ստեղծում են մարմիններ՝ ԵՄ-աշխատանքը տանելու և օրենսդրությունը ընդունելու համար: Հիմնականները եվրոպական պայլամենտն է (ներկայացնում է Եվրոպայի ժողովրդին), Եվրամիության խորհուրդը (ներկայացնում է ազգային կառավարությունները) և Եվրոպական հանձնաժողովը (ներկայացնում է ԵՄ-ի ընդհանուր շահերը):

<http://europa.eu>

Partnership for Good Governance Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE